

SOTAHISTORIALLINEN AIKAKAUSKIRJA

20

2001

JOURNAL OF MILITARY HISTORY
20

PUBLISHED BY:
THE SOCIETY FOR MILITARY HISTORY AND
THE MILITARY MUSEUM OF FINLAND

ISSN 0357-816X

Gummerus Kirjapaino Oy
Jyväskylä 2001

LUKIJALLE

Vuonna 1948 aloitettu Sotahistoriallisen Seuran julkaisutoiminta on nyt tuottanut kolmannenkymmenennen vuosikirjan, joista viimeiset kaksikymmentä vuodesta 1980 lähtien Sotahistoriallisen aikakauskirjan nimellä.

Varovasti ja rajallisin voimavaroin käynnistetty aikakauskirjahanke tuotti alkuun kirjan vain joka toinen vuosi, mutta pääsi jo 1984 säännölliseen vuosirytmiiin. Siitä lähtien on loppusyksyisin voitu lähettää painoon kokonaisen kirjan sisältö. Painosmäärä on vaihdellut tuhannen ja puoleentoista välillä. Tästä vajaa puolet on jaettu vapaakappaleina Sotahistoriallisen Seuran jäsenistölle sekä eräille tärkeiksi katsotuille yhteistyötahoille ja loppuosa on myyty mm. Tiedekirjan ja Sotamuseon kautta muutaman seuraavan vuoden aikana.

Tasalukuja saavutettaessa elämässä on usein tapana katsoa taaksepäin, arvioida menneitten vuosien aikaansaannoksia ja ennen muuta tuntee kiitollisuutta niitä kohtaan, jotka ovat tuloksiin vaikuttaneet. Vapaaehtoisen harrastustoiminnan kyseessä ollen tämä on erityisen tärkeää. Niinpä vuoden 2001 toimituskunta haluaa kiittää edeltäjiään, kaikkia niihin kuuluneita henkilöitä sekä kaikkia kirjoittajia siitä arvostetuksi nousseesta perustasta, jonka julkaisusarja on saavuttanut. Tältä pohjalta on luontevaa jatkaa.

Erityisen mieluisia toimituskunnalle ovat jatkossakin Sotahistoriallisen Seuran jäsenten omat kirjoitukset, joten ”pöytälaatikkoon kirjoittaneiden” yhteydenottoja odotellaan suurella mielenkiinnolla.

Toimituskunta esittää Maanpuolustuksen kannatussäätiölle kunnioittavan kiitoksen seuran julkaisuhankkeeseen saamastaan tuesta.

Vielä huomautettakoon, että kirjoittajilla on vastuu heidän esittämistään mielipiteistä.

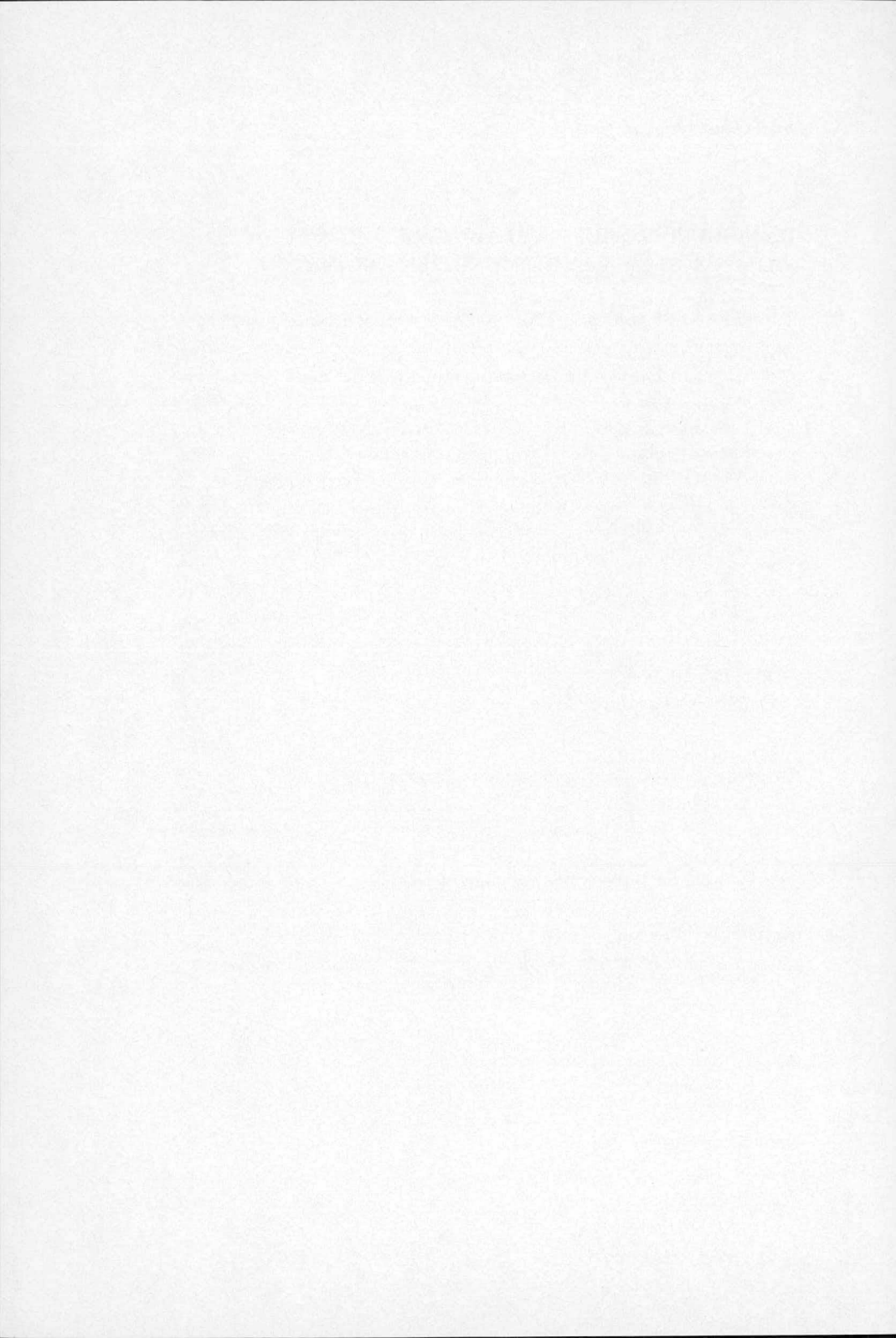
TOIMITUSKUNTA

SISÄLLYS

STIG ROUDASMAA: Rajasuojeluskunnat itärajan turvana vapaussodassa ja heimosotien aikana	7
MARKKU SALOMAA: Suomalaisen Axel Bergin tuntematon ura: sattumien kautta insinööriamiraaliksi ja Neuvostoliiton varapuolustusministeriksi	36
CARL-FREDRIK GEUST – DIMITRIJ HAZANOV: Jatkosodan alun neuvostopommitukset	49
VELI-MATTI SYRJÖ: Luutnantti Lammio vai vänrikki Koskela. Upseeri sodissamme 1939–1945	89
MAURI TOIVIAINEN: Hajonnut pataljoona – kadonnut komentaja	106
MARTTI TURTOLO: Risto Ryti – sota-ajan valtiomies	150
TAPIO KOSKIMIES: Suomen sodanaikaisen tiedustelun salainen rahoitus ja sen käyttö	169
A. S. HÄRÖ: Suomi Napoleonin sotakartalla vuonna 1812	220
J. E. O. SCREEN: The last decades of the tenure army in Finland: military effectiveness and cost effectiveness	237

CONTENTS

STIG ROUDASMAA: The role of the frontier Civil Guards in safeguarding the eastern frontier during the War of Independence and the wars in Eastern Karelia	7
MARKKU SALOMAA: An admiral and a minister of defence – by accident	36
CARL-FREDRIK GEUST – DIMITRIJ HAZANOV: Soviet bombing raids during the initial phase of the Continuation War	49
VELI-MATTI SYRJÖ: The Finnish officer during the wars of 1939–45	89
MAURI TOIVIAINEN: A scattered battalion – a vanished commander	106
MARTTI TURTOLO: Risto Ryti as a war leader	150
TAPIO KOSKIMIES: The secret funding of Finnish wartime intelligence and its use	169
A. S. HÄRÖ: Finland on Napoleon's war map of 1812	220
J. E. O. SCREEN: The last decades of the tenure army in Finland: military effectiveness and cost effectiveness	237

RAJASUOJELUSKUNNAT ITÄRAJAN TURVANA VAPAUSSODASSA JA HEIMOSOTIEN AIKANA

Tammikuun 25. päivänä 1918 syntyi itsenäisen Suomen sotaväki senaatin julistaessa suojeluskunnat hallituksen joukoiksi. Ne muodostivat vapaussodan valkoisen armeijan rungon, joiden ympärille ryhdyttiin liittämään värvättyjä ja kutsunnan avulla muodostettuja asevelvollisia joukkoja. Suojeluskuntien taistelukykyisimmät osat muodostivat rintamakomennuskuntia osan jäädessä kotiseudulle rintamantakaiseen toimintaan kuten jälkipuhdistukseen ja tärkeiden kohteiden vartioimiseen. Rajapitäjien suojeluskuntien oli lisäksi osallistuttava rajan vartiointiin, vieläpä pari kolme vuotta sodan päättymisen jälkeen.

Tässä kirjoituksessa tarkoitetaan termillä ”rajasuojeluskunnat” itärajan rajapitäjien suojeluskuntia Laatokasta Sallaan. Vuodesta 1922 alkaen sai termi liikekannallepanosuunnitelmissa hieman laajemman merkityksen. Heimოსotia ja muita itärajan takaisia sotilaallisia tapahtumia on käsitelty vain tarpeellisin osin.

Rajasuojeluskuntien muodostuminen syksyllä 1917

Suomen itäraja oli vuoteen 1918 tavanomaisista rajakäsityksistä poikkeava, sehän oli autonomisen valtion ja emämaan välinen ”sisäinen” raja. Vuonna 1914 alkanut maailmansota ei sanottavasti muuttanut oloja rajan tuntumassa. Suomea ja Itä-Karjalaa yhdisti harva, mutta kohtalaisen vilkkaasti käytetty tiestö mm. seuraavissa suunnissa: Uomaa – Vieljärvi, Hyrsylä – Säämäjärvi, Lieksa –

---

* (s.1926) everstiluutnantti, kirjoittanut mm. teokset: Oulun varuskunnan historia (1981), Vaasa vapautemme vaalija – Vaasan varuskunnan historia (1991), Pohjan Prikaatin historia 1626–1983 (1984), XXVI Kadettikurssi maasotakoulussa 1942–1943 (1992) sekä kirjoittanut linnoittamistoiminnasta Talvisodan historian 1. osaan ja pioneeriaseleijä koskevan osuuden Jatkosodan historian 6. osaan.

Repola, Kuusamo – Kiestinki ja Salla – Kantalahti. Työvoima liikui vapaasti rajan molemmin puolin ja varsinkin alueen pohjoisosissa liike suuntautui suurille metsätyömaille. Etelässä, Laatokan Karjalan itäisimmissä osissa väestö oli ortodoksista ja kulttuurin puolesta lähempänä itäkarjalaisia kuin suomalaisia. Osa väestöstä oli jopa käynyt koulua Petroskoissa.

Rajapitäjiin syntyi järjestyskaarteja–suojeluskuntia kuten muuallakin Suomessa ja myös ajallisesti hajautuen, toisissa pitäjissä toiminta alkoi jo varhaisyyksyllä 1917 ja toisissa vasta vapaussodan puhjettua. Seuraavassa on lyhyesti kuvattu suojeluskuntien syntyrajapitäjissä lueteltuina etelästä pohjoiseen.

Laatokan Karjalaan perustettiin yksitoista suojeluskuntaa, joista kaksi oli rajapitäjissä. Suojeluskuntien keskuspaikkana oli Sortavala.

Salmin suojeluskunnan perustavaksi tarkoitettu kokous pidettiin lokakuun lopulla 1917. Kokous kuitenkin hajosi tuloksettomana, kun paikalle tulleet sosialistit ilmoittivat, että heidän punakaartinsa kykenee yksin huolehtimaan järjestyksestä. Uusi kokous pidettiin marraskuun alkupäivinä, jolloin jäseniksi ilmoitautui 30 miestä. Toiminta lakkasi heti suurlakon alettua, sillä aseistamattomat suojeluskuntalaiset olivat voimattomia 70-miehiseen punakaartille sekä kunnantuvalla majailleelle 15 miehen siperialaisosastolle. Suojeluskunta perustettiin uudelleen, kun vapaussotaa oli käyty kuukauden verran.

Naapuripitäjä Suojärvi oli asujaimistoltaan sekä kirkon ja koulun kasvatustyön vaikutuksesta ”itäkarjalaisin” eikä suojeluskuntatyö saanut pitäjässä sanottavaa kannatusta. Porvarillisten ja punaisten suhteet pysyivät suhteellisen rauhallisina koko syksyn ja vielä sodan alkamisesta huolimatta pitkälle helmikuun puolelle.

Pohjois-Karjalan (Joensuun) piiri perustettiin marras–joulukuun vaihteessa 1917 ja piiriin kuuluvista 18 suojeluskunnasta kaksi oli rajasuojeluskuntia.

Ilomantsissa oli sekä porvarillisten että työväen järjestäytyminen syksyllä 1917 hyvin vilkasta. Porvarillisilla oli vapaapalokunta, voimisteluseura ja metsästysseura, mutta ne hajosivat jo ennen suurlakkoa. Työväen järjestyskaarteja perustettiin syksyllä Ilomantsin kirkonkylään, Tokrajärvelle sekä Möhköön ja niiden yhteisvahvuus lienee tammikuussa ollut noin 250 miestä. Järjestyskaartien aseellisista harjoituksista huolimatta suhde porvarillisiin

pysyi siedettävänä ja tästä ilmeisesti johtui, että koko pitäjää käsittävän suojeluskunnan perustaminen viivästyi marras-joulukuuhun 1917. Möhkön sk perustettiin marraskuun lopulla ja Kaakonahon – Tokrajärven – Huhmarisen kylien sk 9.12.1917. Näihin liittyi aluksi noin 200 suojeluskuntalaista.

Koko pitäjän alueen käsittävän Ilomantsin suojeluskunnan perustava kokous pidettiin vapaussodan syttymispäivänä 28.1.1918. Molemmat alkuperäiset suojeluskunnat yhtyivät uuteen, joka puolestaan jakautui Issakan, Kurkelan, Marjovaaran, Hakovaaran ja Huhuksen kyläosastoihin. Suojeluskunta otettiin heti Pohjois-Karjalän Esikunnan alaisuuteen.

Ensimmäinen yritys perustaa Pielisjärvelle suojeluskunta tapahtui syyskuun alussa 1917 porvarillisten ja sosialistien yhteisessä kansalaisyhteisössä. Hanke ei lähtenyt liikkeelle ja lokakuun alkupäivinä porvarilliset pitivät Lieksan nuorisoseurantalolla Lieksan suojeluskunnan perustavan kokouksen. Pitäjän kuuteen suurimpaan kylään perustettiin syksyn aikana suojeluskunnat, Vuonislahden sk syyskuussa, Kylälahden sk 17.10., Viekin sk 21.11., Murtorannan ja Viensuun sk marraskuun lakkopäivinä sekä Varpasen sk joulukuun alkupäivinä. Joulukuussa muodostettiin Pielisjärven alue-esikunta, joka otti pitäjän erilliset suojeluskunnat johdoonsa ja maaliskuun 16. päivänä 1918 ja samalla nimitys muuttui Pielisjärven suojeluskunnaksi.

Syksy sujui Pielisjärvellä kohtalaisen rauhallisesti. Marraskuussa suurlakon alettua punakaarti rauhoittui nopeasti suojeluskunnan ilmoitettua, että henkilökohtaisen vapauden rajoittaminen pakottaa suojeluskunnan toimimaan. Punaisia myös uhattiin kivääreillä ja konekivääreillä, joita tosin oli vain nimeksi.

Kainuuseen perustettiin kymmenen suojeluskuntaa, joista kaksi oli rajapitäjissä. Alueen keskuspaikkana oli Kajaani.

Kuhmoon, silloiseen Kuhmoniemeen, perustettiin suurlakon jälkeen parilla Berdan-kiväärillä aseistettu suojeluosasto. Kahden ”vanhan väen” aliupseerin kouluttama osasto piti ilmeisesti riittävästä järjestystä pitäjässä. Suomussalmella toimi syksyllä 1917 palo-suojeluskunta, jota johti kirkkoherra F. Nordlund, entisen ”vanhan väen” sotilas. Lokakuun 24. päivänä perustettiin Suomussalmen suojeluskunta, jonka vahvuus alussa oli noin 50 miestä.

Kuusamon suojeluskunta kuului Oulun piiriin sen ainoana raja-suojeluskuntana. Pitäjän kautta kulki tärkein yhdystie Muurman-

nin radalta Pohjanlahden rannikolle ja sen johdosta kuusamolaiset olivat saaneet siihen mennessä kokea sotarasitteita huomattavasti muita raja-asukkaita enemmän. Esimerkiksi hevosenomistajat olivat vuosia joutuneet kuljettamaan sotatarvikkeita Muurmannin radalta Ouluun. Kesäisin oli pitäjän kautta kuljetettu Venäjältä Ruotsiin matkalla olleita saksalaisia, itävaltalaisia ja unkarilaisia sotavankeja ja nämä saattoivat matkallaan viipyä Kuusamossa lepäämässä monta päivää. Kuusamossa oli syksy ja alkutalvi ollut hyvin rauhallinen, sillä paikkakunnan punaiset olivat siirtyneet rajan yli itään.

Rajasuojeluskunnat joutuivat syksyllä 1917 ja vapaussodan alussa olemaan toisarvoisessa asemassa. Sota ratkaistiin muualla ja rajantakaista uhkaa pidettiin aluksi vähäisenä. Aseistusta ei sanottavasti riittänyt rajapitäjiin, ja sotilaskoulutuksen saaneista johtajista oli huutava puute. Suojeluskuntien johtoon valittiin maanviljelijöitä ja ”kirkonkylän silmäntekeviä” eli järjestötoiminnassa ansioituneita ja tunnettuja henkilöitä. Suojeluskuntien päälliköiksi valittiin kuitenkin usein metsätyönjohtajia, ilmeisesti heitä pidettiin riittävän johtamiskykyisinä. Suomussalmi oli poikkeus, sillä siellä oli pari pappia suojeluskunnan päällikköinä.

Kouluttajina toimi muutamissa pitäjissä jokunen ”vanhan väen” aliupseeri ja tarkka-ampuja, mutta heidän tietonsa ja taitonsa olivat yli 16 vuoden takaa ja välissä oli ollut kokonainen maailmansota. Syksyn kuluessa rajalla kävi muutama jääkäri koulutustehtävissä, mm. Pielisjärvellä Olli August Riikonen, mutta heidän vaikutus oli lyhytaikainen. Rajapitäjissä mainitaan vain yksi Vimpelin kurssin käynyt mies, talollisenpoika Edvard Savolainen. Todennäköistä kuitenkin on, että heitä on ollut useampia. On huomattava, että kurssi kesti vain joululoman 1917/1918, joten kurssin käyneillä oli tuskin valmiutta itsenäiseen johtamistoimintaan.

Säilyneet tiedot suojeluskuntien jäsenmääristä eivät ole keskenään vertailukelpoisia, sillä toisista tiedetään vahvuus syksyltä 1917 ja toisista vain vapaussodan ajalta. Voidaan arvioida, että vuodenvaihteessa 1917/1918 suojeluskuntalaisia oli Kuhmossa, Salmassa ja Suomussalmella 30–50 miestä sekä Ilomantsissa ja Pielisjärvellä 200–250. Muut rajasuojeluskunnat olivat vielä perustamatta.¹

Rajasuojeluskunnat vapaussodassa

Suojeluskuntien johtoportailta oli vapaussodan aikana kaksi päätehtävää; kouluttaa ja lähettää miehiä taistelujoukkoihin, ylläpitää alueellaan järjestys sekä toimeenpanna kutsunnat. Rajasuojeluskunnille tuli lisäksi rajan vartiointi, joka ei ollut itsestäänselvyys ottaen huomioon rajan silloisen luonteen. Vartiointi näyttää saaneen alkunsa joko omatoimisesti tilanteen sanelemana, tai ylempien esikunnan suosittamana tai käskemänä.

Vapaussodan alkaessa rajasuojeluskuntien ja punakaartien valmius oli hyvin eritasoinen pitäjittäin ja keskenään. Yhteenotot olivat harvinaisia ja suojeluskunnat näyttivät saaneen lähes heti toimintavapauden pitäjissä.

Pohjois-Karjalan rajasuojeluskunnat olivat sodan alkaessa parhaimmassa valmiudessa. Pielisjärven suojeluskunnasta oli jo tammikuun 26. päivänä 13 miestä mukana riisumassa aseista Lieksan punakaartia ja venäläisosastoa. Helmikuussa ennen kutsuntojen alkamista pitäjästä lähti rintamalle 133 miestä. Ilomantsin suojeluskunnasta lähti 29.1. ensimmäiset 33 vapaaehtoista Pohjanmaalle ja helmikuun loppuun mennessä rintamalle lähteneiden luku oli noussut 98 mieheen.

Heti sodan puhjettua vilkastui molempien suojeluskuntien toiminta. Rintamalle pyrkivät koottiin pitäjittäin saamaan koulutusta ja Pielisjärvellä saatiin ajoittain kouluttaja-apua jopa kauttakulmatkalla olleilta ulkomaalaisilta sotavangeilta. Vanhemmista ja vähemmän kenttäkelpoisista sekä nuorimmista suojeluskuntalaisista muodostettiin vartioryhmiä huolehtimaan pitäjien elintärkeistä kohteista, kuten puhelinkeskuksista, silloista ja rautatieasemasta. Helmikuun puolenvälin tienoolla alkoi sekä Lieksassa että Pielisjärvellä rajan yli Venäjälle pyrkivien punakaartilaiden takaa-ajo ja pidättäminen sekä rajan vartiointi.

Kainuun rajaosuudella Suomussalmen ja Kuhmon pitäjien aluksi hyvin heikot suojeluskunnat riittivät niukasti vartiopalveluun. Vapaussodan alkaessa Kainuun rajasuojeluskunnista vapaaehtoisina rintamalle lähti muutamia miehiä. Kohtuuttoman pitkien rajaosuuksien vartiointiin päästiin vasta myöhemmin. Yksinomaan Suomussalmen pitäjällä oli noin 140 km valtakunnan rajaa.

Pohjoisin, Kuusamon pitäjä oli tieyhteyksiensä takia uhatuin, ja huolestuttavia tietoja tuli jatkuvasti rajan takaa. Suojeluskunnan

muodostaminen sujui silti ihmeen vitkaasti. Kuusamon suojeluskunnan perustava kokous pidettiin helmikuun 10. päivänä 1918 ja siihen osallistui ”satoja henkilöitä pitäjän eri puolilta”. Jäseniä liitettiin suojeluskuntaan kuitenkin hyvin hitaasti, sillä vaikka uhka tiedostettiin, sitä ei pidetty ajankohtaisena käynnissä olevasta sodasta huolimatta. Viikko perustamisen jälkeen, 17.2. pidettiin kokous, jossa päätettiin toimeenpanna ”agitatsiooni” miesten värväämiseksi Etelä-Suomessa käytävään sotaan. Sanonta kuulostaa siltä, kuin asioita olisi katsottu hieman syrjästä. Helmikuun lopulla, rajantakaisen uhan kasvaessa, suojeluskunta ryhtyi hankkimaan aseita ja sijoitti kenttävartiot Multijärven ja Paanajärven teille valvomaan mahdollista aseiden kuljetusta Suomeen.

Sodan alettua oli Kuusamosta lähtenyt vain 10 miestä vapaaehtoisiksi ja ilmeisesti he katsoivat olevansa päällystöainesta, sillä puolet pyrki Vöyrin sotakouluun ja puolet Pietarsaaren tykistökouluun.

Laatokan Karjalan suojeluskunnat perustettiin kolme–neljä viikkoa vapaussodan syttymisen jälkeen.

Salmin suojeluskunta perustettiin uudelleen 26.2.1918. Jäseniksi liittyi heti 27 miestä ja saman päivän iltana riisuttiin aseista Manssilassa ollut venäläisosasto. Harjoitukset aloitettiin viipymättä, vaikka aseista oli puute. Helmikuun aikana jäsenmäärä nousi hyvin nopeasti 300 mieheen ja suojeluskunta jakautui kuudeksi osastoksi, Salmin eli Tuleman osastoksi sekä Uuksun, Käsnäselän, Orusjärven, Manssilan ja Mantsinsaaren osastoiksi. Vapaaehtoisia rintamallelähtijöitä oli 60–70 miestä.²

Suojärvellä perustettiin Leppäniemen suojeluskunta helmikuun 18. päivänä ja kaksi päivää myöhemmin Varpakylän suojeluskunta. Yhteiseksi johtoportaaaksi muodostettiin Suojärven pitäjän suojeluskuntain pääesikunta, mikä käytännössä merkitsi Suojärven suojeluskunnan perustamista. Suojeluskunnat ottivat heti käyttöönsä Leppäniemen venäläisen kansakoulun ja ryhtyivät takavarikoimaan aseita. Suojärven pieni suojeluskunta pystyi koko sodan ajan pitämään pitäjän poliittisesti melko passiivisen väestön valvonnassa ja rintamalle vapaaehtoisina lähteneiden määrä oli hyvin alhainen.

Kutsuntojen järjestäminen ja rajan vartiointi

Valkoinen armeija syntyi pohjoisten suojeluskuntien rintamakomennuskunnista, mutta hyvin pian osoittautui, ettei vapaaehtoisuuden pohjalta saataisi kokoon riittävästi joukkoja, olihan maan väkirikkain osa punaisten hallussa. Päämaja suunnitteli värvättäväksi krenatöörijoukkoja; jalkaväkeä, ratsuväkeä ja tykistöä, mutta kokoon saatiin vain noin kolmasosa tarpeesta.

Värväyksen ollessa vielä käynnissä Päämaja suunnitteli asevelvollisten joukkojen perustamista. Niihin suunniteltiin kuuluviksi yhteensä 6 jääkärirykmenttiä, ratsuväkirykmentti, 11 patteria ja 4 viestiosastoa. Helmikuun 18. päivänä 1918 senaatti julisti vanhan, vuoden 1878 asevelvollisuuslain jälleen voimaan ja kutsunta aloitettiin 21 ja 40 vuoden välillä oleviin ikäluokkiin.

Kutsuntaorganisaation luominen ja ohjeistaminen annettiin suojeluskuntapiirien esikunnille. Jo syksyllä 1917 Sotilaskomitea oli päättänyt jakaa maan suojeluskuntapiireiksi ja niitä perustettiin sitä mukaa kun maa vapautui. Piiriesikunnat olivat suoraan Päämajan alaisia ja niistä tuli alueellisesta toiminnasta vastaava johtoporras. Kuhunkin pitäjään perustettiin kutsuntalautakunta, jossa oli kunnan edustajien rinnalla paikallisen suojeluskunnan johto edustamassa sotaväkeä.

Kutsunnat pidettiin maaliskuun aikana, useimmissa pitäjissä kahdessa erässä. Alkupuolen miehet lähetettiin kiireesti perustetaviin jääkäripataljooniin, mutta osa loppukuussa palvelukseen kutsutuista osoitettiin suoraan kotipitäjän suojeluskunnille rajaa vartioimaan.

Rajakunnissa kutsunnat sujuivat rauhallisesti ja asiallisesti ja paikalle saapui suurin osa kutsunnanalaisista miehistä. Ne, jotka vieroksuivat palvelua valkoisessa armeijassa, olivat siirtyneet itärajan taakse. Vain Laatokan Karjalassa eli Salmassa ja Suojärvellä asukkaat aiheuttivat epäjärjestystä. Kutsuntapaikalle kokoontui kaiken ikäistä väkeä mielenosoitukseen, jossa ”itkijäisten” säestyksellä toivottiin, ettei heidän miehiään vietäisi Etelä-Suomeen kuolemaan. Suojeluskuntalaiset palauttivat järjestyksen kutsun-tapaikalle, ja toimitus voitiin suorittaa loppuun. Kaikki palvelukseen otetut miehet sijoitettiin pitäjiensä suojeluskuntiin rajaa vartioimaan. Laatokan Karjalan osalta käsky vartioinnista oli annettu jo helmikuun 28. päivänä, mutta sitä ei aikaisemmin pys-

tytty toteuttamaan suojeluskuntalaisten vähyden vuoksi.³

Helmikuusta alkaen kantautui itärajan takaa uhkaavia tietoja ja vartiointia oli ryhdyttävä järjestämään. Tehtävä annettiin ainoalle käytettävissä olevalle organisaatiolle – suojeluskunnille, mutta tehtävät olivat niille samoin kuin niiden johtoportaille täysin outoja. Ehkäpä kaukana toisistaan toimivilla esikunnilla ei niissä oloissa ollut sanottavasti yhteistoimintaa käsitellessään uutta, Suomessa ennestään tuntematonta toimintaa.

Itäraja jaettiin uhanalaisuutensa puolesta kahteen osaan. Eteläisen muodosti Laatokan Karjala ja Kuopion läänin rajaosuus, joiden yhteinen pituus oli 300 km. Johtoportaaaksi muodostettiin Karjalan Piiriesikunta, jolla oli alaisinaan Sortavalan ja Joensuun keskuseli alue-esikunnat. Suojeluskuntia oli neljä: Salmin, Suojärven, Ilo-mantsin ja Pielisjärven.

Pohjoinen, noin 700 km:n osuus jakautui Kainuun, Oulun ja Pohjolan suojeluskuntapiirien kesken. Kahden viimeksi mainitun esikunnat sijaitsivat Oulussa ja Kemissä, joten niiden intressit ilmeisesti painottuivat muualle kuin itärajan vartiointiin.

Paikalliset suojeluskunnat tarvitsivat kertyvien tehtävien hoitamista varten kunnollisen johtoportaan, mutta vasta toukokuun alussa 1918 ryhdyttiin antamaan suojeluskunnille mallia johdon muodostamisesta. Esimerkiksi Karjalan (Sotilas)piiripäällikkö antoi alaisilleen seuraavanlaiset ohjeet:

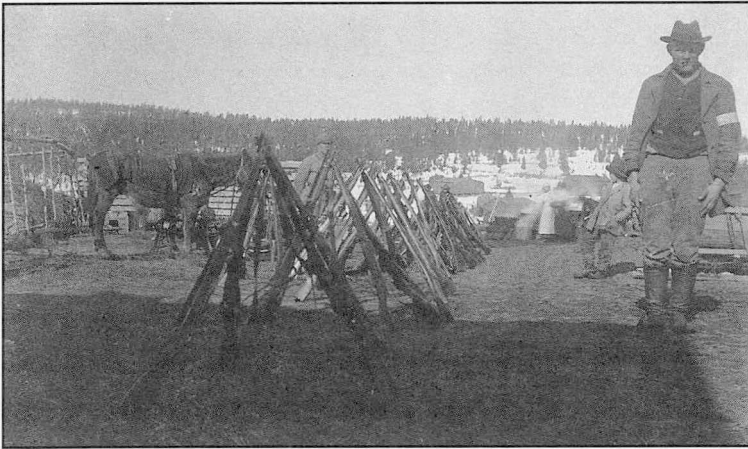
- kuhunkin paikallisesikunnan alueella olevaan kansakoulu-piiriin ja tarvittaessa kyliinkin on toistaiseksi valittava kolmi-henkinen suojelustoimikunta. Näistä paikallisesikunnan pääl-likkö nimittää yhden piiriasiamieheksi ja nämä muodostavat paikallisen suojelusneuvottelukunnan.
- sama kokous määrää yhden valituista paikallisesikunnan jär-jestämään kokoukseen.
- tässä kokouksessa asetetaan kolme ehdokasta paikallisen suo-jelupäällikön toimeen, joista henkilöistä Karjalan Sotilaspiiri-päällikkö, saatuaan aluepäällikön lausunnon, nimittää yhden.⁴

Järjestely oli hyvin demokraattinen, vaikka kyse oli sodanajan joh-toportaan muodostamisesta. Päällikkö ja neuvottelukunta tarvitsi-vat toimintakykyisen esikunnan, mutta sen kokoonpano muotoutui

Rajasuojeluskuntalaisia järjestäytyneinä Kurtissa 4.4.1918. (Kuva: Sotamuseo)

Frontier Civil Guards in readiness in north-east Finland on 4.4.1918.

Rajasuojeluskuntalaisten kiväärit keossa Alakurtissa keväällä 1918. (Kuva: Sotamuseo)

The rifles of frontier civil guards in the spring of 1918.

ilmeisesti paikallisen tarpeen mukaan. Esimerkkinä voidaan ottaa Lieksan (Ala-)Esikunta, johon huhtikuun 5. päivästä alkaen kuului esikuntapäällikkö (suojeluskunnan päällikkö), apulaispäällikkö, talouspäällikkö, kansliapäällikkö ja tietotoimiston päällikkö. Viimeksi mainittu huolehti tiedustelusta.

Rajasuojeluskunnat eivät suinkaan käyneet ”omaa sotaansa”, sillä samalla alueella oli jatkuvasti joku toiminnassa, sotaväki tai heimosota-aatteen ajajat. Seuraavassa on lyhyt esimerkki päämajan aktiivisuudesta maaliskuun huhtikuussa 1918 eli aikana, jolloin suojeluskunnat olivat keskittyneet järjestämään rajavartiointia ja kutsuntoja.

Punaisten haravointi valkoisten valtaamilla alueilla sekä asevelvolliskutsunnat aiheuttivat pakoa rajan yli. Lähtijöiden joukossa oli paljon aktiiveja, jotka varsinkin Vienan Karjalassa aloittivat agitaatiot. Väestöön tällä ei ollut sanottavaa vaikutusta, mutta sen sijaan Muurmannin radan varrella olleiden metsätyömaiden suomalaisiin metsureihin. Punaisten perustama ”Suomen Punaisen Kaartin Pohjoisen Rintaman Esikunta” samoin kuin noin 500 miehen osasto sijoitettiin Kantalahteen ja toinen, noin 1 000 miehen osasto noin 30 km etelään Knäsoihin. Aunuksessa oli huomattavasti rauhallisempaa, mutta aikaa myöten olisi tällekin alueelle keääntyneistä pakolaisista voinut muodostua uhka.

Päämaja kiinnitti huomiota rajan takana muodostuneisiin joukkoihin sekä siihen, että osassa väestöä ilmeni kansallista heräämistä. Maaliskuun aikana oli Itä-Karjalasta tullut vetoouksia ja avunpyyntöjä ja sekä Sortavalassa että Joensuussa pidetyissä kokouksissa pyydettiin sekä hallituksen että Päämajan toimenpiteitä.

Rintamatilanteen salliessa päätettiin hyökätä Vianaan ja Aunukseseen, lyödä punaisten joukot ja vapauttaa väestö. Päämaja antoi käskyn kolmen osaston muodostamisesta ja keskittämisestä, Jääkäriyliluutnantti Kurt Wallenuksen johdossa oleva joukko Kuolarjärvelle, everstiluutnantti Carl Wilhelm Malmin Uhtualle ja ratsumestari Oskar Kuulan Salmiin. Osastojen tehtävänä oli edetä Muurmannin radalle, katkaista se Kantalahdessa, Kemissä ja Petroskoissa, ottaa koko rata haltuunsa sekä sen jälkeen puhdistaa Viena ja Aunus.

Operaatio lähti vain osittain liikkeelle, sillä Kuulan osasto oli kiireesti siirrettävä Vuoksen rintamalle. Wallenuksen runsaan 1 000 miehen osasto kohtasi heti 5.3. aivan rajan takana voimak-

kaan vihollisen ja tunkeutuminen itään jäi enimmillään pariinkymmeneseen kilometriin. Malmin noin 350 miehen osasto lähti liikkeelle 21.3. ja tunkeutui lähelle Vienan Kemiä. Täältä sen oli vetäydyttävä Uhtualle, jossa osasto oli syyskuuhun asti.⁵

Operaation tavoitteet jäivät saavuttamatta, mutta osastojen toiminta esti punaisten tunkeutumisen Pohjois-Suomeen ja rintaman luomisen valkoisen armeijan selustaan.

Armeija rajaa vartioimassa 1918–1919

Vapaussodan päätyttyä toukokuussa 1918 suojeluskuntien toiminta alkoi hiipua ja alkukesällä se loppui lähes kokonaan. Suojeluskunnat katsoivat ilmeisesti toimintansa päättyneen, kun miehet palasivat rintamalta ja kun rajanvartioinnin uusi järjestely vapautti suojeluskuntalaiset kesä- ja heinäkuun aikana. Suojeluskunnat menettivät myös johtonsa, kun suojeluskuntapiirit heinäkuun 2. päivänä muuttuivat kutsuntapiireiksi. Lieksan suojeluskunnassa oli kuitenkin jatkuvuutta, sillä 30.7.1918 ilmoitettiin, että lakkautetun suojeluskunnan tilalle oli perustettu Pielisjärven suojeluskunta.

Suojeluskunnille oli jo kevästä 1918 alkaen hahmoteltu tulevaisuutta ja kesällä selkiintyi niiden tuleva rauhanajan tarve mm. armeijan reservinä. Elokuun 2. päivänä 1918 senaatti antoi asetuksen, jolla luotiin valtiovallan valvonnassa oleva vapaaehtoinen maanpuolustusjärjestö, suojeluskuntajärjestö, sekä annettiin sille tehtävät ja organisaatio. Syksyllä 1918 perustettiin kaikkiin rajapitäjiin uudentyypiset suojeluskunnat.⁶

Toukokuussa 1918 armeija otti vastuun itärajan vartioinnista jolloin suojeluskunnat vapautuivat rauhanomaisiin tehtäviinsä. Toukokuun 5. ja 27. päivästä 1918 alkaen armeija muodosti seuraavat rajajoukot: Laatokasta pohjoiseen, Salmin, Suojärven, Ilomantsin ja Pielisjärven kuntien alueille ryhmitettiin eversti Aarne Sihvon 1. ja 2. Karjalan Rykmentit sekä reserviksi Sortavalan piirin suojeluskunnat. Kuhmon ja Suomussalmen alueille määrättiin varusmiesosasto ja neljä konekivääriä Kajaanin suojeluskuntapiirin johtoon. Kuusamon ja Sallan aluetta valvoi asevelvollisista ja värvätystä koostunut 1 000–1 200 miehen osasto ja 18 konekivääriä kapteeniksi ylennetyin K. Walleniuksen johdossa. Savukosken ja

Inarin alueista sekä Norjan ja Ruotsin vastaisesta rajasta vastasi Pohjolan suojeluskuntapiirin päällikkö johdossaan asevelvollisia sekä kuusi konekivääriä.⁷ Kesäkuun 8. päivänä annettiin armeijalle käsky, jolla itärajan vartiointi siirtyi 3. Divisioonan vastuulle.

Huhtikuussa 1919 sisäasiainministeriö otti maan itäisen rajan vartiointin johtoonsa. Lääninjoon pohjalta muodostettiin neljä maaherran johdossa olevaa rajaosaa. Kullakin rajaosalla vastasi rajakomendantti vartiopalveluksen järjestelystä ja valvonnasta. Aluejako oli seuraava:

- Viipurin läänin rajaosuudella oli Salmin Rajavartiosto, johon kuuluivat Salmin ja Suojärven pitäjät. Vartioston vahvuus oli 350 miestä ja rajakomendantin asuinpaikka oli Pitkärannassa.
- Kuopion läänin rajaosuudella oli Kuopion Rajavartiosto Ilomantsin ja Pielisjärven pitäjissä, vahvuus oli 150 miestä ja keskuspaikka Joensuu.
- Oulun läänin I (eteläisellä) rajaosuudella oli Kainuun Rajavartiosto Kuhmon, Suomussalmen ja Kuusamon pitäjissä, vahvuus 300 miestä ja keskuspaikka Kajaanissa.
- Oulun läänin II (pohjoisella) rajaosuudella oli Lapin Rajavartiosto Sallan ja Savukosken pitäjissä, vahvuus 500 miestä ja keskuspaikka Rovaniemellä.⁸

Vuodet 1918–1922 rajasuojeluskunnissa

Vapaussodan jälkeiset vuodet olivat suojeluskuntajärjestössä rakentamisen vuosia, oli luotava maanpuolustusjärjestö ilman muualta saatavaa esikuvaa. Jäseniä liittyi kiitettävästi, mutta kykenevistä johtajista ja kouluttajista sekä koulutusohjeista oli puute. Sodan jäljiltä oli suojeluskuntiin jäänyt kivääriaseistus, jolla päästiin auttavasti alkuun. Kaikille oli hankittava ”vormupuku”, joka kohottaisi velvollisuudentuntoa ja olisi palvelukseen kutsuttaessa aivan välttämätön.

Asetuksen mukaan suojeluskunnat valmistautuivat myös toimi- maan armeijan tukena sekä järjestyksenpitoon yhdessä poliisivi- ranomaisten kanssa. Itsenäisyyden alkuvuodet olivat maassamme sisäpoliittisesti vakiintumatonta aikaa ja pelättiin punaisten kan-

sannousua. Vuosien 1919–1921 huhti–toukokuussa ilmoitettiin suojeluskunnille kommunistien arvioiduista tai tietoon saaduista aiheista ja valmius huipentui kolmena vappuna suojeluskunnan päivystykseen. Suojeluskuntia käytettiin myös viranomaisten avustamiseen mm. kutsunnoissa ja hankittaessa luotettavuustietoja. Alkuvuosina suojeluskuntien paikallispäälliköille toimitettiin etsintäkuulutuksia, jotka koskivat sotilaskarkureita ja karanneita vankeja. Ei ole ihme, jos paikallispäälliköt tunsivat itsensä lähes viranomaisiksi.

Rajasuojeluskunnilla sotainen tilanne jatkui muutaman vuoden muita pitempään. Vaikka vapaussota päättyi toukokuussa 1918, jatkui sotatila Neuvosto-Venäjää vastaan. Rauha tehtiin 14.10.1920 Tartossa, mutta senkin jälkeen oli rajan takana levotonta. Tämä tuntui myös rajasuojeluskunnissa. Esimerkiksi Aunuksenretken aikana, huhtikuussa 1919 suojeluskunnat valvoivat puhelinkeksuksissa siviilipuheluja Viipurin ja Kuopion lääneissä Sortavalan – Joensuun – Nurmeksen linjan itäpuolella. Heinäkuussa 1920 pidettiin tilannetta hyvin uhkaavana ja suojeluskunnat saivat tiukat ohjeet levottomuuksien tukahduttamisesta⁹.

Porajärven tapahtumat kesällä 1920

Rajan takana Pielisjärven ja Ilomantsin kohdalla olevien Repolan ja Porajärven miehitykseen ja rajan vartiointiin osallistui vuosina 1919–1920 myös ”Itä-Karjalan Ryhmä” eli armeijan joukkoja, rykmentti tai pari pataljoonaa kerralla. Kesäkuussa 1920 syntyi Porajärvellä aseellisia yhteenottoja. Tampereen Rykmentin komentaja sopi Sortavalan Suojeluskuntapiirin päällikön kanssa toimenpiteistä mahdollisen liikekannallepanon varalta. Piirin oli huolehdittava ryhmän varastojen vartioinnista ja keskitettävä ”lentävä eli liikenevä pataljoona” Koirinojalle. Piirin oli myös valmistauduttava luovuttamaan paikallisia suojeluskuntalaisia oppaiksi ja tiedustelijoiksi.

Lentäviä eli liikeneviä pataljoonia muodostettiin moniin suojeluskuntapiireihin nopeiksi liikuteltaviksi reserveiksi esimerkiksi järjestystä ylläpitämään tai kapinaa tukahduttamaan. Pataljoonassa oli kolme jalkaväkikomppaniaa noin 425 miestä ja näiden tuli olla alle asevelvolisuusiän eli 19–17-vuotiaita.¹⁰

Rajavartiostojen tukeminen talvella 1921–1922

Suojeluskunnat joutuivat toistamiseen mukaan rajan vartiointiin heimosotien kauden loppuvaiheessa. Tarton rauhassa oli Repolan ja Porajärven kunnat määrätty luovutettaviksi Neuvosto-Venäjälle, mutta tähän eivät asukkaat alistuneet. Vienan Karjalan väliaikaisen hallituksen johdolla ryhdyttiin vastarintaan ja eri puolille Itä-Karjalaa syntyi taisteluosastoja, jotka yhdistyivät Karjalan Metsäsissirykmentiksi ja Vienan Rykmentiksi. Suomalaiset vapaaehtoiset mukaan lukien Karjalan vapautusarmeijan vahvuus nousi 3 000 mieheen. Samaan aikaan kun karjalaisten asiaa käsiteltiin Kansainliitossa, Neuvosto-Venäjä keskitti sekä Itä-Karjalaan että Karjalan kannakselle voimakkaita puna-armeijan joukkoja. Vapautusarmeija kärsi muutamassa kuukaudessa raskaita tappioita ja viimeisten metsäsissien oli vetäydyttävä Suomen puolelle 20.2.1922.

Jo vuoden 1921 lähetessä loppuaan olivat Salmin ja Kuopion rajavartiostot selvästi huolestuneet rajantakaisen tilanteen uhkavasta kehityksestä. Joulukuun 29. ja 31. päivinä rajavartiostot lähettivät sisäasiainministeriön rajavartiostojen tarkastajalle esitykset vartiostojen pikaisesta vahventamisesta suojeluskuntalaisilla. Joensuun rajakomentantti, jääkärikapteeni Erkki Raappana ehdotti 50 suojeluskuntalaisen komentamista rajalle kolmen kuukauden ajaksi, mikä olisi maksanut 100 000 mk. Salmin rajakomentantti, jääkärimajuri Leo Kyander meni huomattavasti pitemmälle. Hän esitti, että Sortavalan suojeluskuntapiiri perustaisi Salmin Rajavartioston Täydennysosaston, jonka jalkaväkikomppaniat sijoitettaisiin Manssilaan, Orusjärvelle ja Kaitajärvelle sekä konekiväärikomppania Uomaalle. Osaston vahvuudeksi suunniteltiin 205 miestä, joten komppanioissa olisi ollut vain noin 50 miestä. Kustannukset arvioitiin noin 200 000 markaksi.

Sisäasiainministeriö reagoi nopeasti, sillä 3.1.1922 kirjatun näkemyksen mukaan

”...ei ole mahdotonta, että törkeitä joko tahallisia tai erehdyksestä johtuvia rajarikkomuksia tulee bolshevikkien puolelta tapahtumaan. Tällaista on pelättävissä etenkin Viipurin ja Kuopion läänien rajaosuuksilla toisin sanoen Salmin ja Joensuun rajavartiostojen piirissä. Rajavartiostot on suunniteltu rauhan-aikaisia oloja varten eivätkä kykene tehokkaasti suojelemaan rajaa nyt odotettavissa olevia tapauksia ajatellen.”

Sisäasiainministeriö esitti Suojeluskuntain Yliesikunnalle, että suojeluskunnat "antaisivat ensi tilassa ja toistaiseksi apua arviolta kolmen kuukauden ajaksi".

Tilanne kehittyi rajalla hyvin nopeasti ja samana päivänä 3.1 Ilomantsiin vetäytyi karjalaisia joukkoja. Koska oli pelättävissä, että puna-armeijan yksiköitä tunkeutuisi Suomen puolelle, sopivat suojeluskuntapiirin esikunta ja rajavartiosto, odottamatta päätöksiä Helsingistä, että Ilomantsin rajavartioston käyttöön komennetaan Ilomantsin suojelukunnasta 20 miestä loppuosan ollessa valmiudessa. Enon ja Kontiolahden suojeluskunnista komennetaan 15 miestä kummastakin.

Myös Salmin rajavartiosto sai vahvennusta, mutta ei aikaisemmin esitetystä laajuudesta. Sen sijaan asetettiin Sortavalan piirin suojeluskunnat taktisesti Salmin rajakomendantin alaisuuteen.¹¹

Tammikuun 6. päivänä 1922 tapahtui odotettu rajaloukkaus. Kello 14.30–15.00 hyökkäsi noin 100 miehen ja kahden konekiväärin bolšhevikkiosasto Ilomantsin Megrin kylään, jossa oli kuusi taloa ja luostari. Rajamiehet olivat tapahtuman aikaan partiomatkalla ja kylä ehti olla 15 tuntia miehittettynä, ennen kuin se lyhyen laukaustenvaihdon jälkeen vapautui. Hyökkääjä ei lyhyen käyntinsä aikana syylistynyt ryöstöön eikä väkivaltaan kylässä.

Vastatoimet pääsivät alkuun vasta vuorokauden kuluttua, sillä puhelinjohdot oli katkaistu. Ilomantsin suojeluskunta hälytti rajavartioston avuksi 50 miestä ja 7.1. kello 18 lähti 24 miehen etuosasto sotilasohjaaja J. E. Sainion johdolla 100 km:n taipaleelle. Hiihdettyään koko yön ja aamupäivän osasto tuli Megriin puolenpäivän maissa 8.1., siis puolitoista vuorokautta vihollisen poistumisen jälkeen. Suojeluskunta jätti Megriin toistaiseksi 20 miestä rajavartioston vahvennukseksi.¹²

Viikon kuluttua oli tilanne Kainuun Rajavartioston alueella muuttunut uhkaavaksi. Tammikuun 15. päivänä neuvottelivat rajakomendantti, jääkärikapteeni Pietari Autti ja suojeluskuntapiirin varapäällikkö H. Seppänen Kuhmon ja Suomussalmen pitäjäien rajavalvonnan vahventamisesta 100–120 suojeluskuntalaisella. Seuraavana päivänä molempien rajasuojeluskuntien paikallispäälliköt saivat käskyn pitää suojeluskuntansa sellaisessa valmiudessa, että ne milloin tahansa voisivat lähteä rajaa vartioimaan. Samalla vaadittiin paikallispäälliköiltä parin viikon sisällä ilmoitus siitä, moniko on halukas lähtemään kahdeksi kuukaudeksi rajaa vartioimaan.

Kirjelmän loppukaneettina oli tavanmukainen sotilaallinen huomautus: ellei vapaaehtoisia löydy, niin määrätään.

Rajapiireissä ja -vartiostoissa oltiin yksimielisiä siitä, että suojeluskuntalaisille tulisi maksaa kunnan palkka, sillä tukkityömailla oli niihin aikoihin hyvät ansiomahdollisuudet. Kainuun Rajavartiosto esitti ”samasta työstä sama palkka” eli 600 mk kuukaudessa, mutta Salmin Rajavartiostolla oli oma linja: miehistölle 450 mk, korpraalille 500, alikersantille 700 kersantille 800 ja vääpelille 900.

Esitykset rajavartiostojen vahventamisesta hyväksyttiin, mutta varsinkin Kainuussa tuotti värvääminen vaikeuksia. Metsätyömailla oli täystyöllisyys ja hyvät ansiomahdollisuudet houkuttelivat tuttuun työhön. Rajatilanne ei kuitenkaan pakottanut turvautumaan miesten komentamiseen, mutta 22.1. muistutettiin varuillaanolon jatkumisesta.¹³

Rajalla ehti kulua lähes kuukausi ilman välikohtausta, kunnes läskikapinaksi nimetty selkkaus aiheutti 3.–4.2. muutaman kuukauden varuillaanolon. Lauantaina helmikuun 3. päivän vastaisena yönä 300 miehen aseistettu siviilipukuinen joukko ylitti valtakunnan rajan Savukosken Nuorttitunturin alueella ja tunkeutui 40 km Suomen puolelle. Väriöllä joukko piiritti Kemijoki OY:n työmaan, vangitsi työnjohtajan sekä ryösti työmaan kassan ja elintarvikkeet. Työväki pakotettiin mukaan Savukoskelle, josta joukko tiistaina 6.2. palasi rajan taakse.

Puhelinyhteydet oli tässäkin tapauksessa katkaistu, joten vastatoimissa oli lähes vuorokauden viive. Sunnuntaina aamupäivällä toimeenpantiin hälytys lähisuojeluskunnissa ja iltapäivällä voitiin rajavartioston käyttöön asettaa Kemijärveltä 90 miestä ja Rovaniemeltä 40. Eri rautatieasemille oli koottu tiistaiamuksi 70 miestä, mutta niiden lähettäminen peruuntui.

Tapaus aiheutti vilkasta sähkösanomanvaihtoa Rovaniemen, Helsingin, Oulun ja Kemien välillä ja valmiutta nostettiin Pohjois-Suomessa. ”Kapina” oli tapahtunut Pohjolan Suojeluskuntapiirin alueella ja helmikuun 6. päivänä piiripäällikkö käski

- aloittaa ympärivuorokautinen päivystys suojeluskuntien esikunnissa
- vartioida kaikkia varastoja ja luovuttaa vartio-osastoille konekiväärit

- seurata tarkoin kommunistien hankkeita ja
- ylläpitää valmius pikaiseen hälytykseen.

Oulun Suojeluskuntapiirin piiripäällikkö E. J. Toivonen sai 7.2. Yliesikunnalta käskyn hälyttää Kuusamon ja Taivalkosken suojeluskunnat ja asettaa ne sikäläisten rajavartiostojen päällikköjen alaisiksi.

Jo muutaman päivän kuluttua esitettiin suojeluskuntalaisten vaihtamisesta sotilasosastoksi, sillä pikaisesti hälytettyjen suojeluskuntalaisten joukossa oli paljon sellaisia, jotka eivät voineet viipyä poissa työpaikoiltaan. Vaihto suoritettiin muutaman päivän kuluttua.

Läskikapinan aiheuttama varuillaanolo oli tuskin päättynyt, kun tilanne kärjistyi Suomussalmella. Rajan takana oli karjalaisten rintama helmikuussa vetäytynyt aivan Suomen rajan läheisyyteen ja 22. päivän tienolla taisteltiin Tiirovaaran kylässä vain 4 kilometrin päässä rajasta. Rajavartioston pyynnöstä Kainuun Suojeluskuntapiirin päällikkö asetti pääosan Suomussalmen suojeluskunnasta rajavartioston käyttöön. Raatteen tärkeään kenttävahtiin osoitettiin kuusi suojeluskuntalaista ja konekivääri sekä Juntusrannan, Aittolan ja Puraksen kenttävahteihin yhteensä 11 suojeluskuntalaista. Loppuosa oli kirkonkylässä kasarmoituna reservinä.

Pohjois-Suomessa tuli ensimmäisen kerran konkreettisesti esille suojeluskuntien järjestöllisen luonteen vaikutus yhteistoimintasioissa. Pidettiin tarkkaa huolta siitä, että alistaminen rajoittui suojeluskuntaosaston taktisen käyttöön. Rajakomendanteilla ei ollut oikeutta puuttua suojeluskuntaan, sen muuhun henkilöstöön, kokoonpanoon eikä omaisuuteen.¹⁴

Pohjoisten rajavartiostojen vahventaminen 1922

Sisäasiainministeriö ryhtyi helmikuun lopulla 1922 nostamaan rajavartiostojen vahvuutta värvämällä pikaisesti lisää väkeä. Värvayksen ajaksi eli noin 3–4 viikoksi oli sotaministeriön määräyksestä rajan suojaaminen ylläpidettävä suojeluskuntajoukoilla. Järjestely koski kaikkia rajasuojeluskuntia, mutta tässä yhteydessä käsitelään toimenpiteitä vain Joensuun ja osittain Oulun suojeluskuntapiireissä, joita rasiettiin eniten.

Joensuun Suojeluskuntapiirin päällikkö Hjalmar Raatikainen sai 20.2.1922 kello 20 virkasähkösanoman, jossa käskettiin mahdollisimman pian järjestää 100 (vapaaehtoista) miestä hälytysvalmiiksi niin, että puolet majoitetaan Nurmeksen kaupunkiin ja puolet Pielisjärven kirkonkylään. Hälytysvalmiuden aikana miehiä saa vaihtaa. Osastoja muodostettaessa oli käytettävissä piirin koko jäsenistö eikä vain Pielisjärven suojeluskuntalaiset. Piiri sai myös Yliesikunnan lisäaseistusta, mm. konekiväärejä.

Pohjolan Suojeluskuntapiirin itäosat olivat harvaan asuttuja ja suojeluskunnat pieniä. Piiri tarvitsi vahvennusta rajamiesten värväämisen ajaksi ja jo 18.2. kello 15 oli Oulun Suojeluskuntapiirin päällikkö E. J. Toivonen saanut oman toimintakäskynsä. Piirin oli muodostettava kaksi 50 (vapaaehtoisen) miehen osastoa, joiden tukena oli japanilainen tykki ampumatarvikkeineen ja lähetettävä ne Sodankylän ja Kemijärven kirkonkyläin. Kummankin osaston johtajaksi määrättiin vänrikki Toivo Jussila. Osastot majoitettiin kirkonkyläin ja niille oli annettava sotilaskoulutusta kurssimaisesti.

Suojeluskuntalaisten hälytyskomennuskunnat aiheuttivat paljon kuluja, tarvittiin mm. majoitusta, muonitusta ja kuljetuksia. Parinsadan miehen muutaman viikon komennus ei myöskään kuulunut normaaliin vapaaehtoiseen maanpuolustustoimintaan, joten miehet olivat oikeutettuja vapaan majoituksen ja muonituksen lisäksi 600 markan kuukausipalkkaan. Sisäasiainministeriö vastasi kaikesta aiheuttamistaan kuluista.

Sisäasiainministeriön ja Yliesikunnan sopimuksen mukaan rajaloukkausten tai muiden levottomuuksien sattuessa suojeluskuntaosastot alistettaisiin taktisesti rajakomendanteille. Rajalla olot kuitenkin rauhoittuivat ja pitkäaikainen komennuksellaolo rasitti suojeluskuntalaisia, niin ansiotyössä käyviä kuin koululaisia.

Huhtikuun alussa Yliesikunta ja sisäasiainministeriö olivat yksimielisiä hälytysosastojen lopettamisesta ja 6.4.1922 esitettiin puolustusministeriölle, että Sodankylässä, Sallassa, Lieksassa ja Nurmeksessa olevat suojeluskunnan rajavartiojoukot voitaisiin komen-
taa pois.¹⁵

Rajantakaista tilannetta pidettiin epävakana vuoden 1922 syksyyn saakka. Pohjolan suojeluskuntapiiri oli huolestunut laajasta harvaanasutusta alueestaan, jonka lähes 400 km pitkää itärajaa vartioi heikko rajavartiosto. Suojeluskuntapiiri olisi ollut halukas muodostamaan 500 miehen vahvuisen taistelukykyisen osaston,

jonka aseistuksena olisi ollut mm. 10 konepistoolia. Toukokuussa pyydettiin valtioneuvostolle osoitetussa kirjelmässä 852 500 markkaa tällaisen osaston täydellistä varustamista varten sekä 13 000 markkaa tiedustelijan palkkaamiseksi. Piiri pyrki myös valistamaan alueensa asukkaita ja anoi 20 000 markkaa kiertävän valistajan palkkaamiseksi sekä 2 000 markkaa sanomalehtiä varten rajaseudun asukkaille.¹⁶

Pohjolan suojeluskuntapiirin esitystä ei toteutettu. Sen sijaan sisäasiainministeriö ja Yliesikunta antoivat lokakuussa määräyksiä rajavartiostojen ja suojeluskuntien yhteistoiminnan nopeuttamiseksi ”sisäisten levottomuuksien tai rajan takaa tulevien ryöstöretkien sattuessa rajapitäjissä ajankohtana, jolloin Neuvosto-Venäjän ja Suomen välillä vallitsee rauhan tila eikä liikekannallepanoa ole käsketty...”. Rajavartiostojen päälliköille annettiin myös oikeus – tarvittaessa ilman ylemmän johtoportaana lupaa – käskää rajapitäjän suojeluskuntaa kuin omaa joukkoaan, jos rajapitäjässä rauha häiriintyisi niin vakavasti, että rajavartiosto katsoo apuvoimien saannin välttämättömäksi. Rajavartioston päälliköllä olisi silloin myös vastuu toimistaan.¹⁷

Itäraja rauhoittui pian siinä määrin, että rajavartiostot pystyivät hallitsemaan tilannetta ilman vahvennuksia ja suojeluskunnat saivat omistautua rauhanomaiseen toimintaan.

Päätteeksi

Itä-Karjala kuului niihin alueisiin, joilla levottomuudet ja jopa sota-toimet jatkuivat vielä muutaman vuoden ensimmäisen maailmansodan hiljennyttyä. Rajan takana taistelivat Venäjän sisällissodan valkoiset ja punaiset, suomalaiset tukivat itäkarjalaisten kansanousua. Samoihin vuosiin osui ulkomainen interventio.

Ensimmäisen runsaan neljän vuoden ajan rajapitäjien suojeluskunnat olivat tiiviisti mukana rajan puolustuksessa ja vartiointissa. Aluksi paikallisapäälliköt ja esikunnat joutuivat tyhjistä luomaan suojeluskunnilleen menettelytavat paikallisten olojen ja kulloisen tilanteen mukaisesti. Hieman myöhemmin vasta muodostetut ja vielä heikot rajavartiostot tarvitsivat tuon tuosta vahvennusta ja se saatiin nopeimmin paikallisista suojeluskunnista. Vaikka suojeluskunnatkin olivat vielä kehittelyn alaisia, ne edustivat kui-

tenkin varteenotettavaa aseellista voimaa jopa niin, että rajakomendanteilla oli kriittisissä tilanteissa halu ottaa paikalliset suojeluskunnat täysin komentoonsa.

Rajalle osoitettiin aina kiitettävän nopeasti suojeluskuntaosastoja, mutta huolehdittiin siitä, että ne olivat vain taktisesti sotaväen tai rajavartiostojen käytössä. Suojeluskunnat korostivat kuitenkin aina itsenäistä järjestöluonnettaan ja sitä, että suojeluskuntalaiset olivat siviilityössä käyviä miehiä, joita ei epämääräisiksi ajoiksi voitu komentaa sotilaallisiin tehtäviin.

Itsenäisyyden alun ”vaaran vuodet” – ainakin suojeluskuntien kannalta katsottuna

23.11.1918 Valtiorikoksista tuomittujen henkilöiden rangaistuksia on lievennetty ja näitä lasketaan lukuisasti ehdonalaiseen vapauteen. Lujan laillisen järjestyksen ylläpitämiseksi on Sisäasiaintoimituskunta käskenyt maaherroja poliisiviranomaisten kautta ja suojeluskuntain avulla väsymättä valvomaan em. henkilöiden oleskelua ja käytöstä,

14.01.1919 Suojeluskuntain Ylipäällikön määräyksestä suojeluskunnat asettavat alueen puhelinkeskuksiin luotettavan suojeluskuntalaisen valvomaan siviilihenkilöiden puheita. Mikäli puhelut koskevat sotilaallisia tiedonantoja tai toimenpiteitä (joukkojen keskitystä, siltoja, vapaaehtoisten retkikuntien toimintaa, tahi aikeita rajalla j.n.e.) tahi huhuja ja tietoja rajantakaisista tapahtumista, on puhelinaseman hoitaja heti kiellettävä keskustelemasta yllä olevista asioista ja elleivät mukaudu, puhelu katkaistava.

Senaatin antaman päätöksen mukaan toimitetaan koko maassa yleinen viljavarojen ja herneiden inventoeraus 20.–25.10. Monin paikoin on ilmennyt vastahakoisuutta ja uppiniskaisuutta viljan luovutukseen, vaikka tämä perustuu Eduskunnan säätämään lakiin. Suojeluskuntien tärkeimpänä velvollisuutena on laillisen järjestyksen valvominen.

- 14.04.1919 (koskee paikallispäällikkö Hakalan kyselyä) ”Repolan pitäjää koskevaan kysymykseen johdosta saan mainita, ettei ole olemassa esteitä mainitun pitäjän suojeluskunnan liittymisestä piiriinne, kunhan se ei tapahdu virallisesti, vaan ainoastaan tosiasiallisesti. Erittäin tarkkaan on Teidän tietysti myös huolehdittava siitä, että sanottuun suojeluskuntaan kuuluu ainoastaan täysin luotettavia henkilöitä. Mitään valtion palkkaa Repolan suojeluskunnan päällikkö ei myöskään voi saada, koska sitä ei virallisesti voida tunnustaa.”
- 27.02.1920 Piiripäällikön päiväkäskyssä 3/20 on saatettu tietoon, että Turussa on pidetty 10.2. kommunistisen sotilasjärjestön salainen kokous, jossa pohdittiin vastatoimenpiteitä Karjalan kannaksen evakuoimisen johdosta. Päätös: Maan kaikki suojeluskunnat on riisuttava aseista, mikä on helppo tehtävä, varsinkin koska varastot on huonosti vartioitu. Samanlaisia kokouksia on pidetty muillakin paikkakunnilla.
- 05.03.1920 Kiertokirjeessä kerrottiin piiriesikuntaan tulleista hämäräperäisistä puhelinsoitoista.
- 29.04.1920 Tulevan toukokuun 1. ja 2. päivinä on jokaisessa Paikallisesikunnassa pidettävä päivystäjä läpi koko vuorokauden.
- 09.05.1920 Huomattavasti kärjistyneen tilanteen johdosta maassamme kehotetaan kaikkia piirin suojeluskuntia ilmoittamaan kaikista huomaamistaan puuhista ja valtiollisuonteisista tapahtumista viipymättä Etsivän Keskuspoliisiin Alaosastolle.
- 29.07.1920 Siltä varalta, että paikallisia levottomuuksia sattuisi, määrään:
- 1) että levottomuudet on heti alkuunsa tukahdutettava kaikilla käytettävissä olevilla keinoilla
  - 2) että levottomuuksien sattuessa on heti saatava yhteys piiripäällikön kanssa nopeimmalla tavalla.
- Asetan Paikallispäälliköt edesvastuuseen siitä, että näin todella tapahtuu levottomuuksien ja kapinallisten aikeiden sattuessa. Paikallispäällikön on osattava toimia itsenäisesti ja tilanteen vaatimusten mukaisesti. On välttämätöntä, että hälytys on aina kunnossa ja

paikallispäällikkö voi jo etukäteen suunnitella menettelytapansa kunkin oletettavan arvoisen tapauksen varalta.

- 03.11.1920 Rautateiltä on päässyt suojeluskunnan jäseniksi epäluotettavaa ainesta, lähiaikoina tulee pyrkimään lisää. Luotettavuus on tarkistettava.
- 29.11.1921 Karjalan heimokansa on noussut taisteluun sortajiaan vastaan. Kyläpäälliköitä kehoitetaan puhumaan asiasta alijohtajakykyisten miesten kanssa ja saamaan vapaaehtoisia matkaan. Värvääminen on toimitettava salaisesti ettei hallitus joutuisi vaikeaan välikäteen.
- 25.04.1921 Armeijan Esikunta on saanut Venäjältä salaisen tiedon, jonka mukaan Vapunpäivän tienoolla kommunistit järjestävät levottomuuksia Suomessa. Suuret määrät kiihottajia on jo lähetetty Suomeen. Lakkoja ja tyytymättömyyttä koetetaan saada aikaan ja kapinan puhjettua aikovat venäläiset joukot tulla apuun. mm. Pielisjärven suojeluskunnassa on 29.3.-9.5.1921 oltava päällystään kuuluva päivystäjä ympärivuorokautisessa päivystyksessä. Osaa suojeluskuntaa pidetään koossa tai se on tarpeen vaatiessa nopeasti saatava kokoon. Kivääri- ja ammusvarastot on vartioitava huolellisesti.
- 08.04.1921 Vappuna 1921 odotettiin kommunistien aiheuttavan levottomuuksia ja kaupunkien sekä suurten paikkakuntien suojeluskunnille annettiin seuraavanlaisia ohjeita
- suojeluskuntia on hälytettävä ja kokoonnuttava useammassa paikassa. Jos on konekiväärejä on nämä asetettava näiden joukkojen käyttöön
  - määrättyt vartiot asetetaan ja käytetään varsinkin pimeällä lukuisia partioita, joiden vahvuus on 4 miestä.

Rajasuojeluskunnat ja piirijako

22. Pohjolan suojeluskuntapiiri, Kemi

Sav Savukosken suojeluskunta

Sal Sallan suojeluskunta

21. Oulun suojeluskuntapiiri, Oulu

Kuu Kuusamon suojeluskunta

20. Kainuun suojeluskuntapiiri, Kajaani

Ss Suomussalmen suojeluskunta

Kuh Kuhmon suojeluskunta

12. Joensuun suojeluskuntapiiri, Joensuu

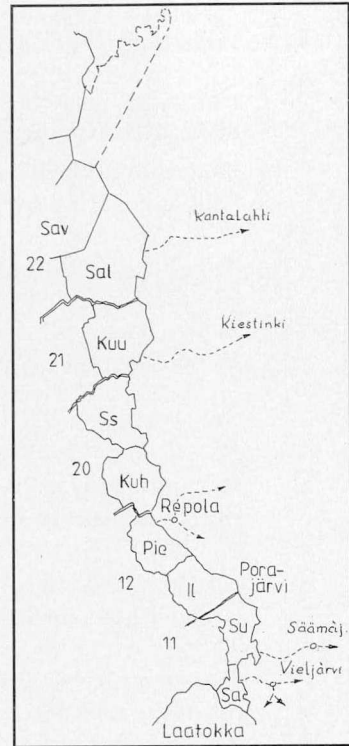
Pi Pielisjärven suojeluskunta

Il Ilomantsin suojeluskunta

11. Sortavalan suojeluskuntapiiri, Sortavala

Su Suojärven suojeluskunta

Sa Salmin suojeluskunta

Itä-Suomen suojeluskuntapiirien päälliköitä 1919–1922

Pohjolan Suojeluskuntapiiri

Mäkinieniemi Johan August, jääkärikapteeni, 5.5.1919–1944

Oulun Suojeluskuntapiiri

Kaitera Isak, filosofian maisteri, 6.5.1919–31.12.1920

Palomäki Väinö Iisakki, jääkärikapteeni, 1.1.1920–31.1.1921

Toivonen Eino Johannes, jääkärikapteeni, 1.6.1921–1.10.1925

Kainuun Suojeluskuntapiiri

Kanerva Severi, kapteeni, 1.6.1919–31.12.1919

Teivaala V., vänrikki, 1.1.1920–27.2.1925

Viitasalo Erkki Vilho, jääkärikapteeni, 1.3.1925–31.7.1927

Pohjois-Karjalan Suojeluskuntapiiri

Levälahti Kustaa Emil, vänrikki, 1.6.1919–18.9.1920

Raappana Erkki Johannes, jääkärikapteeni, 19.9.1920–1.8.1921

Raatikainen Hjalmar, jääkärivänrikki, 1.9.1921–15.10.1922

Sortavalan Suojeluskuntapiiri

Kuisma Toivo, jääkärikapteeni, 1.2.1919–27.6.1919

Sulin F. (sijainen)

Raunio Kaarlo, res.lutnantti, 1.10.1919–1944

Itärajan rajavartiostojen päälliköt, samalla raajakomendantit vuosina 1919–1922

Salmin rajavartiosto

Kyander Leo, jääkärikapteeni, 11.2.1919–19.12.1927

Joensuun rajavartiosto

Schroeder Ilo Emil, kapteeni, 1919–1921

Raappana Erkki Johannes, jääkärikapteeni, 1.8.1921–1939

Kainuun rajavartiosto

Autti Pietari Aleksanteri, jääkärikapteeni, 1.2.21–1.1.1928

Lapin rajavartiosto

Wallenius Kurt Martti, jääkärikapteeni, 1918–4.5.1921

Willamo Oiva Johannes, jääkärikapteeni, 30.9.1921–1939

Lähdeviitteet

- 1 Sk.YE Valistusosasto 1928, Sark Ha 11 Sa, Suo, 14 Il, Pi, 20 Ss, Kuh, 22 Kuu.
- 2 Sk.YE, Valistusosasto 1928, Sark Ha 11 Sa, Suo, 14 Il, Pie, 20 Ss, Kuh, 22 Kuu.
- 3 SkYE, Valistusosasto 1928, SArk, Ha 11 Sa, Suo, 14 Il, Pie, 20 Ss, Kuh, 22 Kuu.
- 4 Pohjois-Karjalan Keskusrikunnin pky N:o 296/5.4.18 ja kirj. pvm:ltä 7.5.18, SArk 377.
- 5 FFH 6.osa s. 368-391. Arimo s.12-13.
- 6 Sk.Ye, Valistusosasto 1928, SArk Ha 11 Sa, Sau, 14 Il, Pie, 20 Ss, Kuh, 22 Kuu. Asetus suojeluskunnista N:o 86, Suomen Asetuskokoelma.
- 7 Arimo, s. 15-16 ja 84-85.
- 8 Matti Kosonen - Juha Pohjonen, Isänmaan portinvartijat, s. 70-71.
- 9 YE:n päällikön kirje Sotaministeriöön N:o 6.359.Sal./7.4.19, Sark Sk, Fgf1.
- 10 SkYE Osasto Ia Vanhojen lkp-määräysten asiakirjat 1919-1920, SArk II Fgf1.
- 11 SkYE Osasto Ia Rajatoiminnan asiakirjat 1920-1922 II, Sark II Fd1. Joensuun rajakomendantin kirj. N:o 103.21.Sal./29.12.21, Joensuun Sk. piirin Piiriesikunta N:o 236.21.I.Sal./31.12.21 ja 5.22.Eritt.Sal./31.1.22, Salmin Rajavartioston kirj. n:tta/21 /31.12.21 ja 22/3.1.22, Sotaministeriön kirj. N:o 5/Sal./3.1.21 ja 4/Sal/3.1.21, Sk.YE:n sähkösanoma 31.12.21.
- 12 SkYE Osasto Ia, Rajatoiminnan asiakirjat 1920-1922, SArk II F1. EKP N:o 20092/7.1. 22 ja 10113/10.1.22, Joensuun Sk.piirin Piiriesikunta N:o 15.22.14.1.22.
- 13 Kainuun Suojeluskuntapiirin Piiriesikunta N:o 8 ja 9.22.II.Sal./16.1.22, 20.22.I.Sal./28.1. 22, 25.22.I.Sal./31.1. 22, Salmin Rajavartioston Esikunnan sähkösanoma N:o 55/19.1.22.
- 14 SkYE Osasto Ia Rajatoiminnan asiakirjat 1920-1922, Sark II Fd1. Sk.YE:n (virka)sanoma N:otta kapt Mäkiniemelle, 6.2.22. klo 12, 7.2.22 ja 8.2.22, 8.2.22 klo 9.45, kirj. N:o296.22.Ia.Sal./10.2.22, Willamon sanoma N:o 195, 8.2.22 klo 19.45, Pohjolan Suojeluskuntapiirin sanoma N:o 9/5.2.22, 9/7.2.22, 8.2.22 klo 14.20 ja 9.2.22 klo 11.48 kirj N:o 42. 22.Os.I.Sal./6.2.22.
- 15 SkYE:n virkasähkösanoma 18.2.22. klo 3 ip, 20.2.22.klo 8 ip, 21.2.22. 23.2.22.klo 3.30 ip, kirj. N:o 644.22.Ia.Sal./6.4.22.
- 16 Poh.sk.piirin piiriesikunnan kirj. n:o 1461.22.Os III/8.5.22.
- 17 SkYE:n kirj n:o 1639.22.Ia.Sal./26.9.22, Sark SkYE Rajatoiminnan asiakirjat 1920-1922, II Fd1.
Sivujen 26-28 lähteet:
Sark Sk 377 Pohjois-Karjalan Suojeluskuntapiiri, Pielisjärven suojeluskunta 1919 Kuopion läänin 2. Suojeluskuntapiirin piiripäällikön kirj. N:o 368/14.4.19, N:o 655/23. 11.18 ja 370/14.1.19.
SArk Sk 377 Pohjois-Karjalan Suojeluskuntapiiri, Salainen kirjeenvaihto 1920.
Joensuun Suojeluskuntapiirin Piiriesikunta, kirj. N:o 208./20.Sal./13.11.20, 2018/ 20.Sal./29.7.20, 10/20.Sal./9.5.20, kiertokirj, N:o 8 Sal/29.4.20, N:o 27 Sal./27.2. 20, N:o 4/20 Sal./29.2/20, N:o 5/20.Sal./5.3.20. Sark Sk 377 Pielisjärven suojeluskunnan salainen kirjeenvaihto 1921.
Pielisjärven sk numerotta/29.11.21, Joensuun Suojeluskuntapiirin Piiriesikunta N:o 115 Sal./25.4.21, 42.21.Os I. Sal./8.4.21, 48.21.OsI.Sal./8.3.21.

Summary

THE ROLE OF THE FRONTIER CIVIL GUARDS IN SAFEGUARDING THE EASTERN FRONTIER DURING THE WAR OF INDEPENDENCE AND THE WARS IN EASTERN KARELIA

On 25 January 1918 the senate (government) of Finland proclaimed the Civil Guards to be government troops. They constituted the core of the White Army and enlisted and conscripted troops were gathered around them. The most combat ready of the Civil Guards formed detachments at the front while the rest remained in their home district. In addition the Civil Guards of the frontier parishes had to participate in guarding the frontier, even for a good two years after the war had ended.

Until 1918 Finland's eastern frontier was an internal border between autonomous Finland and the mother country (Russia). Settlement and the road network were sparser along the frontier than in the rest of the country. Labour crossed freely over the frontier, particularly to the great lumber camps to the north. Further south the population was orthodox and closer in its culture to the Eastern Karelians than to the Finns.

The formation of the frontier Civil Guards in autumn 1917

As elsewhere in Finland, Civil Guards came into existence in the frontier parishes but in general more slowly. The first attempts took place already in September but because of lack of interest, and in part because of the opposition of the Reds, their foundation was postponed until the outbreak of the War of Independence. The lack of weapons and of capable leaders also hampered the foundation and activity of the Civil Guards. Often logging managers and men active in civic affairs were elected as leaders, while among others who acted as instructors were a few men who had served in the Finnish army which had been disbanded in 1905. The activity of the frontier Civil Guards was also hampered by the absence of a single command. The country was divided into Civil Guard districts and the nine Civil Guards on the eastern frontier were split between five districts, whose interests lay in the interior of the country.

During the War of Independence the frontier Civil Guards found themselves initially in a position of secondary importance because

the war was decided elsewhere. During the War of Independence the Civil Guards trained and sent men to the front; in addition they had to disarm the Red Guards and Russian military units, maintain order in their area and conduct the call up of conscripts. Guarding the frontier, which was wholly new in Finland at that time, also fell to the frontier Civil Guards.

Guarding the frontier during the war and the commencement of conscription

During January, the first month of the war, threatening intelligence arrived from across the eastern frontier because Red Guards were formed from among the Finnish loggers along the Murmansk railway. It was necessary to guard the frontier and the task was given to the only available organisation – the Civil Guards. The duties were totally strange both to the frontier Civil Guards and to their higher commanders, who were located 100–200 km away at the end of bad telephone lines. Discharge of the task was also made difficult because the numbers in the Civil Guards sufficed for no more than the manning of a few posts along the frontier which was over 1000 km long. The Civil Guards organised their activity independently according to their local circumstances and manpower but later the Karelian District Headquarters was formed for the southern sector of 300 km which was regarded as the most threatened. That area comprised four local Civil Guards.

The creation and direction of the conscription organisation was also given to the Civil Guards. The call up was implemented by conscription boards founded in the parishes. Leaders of the Civil Guard, representing the army, served on these alongside civilian representatives. In the frontier parishes conscription proceeded in the main peacefully; the men who were averse to service in the White Army had already moved across the eastern frontier. The call up was held in March and at first the men were sent as recruits to the Jäger battalions which were being formed. From the end of March the men were directed to the Civil Guard in their home parish and only after this did those Civil Guards have sufficient men for border guard duties.

During the War of Independence the Reds remained almost completely inactive on the other side of the frontier. On the other hand the Whites attacked into Eastern Karelia with two fairly small detachments and this may have had a restraining influence on the Reds.

The years 1918–1919 in the frontier Civil Guards

After the War of Independence had ended in May 1918 the activity of the Civil Guards began to decline and from the early summer it ceased almost completely. In May 1918 the army assumed responsibility for guarding the eastern frontier and a year later responsibility was transferred to the ministry of the interior. The ministry formed four Frontier Guards under the direction of the provincial governor. The boundaries of these Guards were almost the same as the Civil Guards districts.

Plans began to be made for the continuation of the Civil Guards and on 2 August 1918 the senate issued a decree relating to the Civil Guards – a voluntary national defence organisation. According to the decree the Civil Guards were to be trained to act, inter alia, in support of the army (as a reserve) and to maintain order together with the police authorities.

For the frontier Civil Guards the war-like situation continued for a further two years after the War of Independence. A civil war was fought in Soviet Russia in 1920–21. Peace was made with Finland on 14 October 1921 but even after that an unsettled situation persisted across the frontier for over a year. On several occasions the frontier Civil Guards had to support the weak Frontier Guards. Some examples of this support follow.

During the War of Independence the districts of Repola and Porajärvi (in Eastern Karelia) had been regarded as belonging to Finland but by the Peace of Tartu in October 1921 these districts were declared to be assigned to Soviet Russia. Their inhabitants did not submit to this and a national rising began at the same time as the Eastern Karelia question was under consideration at the League of Nations. Powerful Red Army forces were concentrated in Eastern Karelia and in February 1922 they defeated the liberation army. In Finland there were fears that Bolshevik troops would push into Finland and already in the first half of January the Lagoda-Karelia Frontier Guard was reinforced by Civil Guards. Frontier violations were limited only to 6 January when a Bolshevik detachment of about 100 men attacked over into Finland in Ilomantsi. This detachment had time to withdraw before a Civil Guard unit, sent from 100 km away, reached the spot on skis.

A week later, in mid January, the situation became threatening in the central sector of the eastern frontier. The Civil Guards in Suomussalmi and Kuhmo received an order to prepare to send 100–120 members to reinforce the Frontier Guard. At the same time the civil guards were asked if they were willing to be paid for a couple of months to guard the frontier. However, the situation rapidly calmed down.

On the northern part of the frontier a clash occurred on 3

February which prompted a state of vigilance lasting some months. A group of about 300 armed men crossed the frontier at Savukoski, robbed the Kemijoki Company's work site of its money and provisions, and returned four days later to its own side. The Pohjola Civil Guards district immediately subordinated about 200 men to the Frontier Guard commander and the Oulu Civil Guards district received the order to put two local Civil Guards on a state of alert. Some days later the civil guards had to be replaced by army units because among the rapidly-alerted Civil Guards were schoolboys and men who were unable to be absent from their places of work.

As the situation continued to give cause for concern, the ministry of the interior began urgently to enlist more men for the Frontier Guards at the end of February 1922. During the period of enlistment, 3-4 weeks, the Frontier Guards had to be backed up by the civil guards. Emergency detachments of 50-100 men, located in the largest centres of population, were formed for the Frontier Guards. The most northerly parishes were sparsely populated and their civil guards small in number so that it was impossible to detach sufficient men from them. In the Oulu and Pohjola Civil Guards districts the detachments had to be formed by sharing the duty also with local Civil Guards in the interior of the country. By the end of 1922 the eastern frontier had become sufficiently calm for the Frontier Guards to be able to manage the situation without support from the Civil Guards.

Conclusion

During the first four years of independence the Civil Guards of the frontier parishes were closely involved in guarding the frontier. The local commanders and headquarters had to create procedures for their Civil Guards from nothing. The newly-formed and weak Frontier Guards needed support from time to time and this was most rapidly obtained from the local civil guards. Although the Civil Guards were still in course of development, they nevertheless represented an armed force with the result that in critical situations the commanders of the Frontier Guards wanted to take the local civil guards under their command.

**SUOMALAISEN AXEL BERGIN TUNTEMATON URA:
SATTUMIEN KAUTTA INSINÖÖRIAMIRAALIKSI JA
NEUVOSTOLIITON VARAPUOLUSTUSMINISTERIKSI**

Axel Ivar Bergin (1893–1979) uran piti edetä aivan eri teitä, mitä se todellisuudessa sitten seurasi. Kaikki ratkaisut syntyivät sattumalta ja hänestä itsestään riippumatta. Axel oli samanlainen ”onnetar-
ten ottolapsi” kuin lasten satujen Hannu Hanhi, joka ”putoaa” aina ylöspäin. Hänen nimensä on löydettävissä neuvostovenäläisistä sotilastietosanakirjoista¹ ja myös ulkomaisista hakuteoksista².

Berg oli syntyisin suomenruotsalaisesta perheestä. Hän syntyi 10.11.1893 (vanhan luvun mukaan 29.10.1893) Inkerin maakunnan Oranienbaumissa, missä hänen isänsä kenraali ja aatelinen Johann Berg palveli. Johann Berg oli valmistunut kadettikoulusta vuonna 1851. Hänen isoisänsä Aleksander Konstantin Berg toimi puolestaan apteekkarina Viipurissa.

Axel oli kuusilapsisen perheen nuorin ja jo lapsesta lähtien Axel halusi seurata isänsä ammattia. Hän unelmoi myös laivoista ja niillä palvelemisesta, mistä kertoo hänen jäämistössään oleva ko-koelma lapsena piirrettyjä purjelaivojen kuvia. Lopulta hän päätyi tyypilliselle aatelinuorukaisen upseerinuralle. Hän valmistui meri-sotakoulusta keväällä 1914 luutnantiksi ja astui 20-vuotiaana pal-velukseen keisarilliseen Itämeren laivastoon. Axelin piirustus- ja maalausharrastus jatkui vielä ensimmäisen maailmansodan vuo-siin.³ Yksi Bergin varhaisimmista maalauksista vuodelta 1912 on löytynyt Vaasasta.

Berg osallistui Itämeren taisteluihin Saksaa vastaan palvellesaan ensin vuosina 1914–16 perämiehenä panssarilaiva Tsesare-

---

* (s. 1954) valtiotieteen tohtori, kirjoittanut mm. teokset: Punaupseerit. SKP:n ja puna-armeijan sotilaallinen yhteistoiminta kansalaissodasta talvi-sotaan 1918–1940 (1992) ja Teräksenkovaa politiikkaa. Läntisiä arviointeja Venäjän sotilaspolitiikan suunnasta (1995) sekä useita tieteellisiä artikkeleita suomalaisista Neuvostoliitossa ja tämän päivän turvallisuuspolitiikasta.

Kenraali Johann Bergin perhe ennen kuopuksen, Axelin syntymää.

General Johann Berg's family before the birth of Axel, the youngest.

vitshilla, joka partioi Suomenlahdella, Itämerellä ja keväällä 1915 myös Ahvenanmerellä.

Vuoden 1916 puolivälissä Berg komennettiin perämieheksi englantilaiselle sukellusvene E-8:lle, joka toimi yhteistyössä Venäjän laivaston kanssa. Englannilla ja Venäjällä oli tällaista operatiivista yhteistyötä Saksan laivastoa vastaan. Bergin muistelmien mukaan E-8 oli mukana kahdeksassa operaatiossa.⁴ Sukellusvene kävi keran kompassivirheen vuoksi karilla Ruotsin aluevesillä Gotska Sandön luona.

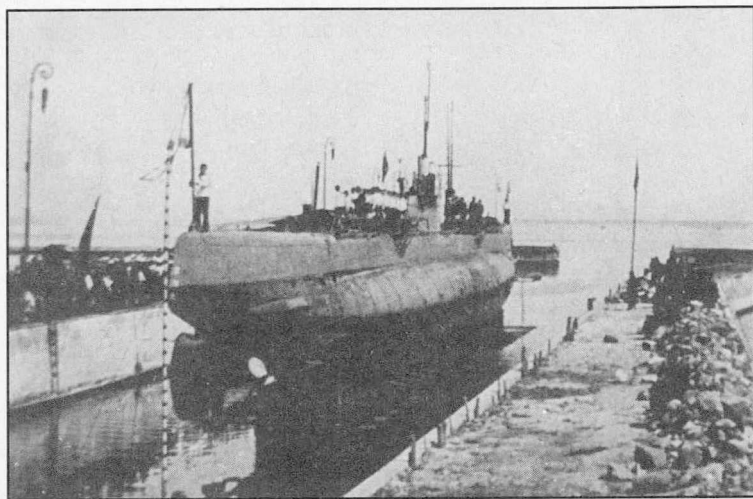
Bergin myöhempi elämä määräytyi oikeastaan E-8:aan liittyvän sattuman kautta. Sukellusvene oli ollut pitkään takaa ajettuna, kun 15.10.1917 sen oikeanpuoleinen pääsähkömoottori syttyi tuleen kehittäen myrkyllistä savua. Thrillerimäisten tuntien jälkeen miehistö sai veneen turvaan Helsinkiin, mutta monien muiden laila Berg oli menettänyt tajuntansa. Pidetään ihmeenä, että sukellus-

Axel ja sisarensa Dagmar 1904.

Axel and his sister Dagmar in 1904.

vene selvisi. Matruusit toimittivat ensin Bergin sotasairaalaan ja kutsuivat sitten Bergin nuoren puolison Noran (o.s. Bjotling) Helsinkiin. Yhdessä muutama matruusi ja Nora kantoivat Bergin sitten paareilla sairaalatakkiin käärittynä ikkunasta sisään viimeiseen täpötäyteen sotilasjunaan, joka oli lähdössä Pietariin. Kun

Sukellusvene lasketaan telakalta.

Launch of a submarine.

Axel ja Nora saapuivat Pietariin, oli edellisenä yönä (7.–8.11.1917) tapahtunut ns. lokakuun vallankumous.⁵ Pian mikään ei ollut enää ennallaan.

Bergille jäi myrkytyksestä pysyvä sydänvika, ja laivaston lääkäri määritteli juuri 24 vuotta täyttäneen Akselin kelvottomaksi sukellusvenepalvelukseen, mutta jälleen sattuma puuttui peliin. Pietarin katuja työttömänä ja rahattomana vaeltanut Berg tapasi sattumalta vanhan palvelustoverinsa Tsesarevitshilta, 2. luokan kapteeni Vladimir Aleksandrovits Bellin. Tämä oli siirretty päälliköksi vielä Putilovin telakalla varustettavana olleeseen uuteen hävittäjään, jonka nimeksi oli vuonna 1915 annettu ”Kapitan Belli” Napoleonin sodissa kunnostautuneen Henrik Bellin mukaan. Kapteeni Belli värväsi Bergin alukseensa perämieheksi.⁶

Palvelu aluksella oli huoletonna ja se mahdollisti Akselin seurata Itämeren laivaston poliittisen toiminnan kehitystä. Omien muistelmiensa mukaan Berg seurasi myös sotalaivaston ensimmäistä yleisvenäläistä edustajakokousta, missä piti voimakkaan puheen

V. I. Lenin -niminen poliitikko. Kokous ylti 22.11.1917 jopa julistamaan koko keisarillisen laivaston komentoonsa. Tosin vasta 11.2.1918 laivasto sai nimekseen ”työläis-talonpoikainen punainen laivasto”. Pian myös Berg sai uusilta isänniltä uudet tehtävät.

Sittemmin Berg sai sotaneuvostolta komennuksen palvelle Itämeren laivaston esikunnassa, kun Tallinnaan ja Helsinkiin sijoitetut alukset päätettiin 17.2.1918 siirtää jäätilanteen salliessa Kronstadtin. Pian Saksan kanssa solmittu Brest-Litovskin rauhansopimus (3.3.1918) suorastaan velvoittikin tähän ja Helsingistä Itämeren laivasto poistui 7.–11.4.1918. Näin Kronstadtin kerääntyi yhteensä noin 300 sotalaivaa.⁷

Hiilipulan vuoksi sotalaivat enimmäkseen seisoivat liikkumattomina, mutta Bergille se antoi mahdollisuuden kuluttaa aikaansa kokeilemalla langattomia radiolähetyskoneita. Hän oli alansa ensimmäisiä radioamatöörejä ja hänen kiipeilemisensä antennineen laivojen mastoissa herätti muiden upseerien hilpeyttä. Laivasto luotti vielä osittain viestinnässään kyyhkysiin.

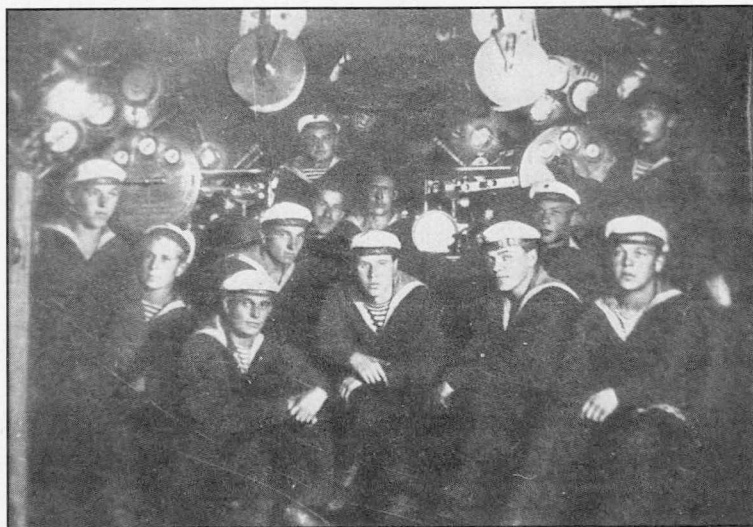
Bolshevikkien ja SR-puolueen välisten valtataistelujen aikana heinä–elokuussa 1918 Berg pelasti vielä hävittäjä Kapitan Bellin siirtämällä sen Putilovin telakalta Nikolajevin sillan kupeeseen suojaan tykkituloelta.⁸

Berg palasi sukellusvenepalvelukseen toukokuussa 1919, kun hänet komennettiin perämieheksi sukellusvene Panteralle. Omissa muistelmissaan hän kertoo värikkäitä tarinoita Panteran (Panteri) seikkailuista ”Ententen” laivastoa ja myös sukellusvene E-8:aa vastaan.⁹

Vuoden 1919 elokuusta aina vuoteen 1924 Berg palveli kapteenina lisäksi kolmella eri sukellusveneellä; Rys (Ilves), Volk (Susi) ja Zmeja (Käärme). Näistä jälkimmäisellä hän palveli lokakuusta 1921 ja demobilisoinnin ansiosta alus seisoi pitkiä aikoja satamassa vuosina 1922–23, mikä antoi Bergille aikaa jälleen muihin harrastuksiin.

Palvelun ohessa Berg kirjoitti vuonna 1922 punalaivaston ensimmäisen palveluohjesäännön sukellusveneille. Hän suoritti myös palvelunsa yhteydessä insinööritutkinnon Pietarin polyteknisessä instituutissa 1920 ja Pietarin merisota-akatemian tutkinnon vuonna 1925, minkä jälkeen hän ei enää palannut meripalvelukseen. Samana vuonna ilmestyi hänen ensimmäinen julkaisunsa (venäjäksi): ”Radiotekniikan yleinen teoria”.

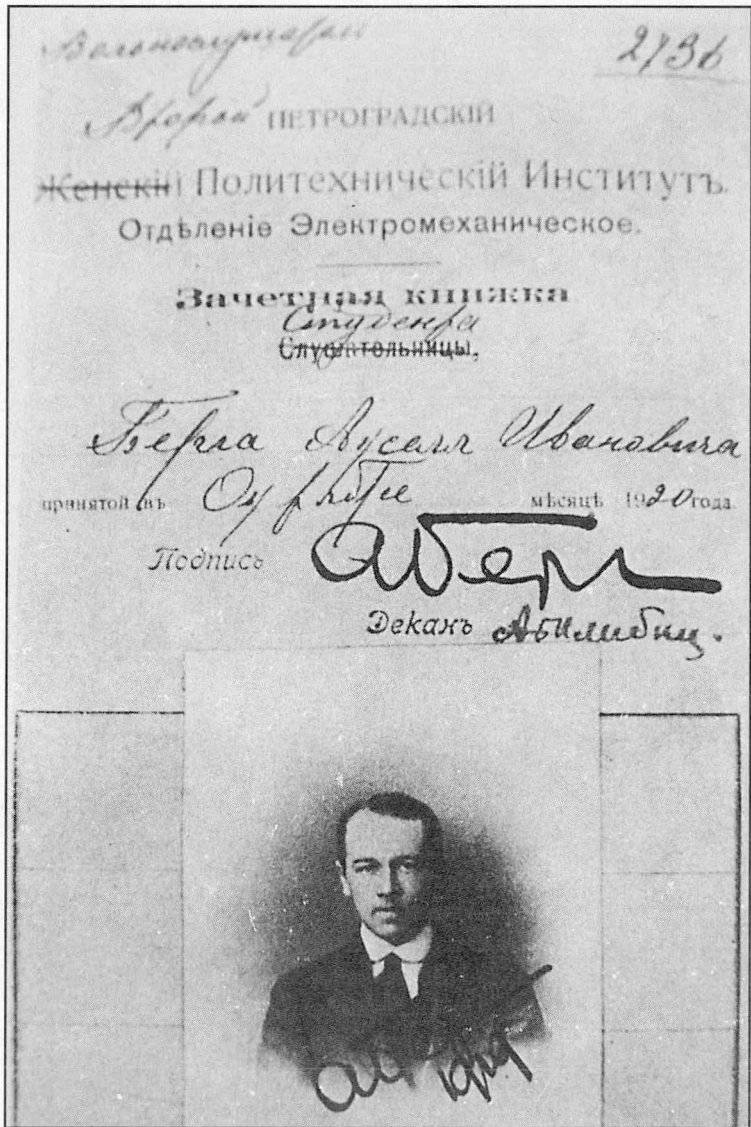

Sukellusvene Zmejan miehistöä.

Crew of the submarine Zmeja.

Berg toimi opettajana puna-armeijan sotateknisessä akatemiassa vuodesta 1925 ja merisota-akatemiassa vuodesta 1927 jo kontra-amiraalia vastaavassa sotilasarvossa. Oikeastaan hän hoiti näitä virkoja aina vuoteen 1943.¹⁰

Hän yleni merisota-akatemian radionavigoinnin ja radioviestinnän professoriksi vuonna 1930, jolloin hänet ylennettiin myös vara-amiraalia vastaavan sotilasarvoon, 2. luokan insinöörilippumieheksi. Hänellä oli Amiraliteetissa 80 neliön työhuone, josta avautui näköala Nevalle. Työhuone oli myös hänen laboratorionsa, missä hän teki 16–18 tunnin työpäiviä. Helmi–maaliskuussa 1930 Berg oli Berliinissä puolustusasiain kansankomissaari K. J. Voroshilovin lähettämässä sotilasvaltuuskunnassa neuvottelemassa punalivaston modernisointi- ja varusteluohjelmasta, jolle toivottiin Saksan asiantuntija-apua. Berg oli valtuuskunnan sotatieteellisen komitean laivastojooston puheenjohtajana. Adjutanttina hänellä oli muuan virolaissyntyinen komentajakapteeni Paul Oras, joka oli karkotettu vakoilun vuoksi Ruotsista tammikuussa 1928. Oras

Axel Bergin todistus Pietarin polyteknisestä instituutista 1920.

Axel Berg's certificate from the Petrograd Polytechnic Institute in 1920.

"Kontra-amiraali" Berg laboratoriossaan merisota-akatemiassa.

Rear Admiral Berg in his laboratory at the Navy Academy.

oli toiminut Neuvostoliiton sotilasasiamiehenä Tukholmassa vuodesta 1926.

Sittemmin "naurettavaksi" osoittautuneen ilmiannon vuoksi Berg vangittiin vuonna 1937 ja hän joutui tasan 900 päiväksi tutkintavankeuteen, jonka ajan Bergin laboratorio oli suljettuna ja sinetöi-

Varapuolustusministeri ja insinööriamiraali A. I. Berg joskus kylmän sodan aikaan.

Deputy Minister of Defence and Engineer Admiral A. I. Berg some time during the Cold War.

tynä. Saman verran Neuvostoliitto jäi radiotekniikan kehityksessä Saksasta jälkeen. Syytettä ei saatu aikaan ja hän vapautui 1939 juuri talvisodan alla ja toimi vuosina 1939–43 jälleen opetustyössä Leningradin sotilasoppilaitoksissa. Elokuussa 1943 hänet nimitettiin sähköteollisuuden varaministeriksi, missä virassa hän toimi lokakuuhun 1944 asti. Tänä aikana huomattiin, ettei hän ollut Neuvostoliiton Kommunistisen Puolueen jäsen ja hän liittyi puolueeseen vielä 1944. Vuosina 1944–47 Berg johti tutkimusryhmää, joka kehitti punalaivastolle muun muassa tutkan.

Vuonna 1946 Bergille myönnettiin akateemikon arvo. Hän toimi Neuvostoliiton tiedeakatemian radiotekniikan ja elektroniikan tutkimusinstituutin johtajana vuodesta 1951 lukien. Josif Stalinin kuoleman jälkeen ja G. K. Zhukovin noustua puolustusministeriksi Berg nimitettiin Neuvostoliiton varapuolustusministeriksi, missä virassa hän toimi syyskuusta 1953 marraskuuhun 1957. Hänen ansioluettelossaan mainitaan näin:

”Berg on yksi johtavista neuvostoliittolaisista tiedemiehistä kybernetiikan alalla. Monien radioteknisten teosten kirjoittaja. Bergillä on suuret ansiot neuvostoliittolaisen merisotalaivaston alusten varustamisessa uusimmalla radiolaitteistolla ja radiopaikantamisvälineistön kehittämisessä Neuvostoliitossa. Bergin aloitteesta ja hänen johdollaan on luotu joukko tieteellisiä tutkimuslaitoksia (NII) ja yrityksiä, jotka näyttelevät tärkeää osaa maan puolustuskyvyn nostamisessa.”¹¹

Varapuolustusministeriaikanaan Berg ylennettiin insinööriamiraaliksi vuonna 1955. Insinööriamiraalin virkoja oli tuona aikana laivastossa kaksi, mutta Berg oli siis lisäksi ministeri. Bergin ministerikautena eli 1950-luvun puolivälistä lukien punalaivasto suunnitteli ja rakensi ensimmäiset ydinvoimalla kulkeneet sukellusveneensä ja mereltä laukaistavat ydinohjuksensa vain muutamia vuosia Yhdysvaltain laivaston jäljessä.¹²

Ensimmäiset ohjukset eivät tosin olleet ballistisia vaan eräänlaisia ensimmäisen polven ”risteilyohjuksia”, joiden laukaisemiseksi ja perille ohjaamiseksi sukellusveneen oli noustava pintaan. Koko 1950-luvun loppupuolen ajan punalaivasto toteutti valtavaa laivanrakennusohjelmaa, missä tavoitteena oli Pohjoisen ja Tyynenmeren laivastojen kehittäminen ydinohjuksin varustetuiksi suuriksi avomerilaivastoiksi. Näiden varjoon jäivät Itämeren ja Mustanmeren laivastot sekä Kaspianmeren laivasto-osasto.

Berg oli juuri näiden sotatieteen alojen kuten radiokemian huipuasiantuntija. Vuonna 1953 kaikista punalaivaston aluksista oli toisen maailmansodan aikaisia vielä 70 prosenttia, jotka olivat asekehityksen ja strategisen kehityksen vuoksi vanhenemassa nopeasti. Merivoimilla oli Josif Stalinin strategisessa ajattelussa merkitystä lähinnä vain valtaviin maaoperaatioihin ”selustassa” niitä eri tavoin tukemassa ja jopa perinteisen vallankumousromantiikan hengessä¹³; maa- ja meritukikohtien tukeminen, taistelu vihollisen merikujetusten estämiseksi, maihinnousujen suorittaminen ja erityisesti amerikkalaisten lentotukialusten upottaminen. Vasta Stalinin jälkeen alkoi avomerilaivastojen rakentaminen tavoitteena punalipun näyttäminen kaikilla merillä.

Porkkalan laivastotukikohdan palauttaminen takaisin Suomelle osuu juuri Bergin ministerikauteen. Palautusta koskeneet neuvottelut käytiin Moskovassa 15.–19.9.1955, mutta Berg ei tietävästi ainakaan suoraan osallistunut niihin. Kuten tunnettua, Porkkalan

vuokra-alue liitettiin takaisin Suomen tammikuussa 1956. Samaan ajankohtaan ajoittuu Neuvostoliiton merivoimien komentajan vaihdos. Vuoteen 1956 komentajana oli laivaston amiraali N. G. Kuznetsov ja vuodesta 1956 laivaston amiraali S. G. Gorshkov, jota pidetään varsinaisesti Neuvostoliiton avomeriläivaston kehittäjänä.

Berg puolestaan nousi erityisen tunnetuksi tiedemiehenä. Vuodesta 1959 hän oli puheenjohtajana Neuvostoliiton tiedeakatemian alaisessa ”kybernetiikan monimutkaisten ongelmien tieteellisessä neuvostossa”. Vuosina 1960–65 hän oli jo Neuvostoliiton tiedeakatemian huomatuin kybernetiikan tutkija ja alan kirjallisuuden toimittaja. Häneltä ilmestyi myös suuri määrä omaa tieteellistä kirjallisuutta.¹⁴ Yhdessä V. A. Trapeznikovin kanssa Berg toimitti (päätoimittajana) vuosina 1962–65 neljäosaisen tietosanakirjan ”Tuotannon automatisointi ja teollisuuselektroniikka”. Hänen omista töistään puolestaan toimitettiin 1964 kaksiosainen kokoomateos ”Izbrannye Trudy”.

Berg kuoli lähes 86 vuoden iässä 9.7.1979 Moskovassa. Uransa aikana hänelle myönnettiin kolme Leninin kunniamerkkiä, Loka-kuun Vallankumouksen kunniamerkki, kaksi Punaisen Lipun kunniamerkkiä, Isänmaallisen sodan 1. luokan kunniamerkki, kaksi Punaisen Tähtien kunniamerkkiä sekä lukuisia mitaleja kuten tiedeakatemian kultainen A. S. Popov -mitali.

Sosialistisen työn sankarin arvon hän sai 1963.

Lähdeviitteet

- ¹ Esim. Bolshaja Sovetskaja Entsiklopedija BSE. Tom 4. Moskva 1950. Sivu 618. Hakusana: Berg, Aksel Ivanovitsh.
- ² Esim. The International Who's Who. Thirty-Ninth Edition 1975-76. Europa Publications Limited 1975. Sivu 144. Hakusana: Berg, Axel Ivanovich.
- ³ Irina Radunskaja: Aksel Berg. Tshelovek XX veka. Moskva 1971. Kirjan kuvituksena on sivulta 160 lukien useilla sivuilla Bergin piirroksia ja hänen itse ottamia valokuvia.
- ⁴ Radunskaja 1971. Sivut 102-103.
- ⁵ Radunskaja 1971. Sivut 104-105.
- ⁶ Radunskaja 1971. Sivut 105-106.
- ⁷ Radunskaja 1971. Sivu 107.
- ⁸ Radunskaja 1971. Sivu 106.
- ⁹ Radunskaja 1971. Sivut 111-114.
- ¹⁰ Sovetskaja Voennaja Entsiklopedija. Tom 1. Moskva 1976. Sivu 444.
- ¹¹ Sovetskaja Voennaja Entsiklopedija. Tom 1. Moskva 1976. Sivu 444.
- ¹² USSR Ministry of Defence: Whence The Threat to Peace. Military Publishing House, Moscow 1982. Sivut 6-7.
- ¹³ Esimerkiksi käy teos: General-major D. Kornienko; Kapitan 1 ranga N. Milgram: Voennno-Morskoi Flot Sovetskoi Sotsialistitsheskoj Derzhavy. Moskva 1949. Yhteenvetoluku VI "SSSR Velikaja Morskaja Derzhava" käsittelee pääasiassa laivaston vallankumousromanttisia tehtäviä (sivut 187-216).
- ¹⁴ Esim. Radiotekniikan yleinen teoria 1925, Vaihtovirtatyhjiögeneraattorien teoria 1925, Radioteknisen laskennan perusteet osa 1 1928 ja osa 2 1930, Putkigeneraattorien teoria ja laskeminen 1932 ja 1935.

Neuvostoliiton työläis-talonpoikaisessa punaisessa laivastossa palvelleet kansallisuudeltaan suomalaiset puna-upseerit

Berg, Aksel Ivar
Ikonen, Otto Henrikinpoika
Karlsson, Waldemar
Karppinen, August
Lamberg, Tauno
Nyström, Jaakko Ragnar
Malmberg, Eino
Pelander, Vilho Einar Aleksinpoika
Tossavainen, Kaarlo Johaninpoika
Vellonen, Edvard
Voutilainen, Otto Veikko Antinpoika
Yletyinen, Arthur Johan Antinpoika

Summary

AN ADMIRAL AND A MINISTER OF DEFENCE - BY ACCIDENT

Axel Ivanovich Berg (1893–1979) was originally a Finn, who served in the old Russian Navy, but accepted Soviet rule in 1917. He began his career as a submarine officer in the Baltic Fleet. He started studying radio engineering and was invited to serve as a professor at the Naval Engineering School. As a professor he started a research project which led to the finding of radar. He was promoted to the rank of Admiral (Engineering) during the years of the Cold War when he served as the Deputy Minister of Defence in 1953–57. He ended his career as an Academician and the best-known specialist on cybernetics in the USSR.

(Translated by the author)

JATKOSODAN ALUN NEUVOSTOPOMMITUKSET

Jatkosota alkoi Suomen suurimpien kaupunkien neuvostopommituksilla varhain aamulla 25. kesäkuuta 1941. Myöhemmin samana päivänä Suomen eduskunta totesi, että Suomi on taas joutunut sotaan Neuvostoliittoa vastaan.

Tämä oli kauan suomalaisen ajopuuteorian vakiintunut totuus, kun poliittisista syistä ei haluttu myöntää Suomen ja Saksan välistä sotilaallista yhteistyötä ennen jatkosodan syttymistä. Tämä yhteistyö ei koskenut yksinomaan sotatoimien suunnittelua mahdollisen, hypoteettisen sotatapauksen varalta, vaan todellisuudessa Suomi avusti aktiivisesti – joskin peitetysti – Saksan hyökkäystoimia pohjoisrintamalla.

Yksi Barbarossa-suunnitelman ensimmäisiä hyökkäystoimia – Leningradin satamaväylien miinoitus – järjestettiin Suomen kautta tapahtuvana ja Suomeen palaavana lentopommituksena varhain aamulla 22. kesäkuuta. Saksalainen lento-osasto, KGr 806 oli lähtenyt Itä-Preussin Prowehrenista. Sen johtokoneessa oli suomalainen tähyistäjä, kapteeni Pauli Ervi. Kello 03.45 suoritettun miinoituksen jälkeen koneet laskeutuivat Uttiin. Useita päiviä aikaisemmin Luftwaffen käyttöön oli luovutettu suomalaisia lentokenttiä (Etelä-Suomessa Utti, Malmi ja Luonetjärvi sekä Lapissa Rovaniemi, Kemijärvi ja Petsamo), mistä saksalaiset tiedustelulentäjät suorittivat jatkuvasti kuvauslentoja syvälle Pohjois-Neuvostoliittoon.

Samaan aikaan kuin edellä mainittu Kronstadtin miinoitus tapahtui, Luftwaffen koneet pommittivat 22.6. kello 03.30 lähtien

---

* (s.1944) diplomi-insinööri. Osallistunut moniosaisen teoksen Red stars – Soviet Air Force in World War Two kirjoittamiseen (1993–2001) sekä kirjoittanut useita ilmasotaan liittyviä artikkeleita.

** (s.1954), tekniikan kandidaatti. Työskentelee instrumenttitekniikan tutkimuslaitoksessa Moskovassa. Jukaissut yli 40 instrumenttiteknilistä sekä ilmailuhistoriallista tutkimusta, mm. monografian Moskovan taistelujen ilmasotatapahtumista 1941–42 ja yhdessä A. N. Medvedin kanssa Pe-2- ja Jer-2 -lentokoneiden tyypihistoriat.

Punailmavoimien tukikohtia laajalla rintamalla Baltiasta Mustal-
lemerelle. Useimmissa tapauksissa havaittiin lentovaruskuntien
kauniit lentokonerivistöt täysin naamioimattomina, miltei kuin
rauhanomaiseen paraatiin järjestettyinä. Punailmavoimien ensim-
mäisen sotapäivän tappiot olivatkin ennenkuulumattomat.

Muutama tunti myöhemmin 22.6. kello 07.15 Neuvostoliiton puo-
lustusministeri, marsalkka S. K. Timoshenko lähetti viidelle länti-
selle sotilaspiirille käskyn n:o 2, missä – hyvin epärealistisesti –
käsketään tuhoamaan vihollisen ilmavoimat ja maavoimien keski-
tykset mm. pommihyökkäyksillä Saksaan 100–150 km:n syvyyteen
(ml. Memel ja Königsberg), mutta Suomen ja Romanian alueelle ei
ole lupa lentää.¹

Shokissa olevat neuvostoilmavoimat eivät kuitenkaan juuri saa-
neet pommikoneitaan ilmaan, vaan ainoastaan joitakin hävittäjiä
nousi torjumaan saksalaisten koneita. Vain 1. Kaukotoimintalent-
armeijakunta, jonka tukikohdat olivat niin syvällä selustassa, että
Luftwaffe ei ollut niitä pommittanut, pystyi lähettämään joitakin
koneita pommittamaan Königsbergiä.

Ensimmäisen sotapäivän loppuun mennessä Luftwaffe oli pom-
mittanut yhteensä 66:ta neuvostolentotukikohtaa, joista 11 Baltian,
26 Läntisessä, 23 Kiovan ja 6 Odessan sotilaspiirissä.

Neuvostoliitossa vallitsi monta vuotta ”virallinen totuus”, jonka
mukaan Saksan hyökkäyspäivänä 22.6. oli menetetty 1 200 lent-
konetta, näistä 800 maassa. Tämä oli muuten miltei ainoa neuvos-
toilmavoimien tappiotieto mitä ylipäätään oli julkaistu. Tieto täs-
mäsi kohtuullisesti Luftwaffen ilmoituksen kanssa, jonka mukaan
oli pudotettu 322 neuvostokonetta ilmassa ja tuhottu 1 489 maassa.
Viimeaikainen venäläinen tutkimus on kuitenkin osoittanut, että
neuvostotappiot olivat huomattavasti suuremmat. Vertaamalla Pu-
nailmavoimien 22. ja 24. päivien vahvuusilmoituksia D. Hazanov on
todennut, että koneiden lukumäärän vähennys Luoteissuunnalla
(entinen Baltian sotilaspiiri) oli 973, Länsisuunnalla (entinen Län-
tinen sotilaspiiri) 1 497 ja Lounaissuunnalla 1 452 lentokonetta, eli
yhteensä 3 922 lentokonetta.

Neuvostoliiton läntisistä sotilaspiireistä ainoastaan Leningradin
sotilaspiirin sekä laivastojen (Pohjoisen ja Itämeren laivaston) len-
tojoukot olivat jotenkuten säästyneet saksalaisten yllätyshyökkäyk-
siltä. Mitään neuvostolentotukikohtien massapommituksiaahan ei
ollut suoritettu pohjoisessa. Neuvostolaivastojen sotavalmius oli ol-

lut astetta korkeammalla kuin Puna-armeijan ja Punailmavoimien: Itämeren laivasto oli siirtynyt valmiustila n:o 2:een jo 19. kesäkuuta kello 16.15, ja 21. kesäkuuta kello 23.37 oli vastaavasti käsketty täydellinen sotavalmius n:o 1, kun taas Punailmavoimissa käskettiin sotavalmius vasta kello 6.44!²

Baltian sotilaspiirin eteläosassa (eli Liettuassa ja Latviassa) olevat lentoyksiköt oli sen sijaan käytännöllisesti katsoen täysin tuhouttu. Taistelukykyisiä lentoyksiköitä oli enää tämän sotilaspiirin pohjoisosassa eli Virossa.

Kesäkuun 22. päivän iltaan mennessä Läntisen sotilaspiirin ilmavoimien komentaja I. I. Kopets olikin tehnyt itsemurhan. Kaksi päivää myöhemmin pidätettiin mm. Baltian sekä Kiovan sotilaspiirien ilmavoimien komentajat A. P. Ionov ja E. S. Ptuhin, jotka vietiin Moskovaan kuulusteltaviksi ja myöhemmin teloitettiin.

Seuraavana eli 22.–23.6. välisenä yönä jatkuivat Luftwaffen lennot Suomen kautta Kronstadtin, mutta tällä kertaa yksi Junkers Ju 88 -kone jäi palaamatta, kun Etelä-Kannaksen ilmatorjunta pudotti koneen Jukkiin.³

Neljän hengen miehistöstä ainakin kolme hyppäsi laskuvarjolla ja vangittiin. Havoittuneet lentäjät vietiin Levashovon sairaalaan, missä kuulusteluja johti Leningradin sotilaspiirin komentaja, kenr. A. A. Novikov itse. Rintamakirjeenvaihtaja V. Sajanovin käydessä Levashovon sairaalassa haastattelemassa alasammuttuja lentäjiä he yrittivät vielä väittää pahasti ”eksyneensä harjoituslennolla”. Löydetyt lentokartat ja kirjalliset suoritusohjeet (”nach Leningrad”) sekä ammattilaisten hankkimat kuulustelutiedot puhuivat kuitenkin toista kieltä.⁴

Lentäjien kuulustelut antoivat siis kiistämättömän todistuksen saksalaisten aikomuksesta pommittaa Leningradia (vangittujen saksalaisten lentäjien päämaalina oli Leningradin raskaan teollisuuden lippulaiva, Kirovin tehdas, Leningradin ja Kronstadtin välisen väylän miinoituksen ollessa toissijaisena tehtävänä).⁵

Kun vielä sotilaspiirin radiotiedusteluosasto pystyi vahvistaamaan, että huomattava määrä saksalaisia pommikoneita on keskitetty Suomeen ja kun Luftwaffen kahtena edellisenä päivänä suorittamat Riian, Kaunasin, Minskin, Smolenskin, Kiovan, Zhitomirin ja Sevastopolin pommitusten tuhoisat seuraukset olivat hyvin mielessä, sotilaspiirin johto tuli nyt vakuuttuneeksi siitä, että samankaltainen ilmahyökkäys Leningradiin on tulossa.⁶

Niinpä Leningradin sotilaspiiri käynnisti aamuyöstä 24.6. Suomen lentotukikohtien ennaltaehkäisevän iskun valmistelutoimet. Tiedusteluosaston laatima Suomen lentotukikohtien yksityiskohmainen pommitussuunnitelma oli valmiina kartoineen ja koordinaatteineen, lentokone- ja it-suojausluetteloineen 24.6. kello 10.00.

Koska kielto lentää Suomeen oli edelleen voimassa, lupa piti hankkia Moskovasta. Sotilaspiirin päällikkö kenraali M. M. Popov soittikin puolustusministeri Timoshenkolle, joka ei kuitenkaan voinut itse antaa lupaa Suomen alueelle ulottuville lennoille, vaan joutui kääntymään Stalinin puoleen.

Kenraali Popov ei kerro kuitenkaan omissa muistelmissaan yhteydenotostaan Moskovaan, mutta toteaa, että Suomen lentokenttien pommitus suoritettiin puolustusministerin käskystä vastahyökkäyksenä ”Suomen ilmavoimien yrityksiin pommittaa Leningradia, Kronstadtia sekä Karjalais-suomalaisen Neuvostotasavalan kaupunkeja kesäkuun 23. ja 24. päivinä”.⁷

Popovin mukaan suomalaisilla oli siis jo aktiivinen rooli, mutta hän toteaa myös, että saksalaisia koneita oli sijoitettu Suomeen. Esimerkiksi 13. Ilma-armeijan sotakirjeenvaihtaja A. Burov on todennut neuvostotiedustelun uskoneen, että Suomeen oli keskitetty 900 lentokonetta ennen jatkosotaa.⁸

Arvovaltaisen kustantamon, Tiedeakatemian Naukan julkaisemat Popovin väitteet suomalaisten ”yrityksistä pommittaa Leningradia, Kronstadtia ja Itä-Karjalan kaupunkeja” ovat lievästi sanottuna hyvin merkittäviä ja ainutlaatuisia (varsinkin ottaen huomioon julkaisuajankohdan – YYA-vuonna 1968 – jolloin ei juuri tarpeettomasti kaivettu suomalaisten vanhoja ”syntejä”). Onko sotilaspiirin päällikkö Popov, jolle kuten edellä todettiin heti ilmoitettiin alasammutuista saksalaislentäjistä, minkä jälkeen hän itse hankki luvan hyökkäysten käynnistämiseen, sittenkin ollut tietoinen esimerkiksi kapteeni Eskolan suuressa salaisuudessa Blenheim-koneella suorittamista tiedustelulennoista syvälle Neuvostoliiton alueelle alkukesästä 1941? Eskolan lennot oli kuitenkin suoritettu useita viikkoja aikaisemmin, eli 24.5., 25.5. ja 11.6.1941. Saksalaisten Suomesta suorittamien lentojen lisäksi myös useita suomalaisia koneita oli käynyt Neuvostoliiton ilmatilassa 22.–24.6.⁹

Ehkä kenraali Popovilla olikin nämä lennot mielessään laatiesaan muistelmiaan. Vaikka Lentolaihue 46:n lennot eivät ilmeisestiäkään ulottuneet kovin syvälle, jopa yksinäisen Blenheimin lento

Kannaksella on saatettu tulkita yritykseksi lentää ainakin Sortavalaan ja Käkisalmeen, miksipä ei edelleen Petroskoihin ja Leningradiin. Lentolaivue 46:n Blenheimin tähytäjänä toiminut vänrikki Härö muistelee myös tulittaneensa neuvostojoukkoja konekiväärillä matalalennon aikana (sotapäiväkirjan mukaan valokuvaus on tosin tapahtunut 7 500 metrin korkeudessa)! Joka tapauksessa kenraali Popovin poliittisesti varsin raskas suomalaisiin kohdistuva syytös on päässyt 1968 sensuurista läpi, mutta siihen ei liene meillä aikaisemmin kiinnitetty huomiota.

Kesäkuun 24. päivän 1941 kuluessa lähetettiin Moskovaan marsalkka S. K. Timoshenkon allekirjoittama Stavkan käsky. Dokumenttikokoelmassa julkaistusta käskystä puuttuu poikkeuksellisesti sen antamishetki:

"Saatujen tietojen mukaan Saksan sodanjohto aikoo lähiaikoina suorittaa ilmaiskun Leningradiin. Tällä asialla on ratkaiseva merkitys. Suomessa olevan Saksan sodanjohdon suunnitteleman Leningradiin kohdistuvan ilmahyökkäyksen ehkäisemiseksi ja varoittamiseksi käsken:

Ilmavoimiemme on aloitettava keskeytymättömät päivä- ja yöpommihyökkäykset vihollisen ilmavoimien ja lentotukikohtien tuhoamiseksi Suomen eteläosassa (mukaan lukien seuraavat lentotukikohdat: Turku, Malmi, Porvoo, Kotka, Hollola, Tampere), Karjalan kannakseen rajoituvilla seuduilla sekä Kemijärvellä ja Rovaniemellä. Operaatio on suoritettava yhdessä Pohjoisen ja Itämeren laivastojen ilmavoimien kanssa, mistä laivastojen komentajat antavat omat käskynsä."¹⁰

Neuvostoliiton vastahyökkäys 25.6.1941 – suoritus

Niinpä Pohjoisen Rintaman 12 pommituslentorykmentille ja viidelle hävittäjälentorykmentille sekä Itämeren ja Pohjoisen laivastojen pommituslentorykmenteille annettiin käsky tuhota Suomen lentotukikohdat. Tämä oli myös ensimmäinen kerta, kun sekä ns. Puna-armeijan että Sotalaivaston ilmavoimat osallistuivat yhteiseen, koordinoituun hyökkäykseen. (Huomautus: Leningradin sotilaspiiri muutettiin 25.6. Pohjoiseksi Rintamaksi. Sotalaivasto muodosti taas oman ministeriön/kansankomissariaatin, eikä ollut muodollisesti alistettu puolustusministeriölle.)

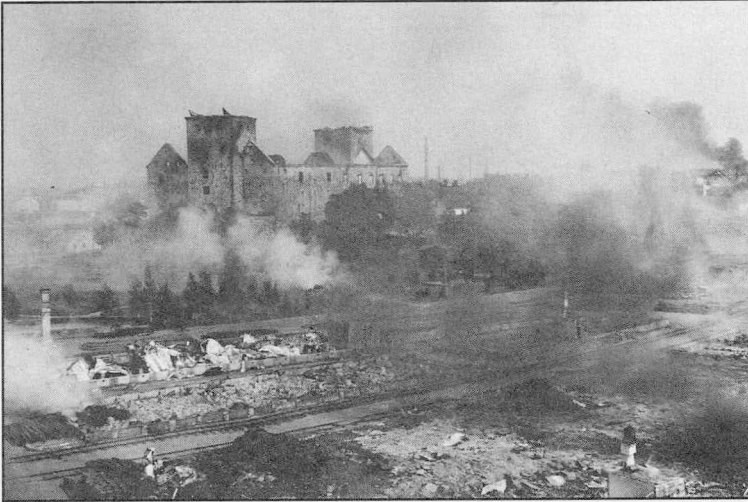
Suomeen suunnattavan pommitushyökkäyksen suoritustavasta Pohjoisen Rintaman ilmavoimien esikunta antoi seuraavat ohjeet:

"Vuorokauden aikana pommitetaan pienin ryhmin (3-9 konetta), vähintään neljä hyökkäystä joka lentotukikohtaan. Pommituskorkeus 2 500-3 000 m, tulokset kuvattava. Joka lentueen otettava seuraava pommilasti: kaksi konetta FAB-100-pommeja ja kolmas kone ZAB-pommeja. Ensimmäinen isku tapahtuu kello 04.30. Mikäli annetulla pommituskorkeudella on pilvipeite, pommitettava alemmaa."¹¹

Suunnitelman mukaan 375 pommikonetta ja 165 hävittäjää osallistuisi ensimmäisen päivän hyökkäykseen, mutta todellisuudessa vain noin 300 konetta lienee lähtenyt lentoon. Näistä ainakin osalla pommittajista ja useimmilla hävittäjillä, jotka rajallisen lentomatkansa johdosta osallistuivat vain rajan pinnassa olevien kohteiden rynnäköintiin, oli tarkoitus suorittaa useita lentoja päivän aikana. Pommikoneet joutuivat siis pääsääntöisesti lähtemään ilman hävittäjäsuojaa (C.-F. G:n kursivointi).

Itämeren laivaston ilmavoimien 1. Miina-torpedo- ja 57. Pommituslentorykmentti suorittivat ilmeisesti kesäkuun 25. päivänä Suomen mantereen ensimmäiset pommitukset. 54 SB- ja 30 DB-3-pommikonetta pommittivat kello 06.00 panssarilaivoja ja raivaajia Turun edustalla sekä Turun lentokenttää. Hangosta nousi kaksi 13. IAP:n hävittäjäeskadrillia suojaamaan.¹² Suomalaiset havaitsivat Turussa kolme 40 koneen laivuetta. Turun (Artukaisten) lentokentällä vaurioitui kentän hallintorakennus, ja yksi LeLv 6:n SB-kone sai vähäisiä sirpalevaurioita. Itse lentokenttä ei juuri vaurioitunut. LeLv 6:n sotapäiväkirja kertoo: "Artukaisten kartanon talousrakennus tuhoutui ja pieni sauna paloi. Viisi hyvää hevosta kuoli." Pommitukset uusittiin pienemmillä voimilla kello 09.30, 19.25 ja 24.00.

Varhain 26. päivän aamuna (kello 03.00-04.05) havaittiin yhdeksän SB-konetta Turun yllä. Partiolennolta palaamassa ollut LeLv 6:n lentomestari T. Hämelä kääntyi I-153-sotasaalishävittäjällään viholliskoneita kohti ja tulitti niitä 200-300 metrin etäisyydeltä. Yksi SB-kone rupesi savuamaan, ennen kuin pääsi pilvien suojaan. Pansion tulenjohtoaseman mukaan kone putosi mereen, mutta kaikki neuvostokoneet pääsivät todellisuudessa takaisin. Oliko ehkä havaittu pommilastin kevennys veteen, jotta vaurioitunut kone paremmin pääsisi karkuun?

Turun linna palaa Neuvostoliiton ilmahyökkäyksen jälkeen 25.6.1941. (SA-kuva)

Turku Castle ablaze after the Soviet air raid on 25.6.1941.

Kolme tuntia myöhemmin, kello 06.15–07.15 uusittiin hyökkäys Turkuun. 22 SB-konetta pommitti lentokenttää ja satamaa. Suomalaiset havaitsivat ”useita kymmeniä koneita, useana aaltona”. Lentokentän kiitoteihin sekä kahteen parakkiin tuli osumia. Kolme LeLv 6:n lentokonetta sai sirpalevaurioita. Yksi mekaanikko kaatui ja kaksi haavoittui. Kenttäalueelle putosi kaikkiaan noin 50 pommia.

Turun kaupungissa vauriot olivat huomattavat: 13 henkilöä sai surmansa ja 29 siviiliä haavoittui. Koko satama-alue oli liekeissä ja Turun linna tuhoutui käytännöllisesti katsoen täysin. Kaupungissa tuhoutui 18 kivitaloa ja 101 puutaloa.¹³

Seuraava pommikoneaalto saapui Turkuun kello 10.20–11.05. Kello 13.35 vaurioitui torjuntalennolta palaava I-153-sotasaalis-hävittäjä, joka kiitoradan pommikuoppia väistelllessään joutui laskeutumaan sivutuuleen.

Kesäkuun 25. päivänä pommitettiin myös Raumaa (3 konetta), Forssaa, Nokiaa ja Toijalaa. Vauriot olivat vähäiset. Helsingin seu-

Pommitusten tuhoja Helsingin Puistolassa 25.6.1941. (SA-kuva)

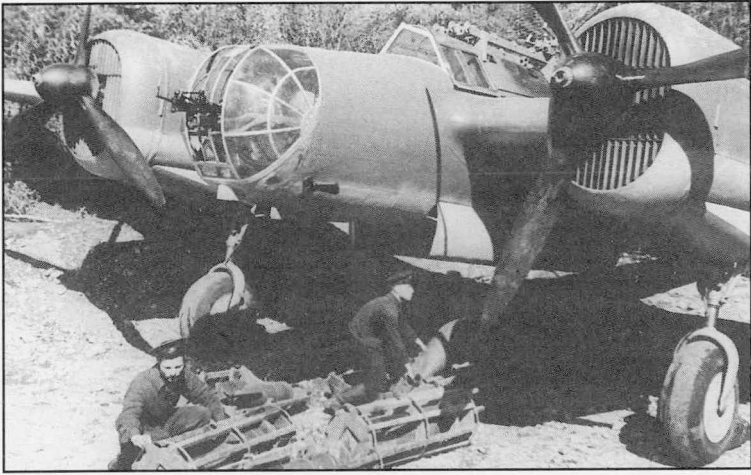
Bomb damage in Helsinki on 25.6.1941.

dulla pommitettiin Tikkurilaa (18 konetta), Puistolaa (8 konetta – Malmin kenttää etsimässä?). Porvoon–Loviisan seudulla putosi pommeja Porvooseen (6 pommia, muutama puutalo paloi), Loviisaan (3 pommia), Vessön Skavarböleen (6–7 pommia), Peippolaan (4 pommia) ja Koskenkylään (4 pommia).¹⁴

Helsingin hävittäjäpuolustuksesta vastasi Hyvinkäälle sijoittunut Fokker-laivue LeLv 32. Luutnantti Evinen pudotti kello 08.00 kaksi DB-3 konetta Helsingin itäpuolella (kaksi Virosta lähteneen 4. SAD:n SB-konetta jäi palaamaan Etelä-Suomesta). Laivue sai kello 07–12 useita hälytyksiä. Neuvostokoneet lensivät rannikolla tulematta sisämaahan. Kaksi Fokker-konetta sai torjuntalennolla osumia SB-koneiden konekivääritulesta. Toisessa koneessa oli bensiinisäiliö ammuttu puhki. Ainakin toinen koneista oli ilmeisesti ilmatorjunnan pudottama.

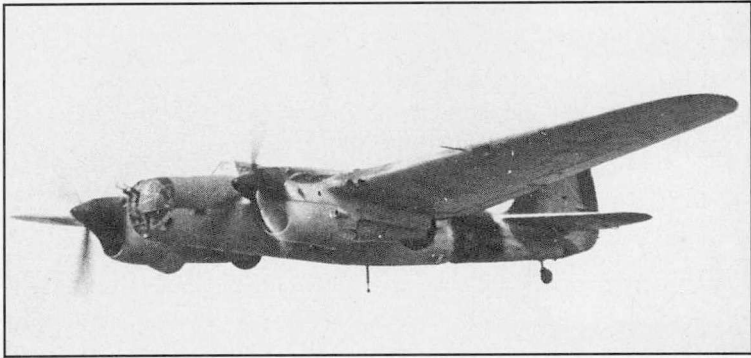
Itä-Uudenmaan pommitukset oli suorittanut 2. Sekalentodivisioona, jonka hyökkäyskäsky kuului: ”2 SekaLeD:n käsky n:o 01:

Pommien kuormaus Itämeren laivaston SB-pommikoneeseen. Kone vanhempaa tyyppiä, moottorina M-100 (huomaa iso otsapinta).

Loading bombs into an SB aircraft.

Uudempaa mallia oleva SB-pommikone lennossa. Moottorina M-103, jolla on virtaviivaisempi ulkomuoto.

A newer type of SB aircraft in flight.

Hyvinkäällä olevan LeLv 32:n kalustona olivat jo talvisodassa käytetyt Fokker D 21 -hävittäjät.

Some squadrons were equipped with Fokker D 21 fighters.

25.6.–1.7.1941 välisenä aikana:

- a) tuhottava vihollisen lentoyoukko ja tukikohtarakenteet seuraavilla lentokentillä: Porvoo, Kotka ja Loviisa*
- b) tuhottava Imatran sähkövoimalan pato ja koneistot, jokaisen koneen pommikuormana 2 kpl FAB-250-pommia. Pommitustarkkuuden maksimoimiseksi pommitus suoritettava Pe-2-lentueiden syöksypommituksena*
- c) katkaistava Kouvolan ja Viipurin välinen rautatieliikenne ja tuhottava vihollisen elävä voima ja tykistö Jaakkolassa. Varamaalina Kotkan luoteispuolella olevat bensiinisäiliöt.”¹⁵*

Tämän lentodivisioonan Novgorodin eteläpuolella olevaan Staraja Russaan sijoitetun 58. Pikapommituslentorykmentin historiikki kertoo ensimmäisen hyökkäyksen suorituksesta:

”Paksu pilvipeite maalialueella ei mahdollistanut Porvoon lentokentän tarkkaa pommitusta, mistä syystä 1. ryhmän (3 SB-konetta) pommit pudotettiin Porvoon rautatieasemaan. 15 minuuttia myöhemmin lentoon lähtenyt 2. ryhmä (5 SB-konetta)

pommitti Pyhtään asutuskeskusta, 34 km Kotkasta luoteeseen. Eivät myöskään kello 10.45 lähtenyt 3. ryhmä (4 SB-konetta) ja minuuttia myöhemmin startannut 4. ryhmä (3 SB-konetta) voineet löytää Porvoon lentokenttää, vaan ne pommittivat sataman rakennuksia 3 000 metrin korkeudesta. Havaittiin kaksi suoraa osumaa satamarakennuksissa.”¹⁶

Maininta olemattomasta ”Porvoon lentokentästä” osoittaa mainios-ti neuvostotiedustelun tason!

Itämeren laivaston ilmavoimat pommittivat Turun lisäksi myös Kotkaa, Saloa, Uttia, Malmia ja Porvoota – tarkemmat tiedot puuttuvat.¹⁷

Suomen ilmapuolustuksen dramaattisimmat hetket koettiin 25. 6. Kaakkois- ja Itä-Suomessa:

Tehokkaimman hävittäjäyksikön, majuri E. Magnussonin komentaman LeLv 24:n pääosan – 30 Brewster-hävittäjää – tukikohtana oli Vesivehmaa ja kapteeni Aholan 8 koneen lentueen Selänpää.

Hyökkäävät pommikoneet eivät kuitenkaan löytäneet Vesivehmaata tai eivät olleet lainkaan tietoisia ilmavoimien ryhmityksestä. 41. Lentodivisioonan tilanneraportissa kello 14.00 kerrotaan, että Sumskista lähtenyt 201.PikaPLeR ei löytänyt ”Heinolan kenttää”, vaan lentäjät olivat sen sijaan kello 07.40–07.43 pommittaneet varamaalina olevaa Heinolan asemaa ja varastoja. Pudotettiin yhteensä 108 kappaletta 100 kilon ja 17 kappaletta 50 kilon pommeja. Heinolan kaupunki kärsikin vakavia tappioita.

Suomen ilmavalvonta ei myöskään ollut tilanteen tasalla: Ilmavoimien Esikunta oli juuri siirtymässä Munkkiniemestä Mikkeliin. Jopa esikunnan siirtokomennuskunta kuormineen joutui keskelle Heinolan pommituksia vailla johtoyhteyksiä. Niinpä ei liene yllättävää, että Vesivehmaan laivueen hälyttäminen ei tapahtunut ajoissa, vaan ilmavoimien parhaat Brewster-lentäjät joutuivat harrmissaan katsomaan palavan naapurikaupungin savupilviä!

Selänpään tukikohtaan ehdittiin sentään saada hälytys ja 2. Lentueen Brewsterit nousivat ilmaan kello 07.15 vähän ennen kuin 201.PikaPLeR:n 27 (koneita oli todellisuudessa kolme kuuden koneen eskadrillia) SB-konetta ilmestyi tukikohdan yläpuolelle. Lähellälähtökäynnissä lentueenpäällikkö Ahola starttasi potkuri suurilla kullilla, jolloin kone ei noussut, vaan meni kentän laidassa nokilleen. Muut lentäjät pudottivat yhteensä kuusi konetta (ks. liite 6). Tukikohtaansa palanneet neuvostolentäjät ilmoittivat yhdeksän Me

Pommitusten tuhoja Heinolassa 25.6.1941. (SA-kuva)

Bomb damage in Heinola on 25.6.1941.

109:n hyökänneen, joista urheat kk-ampujat olivat pudottaneet viisi vihollishävittäjää. Vihollisen ”mersuissa” oli havaittu punatähtitunnuksia!

Suomalaiset olivat hyökänneet sekä alhaalta että ylhäältä, ensin kunkin eskadrillin johtokoneen kimppuun, tulenavaus vasta 50–70 metrin etäisyydeltä. Johtokoneen saatua osumia neuvostomuodostelmat eivät pysyneet enää koossa, ja suomalaiset pystyivät vastavasti toimimaan aktiivisemmin. Ensimmäinen eskadrilli oli kuitenkin selviytynyt ilman tappioita, mutta sekä toinen että kolmas eskadrilli menettivät kumpikin kolme konetta, muun muassa molemmat eskadrillinpäälliköt. 201.PikaPLeR oli siis menettänyt kuusi SB-konetta, joista yksi – ilmeisesti osumia saanut kone – oli harhaillut Mikkelin seudulle, missä varjolla hypännyt ohjaaja vangittiin Mikkelistä 40 km kaakkoon. Yhden koneen tähyistäjä oli vangittu Selänpään seudulla, muut lentäjät olivat kaatuneet.

Kello 08.05 ilmestyi Selänpään ylle uusi kuuden koneen muodostelma joka pommitti kenttää ilman vaurioita. Tämä oli Kersto-

vosta lähteneen 202.PikaPLeR:n eskadrilli. Kolme muuta kuuden koneen eskadrillia pommitti samanaikaisesti tyhjää Utin kenttää (huom. venäläiset käyttävät Selänpäästä nimeä ”Utti”, ja Utista ”Valkealaa”). Suoritusilmoitusten mukaan ”molemmat tukikohdat oli tuhottu – havaittiin räjähdyksiä ja tulipaloja. Yhteensä oli pudotettu 108 kappaletta 100 kg:n ja 14 kappaletta 50 kg:n pommeja. Hyvin naamioidun Selänpään tukikohdan pommituksen aikana oli 8–9 vihollishävittäjää lähdössä lennolle, kaksi konetta nousikin pommituksen aikana. Paluulennon aikana vihollishävittäjät pudotivat yhden SB-koneen. Todellisuudessa lentomestari Turkka pudotti takaa-ajon jälkeen kaksi konetta Virolahdella.

Kello 10.45 lentue sai uuden hälytyksen. Ylikersantti Kinnunen pudotti kaksi konetta ja lentomestari Turkka ampui yhden koneen savuamaan Sippolan seudulla. (Krestsystä lähtenyt 2.PikaPLeR menetti kolme konetta ilmataistelussa Luumäen luona.)

10.PikaPLeR:n maalina olivat Mikkelin ja Mäntyharjun lentotukikohdat. Kaksi eskadrillia pommitti Mäntyharjua ja kolme eskadrillia Mikkelin kenttää. Molemmat lentotukikohdat olivat havaintojen mukaan tyhjä. Yksi Mikkelistä palaava SB-kone joutui tekemään onnistuneen pakkolaskun Kronstadiin (pakkolaskun syytä ei mainita), toinen kone katosi pommituksen jälkeen. Menomatalla yksi kone oli eksynyt ja tehnyt pakkolaskun Antreaan.

Joroisiin sijoitetun majuri R. Harju-Jeantyn komentaman Fiat-laivueen, LeLv 26:n loistava suoritus, tusinan verran pudotettuja pommikoneita, on hyvin tunnettu. On tosin aiheellista palauttaa mieliin, että mikäli Brewster-laivueella oli ollut satumainen onni laivueen päätukikohdan, Vesivehmaan, jäädessä venäläisiltä löytämättä, Selänpään lentueen startatessa pommisateessa ilman vaurioita ja vielä pudottaessa päivän aikana yhteensä 10 pommikonetta, sotaonni suosi sinä päivänä, mikäli mahdollista, vielä enemmän Fiat-laivuetta.

Joroisissa ei tiedetty vielä 25.6. aamupäivällä mitään Etelä-Suomen kaupunkien pommituksista. Ilmavalvontailmoituksia ja epämääräisiä surinaviestejä rupeasi tosin tulemaan Savonlinnan suunnasta. Laivueessa, konekantana 22 kunnossa olevaa Fiat-hävittäjää, jatkui kuitenkin lähes rauhanomainen koulutus- ja partiotiointi: 1. ja 3. Lentue kävivät harjoittelemassa muodostelmalentoa kello yhdeksän ja kymmenen paikkeilla.

Laivueen ruokailun aikana kello 11.15 tuli ilmoitus, että kahdeksan kaksimoottorisen koneen muodostelma on ylittänyt Kerman

suuntana Varkaus. 2. Lentueen luutnantti Hämäläisen johtama neljän koneen parvi nousi heti ilmaan, mutta ei löytänyt suuntaansa muuttaneita viholliskoneita, joten parvi kutsuttiin takaisin. Ennen kuin koneet ehtivät takaisin, tuli kello 11.40 Savonlinnan IVAKista ilmoitus 15 pommikoneesta Enonkosken tasalla. Nyt lähetettiin luutnantti Niemisen 3. Lentueen kuusi Fiatia ilmaan, mutta nämäkään eivät havainneet vihollisrykmenttiä!

Kun Varkauden itäpuolelta palaava luutnantti Hämäläisen lentue teki laskua kello 11.55, itse laivueen päällikkö, majuri Harju-Jeanty joutui näkemään lentoyksikön johtajan pahimman mahdollisen kauhu-unen: vihollispommittajien muodostelma liukulennossa kirjaimellisesti kotitukikohdan yläpuolella. Ensimmäiset pommit räjähtivät kentän pintaan samalla hetkellä, kun vihdoinkin kuultiin tukikohdan sireenin ulvonta. Neljä konetta, joista kolme juuri laskeutuneesta parvesta, jota ei luonnollisesti oltu vielä edes tankattu, starttasi pommisateessa pommikuoppia väistäen. Oli suoranainen ihme, että kaikki pääsivät ehjinä ilmaan. Jo itään päin kääntynyt SB-muodostelma saatiin vielä kiinni, ja kolme SB-konetta pudotettiin muutamassa minuutissa (vääpeli Aaltonen ja kersantti Suikkanen, kummallekin 1,5 ilmavoittoa), ennen kuin polttoainepula pakotti Fiatit takaisin kentälle. Samalla voitiin radiolla ohjata luutnantti Niemisen lentue Juvalle päin pommittajien takaa-ajoa jatkamaan. SB:t saavutettiin Tuusjärven–Kolkontaipaleen kohdalla, ja 10–15 minuutin aikana pudotettiin 10 1/2 pommikonetta. ”Hyväksytyt” ilmavoitot on esitetty liitteessä 6.

Laivueen onni riitti jatkossakin – miltei heti kun koneet olivat palanneet edellä mainitun onnistuneen ilmataistelun jälkeen, ilmestyi uusi viiden SB:n ryhmä kentän ylle pommiluukut avoinna kohti Fiat-rivistöä. Tällä kertaa oli kentän it-jaos onneksi valppaana ja sai muodostelman hajotetuksi, niin että pommit eivät osuneet kentälle. Yksi SB-kone sai osumia ja rupesi savuamaan. Tämä kone joutui ilmeisesti Pieksämäellä äskeisen taistelun aikana vielä sodasta tietämättömän Morane-laivueen (LeLv 28) kersantti Tanin alasampumaksi Rantasalmella. Suomalaiset totesivat pudottaneensa Joroisten seudulla varmasti yhteensä 13 pommikonetta, joista ainakin yhdeksän koneen pudotuspaikat ovat tiedossa.¹⁸

Venäläisten arkistotietojen mukaan 72.SekaLeR menetti alasamuttuina yhdeksän konetta, ja omat hävittäjät pudottivat kymmenen koneen juuri ennen laskua Hirvakseen. Suurten tappioiden

Naarajärvellä olevan LeLv 28:n kalustona olivat Morane-Saulnier-hävittäjät.

Some squadrons were equipped with Morane-Saulnier fighters.

syynä mainitaan ennen kaikkea oman hävittäjäsuojan puuttuminen. Toisena syynä on mainittu – yllätyksenä suomalaiselle lukijalle – yllätysmomentin puuttuminen, koska osa 27 hyökänneestä koneesta oli ensin hyökännyt (tyhjään) Joensuun tukikohtaan ja vasta sen jälkeen jatkanut Joroisiin. Uskottiin siis, että Joroisten puolustajat olivatkin näin ollen saaneet ennakkovaroituksen – mikä ei suinkaan ollut tilanne, vaan yllätys ei juuri voinut olla suurempi. Ilmavoittoihin uskottiin lujasti: ilmataisteluissa pudotettiin kaksi Fokker D 21 ja yhdeksän Me 109 -koneita¹⁹. Petroskoissa julkaistun rykmentinhistoriikin mukaan oli maassa tuhottu yhdeksän He 111 -pommikonetta ja ilmataisteluissa pudotettu neljä Me 109:ää.²⁰

Ainakin 23. Armeijan lentoyoukkoihin kuuluvan, Käkisalmeen sijoitetun 153.HävLeR:n tehtävänä on ollut itsenäisesti suorittaa rynnäkköhyökkäyksiä Kaakkois-Suomessa oleville kentille talvisodasta tutuilla I-153 Tshaika -hävittäjillä. Tuloksista ei juuri tiedetä mitään muuta kuin että yksi ilmeisesti muodostelmastaan eksynyt kone teki onnistuneen pakkolaskun aamulla kello 08.00 Kerimäen kirkon viereen. Tämän koneen ohjaaja teki pidätettäessä

itsemurhan. Ehjä kone otettiin ilmavoimien käyttöön tunnuksella VH-19. Toinen saman rykmentin I-153 tuhoutui pakkolaskussa il-mataistelun jälkeen Lahdenpohjassa (kyseessä oli kuitenkin toden-näköisesti it-osuma).

Hollolassa olevan LeLv 30:n Hurricane-lentue menetti 25. kesä-kuuta lento-onnettomuuksissa kaksi konetta, jolloin yksi ohjaaja sai surmansa. Molemmat onnettomuudet johtuivat ohjausvirheestä.

Lapissa oli yhdeksän konetta pommittanut Rovaniemeä, Auttia ja Kelloseleä, kolme konetta kumppaakin, ja kuusi konetta Kemijär-veä ilman sanottavia tuloksia. Jäämeren rannalla oli 25.6. sumua, joten Pohjoisen laivaston ilmavoimat ei voinut suorittaa käskettyä Kirkkoniemen pommitusta, vaan pommitti Lakselvenin ja Luosta-rin lentotukikohtia.

Kesäkuun 25. päivän aikana venäläiset olivat siis menettäneet 24 SB-konetta, joista 22 ilmataisteluissa, ja kaksi I-153-konetta. Viisi eskadrillinpäällikköä (kolme majuria ja kaksi kapteenia) oli kaatunut (ks. liite 4).

Pohjoisen laivaston ilmavoimat jatkoi Lapissa olevien lentotuki-kohtien pommituksia pienin voimin: 26.6. pommituskohteina olivat Petsamo, Kirkkoniemi, Luostari ja Vesisaari ja seuraavana päivänä kohteina olivat Hegbukten (4 SB-konetta), Kirkkoniemi (1 SB-kone), Luostari (2 SB-konetta) ja Liinahamari (1 GST-kone). Vau-riot olivat vähäiset.

Itämeren laivaston ilmavoimat pommitti taas 27.6. Suomenlah-den satamakaupunkeja Turkua, Helsinkiä ja Kotkaa. Venäläiset totesivat Turun lentokentän sekä mm. polttoainesäiliöitä tuhotuiksi. Osumia saatiin Crightonin telakkaan.

Kaksi päivää myöhemmin Itämeren laivaston ilmavoimat pom-mitti 15 koneella Hangon koillispuolella olevaa Västervikin rannik-kopatteristoa ja oman ilmoituksensa mukaan tuhosi Tammisaaren rautatiesillan. Tammisaarta ei kuitenkaan pommitettu 29.6., mutta kaksi päivää aikaisemmin muutamat pommikoneet saapuivat luo-teesta ja pudottivat arviolta 5–6 pommia kaupunkiin. Yksi puutalo syttyi palamaan ja tuhoutui. Muutamia muihin taloihin tuli sirpa-leita. Yksi henkilö sai surmansa, mutta Tammisaaren strategisesti tärkeät sillat säilyivät vahingoittumattomina. Niihin eivät osuneet lentopommit eikä myöskään koko syksyn aikana Hangon järeä rau-tatietykistö, joka jatkuvasti yritti tuhota sillat kuitenkin siinä onnistumatta.²¹

Kesäkuun 25. päivänä vakavan tappion kärsinyt 72.SekaLeR pääsi yllättämään Joroisten lentotukikohdan vielä kerran 29.6. kello 24.00, kun kahdeksan SB-pommikonetta pudotti pommikuormansa kentälle. Tälläkin kerralla LeLv 26:lla oli uskomaton onni: kaikki pommit putosivat kentän länsiosaan eivätkä aiheuttaneet minkäänlaista vahinkoa. Venäläisten mukaan SB-koneiden konekivääriampujat pudottivat ilmataisteluissa kolme vihollishävittäjää Pieksämäen seudulla.

Suomen strategiset pommitukset Itämeren laivaston ilmavoimien osalta olivat 30.6. ohi. Baltiassa oli rintama murtumassa, ja kaikki liikenevät voimat käskettiin pommittamaan saksalaisten panssariyksiköiden ja elävän voiman keskityksiä Väinänlinnan (Daugavpilsin) luona alkaen kello 06.00. Tehtävää suorittamaan lähti 121 lentokonetta, joista 32 ei palannut.

Strategisen pommitushyökkäyksen 25.–30.6. tulokset venäläisten käsityksen mukaan

Ensimmäisen pommituspäivän, 25.6.1941, ”virallinen” tulos oli: suoritettu 263 pommikone- ja 224 hävittäjälentoa, joista noin 90 laivastojen koneiden lentoa, 18:aan (eräiden lähteiden mukaan 19:ään) lentotukikohtaan Suomessa ja Pohjois-Norjassa. Maassa oli tuhattu 30 lentokonetta, ja lisäksi oli 11 suomalaista hävittäjää pudotettu ilmaan.

Eräitä yksilöityjä tuloksia ensimmäisen pommituspäivän osalta (25.6.) on julkaistu:

Imatran lentotukikohdassa tuhattu ja vaurioitettu yhdeksää lentokonetta (Immola oli kuitenkin tyhjä).²² Epäonninen 72.SekaLeR ilmoitti tuhonneensa Joroisissa ja Joensuussa yhdeksän He 111 -pommikonetta sekä pudottaneensa ilmataisteluissa neljä Me 109 -hävittäjää.²³ Kuten edellä mainittiin 201.PikaPLeR:n konekivääriampujat olivat ilmoittaneet pudottaneensa viisi Me 109 -konetta (tämä tieto meni sentään vain suoritusilmoitukseen, eikä sitä ole julkaistu).

Hyökkäyksiä jatkettiin 1.7. saakka. Kuuden päivän aikana pommitettiin yhteensä 39:ää lentotukikohtaa Suomessa ja Pohjois-Norjassa, joista useimpia oli pommitettu useita kertoja (kuten Utti, Lappeenranta, Värtsilä, 8–10 kertaa). Oli suoritettu yhteensä 992

konelentoa, joiden aikana maassa ja ilmassa oli tuhottu 130 lentokonetta. Pohjoisen Rintaman ilmavoimien komentaja A. A. Novikov toteaa ylepeänä muistelmissaan: ”Tämä oli ensimmäinen monipäiväinen operaatio neuvostoilmavoimien historiassa.”²⁴

Edellä olevat tulokset olivat neuvostohistoriankirjoituksessa ”kanonisoitu totuus”, jota toistettiin lähes sanatarkasti kirjasta kirjaan; olen löytänyt edellä mainitut tiedot ainakin kymmenestä kirjasta. Omia tappioita ei mainittu juuri ollenkaan. Joissakin kirjoissa mainitaan kuitenkin, että yhdeksän 72.SekaLeR:n SB-konetta jäi palaamatta. Neuvostoliitossa hyvin arvostettu (samoin arvovaltaisen Tiedeakatemian Nauka-kustantamon julkaisema) M. N. Kozhevnikovin tutkimus neuvostoilmavoimien johdosta ja komentosuhteista toteaa nimenomaisesti, että koko pommitusoperaatio toteutettiin ilman tappioita!²⁵

Vaikka ”Suomen lentokenttien” pommitus mainitaankin edellä mainituin numerotiedoin lähes jokaisessa Neuvostoliiton ilmavoimien historiaa käsittelevässä kirjassa, siitä ei löydy juuri mitään mainintoja laajassa muistelmakirjallisuudessa. Hyökkäysvalmistelut mainitaan sen sijaan ainakin Novikovin sekä tiedustelupäällikön Vinnitskijn muistelmissa. Ainoa löytämäni julkaistu hyökkäyskertomus on Petroskoissa 1985 pienenä painoksena julkaistu 72.SekaLeR:n kaunokirjalliseen muotoon laadittu historiikki. Tämä on mielestäni selvä osoitus kaikkien hyökkäystä koskevien tietojen arkaluonteisuudesta ja ei-toivottujen tosiasioiden ja kommenttien sensuroinnista.

Neuvostoilmavoimien ”dohetismi” ja Stalinin hyökkäysaiheet 1941 Aleksander Suvorovin mukaan

Neuvostoliiton ilmavoimastrategit olivat 1930-luvulla ahkerasti opiskelleet italialaisen lentokenraali Douhetin oppeja pommitusilmavoimien ylivoimaisuudesta ja ilmaherruuden strategisesta merkityksestä.

Dohetismista tuli miltei Punailmavoimien pyhä doktriini. Nykytermejä käyttäen uskottiin lähes sokeasti ”air poweriin”. Douhetin doktriinin toteuttamiseksi käynnistettiin laajamittaiset kehitystoimet: panostettiin omien lentokoneiden tuotantoketjun jokaiseen lenkkiin aerodynamiikan tutkimuslaitoksesta lentokonetehtaisiin,

rakennettiin lentokenttiä ja lentotukikohtia ja järjestettiin laajamittaista lento- ja laskuvarjokoulutusta. Näyttävillä kaukolentoilla levitettiin ilmailupropagandaa sekä kotimaassa että ulkomailla, ja samalla annettiin – kirjaimellisesti nälänhätää kärsiville – neuvostokansalaisille uskoa parempaan tulevaisuuteen ja neuvostojärjestelmän ylivoimaisuuteen.

Entisen GRU-upseerin Vladimir Rezunin (nimimerkki Aleksander Suvorovin) mukaan Stalin valmisti 1940–41 yllätyshyökkäystä Saksaan. Hyökkäyssuunnitelman varsin olennaisena elementtinä olisivat olleet Punailmavoimien massiiviset iskut Luftwaffen lentotukikohtiin tavoitteena saksalaisten lentokoneiden muodostaman potentiaalisen uhkan eliminoiminen. Saksalaisten koneiden palaessa tukikohdissaan olisi Suvorovin mukaan portti ollut auki Puna-armeijan panssaridivisioonien etenemiselle Länsi-Eurooppaan.

Suvorovin teoria Stalinin hyökkäyssuunnitelmista on sekä Saksassa että Neuvostoliitossa/Venäjäällä viime vuosina synnyttänyt kiivaan väittelyn puolesta ja vastaan. Kummankin kannan tueksi on Venäjän arkistoista haettu ja esitetty dokumentteja. Lopullista totuutta ei ilmeisesti ole vielä löydetty – pääsy a.o. dokumenttikokoelmiin on ankarasti rajoitettu, ja julkaistut dokumentit näyttävät olevan tarkoitushakuisesti valittuja. Suvorovin mukaan Stalinin hyökkäyksen oli määrä alkaa 6.7. – Hitler ehti siis kaksi viikkoa ennen! Stalinin hyökkäyssuunnitelman olemassaolon puolesta puhuu ennen kaikkea Puna-armeijan etupainoinen ryhmitys; hyökkäyssuunnitelmaa vastaan puhuu taas esimerkiksi rauhanaikainen ottila ilmavoimien tukikohdissa naamiomattomine konerivistöineen (vrt. edellä).

Tähän saakka kaikki esitetyt asiat Neuvostoliiton Suomeen kohdistamista pommituksista 25.–30.6. ovat olleet dokumentoituja faktoja. Jos kuitenkin hetkeksi siirrytään spekulatioiden puolelle, voi ensiksikin todeta, että on vaikea uskoa, että Suomen lentotukikohtien laajamittainen hyökkäyssuunnitelma olisi laadittu vain yhdessä vuorokaudessa. Varsin todennäköisesti sen pohja on ollut valmiina – mahdollisesti Stalinin hyökkäyssuunnitelman osana, ja Leningradin sotilaspiirissä 24.–25.6. olisi näin ollen siihen tehty ainoastaan viime hetken edellyttämiä tarkennuksia.

Neuvostoliiton ja Saksan rintaman keski- ja eteläkaistoilla Suvorovin mukainen hyökkäyssuunnitelma oli jo menettänyt merkityksensä, mutta pohjoisessa tilanne oli toinen. Neuvostolentojoukot

olivat täällä hälytysvalmiina, lähes koskemattomina. Suomen puoleettomuuteen oli haluttu viimeiseen saakka uskoa Moskovassa.

Ei edes Suvorov itse ole havainnut, että ”Suomen lentotukikoh-
tien pommitusoperaatio” toteutetussa muodossa oikeastaan tukee
hänen teorioitaan paljon paremmin kuin monet muut hänen esittä-
mistä indisioista Stalinin hyökkäysaikeista. Suvorov tosin mainit-
see Suomen pommitukset ohimennen, mutta toteaa ne virheellisesti
kokonaisuudessaan Laivaston ilmavoimien suorittamiksi, eikä hä-
nellä ole tarkempia tietoja hyökkäyksen tavoitteista, tuloksista eikä
tappioista.

Suomeen tehtyjen pommitusten analyysi – venäläinen näkökohta

Kuten liitteessä 5 on esitetty, neuvostoilmavoimien kokonaismene-
tykset Suomen ja Pohjois-Norjan pommituksissa 25.–30.6.1941 oli-
vat 51 pommikonetta ja 20 hävittäjää henkilömenetysten ollessa yli
150 pommituslentäjää ja 20 hävittäjälentäjää.

Itämeren laivaston ilmavoimat kärsivät Latviassa 30. kesäkuuta
1941 vielä mittavammat tappiot: 121 rynnäkköhyökkäykseen lähte-
neestä pommikoneesta menetettiin ilmataisteluissa 32 pommiko-
netta ja 115 lentäjää eli yli 26 prosenttia osallistuneesta konemää-
rystä. Ei ollut näin ollen ihme, että Suomen ilmavoimat pystyi
saamaan paikallisen ilmaherruuden kesän 1941 etenemisen aikana.

Suomen ilmavoimien tappiot olivat taas uskomattoman pienet –
Turussa ainoastaan muutama kone oli saanut lieviä sirpalevaurioi-
ta.

Miksi neuvostohyökkäys Suomen kentille 25.6. epäonnistui ja
taas saksalainen pommitus 22.6. oli onnistunut?

1. Sotakokemus puuttui neuvostolentäjiltä, kun taas saksalaisil-
la oli perusteellinen sotakokemus (mm. Puolan-, Hollannin- ja
Ranskan-sotarekiltä).
2. Punailmavomien lentokoneiden sijoitus oli liian keskitetty.
Joissakin tukikohdissa oli yli 100 konetta, kun taas Suomen
lentojoukot oli hajasijoitettu: enintään yksi laivue eli 12–15
konetta tukikohtaa kohti. Suomessa oli useita valmisteltuja

varatukikohtia, jotka olivat valmiit vastaanottamaan siirtyviä yksiköitä.

3. Punailmavoimien tukikohdat oli yleisesti ottaen sijoitettu ehdottomasti liian lähelle rajaa (usein vain noin 20 km rajasta, joten lentotukikohdat olivat jopa saksalaisen tykistön ulottuvilla). Luftwaffella oli myös tukikohtia lähellä rajaa, mutta saksalaiset lentoeskaaderit siirtyivät näihin tukikohtiin vasta juuri ennen hyökkäystä.
4. Tiedusteluvalmistelu oli huono. Neuvostolentäjillä ei ollut käytännöllisesti mitään todellisia tietoja Suomen ilmavoimien tukikohdista. Tämä käy ilmi esimerkiksi eräiden lentäjien ilmoituksista illalla 25. kesäkuuta, sen jälkeen kun heidän oli ollut pakko palata tukikohtiinsa löytämättä suomalaisia lentotukikohtia. Vertaa myös ensimmäisiä, 1960-luvulla julkaistuja tietoja neuvostoilmavoimien hyökkäyskohteista, jotka puutteellisilla ja virheellisillä maalitiedoillaan herättivät meillä lähinnä ihmettelyä ja hilpeyttä.

Pohjoisen Rintaman ilmavoimien tiedusteluraportissa 26.6. todetaan muun muassa, että ”26.6. vastaisena yönä suoritettiin lentoja tasalle Mikkeli–Kotka, mutta ei havaittu vihollisen lentotoimintaa. Vihollinen ei osoittanut mitään vastatoimia.”

Vasta kun LeLv 46:n Blenheim-kone oli 1.7.1941 ammuttu alas ja laskuvarjolla hypännyt vänrikki H. E. Pauri oli saatu vangiksi ja kuulusteltu, saatiin ensimmäiset todenmukaiset tiedot LeR 4:n lentotukikohdan sijainnin vaihtamisesta, mutta tällöin oli jo päätetty keskeyttää Suomen lentotukikohtien pommitus.²⁶

5. Punailmavoimien johto ja organisaatio olivat alhaisella tasolla. Useilla konekunnilla ei ollut tarpeellisia karttoja, eivätkä ne olleet saaneet mitään ohjeita, miten menetellä mikäli jäävät johtokoneesta jälkeen tai eksyvät. Yhteistoiminta eri lentolajien ja muiden puolustushaarojen kanssa oli puutteellisesti – jos ollenkaan – järjestetty. Tulitettiin omia koneita sekä ilma-asta että maasta, eivätkä alampumistapaukset olleet harvinaisia. Ei ollut mitään keskitettyä lentoyksiköiden ja -yhtymien johtamisjärjestelmää.

6. Luftwaffe pääsi yllättämään Neuvostoliiton ilmapuolustuksen täysin. Tässä täytyy todeta, että yllätys ei ole ”odottamattoman” synonyymi. Kysymys ei ollut 22. kesäkuuta siitä, että eräät Punailmavoimien yksiköt eivät saaneet varoitusta riittävän ajoissa viholliskoneiden lähestymisistä, vaan koko ilmapuolustusjärjestelmä ei ollut valmiina torjumaan hyökkääjää. Neuvostojohdon toiveajattelusta olla riitaantumatta Saksan kanssa johtui, että sotatoimiyksiköille annettiin demoralisoivia, ristiriitaisia ”ei saa provosoitua” -hengen mukaisia käskyjä. Niinpä kohtalokkaana aamuna 22.6. monien yksiköiden johtajat ja päälliköt jäivät odottamaan uusia käskyjä ja ohjeita menettäen näin kallisarvoista aikaa. Sen sijaan mitään vastaavaa ei havaittu Suomen ilmapuolustusjärjestelmässä, hävittäjälentäjät ja it-miehet avasivat heti tulen neuvostokoneita kohti.

Suomeen kohdistuneen pommituksen analyysi: suomalainen näkökohta

Tilanne ei ollut kuitenkaan niin edullinen suomalaisille, kuin edellä mainittu venäläinen ”itsekritiittinen” analyysi antaa ymmärtää. Suomalaiset eivät tosin 25.–30.6. menettäneet yhtään konetta taistelutoimissa. Turussa 25.6. yksi SB-sotasaaliskone oli saanut lieviä vaurioita ja muutama hävittäjä saanut osumia. Mutta kuten edellä on todettu, sotaonni oli sinä päivänä täysin suomalaisten puolella, ja hyökkääjällä sitä taas ei ollut lainkaan. Jos sodanjumala olisi suonut venäläisille edes hivenen sitä onnea, mitä niin runsaskätisesti annettiin Suomen ilmavoimille, punalentäjät olisivat helposti voineet aiheuttaa suunnittelemansa katastrofin Suomen ilmapuolustukselle.

Muutaman minuutin, ehkä vain sekuntien aikasiirtymä olisi hyvin saattanut johtaa kolmen lentolaivueen täydelliseen tuhoon koneineen ja ohjaajineen. Turussa, Selänpäässä ja Joroisissa – ja jopa vielä neljännekin hävittäjälaivueen (Brewster-laivueen) pääosan, mikäli venäläiset olisivat onnistuneet löytämään Vesivehmaan tukikohdan. Suomen ilmavalvonta toimi skandaalimaisen

huonosti – kirjaimellisesti, sekä pommituskohteina olevat että pommitettavina olevien kaupunkien vieressä odottavat laivueet eivät saaneet ilmoituksia vihollisen pommikoneista. Joroisissa ja Selänpäässä nähtiin viholliskoneet kentän yläpuolella, ennen kuin ilma-
valvontahälytys tuli. Turussa oli ilmavalvontaviesti 25.6. vastaanotettu vain vähän ennen kuin pommit putosivat kenttään. Seuraavana päivänä toistettiin vielä pommitus saman kaavan mukaan pommien pudotessa taas lentokenttään (ja tuhoisin seurauksin itse kaupunkiin) hävittäjien pystymättä torjuntaan.²⁷ Joroisten kentän pommitus uusittiin vielä keskiyön aikaan 29.6., kun kahdeksan SB-pommikoneetta pommitti Fiat-tukikohtaa puolustajan ehtimättä ryhtyä vastatoimiin. Tosin tälläkään kertaa ei osumia saatu suomalaisten koneisiin.

Kun Vesivehmaalla ollut Brewster-laivue oli 25.6. vihdoin saanut koneensa ilmaan havaittuaan Heinolan tulipalojen savupilvet, viholliskoneita ei löydetty koko päivänä, vaikka partioitiin laajalla alueella Etelä-Suomessa. Laivueen sotapäiväkirja kertoo: ”Lentue suoritti päivän kuluessa torjuntalentoja Lahden, Heinolan, Kouvolan, Kotkan ja Porvoon alueilla. Vihollista ei näkynyt. IVAKin ilmoitukset usein erheellisiä, omakoneilmoituksia.”

Hävittäjälaivueiden sotapäiväkirjoissa on myös kohtalaisen paljon mainintoja oman ilmatorjunnan tulituksesta – tulitettiin ilmeisesti kaikkea, mitä vain tuli näkyviin.

Ilmapuolustuksemme oli kuitenkin onneksi saanut riemuvoiton – lähes 30 pudotettua viholliskonetta ilman omia tappioita. Niinpä ilmapuolustuksen julkinen kuva samoin kuin koko puolustushaaran ja miltei koko kansakunnan henkinen tila – taistelutahto – olivat luonnollisesti huipussaan hävittäjälentäjien uskomattomien suoritusten jälkeen. ”Viittä vaille” olleeseen katastrofiin viittaavat raportit lienee kätkeyty arkistoihin. Johtopäätökset tehtiin hiljaisuudessa ja ryhdyttiin tehokkaasti parantamaan ilmavalvonnan ja viestitoiminnan tehokkuutta. Vasta heinäkuussa 1944 Neuvostoliiton ilmavoimat onnistui vastaavassa mittakaavassa seuraavan kerran yllättämään Suomen ilmavoimat maassa (Lappeenranta ja Immola 2.7.1944).

Neuvostoliiton ilmavoimien jatkosodan ensimmäisellä viikolla kärsimät tappiot antoivat sen sijaan Suomen ilmavoimille mahdollisuuden saavuttaa paikallinen ilmaherruus kesän 1941 etenemisen sekä asemasodan alkukauden, 1942 ja alkuvuoden 1943, ajaksi.

Liite 1.

Hyökkäykseen 25.6.1941 osallistuneet neuvostoliittolaiset lentoyksiköt:

Lentodiv.	Lentorykmentti	Sijoitus	Kalusto	Kohde
Baltian sotilaspiiri				
4 SAD		Tallinna		Tampere, Turku, Malmi (yhdessä VVS KBF:n kanssa)
	35. SBAP	Tartto	15 SB	
	38. IAP	Tallinna	39 I-153	
	50. SBAP	Haapsalu	11 SB	
	63. SBAP	Kuusiku	40 SB, 4 Pe-2	
Leningradin sotilaspiiri				
1 SAD		Murmansk		Rovaniemi, Kemijärvi, Luostari
	137. SBAP	Afrikanda	35 SB	
	145. IAP	Shongui	56 I-16	
	147. IAP	Murmashi, Shongui, Afrikanda	53 I-153	
2 SAD		Staraja Russa		Luumäki, Kouvola, Porvoo, Kotka
	2. SBAP	Krestsy	23 SB	
	44. SBAP	Tulevskaja, Ivanovskaja	21 Ar-2, 43 SB	
	58. SBAP	Staraja Russa	38 SB, 14 Pe-2	

5 SAD		Suur-Merijoki		Lappeenranta
	7. IAP	Suur-Merijoki	68 I-153 ja I-16, 60 MiG-3	
	153. IAP	Käkisalmi	66 I-153, 45 MiG-3	
41 AD		Krasnogvardejsk		Mikkeli, Mäntyharju, Hollola, Valkeala
	10. SBAP	Gorodets, Torkoritshi	36 SB	
	201. SBAP	Sumsk	26 SB	
	202. SBAP	Kerstovo	17 SB	
	205. SBAP	Krestsy	13 SB	
55 SAD		Petroskoi		Joroinen, Joensuu
	72. SBAP	Petroskoi, Hirvas	44 SB, 4 Pe-2	
Itämeren laivaston ilmavoimat (VVS KBF)				Turku ym.
8 BABr	1. MTAP	Bezzabotnoje, Kloptsy, Koporje	61 DB-3	
	57. AP	Kotly, Kerstovo	33 DB-3, 15 SB	
10 SABr	73. AP	Pernov, Kevareve	18 Ar-2, 15 DB	
Pohjoisen laivaston ilmavoimat (VVS SF)				Kirkkonieni
	72. AP	Vajenga	11 SB (sekä 28 I-15bis, 17 I-153, 4 I-16)	
	118. MRAP	Poljarnoje	37 MBR-2, 7 GST	

Lähde: Pshenjanik, Sovetskaja aviatsija ym.

Liite 2.

Leningradin ilmatilan suojaamiseksi varatut hävittäjärykmentit:

Lentodiv.	Lentorykm.	Sijointus	Kalusto
Ilmapuolustusjoukot			
7. IAK PVO		Leningrad	
3. IAD		Gorelovo	
	19. IAP	Gorelovo, Vitino	69 I-16 ja I-153
	44. IAP	Ropsha	64 I-16 ja I-153
54. IAD		Levashovo	
	26. IAP	Uglovo, Manushkino	52 I-16 ja I-153
	157. IAP	Levashovo	38 I-16
Leningradin Rintaman ilmavoimat			
39. IAD		Pushkin	
	154. IAP	Pushkin, Zajtsevo	47 I-16
	155. IAP	Pushkin, Gorodets	27 I-16
	156. IAP	Pushkin, Lezhja	34 I-16

Lähteet: Pshenjanik, Sovetskaja aviatsija.

Liite 3

Suomen ilmavoimien ryhmitys 25.6.1941

Tukikohta	Laivue	Koneet
Turku	6, 3./30	3 VP, 2 KO, 5 VH
Mikkeli	12	3 GL, 7 FK
Utti	1./14	6 GL
Padasjoki	3./14	6 FK
Rissala	1. ja 3./16	6 GL, 4 FK
Rautavaara	2./16	3 LY
Vesivehmaa	1., 3. ja 4./24	27 BW
Selänpää	2./24	8 BW
Joroinen	26	26 FA
Naarajärvi	28	27 MS
Hollola	1./30	5 HC
Pori	2./30	12 FR
Turku	30	6 FR
Hyvinkää	32	12 FR
Siikakangas	42	9 BL
Siikakangas	44	9 BL
Luonetjärvi	46	3 BL, 4 DB

Turussa oli siis 16 konetta, joista kolme SB-sotasaalispommikonetta, kuusi Fokker-hävittäjää sekä viisi I-153-sotasaalishävittäjää. Parhaat hävittäjät, talvisodan loppuvaiheessa ja välirauhan aikana hankitut Brewsterit, Fiatit ja Moranet oli sijoitettu seuraavasti:

- Vesivehmaalla oli 27 Brewster-hävittäjää,
- Selänpäässä 8 Brewster-hävittäjää,
- Joroisissa 26 Fiat-hävittäjää ja
- Naarajärvellä 27 Morane-hävittäjää.

Ilmavoimien siirtyminen sotatilan edellyttämään ryhmitykseen oli vielä kesken. Muun muassa laivueet 12, 14 ja 16 olivat 22.–25.6. juuri siirtymässä uusiin tukikohtiinsa, ja laivue 30:n 3. Lentue (6 FR-konetta) oli vasta 24.6. saapunut Porista Turkuun. Myös

Mikkelissä olevan LeLv 12:n kalustona oli Curtiss 75 -hävittäjät.

Curtiss fighters used by 12 Squadron.

Ilmavoimien Esikunta oli 25.6. siirtymässä Munkkiniemestä Mikkeliiin. Niinpä ei missään tapauksessa voida väittää, että Suomen ilmavoimat olisi 24.–25.6. ollut valmis mihinkään laajempaan hyökkäysoperaatioon.

Tämän lisäksi Luftwaffen käytössä oli muun muassa seuraavat suomalaiset kentät 25.6.1941:

Malmi ja Utti (mm. KGr 806:n Leningradin–Kronstadtin miinoituslentojen välilaskupaikkoina). Luonetjärvi (kaukotiedustelulentue 1.(F)/Ob.d.L – kolme Do 17 ja yksi He 111), Rovaniemi (muun muassa kaukotiedustelulentue AKe.(F) Lappland kolme DO 17 ja He 111 ym. koneita), Kemijärvi (ilmeisesti ei vielä pysyvästi sijoitettuja lentoyksiköitä) sekä Petsamo (hävittäjälaivue 1./JG 77 – yhdeksän Bf 109E).

Pohjois-Norjan Kirkkoniemeeseen oli lisäksi sijoitettu 15 hävittäjää (kymmenen Bf 109 ja viisi Bf 110) sekä 58 pommikonetta (Ju 87, Ju 88 ja Do 215).

Liite 4.

Neuvostoilmavoimien tappiot Suomessa ja Pohjois-Norjassa
24.-25.6.1941

Lentodiv.	Lentorykm.	Kone	Paikka	Huomautus
24.6.1941				
VVS KBF	15. ORAP	1 MBR-2	Pellinki	Sotasaalis, 3 vankia. Tuli VV-181.
VVS SF		1 SB	Hegbutten	Kadonnut
25.6.1941				
1. SAD	145. IAP	1 I-16	Ura-Guba	Kadonnut
	147. IAP	1 I-153	Miskulovin majakka	Oma it
		1 U-2	Itst	Ura-Guba
2. SAD	2. SBAP	3 SB	Luumäki	Itst (Kinnunen ja Turkka, 2./LeLv 24)
	44. SBAP	1 SB	Suomenlahti	Yhteentörmäys
4. SAD	??	2 SB	Etelä-Suomi	Kadonnut (Evinen, 1./LeLv 32)
5. SAD	153. IAP	1 I-153	Kerimäki	Eksynyt, itsemurha. Tuli VH-19
		1 I-153	Lahdenpohja	Itst, pakkolasku (it-osuma?)
41. AD	10. SBAP	1 SB	Mikkeli	Kadonnut (Tani, 1./LeLv 28?)
	201. SBAP	5 SB	Utti	Itst, 1 vanki (Kinnunen, Lampi ja Sarvanto, 2./LeLv 24)
	201. SBAP	1 SB	Mikkeli	Itst, 1 vanki (Tani, 1./LeLv 28?)
	202. SBAP	1 SB	Utti	Itst (Turkka, 2./LeLv 24)
55. SAD	72. SBAP	9 SB	Joroinen	Itst (LeLv 26)
		1 SB	Hirvas	Oma hävittäjä
Yhteensä Suomessa 25.6.1941		24 SB ja 2 I-153		Hävittäjät pudottaneet 22 SB:tä, yksi I-153 eksynyt.
				25.6. menetetty 74 lentäjää, joista ainakin 5 eskadrillinpäällikköä, 2 lentäjää suomalaisten vankeina.

Neuvostoilmavoimat menetti Suomessa 25. kesäkuuta 1941 24 SB-pommittajaa ja kaksi I-153-hävittäjää. Suomalaiset hävittäjälentäjät pudottivat 22 SB-pommikonetta, yksi SB putosi Hirvakseen omien hävittäjien alasampumana paluulennolla ja yksi SB putosi menomatalla Suomenlahteen yhteentörmäyksen jälkeen. Yksi I-153 teki pakkolaskun Suomeen eksymisen jälkeen ja toinen I-153 teki pakkolaskun Lahdenpohjaan osuman jälkeen.

Henkilömenetykset olivat 75 lentäjää, joista ainakin viisi pommituseskadrillin johtajaa (eli kapteenin tai majurin arvoista lentoupseeria). Ainakin kaksi pommituslentäjää oli joutunut suomalaisien vangeiksi.

Liite 5.

Neuvostoilmavoimien tappiot Suomessa ja Pohjois-Norjassa
26.-30.6.1941

Pvm	Lento- divisioona	Lento- rykmentti	Konetyyppi	Paikka	Huomautus
26.6.	1. SAD	137. SBAP	1 SB	Luostari	Kadonnut
27.6.	1. SAD	137. SBAP	2 SB	Rovaniemi	Kadonnut
		145. IAP	1 I-16	Murmashi	Itst
		147. IAP	2 I-153	Murmashi	Itst
	41. AD	10. SBAP	1 SB	Mikkeli	Itst
		201. SBAP	1 SB	Käkisalmi	Oma it
		202. SBAP	3 SB	Ostrov (Hamina)	Omat hävittäjät
28.6.	1. SAD	137. SBAP	3 SB	Petsamo (1), Rovaniemi (2)	Itst; kadonnut
		147. IAP	2 I-153	Afrikanda	Itst; kadonnut
	VVS KBF	57. AP	1 SB	Porvoo-Loviisa	Itst (LeLv 24)
		73. AP	1 SB	Orregrund	Itst (LeLv 24)
	15. AE	2 MBR-2	Fåresund	Kadonnut	
29.6.	1. SAD	147. IAP	1 I-153	Afrikanda	Itst
	2. SAD	58. SBAP	2 Pe-2	Utti; Laatokka	Itst (2./LeLv 24)
	VVS KBF	1. MTAP	DB-3	Bezabotnoje laskussa	Miina räjähti
		13. IAP	2 I-16	Tallinna; Hanko	Itst; lasku
		15. AP	2 MBR-2	Suursaari	Itst
	VVS SF		2 I-16	Vajenga	Itst
			3 MBR-2	Liinahamari	Itst
			2 GST	Salnyj	Itst
	GVF		1 PS-84	Vajenga	Omat hävittäjät
30.6.	2. SAD	??	1 Ar-2	Kouvola	Kadonnut (2./LeLv 24)
		??	1 Pe-2	Kouvola	Kadonnut (2./LeLv 24)
	5. SAD	??	1 I-153	Virolahti	Itst (2./LeLv 24)
	VVS SF		5 hävittäjää	Vajenga	Itst

Neuvostoliiton ilmavoimien lentokonemenetykset Suomen ja Pohjois-Norjan lentotukikohtien pommitusten aikana 25.–30. 6. 1941

Pvm	I-16	I-153	häv.	SB	Ar-2	Pe-2	DB-3	MBR-2	GST	pom.	yht.
25.6.	1	3	4	24	–	–	–	–	–	24	28
26.6.	–	–	–	1	–	–	–	–	–	1	1
27.6.	1	2	3	7	–	–	–	–	–	7	10
28.6.	–	2	2	5	–	–	–	2	–	7	9
29.6.	4	1	5	–	–	2	1	5	2	10	15
30.6.	?	?	6	–	1	1	–	–	–	2	8
Yht.	> 6	> 8	20	37	1	3	1	7	2	51	71

Kokonaismenetykset 25.–30. 6. 1941 olivat 51 pommikonetta ja 20 hävittäjää henkilömenetysten ollessa yli 150 pommituslentäjää ja 20 hävittäjälentäjää. Hävittäjistä yli puolet oli menetetty lähinnä Murmanskin paikallispuolustuksessa.

Huom. 1. 30. kesäkuuta 1941 Itämeren laivaston ilmavoimat oli jo suunnattu pois Suomen suunnalta: uutena tehtävänä oli saksalaisten panssarijoukkojen torjuminen Latviassa kaikin mahdollisin voimin. Niinpä lähetettiin kaikki käytettävissä olevat DB-3- ja SB-pommikoneet rynnäkkötehtäviin valoisaan aikaan (eli pahin mahdollinen koneiden taktinen väärinkäyttö) tuhoisin seurauksin: 121:stä hyökkäykseen osallistuneesta pommikoneesta menetettiin ilmataisteluissa Daugavpilsin ja Jekavpilsin seuduilla 32 pommikonetta ja 115 lentäjää (joista 14 DB-3, 5 DB-3f ja 13 SB -konetta, eli yli 26 prosenttia osallistuneesta konemäärästä). – Lähde: Golubev, s. 85–86.

Huom. 2. Lähes kaikkien edellä mainittujen lentäjien nimet ja sotilasarvot ovat tiedossa, samoin monen lentokoneen valmistusnumerot.

Lähteet: TsAMO, Pohjoisen Rintaman ilmavoimien päiväraportit ja tappiotiedot sekä alasmuttujen lentäjien kuulustelupöytäkirjat. Sota-arkisto.

Liite 6.

Suomen ilmavoimien ilmavoitot 25.–30. 6. 1941

Pvm	Kello	Laivue	Ohjaaja	Kone	Pudotettu	Pudotuspaikka
25.6.	07.15	2./LeLv 24	Ltn J. Sarvanto	BW-357	1 SB	Selänpää
	07.15	2./LeLv 24	Ylik E. Kinnunen	BW-352	2,5 SB	Selänpää
	07.15	2./LeLv 24	Alik H. Lampi	BW-354	2,5 SB	Selänpää
	08.00	1./LeLv 32	Ltn V. Evinen	FR-116	2 DB-3	Hgin itäpuolella
	08.05	2./LeLv 24	Ltm Y. Turkka	BW-351	2 SB	Virolahti
	10.45	2./LeLv 24	Ylik E. Kinnunen	BW-352	2 SB	Sippola
	10.45	2./LeLv 24	Ltm Y. Turkka	BW-351	1 SB (savusi)	
		1./LeLv 28	Kers A. Tani	MS-311	1 SB	Rantasalmi
		2./LeLv 26	Vääp L. Aaltonen	FA-33	1 SB	Sisä-Suomi
		3./LeLv 26	Ylik O. Paronen	FA-6	1 SB	Sisä-Suomi
		3./LeLv 26	Ltn U. Nieminen	FA-11	3 SB	Sisä-Suomi
		3./LeLv 26	Vääp V. Porvari	FA-20	3,5 SB	Keski-Suomi
		LeLv 26	Kers I. Pöysti	FA-5	1 SB	
		LeLv 26	Vänr S. Kokkonen	FA-21	1,5 SB	
	LeLv 26	Kers S. Suikkanen	FA-15	1 SB		
28.6.	07.05	3./LeLv 24	Alik N. Katajainen	BW-365	1 SB	20 km Loviisasta etelään
	12.45	4./LeLv 24	Maj G.-E. Magnusson	BW-380	0,5 DB-3	20 km Kotkasta länteen
	12.45	4./LeLv 24	Ltn I. Törrönen	BW-384	0,5 DB-3	20 km Kotkasta länteen
29.6.	11.41	3./LeLv 24	Ltn P. Kokko	BW-379	2 MBR-2	10 km Suur- saaresta länteen
	12.50	2./LeLv 24	Ltn J. Sarvanto	BW-357	Pe-2	Utti
30.6.	9.05– 10.00	2./LeLv 24	Ylik E. Kinnunen	BW-352	I-153	Anjala
	9.30– 10.15	2./LeLv 24	Ltm V. Rimminen	BW-367	1 SB	Lavansaari

30.6.	9.30–10.15	2./LeLv 24 Alik E. Peltola	BW-	1 SB (savusi)	Lavansaari
	10.30	4./LeLv 24 Ltn P. Sovelius	BW-378	1 MBR-2	30 km Suur- saaresta länteen
	10.30	4./LeLv 24 Väap S. Ikonen	BW-386	1 MBR-2	30 km Suur- saaresta länteen
	15.00–17.00	1./LeLv 24 Ltm V. Pyötsiä	BW-376	1 SB	Lahden eteläpuolella

Lähde: Ilmataistelukertomukset, SIH-kirjat.

Liite 7.

Pommituksissa 25.–30.6.1941 vaurioituneet suomalaiset lentokoneet

Kesäkuun 26. päivänä 1941 vaurioitui Turun (Artukaisen) kentän pommituksessa pomminsirpaleista ainoastaan neljä (!) LeLv 6:n konetta (VH-13, KO-129 ja -130 sekä SB-8) ja yksi LeLv 30:n mekaniikko kaatui. Kaikki em. koneet pystyttiin korjaamaan laivueessa ja ne olivat taas käytössä kahden viikon kuluessa.

Turun kenttä oli käyttökelvoton muutaman viikon. Kaksi hävittäjää vaurioitui epäonnistuneissa laskuissa vaurioituneelle kentälle:

- 26.6. klo 13.35 torjuntalennolta palaavan 3./LeLv 6:n kers Jänkävaaran ohjaama I-153 (VH-16) joutui kentän pommikuoppia väistelllessään laskeutumaan sivutuuleen ja vaurioitui.
- 28.6. klo 20.50 vänr M. O. Hurtti joutui tekemään pakkolaskun metsään Fokker D. 21 koneella (FR-130). Ohjaaja loukkaantui pahoin, mutta palasi toipumisloman jälkeen lentävään henkilökuntaan. FR-130 oli taas käytössä VL:n korjauksen jälkeen 28.8.1941.

Kaikki muut lentolaivue 6:n koneet pystyivät kuitenkin ilman lisävaurioita siirtymään Nummelaan, ja Lentolaivue 30:n Fokker-lentue taas takaisin Poriin, mistä se oli saapunut 24.6.1941.

Lapissa ja Pohjois-Norjassa ilmeisesti yksikään saksalainen kone ei vaurioitunut pommituksissa, kuten eivät myöskään Etelä-Suomen kentillä olevat saksalaiset koneet.

Tosin on todettava, että ohjausvirheiden ja teknisten vikojen johdosta menetettiin hermostuneissa hälytysstarteissa ja -laskuissa kaksi hävittäjää tuhoutuneina ja kaksi ohjaajaa sai surmansa. Useat muut koneet vaurioituivat ja korjattiin vaurioiden laajuuden vuoksi joko laivueissa, kenttälentovarikoissa tai Valtion Lentokone-
tehtaalla. Muun muassa tuleva Mannerheim-ristin ritari Nisse Katajainen rikkoi neljä Brewster-konetta 23.–28.6.1941, joista tosin ainoastaan ensimmäinen ”kaputti” ohjausvirheestä!

- 23.6. klo 08.00 alik Katajainen (BW-368, LeLv 24, Vesivehmaa) veti startissa telineet liian nopeasti sisälle, kone putosi mahalleen ja teline murtui. Kone kunnossa 22.7.1941.
- 24.6. klo 18.50 alik Katajainen (BW-355, LeLv 24, Vesivehmaa): moottori leikkasi startissa; kone moottorin vaihtoon.
- 25.6. klo 07.15 kapt Ahola (BW-388, 2./LeLv 24, Selänpää) starttasi potkuri suurilla kulmilla, kone kentältä ulos. VL:lle korjattavaksi. Kunnossa 3.10.1941.
- 25.6. klo 09.50 ltn Taskinen (HC-455, LeLv 30, Hollola) sakkasi laskussa. VL:lle korjattavaksi, kunnossa vasta 4.7.1942.
- 25.6. klo 10.00 ltn Tauri (HC-453, LeLv 30, Hollola) sakkasi laskussa, kone tuhoutui, ohjaaja sai surmansa.
- 28.6. klo 07.05 vänr Pastinen (BW-369, LeLv 24, Vesivehmaa) starttasi potkuri suurilla kulmilla, kone tuhoutui, ohjaaja sai surmansa.
- 28.6. klo 07.30 alik. Katajainen (BW-365, LeLv 24, Vesivehmaa): moottorin sylinteri halkesi, onnistunut lasku, kone moottorin vaihtoon.
- 28.6. klo 14.15 alik Katajainen (BW-365, LeLv 24, Vesivehmaa): moottori kuumeni liikaa (suodattimessa metallinkappaleita), onnistunut lasku, kone moottorin vaihtoon.
- 29.6. klo 22.30 kers Joensuu (FA-29, LeLv 26, Rantasalmi): mahalasku, korjattu laivueessa.

Lähdeviitteet

- ¹ Anfilov, s. 244.
- ² Botshkarev, s. 22.
- ³ Etelä-Kannaksen Dibunyn (Tipunan) kylään sijoitettu 194.ItR:n 15. patteri pudotti 23.6.1941 kello 01.40 Kronstadiin lentämässä olleen 3./KGr 806:n Ju 88 A-6 -koneen (M7+GL, W.Nr. 6300. FF Lt. Eduard Satorius, BO Uffz Johann Matterey, BF Uffz Hans Lemmer ja Thurmeier hyppäsivät laskuvarjolla ja vangittiin. Kone putosi it.-patterista noin 10 km:n päähän Jukkiin. (Ks. esim. "Tun 1941–Maj 1945", s. 16, Dvorjanskij–Jaroshtshenko, s. 19, Bytshevskij, s. 9–10: mekaanikon ja radistin kuulustelujen mukaan kone oli jo kuvannut Leningradin alueen eteläosan.)
- ⁴ Sajanov, s. 17–18.
- ⁵ Huom. BM 1000 -miina voitiin pudottaa joko heti räjähtävänä pommi-
na tai miinana; valinta voitiin tehdä koneessa, ks. Valtonen, s. 157.
- ⁶ Vinnitski, s. 13. Molotov oli lisäksi 24.6. väittänyt Suomen asianhoitaja Hynniselle, että suomalaiset olivat pommittaneet Leningradia. (Paasikivi s. 100)
- ⁷ Oborona Leningrada, s. 45.
- ⁸ Burov, s. 8. Samankaltainen viittaus suomalaisten lentoihin, tosin lievemässä muodossa, on myös Inozemtsevilla, s. 11; vrt. Jokipii, s. 607.
- ⁹ 22.–23.6. välisenä yönä kello 00.50 – eli miltei samaan aikaan kuin Pietarin pohjoispuolella pudotettiin edellä mainittu saksalainen Ju 88 -pommikone – NKVD:n alaiset rajavartijat olivat havainneet Repolan kohdalla kahden lentokoneen lentävän Suomesta Neuvostoliittoon. Neuvostoliiton rajavartioston julkistamassa dokumenttikokoelmassa on muun muassa ilmoitus viholliskoneista kello 03.00 Vienan kanavan itäpuolella olevalla Konjärvellä sekä useita raportteja partion takaa-ajamisesta (Pogrannitshnye vojska 1941, dok. 290 ja 300). Kyseessä oli Osasto Marttinan kaukopartion kuljetus kahdella saksalaisella Heinkel He 115 -vesikoneella. Vesikoneiden paluulentoa suojaamaan oli käsketty 4./LeLv 24:n neljän koneen Brewster-parvi. Sitä oli käsketty odottamaan paluuportissa (Otrojärvi–Inari) kello 01.35–03.00 välisenä aikana. Brewster-parvelle annetun käskyn mukaan oli ”pyyntö (!) käydä myös Venäjän puolella. Vihollishävittäjien adistaessa palaavia koneita oli hyökättävä niiden kimppuun.”
Vaikka Brewster-koneet kävivätkin rajan toisella puolella ainakin Lieksajärven–Tuulijärven tasalla odottamassa suojattavia koneita 1½ tuntia Neuvostoliiton ilmatilassa, ne eivät kuitenkaan löytäneet suojattavia vesikoneita. Brewster-parven paaluulennolla Joensuuun kersantti Dahl joutui tekemään BW-370-koneellaan pakkolaskun veden Höytiäisen Kunnasniemeen polttoaineen loputtua. Brewstereiden tyhjä tankit laskun jälkeen todistavat, että suomalaislentäjät olivat todellakin odottaneet suojattaviaan niin kauan kuin mahdollista. Suomalaislentäjien polttoainetilanne operaation jälkeen:
  - parven johtaja, luutnantti Sovelius, BW-378, jäljellä 20 litraa,
  - väepeli Ikonen, BW-386, ”tankit tyhjä”,
  - ylikersantti Alho, BW-383, ”mittatikku kostui” (4./LeLv 24, Spk 17893. Sark.)

LeLv 46 oli yrittänyt kuvata raja-alueella 23. ja 24.6. (mahdollisesti jo 22.6.; laivueen sotapäiväkirjan ensimmäisten suoritusilmoitusten päivämääriä on korjailtu!) luutnantti Siiralan ohjaamalla Blenheim-koneella BL-129 Hiitolan–Parikkalan sekä Korpiselän–Soanlahden suunnat (ks. Juhola–Paulaharju, osa II, s. 4 sekä Härön muistelmat, Feeniks 4/1998, s. 20–22).

On huomattava, että suomalainen muistelmakirjallisuus puhuu vain 25.–27. 6. tapahtuneista lennoista, jolloin vasta käsketty kuvaus onnistui (esim. Hirvonen ja Karhunen).

- 10 Russkij Arhiv 1996, osa 5(1), s. 21–22.
- 11 Hronika SF, s. 15.
- 12 Hronika KBF, s. 19–23.
- 13 Jatkosodan alussa Turun ilmapommituksissa kuoli yhteensä 14 henkilöä, haavoittui pahoin 134 ja lievästi 378 henkilöä (Penttilä, s. 127).
- 14 Pajari, s. 59.
- 15 Rybalko, s. 99–100.
- 16 Rybalko, s. 100.
- 17 Ivanov, s. 81.
- 18 J. Raunio ja C.-F. Geust (SIL 4/1996).
- 19 TsAMO, Pohjoisen Rintaman tilannetiedotus 26. 6. kello 20.
- 20 Durasova, s. 5.
- 21 Ivanov, s. 81, Cederlöf, s. 18–19.
- 22 Burov–Perepelov, s. 21.
- 23 Durasova, s. 5.
- 24 Novikov, s. 51, Inozemtsev, s. 39.
- 25 Kozhevnikov, ensimmäinen painos 1977, s. 46; toinen painos 1985, s. 42.
- 26 Paurin ohjaama BL-130 katosi tiedustelulennolla Kannakselle 1.7. 1941 illalla. Syksyllä 1941 kone löydettiin 25 km Viipurista länsiluooteeseen. Tähyistäjä ja kk-ampuja olivat saaneet surmansa.
- 27 SIH-kirjat, Kalske, s. 59 ja 63, FR-130 asiakirjat. SARK.

Lähteet

- Anfilov V. A.: Doroga k tragedii 1941 g. (Tie vuoden 1941 tragediaan), Moskva 1997.
- Botshkarev P. P. – Parygin N. I.: Gody v ognennom nebe (Vuodet palavalla taivaalla; ADD:n historiikki), Moskva 1991.
- Burov A. – Perepelov L.: Leningradskaia aviatsija, Leningrad 1947.
- Burov A.: Ognennoje nebo (Palava taivas), Leningrad 1974.
- Bytsheskij B. V.: Gorod-front (Rintamakaupunki; Leningradin rintaman pioneerijoukkojen komentajan muistelmat), Leningrad 1967.
- Cederlöf H.: När Ekenäs var utrymt, Ekenäs 1985.
- Durasova T. B.: Budet zhit' Rodina – budet zhit' i my (72 SekaLeR:n historiikki), Petrozavodsk 1985.
- Dvorjanskij Je. – Jaroshshenko A.: V ognennom kol'tse (Palavassa renkaassa; Leningradin ilmapuolustusjoukkojen historiikki), Tallinn 1977.

- Geust C. F. – Manninen O.: Jatkosodan alkurysäys, Sotilasaikakauslehti 3/1995, s. 59–61.
- Golubev V. F.: Tsena pobedy (Voiton hinta), kirjassa KBF v Velikoj Otetshestvennoj vojne 1941–1945 gg., Moskva 1992, s. 84–99.
- Hronika Velikoj otetshestvennoj vojny Sovetskogo Sojuza na Baltijskom more I Ladozhskom ozere, Vyp. 1 (22.6.–31.12.1941), Moskva–Leningrad 1945.
- Hronika Velikoj otetshestvennoj vojny Sovetskogo Sojuza na sevemom morskome teatre, Vyp. 1 (22.6.–31.12.1941), Moskva–Leningrad 1945.
- Härö A. S.: Ilmatiedustelua jatkosodan alkaessa, Feeniks 3/1998 s. 15–16 ja 4/1998 s. 20–22.
- Inozemtsev I. G.: Krylatyje zashhitniki severa (Pohjoisen siivekkäät puolustajat; 7. Ilma-armeijan historiikki), Moskva 1975.
- Inozemtsev I. G.: Pod krylom Leningrad, Moskva 1978.
- Iun' 1941 – Maj 1945 (Kesäkuu 1941 – toukokuu 1945; Leningradin Rintaman sotatapahtumien kronikka), Leningrad 1989.
- Ivanov P. N.: Krylja nad morem, Moskva 1973.
- Jokipii M.: Jatkosodan synty, Keuruu 1987.
- Juhola A. – Paulaharju J.: Suomen Ilmavoimien sotilaallisiin toimiin liittyvät ilmavalokuvaustoiminta vv. 1939–1945, osa II, 1996.
- Kabanov S. I.: Na dal'nyh podstupah, Moskva 1971.
- Kalske T.: Tapahtui Suomen Turussa, Turku 1987.
- Kozhevnikov M. N.: Komandovanije i shtab VVS Sovetskoj Armii v VOV 1941–1945, Moskva, 1. painos 1977, 2. painos 1985.
- Manninen O.: Barbarossa-hyökkäys alkoi Kannakselta, Sotilasaikakauslehti 6–7/1991, s. 59–61.
- Novikov A. A.: V nebe Leningrada (Leningradin taivaalla), Moskva 1970.
- Oborona Leningrada 1941–1945 (Leningradin puolustus), Leningrad 1968: M. M. Popovin kirjoitus s. 29.
- Paasikivi J. K.: Jatkosodan päiväkirjat, Juva 1991.
- Pajari R.: Jatkosota ilmassa, Juva 1982.
- Penttilä E.: Turku talvi- ja jatkosodassa, Hämeenlinna 1988.
- Pogranitshnyje vojska SSSR v VOV 1941 (NL:n rajavartioujoukot Suuressa isänmaallisessa sodassa), Moskva, 1976.
- Pshenjanik G. A.: Sovetskije VVS v borbe s nemtsko-fashistskoj aviatsijoj v letne-osennej kampanii 1941 (NL:n ilmavoimat taistelussa saksalaisfasistisia ilmavoimia vastaan kesällä 1941), Moskva 1961.
- Raunio J. ja Geust C. F.: Joroinen 25.6.1941, Suomen Ilmailuhistoriallinen lehti 4/1996, s. 4–11 (sekä n:o 2/1997 s. 21–22).
- Russkij arhiv, tom 16 (Stavka VGK 1941, 5(1), Moskva 1996.
- Rybalko N. Ja.: Starorustsy (Starorussilaiset, 58 PikaPLer:n historiikki), Kiev 1994.
- Sajanov V.: Pervyje dni (Ensimmäiset päivät); kirjassa 900 dnei, Leningrad 1957, s. 13–18.
- Sovetskaja aviatsija v VOV 1941–1945 v tsifrah, Moskva 1962.
- Suvorov A.: Icebreaker, London 1990.
- Valtonen H.: Luftwaffen pohjoinen sivusta, Jyväskylä 1997.
- Vinnitskij L. G.: Bojtsy osobogo fronta (Erityisrintaman taistelijat; tiedustelu-upseerin muistelmat), Leningrad 1980.

Summary

SOVIET BOMBING RAIDS DURING THE INITIAL PHASE OF THE CONTINUATION WAR

The Finnish-Soviet Continuation War started with the bombing of several major Finnish cities by the Soviet air force in the morning of 25 June 1941. Referring to these bombing raids, President Ryti and the Finnish parliament publicly stated that Finland had once again been the victim of Soviet attacks, thus ending the three days of uneasy peace after the German attack on the Soviet Union began on 22 June 1941. Only gradually has it become known that the Finnish armed forces, in particular the Finnish Air Force, actively assisted Germany already in the preparation of the initial attacks. For example, several Finnish airfields were placed at the disposal of the Luftwaffe, the laying of mines in the waters around Kronstadt in the early morning of 22 June 1941 was carried out by German aircraft flying via Finland and once with mixed German and Finnish crews, a number of Finnish aircraft flew into Soviet air space on 22–25 June 1941, reconnaissance flights over Soviet territory were undertaken by both German and Finnish aircraft taking off from Finnish air bases already in May 1941, etc.

On 24 June 1941 the Command of the Leningrad Military District became convinced that a major bombing attack against North-West Russia was being prepared by the joint Finnish and German air forces, and permission was given by Moscow to carry out a pre-emptive strike against Finnish air bases. Approximately 500 sorties were flown on the first day against eighteen bases of the Finnish Air Force and the Luftwaffe in Finland and North Norway. According to Soviet sources, 30 aircraft were destroyed on the ground and 11 shot down in aerial combat. However, joint Russian-Finnish research has demonstrated that in fact 24 Soviet bombers and 2 fighters were lost (of which 22 bombers were shot down by Finnish fighters; personnel losses amounted to 74 aircrew), while only one Finnish bomber was slightly damaged. The Soviet bombing of the air force bases continued until 30 June and is considered the first joint operation of the main Soviet Air Force (VVS) and the naval air forces (VVS KBF and VVS SF); it was also the first air operation to last for several days. Total Soviet losses amounted to 71 aircraft (51 bombers and 20 fighters) and approximately 150 aircrew, while only six Finnish aircraft were damaged during combat missions or on the ground. In addition the Finnish Air Force suffered two total fighter losses and two pilots were killed in accidents unrelated to combat.

The Soviet bombing campaign was thus totally unsuccessful

regarding its main objective, the destruction of the Finnish Air Force, but several Finnish cities (in particular Turku) suffered major damage and civilian casualties. However, thorough unbiased analysis of the war diaries of the Finnish Air Force squadrons shows that on 25 June the Soviet Air Force came extremely close to achieving its objective as the Finnish Air Force was taken by complete surprise, with three (or even four) squadrons a hair's breadth from destruction as the Finnish aircraft were alerted only when Soviet bombers were already approaching (or even bombing) Finnish Air Force bases. The Finnish air surveillance and communications systems were clearly not ready for combat as the Soviets were repeatedly able to attack Finnish Air Force bases by surprise during the following days.

However, the glorious results of the first air battles boosted the fighting morale of the Finnish Air Force, while the heavy losses of the Soviet attackers (and the redirection of the main air units towards the Baltic) enabled the Finnish Air Force to gain local air superiority lasting until the spring of 1943.

Another result of this study is that this major Soviet air operation, lasting several days, might well fit into the theory of a general preemptive strike against Germany supposedly planned by Stalin during the spring and early summer of 1941, a theory popularized by the ex-Soviet intelligence officer Alexander Suvorov. The continuing discussions between Russians and Germans about whether such a plan of attack really existed have not sufficiently noted, in the opinion of the authors, the importance and nature of the Soviet bombing attacks against Finnish Air Force bases on 25–30 June 1941 as a potential element in such a general Soviet offensive plan.

Translation by the authors.

LUUTNANTTI LAMMIO VAI VÄNRIKKI KOSKELA. UPSEERI SODISSAMME 1939-1945

Upseeristo on kansainvälisestikin katsellen monessa suhteessa omalaatuinen ammattiryhmä. Ikivanhan monarkioista peräisin olevan katsantokannan mukaan upseereita on aina pidetty hallitsijan erityisinä luottamusmiehinä. Tästä on peräisin vielä tänäkin päivänä – perustuslain muutoksen jälkeenkin – Suomen tasavallassa vallitseva tapa, että valtionpäämies ylentää upseerit ja nimittää heidät virkoihinsa. Monarkioista on peräisin myös vanha tapa, jonka mukaan upseeristo ylipäätään rekrytoitiin valtakunnan ylimpien kansankerrosten joukosta, pääosin aatelistosta. Tästäkin tavasta on vielä jäljellä merkkejä, ei tosin kovin runsaasti Suomen armeijassa, mutta jo naapurissamme Ruotsissa sekä vanhoissa Euroopan johtovaltioissa, kuten Englannissa, Ranskassa ja Espanjassa esiintyy upseerien riveissä monia vanhoja ja hienoja aatelinimiä.

Suomen itsenäistymiseen liittyy myös Suomen oman armeijan synty. Vapaus- ja sisällissota vaati armeijaa ja se luotiin niissä olosuhteissa ja edellytyksissä pakosta improvisoiden. Valkoisen armeijan upseeristo koostui pääosin keisarillisen Venäjän armeijassa palvelleista suomalaisista upseereista – osin vuosina 1901 ja 1904 hajotettujen suomalaisten joukkojen upseereista, osin venäläisissä joukoissa maailmansodan aikana palvelleista upseereista. Heidän lisäksi palveli valkoisessa armeijassa joukko jääkäriupseereita, kuninkaallisessa Preussin Jääkäripataljoona 27:ssä palvelleita miehiä, jotka aikaisemmin olivat saattaneet taistella Venäjän armeijassa palvelleita työtovereitaan vastaan. Lisäksi tulee joukko Ruotsin armeijasta vapaaehtoisina saapuneita ruotsinmaalaisia

---

* (s. 1937) filosofian maisteri, arkistoneuvos, kirjoittanut mm. teokset: Orimattilan historia II (1976), Jääsken kihlakunnan historia 1700–1865 (1976), Lappeen kihlakunnan historia 1620–1865 (1985), osia teoksiin Suomen puolustuslaitos 1918–1939 (1988), Jatkosodan historia 6 (1994), Tuntemattoman sotilaan rykmentti JR 8 (1990), sekä lukuisia tieteellisiä artikkeleja muun muassa militärihistoriallisista aiheista.

upseereita sekä joukko sotilaskoulutusta vailla olleita siviilipätevyytensä takia upseereiksi korotettuja miehiä tai sodan kestäessä pikakursseilla koulutettuja upseereita. Ei ihme, että päällystön kirjavuus aiheutti monenlaisia hankaluuksia sotatoimissa.

Itsenäisen Suomen armeijan oma upseerien peruskoulutus tapahtui vuonna 1919 perustetun Kadettikoulun ja myöhemmin syntyneiden Merisotakoulun ja Ilmasotakoulun puitteissa sekä yleisen asevelvollisuuden myötä tarpeelliseksi tulleessa, vuonna 1920 perustetussa Haminaan sijoitetussa Reserviupseerikoulussa, jossa asevelvollisista koulutettiin upseereita armeijan reserviin. Se parin vuosikymmenen aika, joka erotti ensimmäisen ja toisen maailmansodan, ei ollut riittävän pitkä luomaan suomalaisesta upseerikunnasta yhtenäistä kokonaisuutta, monet ristiriidat ja ajattelutavan erilaisuudet olivat jäljellä toisen maailmansodan sytyttyä, mutta se oli kuitenkin riittävä luomaan suomalaisen sodankäyntitavan, jota koko upseeristo ja koko liikekannallepantu armeija kykeni noudattamaan toisen maailmansodan ankarissa vaiheissa. Vaikeinta tämä epäilemättä oli reserviupseereille, miehille, jotka asevelvollisuusaikanaan saivat RUK:ssa enemmän tai vähemmän massakoulutuksen kaltaisen valmennuksen joukkueenjohtajan tehtävään sodan olosuhteissa, sodan, jonka laatua eivät kouluttajakaan tuona aikana vielä voineet muuta kuin kaukaisesti aavistaa.

Kun esitykseni teemana on suomalainen upseeri sodissamme toisen maailmansodan aikana, on yksi teeman hyvistä puolista, että sitä voi lähestyä kovin monelta eri näkökannalta. Tämä hyvä puoli on tietysti toisaalta myös huono puoli, sikäli nimittäin, ettei läheskään kattavaa yleiskuvaa ole mahdollista luoda, ei edes hyppimällä ahkerasti teemasta toiseen. Omasta puolestani olen valinnut lähestymistavaksi – kuten hieman raflaavasta otsikosta voinee päätellä – selvittää, millainen oli suomalainen upseeri sotavuosina 1939–1945, oliko hän ”Tuntemattoman sotilaan” luutnantti Lammion tapainen yli-ihmistyyppiä tavoitteleva vastenmielinen öykkäri vai vänrikki Koskelan tapainen vaatimaton ja velvollisuudentuntoinen kansanmies.

Kiiruhdan heti kuitenkin vakuuttamaan, etten varsin edellytä, että upseeristomme olisi jaettavissa kahteen tällaiseen arkkityyppiin, että esimerkiksi aktiiviupseerit olisivat olleet kaikki ylimielisiä keikariöykkäreitä ja reserviupseerit vaatimattomia, urhoollisia ja miehistön parasta ajattelevia ihannesotilaita. En myöskään ku-

vittele itseäni kykeneväksi tekemään luonneanalyysiä niistä tuhansista miehistä, jotka sotavuosina kantoivat upseerin arvomerkkejä. Tarkoitukseni on pelkästään esittää joitakin havaintoja upseeristomme toiminnasta, niistä vaatimuksista, jotka heille sodan mukana tulivat ja siitä, millaisilla tavoilla he niistä pyrkivät selviytymään.

Yksi tapa lähestyä esittämäni teemaa on tarkastella sitä kirjallisuuden välityksellä, ja juuri tämän tavan olen katsonut parhaaksi. Sodistamme on kirjoitettu lukemattomia opuksia, ensimmäiset jo sotavuosina, seuraava aalto 1950-luvun keskivaiheilla – osin Linnan inspiroimana – ja sittemmin seuraavina vuosikymmeninä yhäti uudistuvina toinen toistaan hurjempina kuvauksina milloin minkäkinlaisesta sissiretkestä tai Kannaksen tulimyrskystä. Mitä pitempi aika sodasta on kulunut, sitä vähemmän noilla kuvauksilla on tarvinnut olla tekemistä todellisuuden kanssa. Kansa taisteli – miehet kertovat -lehden viimeinen päätoimittaja, eversti Eero Eräsaari mainitsi erääksi syyksi lehden lopettamiseen sen, että tuolle lehdelle, joka julkaisi sotilaiden kuvauksia sotavuosien todellisista tapahtumista, alkoi yhä enenevässä määrässä tulla tarinoita, joiden soitaisuus ja verisyys ei kylläkään antanut aihetta valittamiseen, mutta joista kokenut päätoimittaja heti näki, ettei niillä ollut mitään tekemistä sodan todellisuuden kanssa.

Talvisodan päättymisen jälkeen julkaistiin joukko sotamuistelmia. Niitä ilmestyi välirauhan vuosina 1940–1941 sekä komentajien että rivimiesten kirjoittamina jopa siinä määrin, että Päämajan tiedusteluosastossa tuolloin palvellut professori Arvi Korhonen katsoi velvollisuudekseen esittää puolustusvoimien johdolle niiden julkaisemisen kieltämistä, koska hänen mielestään ei ollut järkevää, että entiselle ja mahdollisesti tulevalle viholliselle vapaaehtoisesti kerrottaisiin kaikki suomalaisten taktiikasta ja taistelutavasta.

Eräs merkittävimmistä ja eniten levinneistä talvisotamuistelmista oli Erkki Palolammen teos ”Kollaa kestää”, kuvaus Laatokan pohjoispuolen taisteluista. Tämän opuksen eräänä sankarina esiintyi reservin luutnantti Aarne Juutilainen, ”Marokon kauhu”, Kadettikoulusta sopimattomien elämäntapojensa takia erotettu ja Ranskan Muukalaislegioonassakin palvellut sotasankari. Hänet kuvataan kirjassa ehdottoman rohkeaksi ja taitavaksi upseeriksi, miehiään ymmärtäväksi ja heistä kaikin tavoin huolehtivaksi johtajaksi, sotilaallisista muodoista piittaamattomaksi tervejärkiseksi

sotatyöntekijäksi. Hän on yksi niitä rakennuspuita, joiden varaan rakentui sotavuosien reserviupseerimyytti, vaikka hän, kuten todettiin, ei ollutkaan reserviupseeri omasta tahdostaan. Vuosikymmeniä myöhemmin kirjoitti Jukka L. Mäkelä Marokon kauhun elämäkerran, josta – joskin tämänkin teoksen sävy on ihaileva ja myötätuntoinen – saa jo monipuolisemman kuvan todellisesta henkilöstä. Aivan niin virheetön ja nuhteeton sotilas ei kapteeni Juutilainen todellakaan ollut kuin Erkki Palolammen kirjasta voisi päätellä.

Toinen ”kirjallinen” lähtökohta – tai oikeastaan sekä ajallisesti että merkitykseltään ensimmäinen myytin lähtökohta oli varmasti sotamarsalkka Mannerheimin talvisodan päättymispäiväkäskey, missä ylevään sävyyn puhuttiin reserviupseerien merkittävästä panoksesta ja suuresta uhrista, jonka he olivat antaneet isänmaalle. Ihmisluonnolle on ominaista, että suurin piirtein kaikkea sanottua voidaan tulkita monella tavoin. Niinpä esimerkiksi noista marsalkan sanoista tehtiin johtopäätös, että reserviupseerit olivat antaneet uhrinsa siksi, että aktiiviupseerit olivat hoitaneet oman osansa huonommin ja välttäneet rintamapalvelusta. On selvää, ettei ylipäällikkö tarkoittanut tätä, mutta ne reserviupseerit ja miehet, jotka rintamajoukoissa olivat taistelleet ja nähneet noissa oloissa suhteellisen harvoja aktiiviupseereita, olivat taipuvaisia tähän tulkintaan. Kun aktiiviupseereiden lukumäärä oli noin kymmenes osa reserviupseerien lukumäärästä ja aktiiviupseereista valtaosa oli upseeriarvoltaan korkeampia kuin reserviupseerit ja sekä tämän takia että koulutuksensa perusteella sijoitettu korkeampiin johtotehtäviin, ei heitä etulinjan korsuissa tietysti voinut näkyä yhtä paljon kuin reserviupseereita.

Oli miten oli, tästä seikasta kehittyi välirauhan aikana eräänlainen myrsky vesilasissa, jopa siinä määrin, että Päämajan tiedotusosasto katsoi tarpeelliseksi numeroilla todistella, miten myös aktiiviupseereita oli kokonaisuudessaan nähden kaatunut runsaasti. Ylipäällikkö itse reagoi asiaan antamalla määräyksen, että erilliset reservi- ja aktiiviupseerin arvot tuli poistaa ja kaikille varsinaisille upseereille tuli määrätä käyttöön samanlaiset arvomerkit. Erikoisupseerit – lääkintä-, eläinlääkintä-, insinööri- ym. vastaavat upseerit saivat pitää edelleen omat erikoisarvomerkkinsä. Tämä yhteinäistämismääräys astui voimaan juuri ennen jatkosodan puhkeamista.

"Majuri antamassa käskyjä luutnanteille kesällä 1941." (SA-kuva)

A major gives orders to his lieutenants in summer 1941.

Tavallaan huvittavaa on todeta, että vaikka tuota ylipäällikön määräystä ei ole tähän mennessä kumottu, on se käytännössä vesi- tetty siten, että aktiiviupseerit aloittavat uransa yliluutnantteina kun taas reserviupseerit ylennetään vänrikeiksi ja saavat mahdollisesti vasta kolmannen ylennyksen jälkeen kiinni aktiiviupseerin ensimmäisen arvon, parhaassa tapauksessa vähintään kymmenen vuoden kuluttua ensimmäisestä upseeriarvostaan. Suurin osa re- serviupseereista ei koskaan ylene näin korkeaan arvoon.

Jatkosodan pitkinä vuosina upseerin sankarimyytti pakostakin haaleni. Sodassahan oli puolen vuoden hyökkäysvaiheen jälkeen noin kahden ja puolen vuoden asemasotavaihe kunnes sitten seura- si venäläisten suurhyökkäys ja parin kuukauden mittainen vetäyty- misvaihe. Nimenomaan tuo pitkä asemasotavaihe vaikutti monella tapaa demoralisoivasti armeijamme taistelukykyyn. Suhteellisen suuri armeija tarvittiin puolustamaan saavutettuja asemia, vaikka rintamamiesten aika pääosin kuluikin odottelussa. Hengenvaara oli silti aina läsnä, vartiopalvelus oli raskasta ja yksitoikkoista, vuodesta toiseen jatkuva odottelu ja siitä johtuva kotiasioiden pakollinen laiminlyöminen kävivät itse kunkin hermoille. Etulinjan

korsussa ei voitu tarjota kovin miellyttäviä olosuhteita, miesten niukatkin kotiolot voittivat ne ylivoimaisesti. Näissä oloissa upseerin, nimenomaan sen upseerin, joka oli miehiä lähinnä, tehtäväksi tulikin mielialan ja taisteluhengen ylläpitäminen oloissa, joissa hän itsekin mahdollisesti tunsu tympääntymistä ja turhautumista.

Jatkosodan viimeinen vaihe, vetäytyminen Kannakselta ja Itä-Karjalasta, oli sotilaallisesti katsoen raskas ja runsaasti uhreja vaatinut operaatio, mutta koska sota päättyi maamme kannalta tappioon – alueluovutuksiin ja kohtuuttoman raskaisiin sotakorvauksiin – ei sen jälkeen paljonkaan ollut tilaa sankarimantiikalle. Sodan viimeinen vaihe – Lapin sota – saksalaisten karkottaminen Lapista, toteutettiin pääosin varusmiesarmeijan voimin ja oli verisyydestään ja ankaruudestaan huolimatta eräänlainen jälkinäytös. Miehet, jotka sodasta palasivat rauhan töihin, halusivat luonnollisesti mieluiten unohtaa kaiken sotaan liittyvän ja palata normaaleihin siviiliin oloihinsa. Sodasta ryhdyttiin kirjoittamaan enemmän vasta noin vuosikymmenen kuluttua, jolloin ajallinen välimatka teki mahdolliseksi katsella asioita kokonaisvaltaisesti.

Tuo uusi aalto, jonka lippulaivana tietenkin on Väinö Linnan ”Tuntematon sotilas”, toi mukanaan monia varteenotettavia ja taiteellisesti merkittäviä teoksia. Haluaisin erikoisesti mainita Jussi Talven ”Ystäviä ja vihollisia”, joka onnettomuudekseen ilmestyi samoille joulumarkkinoille kuin Tuntematon sotilas ja jäi sen varjoon. Upseeri-teeman kannalta Talven teos on itse asiassa merkittävämpi kuin Linnan romaani, sillä edellisen kuvauksen painopiste on juuri upseerissa, teoksen päähenkilö on nuori reservinupseeri. Oletettavasti Talvi kuvasi kaunokirjallisessa muodossa omia ja tuttavapiirinsä kokemuksia samoin kuin Linnakin. On kiinnostavaa havaita, että vielä vuosikymmenen kuluttua sodan verisistä ja raskeista päivistä nuo tunnot ja mielialat olivat niin lujasti iskostuneet kirjailijoiden mieliin, että kuvaukseen tuli aito tuoreuden ja koetun leima.

Molemmat mainitut kirjailijat olivat ottaneet kuvatakseen niitä miehiä, jotka joutuivat mukaan sotaan reserviläisinä tai varusmiehinä, siis tehtävään, johon he eivät olleet itse pyrkineet ja josta he varmaankin olisivat mieluummin kieltäytyneet, mikäli se olisi ollut mahdollista. Sikäli onkin hyvä muistaa – myös upseereista puhuttaessa – että suurin osa heistä toimi sotavuosina tehtävässä, ”joka ei varsinaisesti ollut heidän”, kuten ylipäällikkö jo aikaisemmin

esitettyssä päiväkäskyssään sanoo. Tämä on tietysti omiaan korostamaan heidän panoksensa arvoa, velvollisuudentunnosta hoidettu vastenmielinen ja vaarallinen tehtävä on aina suuremman arvoinen kuin rambomaisen sotilaallisen uhon vallassa suoritettut sankariteot.

Jo lähes vuosikymmenen verran aikaisemmin kuin nuo edellä mainitut kaunokirjalliset opukset – vuonna 1946 – oli ilmestynyt merkittävä tieteellinen tutkimus, jossa käsiteltiin sodan arkipäivää etulinjan komppanian näkökulmasta, Knut Pippingin väitöskirja ”Kompaniet som samhälle”, komppania pienoisyhdyksuntana. Sotansa aliupseerina palvelleet väittelijä tutkii siinä sosiologisesti omaa etulinjan konekiväärikomppaniaansa ja tulee monessa suhteessa samankaltaisiin johtopäätöksiin kuin Väinö Linna myöhemmin omassa romaanissaan. Tutkimus oli ilmestyessään maailmanlaajuisestikin ainutlaatuinen ja on sitä käsittelytapansa suhteen edelleenkin, mutta se jäi osin ilmestymisajankohdastaan johtuen ja osin siksi, että se ilmestyi ruotsinkielisenä akateemisena tutkimuksena, ansaitsemaansa huomiota vaille. Vasta myöhemmät vuosikymmenet ovat jossain määrin tuoneet tutkimusta yleiseen tietoisuuteen. Kuriositeettina mainittakoon, että Pippingin väitöstilaisuuteen Åbo Akademiassa Turussa oli komennettu Pääesikunnan sotahistoriallisesta toimistosta pari upseeria kuuntelemaan, missä määrin armeijanvastainen ja demoralisoiva väittelijän esitys olisi. Upseeri-teeman kannalta merkittävää Pippingin tutkimuksessa on, että hän selkeästi osoittaa, miten kentällä virallisen arvojärjestyksen rinnalla ja käytännössä usein sitä tärkeämpänä esiintyi epävirallinen arvojärjestys, joka perustui komppanian miesten henkilökohtaisiin ominaisuuksiin ja joukon henkilökemiaan.

Väinö Linnan ”Tuntematon sotilas” on niitä harvoja teoksia, joiden voi sanoa osuneen sekä taiteellisesti että kaupallisesti täsmälleen oikein. Kymmenen vuoden kuluttua sodasta oli Suomen kansa jo valmis purkamaan niitä traumoja, joita sota oli synnyttänyt. Aikaa oli kulunut riittävästi, että asiasta voitiin taas puhua mutta ei kuitenkaan niin kauaa, että sodan elämykset olisivat painuneet armeliaaseen unohdukseen. Vaikka Suomi oli selvinnyt toisen maailmansodan kurimuksesta itsenäisenä ja yhteiskuntajärjestyksensä säilyttäneenä valtiona, oli sodan tappiotili monissa suhteissa valtava. Satojentuhansien kansalaistemme oli ollut pakko jättää kotinsa ja kontunsa ja siirtyä pakolaisina vieraisiin oloihin, liki satatuhatta

kansalaista oli menettänyt henkensä sotatoimissa ja uskomattoman ankara sotakorvaus oli pakottanut kansan monien sodanjälkeisten vuosien ajan ponnistelemaan voittajan hyväksi ilman että siitä olisivat oman maan olot kohentuneet. Todennäköisesti useimpien suomalaisten oli vaikea käsittää, miksi näin oli käynyt, vaikka olimme taistelleet vain oman maamme itsenäisyyden ja koskemattomuuden puolesta. Tästä ei kuitenkaan saanut puhua, sillä meidän oli omaksuttava voittajan totuus ja ainakin suulla tunnustettava ansainneemme kaikki vaikeutemme ja olevamme kiitollisia jalo-mieliselle Neuvostoliitolle, joka oli kohdellut meitä ansaitsemattoman hellävaraisesti.

Väinö Linnan "Tuntematon sotilas" kertoi nyt kansalle, että siinä itessään ei ollut mitään vikaa, herrat vain olivat lyöneet päänsä Karjalan mäntyyn, mutta tavallinen kansa oli osoittanut sodassa kuntoa ja neuvokkuutta ja selviytynyt lopulta rauhaan. En väitä, että Linnan tarkoitus olisi ollut terapeutin, että hän olisi halunnut esittää asiat noin kuten edellä luonnostelin, mutta väitän, että juuri tällä tavoin suuri osa silloisista teoksen lukijoista sen mielsi. Siitä johtuivat kirjan satatuhantiset painokset ja siitä myös vankka usko, että Linna oli kuvannut sodan juuri niin kuin se oli tapahtunut.

"Tuntemattoman sotilaan" arvostelumenestys oli selvä, mutta ei ehdoton. Kriittisiäakin mielipiteitä esiintyi. Helsingin Sanomien kirjallisuusarvostelija Toini Havu joutui melkein lynkkausuhkauksien alaiseksi uskallettuaan ilmoittaa mielipiteenään, ettei Linna kailta osilta kuvannut sotaa oikein. Havu kiinnitti huomiota siihen, että toisin kuin rivimiehet ja aliupseerit, jotka Linnan kirjassa on kuvattu mestarillisesti, aidosti ja todellisesti, hänen upseerinsa ovat stereotyyppisiä, hahmoja vailla lihaa ja verta, vänrikki Koskelaa lukuun ottamatta. Tähän samaan puoleen kävivät käsiksi myös eräät muut arvostelijat, lähinnä ammattiupseerit, joilla oli omia kokemuksia sotavuosilta. Kritiikki ei kuitenkaan siinä mielessä vaikuttanut, että lukijoiden keskuuteen levisi vahva usko, että upseerit olivat yleensä joko Lammion tapaisia tosin rohkeita mutta typeriä ja itserakkaita öykkäreitä tai Kariluodon tapaisia sinänsä sympaattisia mutta lapsellisia ja yksinkertaisia herraspoikia tai parhaassa tapauksessa Kaarnan kaltaisia sotahulluja mutta muuten kunniallisia ja miesten parasta ajattelevia jääkäriupseereita. Pahimmassa tapauksessa he olivat everstiluutnantti Karjulan tapaisia puolihulluja psykopaatteja.

On kaikki syyt uskoa, että Väinö Linna kuvasi teoksessaan rehellisesti niitä oloja, joita hän itse Jalkaväkirykmentti 8:n konekiväärikomppaniassa alikersanttina palvellessaan oli kokenut tai joista hän oli tovereiltaan kuullut. Hänen henkilöhahmoillaan on yleensä reaaliset esikuvansa, vaikka niiden käsittely on tietysti ollut taiteellisen vapauden nimissä epädokumentaarista. On sangen helppo uskoa, että Väinö Linna on itse saattanut kohdata vastavallatun Äänislinnan kadulla sen upseerin, joka vaati kunniantekoa vastaantulevalta sotilasryhmältä ja kuullut entisten sotatoveriensä kertovan hullusta everstiluutnantista, joka vetäytymisvaiheessa hermonsä menettäneenä ampui oman miehensä. Ei tietenkään ole Linnan vika, että monet ovat halunneet yleistää tällaiset tapaukset koko upseerikuntaa koskeviksi.

Joku Linnan romaanin arvostelijoista keksi selittää, että Linna kuvaa sotaa sammakkoperspektiivistä. Sanonta, jolla tarkoitettiin rivimiehen näkökulmaa, tuli tuolloin lentäväksi lauseeksi ja Helsingin Sanomien pilapiirtäjä Kari kertoi eräässä piirroksessaan, jossa "Tuntemattoman sotilaan" jättiläismäisiä myyntilukuja esiteltiin, miten kannatti kirjoittaa sammakkoperspektiivistä, koska sammakot pitävät siitä. Voidaankin sanoa, että Linna epäilemättä teoksessaan toi muun muassa ilmi monen rivimiehen rehellisen mielipiteen kohtaamisistaan upseereista.

Linnan lukuisien epigonien keskuudessa sittemmin tuli muotiasiksi esittää upseerit enemmän tai vähemmän karrikoidusti ja korostaa tavallisen sotilaan ylivertaisuutta heihin nähden. Tätä voi kutsua vaikkapa alemmuudentunteen kompensoimiseksi tai koetun vääryyden kostamiseksi. Merkitystä sodanaikaisen upseerin muotokuvan luomisessa niillä sitä vastoin ei juurikaan ole.

Toisin on laita Väinö Linnan teoksen suhteen. Vaikka uskoisimekin – kuten esimerkiksi minä uskon – että Linna kuvaa upseereita pakosta vähäisemmän tuntemuksen ja vähäisemmän sympatian perusteella kuin rivimiehiä ja aliupseereita, on tuo kuva karikatyyrinäkin sovelias lähemmän tarkastelun kohteeksi. Tuntemattoman sotilaan upseereista osa on aktiiviupseereita, osa reserviläisiä. Aktiiviupseerit olivat Linnalla – kuten todellisuudessakin – yleensä korkeammassa ja vastuunalaisemmissa asemassa kuin reserviläiset. Lammio, kirjan alussa luutnantti ja lopussa majuri, oli aktiiviupseeri, jota kuvataan laajimmin. Hänestä Linna sanoo suoraan, että Maasotakoulu (siis kadettikoulu) oli lopullisesti hänet pilannut,

Komentopaikka maastossa. (SA-kuva)

Command post in the field.

koska siellä häneen oli iskostettu väärä käsitys upseerin asemasta ja suhteesta johdettaviinsa. Vänrikki, sittemmin kapteeni Kariluoto kävi kadettikoulun sodan kestäessä, mutta häntä se ei pilannut, hän oli sodan loppuvaiheessa miehistynyt ja saanut lisää vastuuntuntoa. Muut aktiiviupseerit, jotka kirjassa ohimennen vilahtavat, eivät juuri ehdi saada laatuaan näkyviin, kapteeni Kaarnaa ja majuri Sarastietä lukuun ottamatta, jotka kuvataan kohtuullisen ammattitaitoisiksi mutta rajoittuneiksi.

Vänrikki – luutnantti Vilho Koskela, reserviupseeri yvp (ylimääräisenä vakinaisessa palveluksessa) kuten monet kumppaninsa sotavuosina, kuvataan ylivertaisesti sympaattisimmin. Häntä voisi vaikkapa pitää Väinö Linnan luomana miehen ihannekuvana vähän samaan tapaan kuin Jukolan Tuomasta Aleksis Kiven Seitsemässä veljeksessä. Velvollisuudentuntoinen, vaatimaton, rohkea, itseään korostamaton, miehistään huolehtiva, siinä ominaisuuksia, joita Linna on sankarilleen antanut. On syytä huomata, että Linna ei missään vaiheessa väitä Koskelan Villen toimivan menestyksellisesti saamansa reserviupseerikoulutuksen perusteella, hän on

luontainen johtaja, jota reserviupseerikoulu ei ole pystynyt pilaamaan. Muut kirjassa esiintyvät reserviupseerit jäävät varjohahmoiksi ilman omaa luonnonlaatuaan.

Mitä siis voidaan näistä Linnan upseereista sanoa mikäli pyritään heitä yhdistämään jatkosodan todellisuuteen. Lammion kaltainen upseerityyppi epäilemättä oli olemassa, joskaan tuo tyyppi ei varmaankaan ollut hallitseva nuorten aktiiviupseereiden keskuudessa. On muistettava upseeriluokan lähtökohdat, joista esitykseni aloitin, hallitsijan luottamusmies, yhteiskunnan korkeimmista kerroksista rekrytoitu. Vaikka suomalainen yhteiskunta olikin suhteellisen demokraattinen jo 1930-luvulla, eivät kaikki luokkayhteiskunnan piirteet siitä suinkaan olleet hävinneet eivätkä myöskään luokkayhteiskunnan asenteet. Itsenäisen Suomen kadettikoulu sai perinteensä Haminan kadettikoulusta, tuosta koulusta, johon otettiin ainoastaan säätyläisten poikia. Asenteet muuttuvat hitaammin kuin todellisuus ja kadettikoulun käyminen ei varmasti ollut omiaan kehittämään oppilaitaan demokraattiseen johtamismalliin. Toinen asia on sitten, ettei sodassa voitu operaatioita toteuttaa äänestyspäätöksillä, kuten Lammio aivan oikein kapinoiville alaisilleen Äänislinnan kasarmialueella sanoikin. Muiden kuvattujen aktiiviupseerien rajoittuneisuus ja ammatillisten asioiden ulkopuolisen maailman tuntemattomuus saattoi sekin olla kohtuullisessa määrin täysin oikein havaittu. Armeija oli vielä 1930-luvulla oma maailmansa, piikkilanka-aidan takaiset kasarmialueet eivät olleet välttämättä kovinkaan läheisessä tekemisissä ympäröivän siviilimaailman kanssa. Eikä myöskään tuo siviilimaailma välttämättä tuntenut halua tutustua sotaväen oloihin.

Vänrikki Koskelan taustainen reserviupseerityyppi oli todennäköisesti erittäin harvinainen sodanaikaisessa armeijassamme. Koskelan taustalla varustetun miehen ylentäminen upseeriksi oli sinänsä harvinaista ja vielä harvinaisempaa, että tällainen upseeri välirauhan aikana pestautui ja hyväksyttiin ylimääräisenä vakinaiseen palvelukseen. Reserviupseerikoulun käyneistä upseereista valtaosa oli suojeluskuntataustaisia tai ylioppilaita, vähintään keskikoulun käyneitä. He olivat myös poliittisilta katsomuksiltaan oikeisto- tai keskustaväritteisiä. Luonteeltaan Koskelan kaltaisia miehiä on epäilemättä reserviupseeristossamme ollut. Eräs sellainen kirjallisuudessa kuvattu Koskelan kaltainen upseeri oli luutnantti Joupperi Pentti Haanpään Yhdeksän miehen saappaissa.

Yleensä ”Tuntemattomasta sotilaasta” saa sen käsityksen, etteivät miehet rintamaoloissa paljoakaan olleet epävirallisissa tekemisissä omien läheisimpien upseeriesimiestensä, joukkueenjohtajavänrikkien, kanssa. Tämä vastaa todennäköisesti myös todellisuutta. Upseeristo oli sotilaallisen hierarkian mukaisesti erillään miehistöstä ja alipäällystöstä. Asemasodan oloissa upseerit eivät osallistuneet vartiovuoroihin, he ainoastaan valvoivat, että vartiointi pelasi. Lomalle mennessään he matkustivat rautateillä toisessa luokassa, kun miehistö ja alipäällystö saivat litteransa kolmanteen luokkaan. Upseereilla oli asemansa takia etuoikeus alaisiinsa nähdessä monessa muussakin asiassa, vaikkei meikäläisissä rintamaoloissa ollutkaan mitään erillistä upseerikeittiötä. Käytännössä upseerin lähetti oli samalla hänen sotilaspalvelijansa, joskin upseerista itsestään riippui, missä määrin hän lähettiään käytti muissa kuin varsinaisissa lähetintehtävissä. Upseerit olivat lisäksi, kuten jo mainittiin, yleensä peräisin sivistyneistön ja hyväosaisten piiristä, joten heillä ei ollut aikaisemminkaan ollut paljoa tekemistä kansan kanssa. Tässä suhteessa sota epäilemättä vaikutti tasoittavasti, sillä nimenomaan rintamaoloissa kanssakäyminen upseerien ja miesten välillä oli joka tapauksessa pakosta jatkuvaa ja suhteellisen läheistäkin. Tasaveroista kumppanuutta ei näissäkään oloissa kuitenkaan syntynyt, sen osoittaa jo Knut Pippingin väitöskirja.

Eräs seikka, mikä vaikutti nimenomaan nuoren upseerin mahdollisuuksiin saavuttaa virallisen arvoasemansa mukainen todellinen asema, oli ikäkysymys. Kun nuori vänrikki saapui joukkueenjohtajaksi reserviläisjoukko-osastoon, saattoi useinkin tilanne olla sellainen, että suurin piirtein kaikki hänen alaisensa olivat häntä huomattavasti vanhempia. Noina aikoina tuo vanhemmuus oli todella merkittävä tekijä, Antti Rokan tapa sinutella esimiestään Lammita, koska tämä oli häntä nuorempi, kertoo asenteesta, missä miehen arvovalta riippui nimenomaan hänen iästään. Nuori upseeri saattoi voittaa alaiensa luottamuksen ja arvostuksen esimerkiksi osoittamalla tavallista suurempaa rohkeutta ja sotilaallista kyvykkyyttä. Tämä ei aina ollut helppoa asemasodan tapahtumattomissa olosuhteissa, eikä se tietysti onnistunut kaikilta asianomaisen omien henkilökohtaisten ominaisuuksien takia. Silti rohkeus oli merkittävä ominaisuus eli kuten etulinjassa koko jatkosodan upseerina toiminut myöhempi professori Matti Kuusi kiteytti ”On lupa kuolla upseerin,/ ei näyttää pelkoaan.” Jussi Talven ”Ystäviä ja

Upseereita neuvonpidossa marssin aikana. (SA-kuva)

Officers gathered for orders on the march.

vihollisia” kirjan sankari vänrikki-luutnantti Lahti voittaa alaisen-
sa, kaikesta purnaavan sotamiehen, kunnioituksen lähtemällä tä-
män kanssa yhdessä vapaaehtoisesti partiomatkalle, missä haa-
voittuu vihollisen luodista.

Jussi Talvi kuvaa romaanissaan myös vanhempaa reserviupseeri-
tyyppiä, alkoholisoitunutta vienalaiskylän komendanttia, joka pe-
rimmäisestä hyväntahtoisuudestaan ja asukkaisiin myötämielises-
tä suhtautumisestaan huolimatta sortuu juovuspäissään raiskaa-
maan alaikäisen tytön ja saa surmansa tapahtuman havainneen
saksalaisen sotilaan toimesta. Alkoholiksi epäilemättä oli monen up-
seerin, sekä reservi- että aktiiviupseerin suuri kiusaus sodan pit-
kinä päivinä. Moni liikuntasodassa kunnostautunut upseeri sortui
asemasotavaiheessa juopottelemaan ja sai parhaassa tapauksessa
komennuksen kotirintamalle, missä alkoholismien parantaminen ei
varmaankaan ollut sen helpompaa kuin rintamallakaan, ehkäpä
suorastaan päinvastoin.

Kotirintaman upseereita kirjallisuudessa esiintyy useimmiten
koomisessa tai muuten halventavassa yhteydessä. Vaikka jatko-

Tykistön vänrikki ja viestimies rintamalla. (SA-kuva)

An artillery forward observation post.

sodan kestäessä pyrittiin määrätietoisesti vaihtamaan kaikki rintamapalvelukseen kelpoiset upseerit rintamalle, ellei heidän tehtävänsä kotirintamalla ollut äärimmäisen tärkeä ja asianomainen itse ammattitaitonsa takia korvaamaton, oli rintamapalveluksessa olevilla selkeä vakaumus, että kotirintaman ”sankarit” olivat pelureita ja pinnareita, jotka jollakin kunniaattomalla tavalla olivat onnistuneet keplottelemaan itsensä helppoon palvelukseen kotiseudulla. Tosiasiassa melko suuri joukko kotirintamaupseereista oli fyysisesti tai psyykkisesti rintamapalvelukseen sopimattomia, useimmat ikänsä takia. Heidän epäkiitollisena tehtävänä oli mm. yrittää pitää lomalle päässeet sotilaat kohtuullisessa määrin sotilaallisen kurin piirissä. Seurauksena oli lukemattomia yhteenottoja, rintamamies kun piti esimerkiksi kotirintamaupseerin tervehtimistä arvolleen sopimattomana tai kieltäytyi juovuksissa seuraamasta hänet pidättänyttä katupartiota putkaan. Näissä tapauksissa oli luonnollisesti rintamamies – ainakin omasta mielestään –

täysin syytön ja kaikki ikävät seuraukset loman keskeyttämisineen ja uuden lomavuoron siirtymisineen pelkkää herrojen kettuilua. Ei tietysti ole syytä kieltää, etteikö näissä kotirintamaupseereissa saattanut olla myös psykologiselta silmältään kehittymättömiä pykäläbyrokraatteja, mutta todennäköistä on, että suurin osa heistä pyrki hoitamaan kiusalliset tehtävänsä mahdollisimman vähin ristiriidoin – jo oman rauhansakin takia. Ehkäpä joskus alemmuudentunne todellista rintamamiestä kohtaan sai kotirintamaupseerin esiintymään sotilaallisemmin kuin olisi ollut suotavaa.

Vuonna 1963 ilmestyi Paavo Rintalan pienoisromaani ”Sissiluutnantti”, jonka tekijä oli varustanut alaotsikolla ”proosaa rinta- ja kurkkuäänille”. Kirjassa Rintala, joka ikänsä takia ei itse ollut joutunut rintamalle, kuvaa yhtymän jääkärijoukkueen johtajana toimivaa luutnanttia, joka jakaa aikansa hurjien sissiretkien ja rintamantakaisen irrottelun välillä. Suuri meteli syntyi kirjasta siksi, että Rintala kuvaa siinä päähenkilönsä ja muidenkin upseerien sukupuolisuhteita rintamalottiin. Joskin tämän päivän perspektiivistä nuo kuvaukset eivät ole erityisen karkeita, herätti teos kiukkua sekä entisissä lotissa että monissa sotaan osallistuneissa upseereissa. Joukko evp-kenraaleita jopa julkaisi yhteisen vastalauseen, missä Rintalan kuvaus tuomittiin lottien häpäisemisenä.

En luule, että Rintala halusi häpäistä lottia, hän todennäköisesti kirjasi romaaniinsa niitä tarinoita, joita kansan keskuudessa kulki. Selvää on, että lottien ja sotilaitten välillä saattoi esiintyä myös seksuaalisia suhteita, mutta yhtä selvää on, että ylivoimainen valtaosa lotista piti ryhtinsä eikä suostunut mihinkään vapaaseen rakkauteen. Rintalan kirjassaan luoma kuva luutnantti Takalasta, siviilissä teologian ylioppilas, toisaalta hurjanrohkeana ja kylmäverisenä sodan ammattilaisena, toisaalta omaa minuuttaan ja uskonnollisia katsomuksiaan pohtivana yksilönä, on sinänsä uskottava. Muut upseerit, jotka teoksessa vilahtavat, ovat kuvatut vähäisemmällä sympatialla, joskin kirjassa ohimennen käsitelty divisioonankomentaja, jääkärikenraalimajuri, on kuvattu Augustinuksen ja Pascalin filosofiasta kiinnostuneeksi rauhalliseksi ja vaatimattomaksi mieheksi, aivan toisin kuin olisi voinut odottaa.

Tähän sopiikin lopettaa. Sotiemme upseeristo koostui merkillisestä koktailista erilaisia ihmisiä, kuten koko armeijamme. Luutnantti Lammio väitti humalapäissään upseeriston muodostavan armeijan selkärangan ja sai lähettinsä, korpraali Mielosen happamen

kommentin, että siinä tapauksessa selkärangassa Lammion kohdalla oli luumätä. Kaikesta huolimatta uskoisin Lammion väitteen todellisuutta vastaavaksi. Sodassa, jos missä, on johtajan osuus äärimmäisen tärkeä. Johtajan vastuu tuolloin on jakamaton, olipa kyseessä tärkeä tai vähemmän tärkeä päätös. Vääriä päätöksiä epäilemättä tehtiin, vastuusta luistettiin ja tarpeettomia tappioita tämän johdosta kärsittiin. Silti suurin osa päätöksistä oli tilanteeseen sopivia, suurin osa upseereista täytti velvollisuutensa miehinä ja johtajina, tarpeen vaatiessa viimeiseen saakka.

Summary

THE FINNISH OFFICERS DURING THE WARS OF 1939-45

The officer corps of the Finnish army during the Second World War was composed of men whose background in training and experience was very different. Among the officers were some who had served in the imperial Russian army, Jägers who had received their basic training in the imperial German army, those who had obtained training as regular officers in Finland, those with reserve officer training and those who had attained officer's rank through the volunteer Defence Corps organization. It is therefore no wonder that it is difficult to say anything generally applicable to the officers as a whole. One might, with some exaggeration, say that they had nothing absolutely in common but their rank badges.

Immediately after the end of the Winter War (March 1940) there appeared a number of descriptions of the war and the soldiers which were either like memoirs or literary and entertaining in style. This testing time was also written about extensively in the post-war period after some years of peace had passed. Officers were naturally mentioned in writings about the war and by analysing these works certain conclusions can be drawn about what idea of the officer corps was presented in Finnish literature.

The works of the first wave, the memoirs and descriptions of the Winter War, created a picture of the officer – particularly the reserve officer – as a brave war hero, of a high moral standard, who

cared for his men. The most notable of these works was Erkki Palolampi's *Kollaa kestää* (Kollaa will hold out). Officers were already depicted more realistically in the postwar literature about the war which began to appear in the 1950s, and whose flagship is naturally Väinö Linna's *Tuntematon sotilas* (The Unknown Soldier). In general a certain pomposity came to form part of the image of the officer, an emphasis on his own status and in the worst case – Linna's character Lieutenant Lammio – arrogance. Nevertheless, personal bravery generally forms part of the depiction of the officers' character even in the latter phase of writing. There is reason to suppose that both the general features described had their counterpart in reality. One might with some exaggeration state that the army's discipline and procedures required the leader – the officer – to emphasize his authority, and the expectations of the men required him to show bravery in doing his duty; cowards would not be obeyed.

The picture of the Finnish officer created by literature differs considerably from the picture conveyed by the army's regulations and the training programmes of the military academies. Although each individual naturally creates his own style as a leader even in such a rigid system as an army, it is also clear that prewar training had been unable to predict the reality of the future war in every respect. By good fortune the Finnish officer corps had the ability to adapt the doctrine it had received to the new conditions.

Mauri Toiviainen*

HAJONNUT PATALJOONA – KADONNUT KOMENTAJA

Kirjoittajan isä majuri Viljam Toiviainen, joka osallistui I/JR30:n komentajana Kannaksen suurtaisteluun kesällä 1944, kuoli vuonna 1954. Sen jälkeen kirjoittajaa on vaivannut, mitä todella tapahtui Toiviaisien pataljoonalle. Sitä koskevat tiedot puolivirallisessa ”Suomen sota 1941–1945” -teoksessa ja Maunu Kuosan kirjoittamassa Jalkaväkirykmentti 30:n historiikissa ”Täss’ Savon joukko tappeli” olivat peräti epäselvät. Kuosan teoksessa ei tunneta lainkaan Toiviainen-nimistä pataljoonankomentajaa. Jatkosodan loppuvaiheen taisteluista isä ei kertonut pojilleen juuri mitään. Oheisella tutkimuksella, joka pohjautuu Sota-arkiston materiaaliin, haastatteluihin ja aihepiiristä kirjoitettuihin teoksiin, etsitään vastausta siihen, mitä tapahtui Toiviaisien pataljoonalle kesäkuun lopulla 1944.

Jalkaväkirykmentti 30 ennen vuotta 1944

Jalkaväkirykmentti 30 oli yksi jatkosodan alussa perustetuista viidestäkymmenestä jalkaväkirykmentistä. Rykmentin perustamisen johti Savo-Karjalan sotilasläänin esikunta Kuopiossa ja sen lähipiirissä. Rykmentti kuului 7. Divisioonaan, jonka komentajaksi siirrytti sanotun sotilasläänin komentaja eversti Antero Svensson.

Divisioonaan kuuluivat Kontiolahdella perustettu Jalkaväkirykmentti 9, jonka otti komentoonsa paikallisen 9. Prikaatin komentaja eversti A. J. Kuistio, JR 30, jonka komentajaksi määrättiin Pohjois-Savon suojeluskuntapiirin päällikkö everstiluutnantti E. Ruotsalo, sekä JR 51, joka perustettiin Joensuun seudulla, komentajanaan Pohjois-Karjalan suojeluskuntapiirin päällikkö eversti A. R. Sainio.

---

* (s.1922) varatuomari, tutkinut isänsä Viljam Toiviaisien sotilasuran vaihteita. Työn tulokset hän on tallettanut Sota-arkistoon. Kirjoittaja osallistui kiväärijoukkueen johtajana Ihantalan taisteluun III/JR 53:ssa, muttei taivannut isäänsä taistelujen aikana. Myös kirjoittaja joutui sairaalaan samalta Harjulan lohkolta kuin isänsä.

Tutkimuksen kohteena oleva Jalkaväkirykmentti 30:n I Pataljoona perustettiin Karttulan, Maaningan ja Tervon pitäjissä.¹ Karttulan perustettiin Esikunta ja Esikuntakomppania sekä 3. Komppania, Maaningalle kokoontuivat 1. ja 2. Komppania kun taas Konekiväärikomppania ja Kranaatinheitinjoukkue koottiin Tervossa. Vaikka rykmentti olikin savolainen, siihen kuului myös huomattava joukko Karjalan murretta puhuvia poikia, talvisodan siirtolaisia Vuoksenrannalta.

Yleensä kullakin perustamispaikalla liikekannallepanoupeeri siirtyi asianomaisen yksikön päälliköksi, niinpä Maaningalla Kinnulan kansakoululla luutnantti Visa Kyyhkynen perusti 2. Komppanian. Hän toimi päällikkönä lähes koko sodan ajan aina 29.6.1944 saakka, jolloin hän kuoli saamiinsa haavoihin Portinhoikan maastossa.

Komentajia ja päälliköitä

Rykmentin ensimmäinen komentaja everstiluutnantti E. Ruotsalo ylennettiin 13.4.1942 everstiksi. Hänen sairastuttuaan vakavasti määrättiin uudeksi rykmentinkomentajaksi vuoden 1942 lokakuussa everstiluutnantti Eino Polón, joka oli syntynyt vuonna 1892. Hän oli Kuninkaallisen Preussin Jääkäripataljoona 27:n kasvatteja, ja oli täydentänyt sotilaskoulutustaan Ranskassa. Vuosikymmenten vaihteessa hän oli ollut kuutisen vuotta siviilielämän palveluksessa. Jatkosodan alussa Polón oli toiminut pataljoonan komentajana Jalkaväkirykmentti 7:ssä ja raivannut aito rommelmaiseen tyyliin edestä johdetuilla hyökkäyksillä hyvät lähtökohdat koko divisioonan etenemiselle. Hänen sanotaan osoittaneen pataljoonan komentajana ainutlaatuista henkilökohtaista urhoollisuutta, josta hän oli tunnettu jo talvisodan Taipaleen ajoilta. Niinpä hänet palkittiin 23.8.1942 Mannerheim-ristillä. Polónin sairastuttua Kannaksella heinäkuun 6. päivänä 1944 rykmenttiä komensi sodan loppuajan everstiluutnantti Kalle Pakarinen.

Jääkärimajuri Väinö Väinölä toimi jatkosodan alkuvaiheen I Pataljoonan komentajana. Asemasotavaiheessa vuoden 1943 lopulla majuri Olli Korhonen luovutti pataljoonankomentajan tehtävät Viljam Toiviaiselle. Vuonna 1894 syntyneenä hän kuului vanhimpien jatkosodan pataljoonankomentajien joukkoon. Vapaus sodassa Toi-

viainen oli osallistunut Vöyrin koulun oppilaana muun muassa Tampereen valtauksen ja jäi sodan päätyttyä palvelukseen kanta-alipuseerina. Suojeluskuntajärjestössä hän koulutti muun muassa ne miehet, joiden komppanian päällikkönä ja pataljoonan komentajan sijaisena hän taisteli Kollaalla. Moskovan rauhan ajan talvi-sodan kapteeni pysyi armeijan palveluksessa. Kollaalla hankitun kovahermoisen puolustajan maineen vuoksi hänen komennettavakseen annettiin uuden sodan alettua raskaasti aseistettu Linnoitus-pataljoona 3. Se osallistui Sortavalan valtauksen ja miehitti Valamon. Vielä syksyllä 1941 tämä pataljoona kotiutettiin miehistön korkean keski-ian vuoksi. Sen komentaja hoiteli sijaisuuksia muun muassa Svenssonin divisioonassa ja sen rykmenteissä, kunnes sai oman pataljoonan. Toiviaisen sairastuttua vuoden 1944 heinäkuussa Kannaksella pataljoonan peri kapteeni Rautaharju, siviilissä maanviljelijä. Hänen jälkeensä oli komentajana Mannerheim-ristin ritari Reino Korpi, joka oli ansainnut ristinsä hyökkäysvaiheessa syksyllä 1941 komppanian päällikkönä Sortavalassa, Simanistossa ja Muurmannin radalle edettäessä.

Toisen pataljoonan komentajaksi määrättiin perustamisvaiheessa vuonna 1896 syntynyt jääkärikapteeni (lokakuusta 1941 majuri) Jussi Hänninen. Hän oli jäänyt jääkäriväapelinä palvelukseen vapaussodan päätyttyä ja toiminut ennen talvisotaa suojeluskuntajärjestössä. Hänellä ja Viljam Toiviaisella oli siis paljon yhteistä.

Kolmannen pataljoonan komentajista ensimmäinen oli majuri Kaarle Castrén. Hänen jälkeensä komentajaksi määrättiin majuri Mauno Oksanen, joka johti pataljoonaa vielä Kannaksellakin. Mistä syistä majuri Jaakko Jaakonkari peri III Pataljoonan vuoden 1944 heinäkuun lopulla, ei ole kirjoittajan tiedossa.

Rykmentin sotatiestä

Rykmentti keskitettiin Kontiolahden pohjoisosiin Puson – Romppalan alueille, jonne se siirtyi 19.–23.6.1941 kaikin mahdollisin kuljetustavoin ja myös käyttäen hyväksi miesten omia jalkoja.

Rykmentti aloitti taistelutiensä 10.7. Pälkjärvellä, osallistui Sortavalan valtauksen, kääntyi Aunukseen ja saapui Muurmannin radalle 1.10. mennessä. Sen jälkeen rykmentti suunnattiin Syvärin eteläpuolelle, jossa se valloitti raskaissa taisteluissa Goran ja joutui

keväällä 1942 vaikeisiin kelirikkotaisteluihin. Sen jälkeen täälläkin alkoi asemasota, jota kesti vuoden 1944 kesäkuulle. Liikuntavaiheen taas alkaessa Jalkaväkirykmentti 30 vastasi Baranin lohkoksta toistakymmentä kilometriä Syvärin niskalta lounaaseen.

Päivää ennen kuin suurhyökkäys alkoi Kannaksella, tarkoitus oli vaihtaa Jalkaväkirykmentti 30 etulinjasta. Kesäkuun 9. päivänä eli samaan aikaan kun puna-armeija aloitti tiedusteluhyökkäykset Kannaksella, 7. Divisioonan johto ilmoitti, että Jalkaväkirykmentti 5:n I Pataljoona saapuu Baranin tienhaaraan seuraavana päivänä ja vaihtaa Toivaisen pataljoonan rintamasta. Seuraavana päivänä divisioona ilmoitti, ettei vaihtoa toteuteta. Kaipa oli tarkoitus kuulostella Kannaksen tilanteen kehittymistä. Sinä päivänä Valkeasaari murtui. Mutta joukoissa näytti siltä, ettei ylijohdo uskonut vähällä. Kuulostelua ja odottamista kesti lähes viikon. Vasta kesäkuun 16. päivänä alkoi tapahtua. Silloin oli Kuuterselkäkin murtunut ja puna-armeijan tunkeutuminen kohti Viipuria jo kovassa vauhdissa. Kuitenkaan vielä tässäkin vaiheessa ei ollut tarkoitus lähteä mihinkään, vaan kello 9 pataljoonankomentajille pidetyssä puhuttelussa määrättiin III Pataljoona ottamaan lohkon I Pataljoonalta ja tämän tiedustella päivän kuluessa uusi lohko. Kello 14.30 kuitenkin divisioonan esikuntapäällikkö everstiluutnantti Kustaa Puhakka soitti rykmenttiin, että aiemmat käskyt lohkon leventämisestä peruutetaan. Vielä samana päivänä kello 20.30 pataljoonankomentajille pidetyssä puhuttelussa ilmoitettiin, että siirtyminen Syvärin pohjoispuolelle alkaa Jalkaväkirykmentti 30:n osalta 17.6. kello 20.

Viikossa Syväriltä Kannakselle

Kesäkuun 17. päivänä kello 16.30 rykmentinkomentaja piti puhuttelun pataljoonien komentajille, jotka saivat käskyn irrottautua joukkoineen etulinjasta seuraavana yönä kello 24.00.

Lähdöstä kertoo pataljoonan huollossa toiminut ylikersantti Esa Nissinen:

Ennen lähtöhetkeä meidän piti puhdistaa kaikki korsut ja varastot. Piti panna paikat puhtaiksi. Me saimme marssia ihan rauhassa aina Syvärin ylityspaikalle. Siellä lensi joitakin naa-

I/JR 30:n komentaja majuri Wiljam Toiviainen Syvärillä talvella 1944.

Major Wiljam Toiviainen, commander of 1 Battalion, 30 Infantry Regiment, on the Svir in early 1944.

purin koneita. Me olimme jo jonkin matkaa ylitse (Syvärin), kun silta lensi ilmaan.²

Jälkikomennuskunta jäi aseisiin ylläpitämään tulikosketusta viholliseen, ettei tämä heti huomaisi irtaantumista. Pääjoukko sai kahden tunnin etumatkan. Jälkijoukko juoksi pääjoukon kiinni. Rykmentin esikunnassa todettiin, että ”rauhallisesti sujuu. Ryssä ei häiritse eikä liiku.”³

Kesäkuun 18. päivän aamuna rykmentin jälkikärki ylitti Suur-Kusrajoen maantiellä Baranista Juksovaan. Yö oli vietetty Särkijärven maastossa ilman, että ryssä oli vielä kukaan lainkaan häirinnyt. Korsuissa maanneille miehille oli 40 kilometrin marssi liikaa. Marssitappiot olivat huomattavat. Esimerkiksi I Pataljoonan miehistä noin 180 piti kuljettaa loppumatka autoilla. Kuormastohosten vetämiin rattaisiin oli kiinnitetty köysiä, joista väsyneet

saattoivat pitää kiinni. Jälkeenpäin arveltiin matka kaksi kertaa pidemmäksi.

Seuraavana päivänä pataljoona jatkoi marssia Tokkarin asemalle Muurmannin radalla. Siellä olivat divisioonan huoltovarastot, joista Esa Nissinen täydensi pataljoonan muonavarastoja tilauslistan mukaan, mutta lopulta jo ilman kontrollia niin, että kuivamuonat riittivät Kannakselle asti. Siellä kuivamuonat olivat tarpeen, sillä huolto ei toiminut taistelutilanteiden aikana. Evästä riitti jokaiselle miehelle, jopa niin että suurimpia saaliita piti tasailta vähemmän saaneille.⁴

Kesäkuun 20. päivänä nyt 11. Divisioonaan liitetty pataljoona oli edelleen Tokkarissa ja sai kylpeä kenttäsaaralan saunassa. Tässä vaiheessa saatiin tieto, että rykmentin jatkokuljetus tapahtuukin junalla eikä marssien Kuujärven suuntaan.

Kuljetukset Kannakselle alkoivat seuraavana päivänä viidellä junalla. Toiviaisen pataljoona joutui kolmanteen junaan, joka lastattiin alkuillan kuluessa. Samana päivänä viholliskoneet alkoivat ahdistella joukkoja sekä Il-2-maataistelukonein että kahdeksalla pommikoneella. Yksi lotta ja sotilas menettivät henkensä. Kello 23.00 pataljoonan kuljetusjuna lähti Tokkarista pohjoiseen.

Kuljetus sujui kaikin puolin rauhallisesti ja välikohtauksitta. Venäläiset näyttivät tuntevan mielenkiintoa vain Elisenvaarassa olleita evakkojuna kohtaan, joiden tuhoamisesta aiheutui 134:lle hengenmeno.⁵

Lappeenrannassa oltiin 24. kesäkuuta. Esa Nissinen oli käynyt ratapihalla:

Siinä ratapihalla oli viisi juna. Siinä vieressä oli sellainenkin juna, joka oli täynnä niitä ”hiljaisia poikia”, joilla ei enää ollut vaatteita päällä. Niitä vaunuja ei ollut suljettu ja me katsoimme siinä, että jopa on. Vainajat oli pinottu kuin propsit. Ne oli sinne kaatuneiden kokoamispaikalle menossa. Ne olivat Kannakselta tulossa.⁶

Pataljoonan viestijoukkueen johtaja ylikersantti Pekka Eskelinen on jälkikäteen arvellut, että Lappeenrannassa tarjoutui tilaisuus hypätä kuljetuksesta. Monet valitettavasti tekivätkin niin. Kuka piiloutui kaupunkiin, kuka keinotteli aina kotiseudulle asti. ”Muu- tamilla eivät kestäneet hermot, silloin kun oltiin nokakkain vihollisen kanssa.”⁷

Ehkäpä Elisenvaaran ja Lappeenrannan ratapihojen näkymät eivät olleet omiaan kohottamaan taistelumoraalia. Rintamalta kuului yhtäjaksoinen kammottava jyryinä. Junakuljetus päättyi Nurmen asemalle.

MarSSIPäivät ennen tulimyrskyä

Toiviaisen pataljoona purettiin junasta Nurmen asemalla. Sää oli suosiollinen, sillä satoi eikä lentotoimintaa ollut. Viipurin suunnalta kuului ajoittain kiihkeää tykistötulta. Kaksikymmentäkuusi vuotta aiemmin 27. huhtikuuta 1918 se komppania, johon komentaja kuului aliupseerina ja joukkueenjohtajana, oli määrätty varmistamaan rataa Nurmen asemalle, jotta estettäisiin mahdollisten avustusjunien pääsy Lappeenrannan suunnasta Viipuriin. Tämän takia irrotettiin kiskot. Simolan suunnasta tuli kuitenkin juna, jonka oli pakko pysähtyä, koska rata oli rikki. Aliupseeri Toiviainen yritti katkaista rataa junan takaa käsikranaateilla, jotta juna ei pääsisi takaisin. Kranaatit olivat kuitenkin liian heikkovoimaiset tähän työhön. Niinpä juna pääsi vetäytymään. Sitä kuitenkin tulitettiin kivääreillä.

Tälle samalle asemalle Toiviainen toi siis pataljoonansa 26 vuotta myöhemmin. Purkamisen jälkeen pataljoona lähti heti aamutui- maan marssille ja saapui puolilta päivin Tervajärven maastoon, joka sijaitsee 15 kilometrin päässä Nurmesta länteen, ja leiriytyi. Rykmenttiä kai ajateltiin tarvittavan tässä vaiheessa Kivisillansalmen loholla, jossa sen piti ottaa rintamavastuu Jalkaväkirykmentti 61:ltä, Marttisen rykmentiltä.

Polónin rykmentti vietti juhannuksen Tervajärven maastossa. Se kuului Päämajan reserveihin, mutta oltiin varmoja, ettei tämä tehtävä ollut pitkäaikainen. Annettiin käsky panssarintorjuntakoulutuksen aloittamisesta ja kiinnitettiin erityistä huomiota ilmasuojaan ja nopeaan liikkeellelähtöön. Annettiin myös käsky radiotoinnin keskittämisestä.

Lutnantti P. Suvioja, pataljoonan lähettiupseeri, oli päässyt evakuoimaan kotiaan Salmista. Sotilaspastori Pentti Pyy, joka oli koulutukseltaan myös lutnantti, joutui suorittamaan lähettiupseerina majoitustiedustelun. Satoi edelleen rankasti ja kaikki kastuivat läpimäriksi. Komppanijat hautautuivat märkään metsään. Pastori

yrtti lämmitellä nuotiotulella ja kuivatella vaatteitaan. Komentopaikka sijoittui Huovilan taloon Tervajoen itäpuolelle. Talo oli rakennettu äskettäin uudelleen talvisodassa tuhoutuneen tilalle. Saunaankin päästiin ja vaatteita kuivateltiin.⁸

Seuraava päivä oli sunnuntai 25. kesäkuuta. Oli tarkoitus pitää kenttäjumalanpalvelus, mutta jatkuva sade esti sen. Tykistö oli vaiti – tyyntä myrskyn edellä. Yksinäinen lentokone oli liikkeellä.

Samana päivänä puna-armeijan päähyökkäyssuunnassa oli Talin kartanon alueelle edennyt Kolmaskymmenes Kaartinarmeijakunta (XXX Kaart.AK)⁹. Sieltä se ikään kuin räjähti eri suuntiin. Uhkarohkein panssarikiila ajoi lähelle Juustilaa, jossa Panssaridivisioonakatkaisi sen etenemisen ja aloitti vastahyökkäyksen. Pataljoona alkoi jo siirtyä yöpuulle, kun komentaja antoi kello 23.25 marssikäskyn siirtymisestä Hovinmaan pohjoispuoliseen maastoon. Pakkaukset pantiin kuntoon ja odoteltiin.

Seuraavan vuorokauden (26.6.) alettua edelleen lähettiupseerina toimiva sotilaspastori vei komentajan hevosella käskyn liikkeellelähdestä komppanianpäälliköille: luutnantti O. Markkaselle, kapteeni V. Kyyhkyselle, kapteeni O. Järviselle ja luutnantti R. Mekril-

KIILADIVISIOONAN (11.D) KOKOONPANO 26.6.1944	
11. Divisioona	Komentajana kenraalimajuri Kaarlo Heiskanen
Jalkaväkirykmentti 30	Everstiluutnantti B.E. Polón
• I Pataljoona	Majuri V. Toiviainen
• II Pataljoona	Majuri J. Hänninen
• III Pataljoona	Majuri M. Oksanen
Jalkaväkirykmentti 50	Eversti M.J. Aho
• I Pataljoona	Majuri V. Sarta
• II Pataljoona	Majuri O. Manninen
• III Pataljoona	Majuri J. Malmivaara
Erillinen Pataljoona 21	Majuri K. Vaarnas
Kenttätykistörykmentti 4	Everstiluutnantti E. Hallakorpi
Raskas Patteristo 30	Kapteeni Y. Tehola
Pioneeripataljoona 28	Kapteeni E. Paloheimo
Viestipataljoona 32	Majuri P. Ilmola

Pastori, luutnantti Pentti Pyy.

Lieutenant and chaplain Pentti Pyy.

le. Vasta kymmenen yli viisi aamulla päästiin toden teolla liikkeelle. Väristiin aamukylmässä ja oltiin puolinukuksissa. Pataljoonan esikunta marssi keulassa ja komppaniat perässä. Ei kuitenkaan numerojärjestyksessä, sillä yksiköiden järjestystä vaihdeltiin esikunnan ollessa aina ensimmäisenä. Marssi oli sangen hidasta ruuhkautumien vuoksi. Välillä oli aikaa jopa keittää korviketta ja levätä. Pastori marssi kapteeni Kyyhkysen kanssa. Hän oli tällä kertaa ”vähemmän toivorikas”.

Erään aukean reunaan saavuttaessa näkyi taivaan rannalla liikumatonta pistettä. Se oli venäläisten tähystyspalo Viipurin suunnalla. Nämä kykenivät toteamaan aukean ylityksen, mutta eivät kuitenkaan ampuneet. Ilmavaara pakotti turvautumaan vähän väliä tienvarren pöheikköihin. Viipurin luoteispuolelle saavuttaessa ilmestyi saksalaisia hävittäjiä suojaamaan marssia ratavarren peltoaukeiden yli.

Tuona 26. kesäkuuta Päämaja hyväksyi kenraaliluutnantti Taa-vetti Laatikaisen komentaman IV Armeijakunnan esityksen, että Hovinmaalle saapunut 11. Divisioona alistettaisiin armeijakunnan käyttöön 18. Divisioonan (kenraalimajuri P. Paalu) tilalle. Viimeksi mainittu joukko siirrettäisiin taakse huollettavaksi.

Rykmentin peitenimi oli nyt muutettu ”Kullervosta” ”Karpaksi”. Toiviaisen pataljoona, jonka peitenimi oli nyt ”Jaarikka”, majoittui teltoihin Hovinmaasta Tienhaaraan johtavan tien pohjoispuoliseen maastoon. Pastori kertoo:

Tulien teko on kielletty, koska lentokoneita on ilmassa. Pastori kääriytyy mantteliinsa ja nukkuu aurinkoisella sammaleen peittämällä kalliolla. Illalla kaivetaan sirpalesuojia, koska ollaan tykistön kantomatkan päässä. Rykmentin lähetti saapuu tuomaan tietoa lähdöstä, joka on kuitenkin vasta aamulla. Yöllä ampuvat omat patterit joka puolelta, niin että maaperä tärisee ja kylmän yön kohmettama ruumis siinä mukana.”¹⁰

Tykistötoiminta liittyi Panssaridivisioonan vastahyökkäykseen, jolla Juustilankankaalle edennyt vihollisen panssarikärki käännytettiin ja näin vallattiin takaisin muun muassa Portinhoikan risteysmaasto ja työnnettiin vihollista vielä siitäkkin taaksepäin siten, että Leitimojärven ja Kärstilänjärven välinen kannas oli aamulla hallussa. Vahvennetulla Panssaridivisioonalla oli nyt tukenaan kaikkiaan 10 patteristoa eli 120 tykinputkea. Kuitenkin tykistöupseereilla oli vielä muistissa talvisodan ammuspula, joten he eivät rohjenneet näinä Talin – Ihantalan suurtaistelun alkupäivinä käyttää riittävän suuria ammusmääriä – minkä nyt vaatimattomat 5 500–6 700 laukausta yhtä taisteluvaihetta kohden, arvelevat myöhemmät asiantuntijat.¹¹ Mutta kyllä se joka tapauksessa ainakin omilta jalkamiehiltä yöunet vei.

Marssille lähdettiin kello kolme aamulla. Aamuvarhaisella koluttiin syrjäiteitä korkeahkossa kalliomaastossa, jossa oli ensimmäisen maailmansodan aikaisia juoksuhautoja rapakivikallioissa. Matka edistyi hitaasti ja monet kerkisivät vetäisemään unet taukojen aikana. Juustilan kylässä oli tauko. Vihollisen raskas tykistö ampui läheisyyteen.

Juustilasta jalkamiehet marssivat Vakkilan kautta Ihantalaan, kuormastot ja pyörämiehet kiersivät pohjoisempaa tietä Särkijärven sulun kautta. Vihollinen häiritsi marssia tykistötulella, mutta ei saanut tappioita aikaan.

Taistelutehtävän saanti

Marssin jälkeen koossa oleva rykmentti majoittui (27.6.) Ihantalan kylän pohjoispuolelle. Nyt se oli myöskin näkyvässä jo virallisilla tilannekartoilla. Rykmentti oli valmis ottamaan vastaan taistelutehtävän. Lepotauko jäi lyhyeksi.

Tuskin oli pataljoonan loppupää saapunut perille, kun jo kello 17.15 saatiin rykmentinkomentajan käsky siirtymisestä Yliveden kylän maastoon. Siellä Polónin rykmentin tehtävänä tuli olemaan valmistautuminen toimimaan Jääkäriprikaatin komentajan eversti A. Puroman johdolla tehtävässä hyökkäyksessä itäiseen suuntaan. Toiviaisen pataljoona marssi viimeisenä, koska sen oli määrä olla reservinä. Kello 17.30 komentaja antoi käskyn edelleen komppanioille. Koska pataljoona oli lähtöjärjestyksessä viimeisenä, se lähti liikkeelle vasta kello 22.30. Marssimatkaksi arvioitiin yhdeksän kilometriä.

Päivän aikana XXX Kaartinarmeijakunta oli jälleen työntynyt eteenpäin. Sen ylempänä johtoportaana toimivalla 21. Armeijalla oli Saimaan kanavan ja Repolanjärven välisellä 11 kilometriä leveällä kaistalla hyökkäämässä neljä armeijakuntaa, joita tuettiin voimakkaalla tykistöllä, panssarijoukoin ja ilmavoimien suorituksen. Päämääränä oli saada aikaan nopeasti läpimurto sekä tunkeutua syvälle Etelä-Suomeen.

Sotavangeilta ja eräistä muista lähteistä saamiensa tietojen perusteella suomalaiset päättelivät, että Leitimojärven koillispuoliseen maastoon oli murtautunut huomattava määrä puna-armeijalaisia, jotka koettivat laajentaa Talista Vakkilan tienhaaraan ulottuvaa, noin kuuden kilometrin syvyistä ja puolentoista kilometrin levyistä maastokaistaletta. Ilmoitukset kymmenestätuhannesta miehestä eivät tuntuneet lainkaan liioitelluilta. Valiojoukoksi tunnetun XXX Kaartinarmeijakunnan pääosat lienevät olleet tuolla suppealla, melkein tietömällä, muutaman neliökilometrin laajuisella alueella, uhkarohkeasti ahtautuneina toistaiseksi vaikeasti liikuteltavaksi massaksi.

Suomalaiset arvelivat tuon joukkokeskittymän lyömiselle olevan kohtalaiset edellytykset. He saivat tätä sittemmin ”panssarimakkaraksi” ristittyä massaa vastaan kootuksi ainakin 18 pataljoonaa. Vastapuolella oli käytettävissä vähintään 12 divisioonaa! Rohkeutta riitti ylijohdossakin. Myös Jalkaväkirykmentti 30:n oli määrä

osallistua tuon makkaran avoimen pään sulkemiseen. Siinä mielessä oli lähdetty liikkeelle.

Armeijakunnan komentajan kenraaliluutnantti Laatikaisen käsky saavutti erinäisten kiertoteiden ja lähetin välityksellä rykmentin esikunnan:

Saavutetun alkumenestyksen hyväksikäyttämiseksi ratkaisun saavuttamiseen jatkaa Polón välittömästi marssiaan Leitimojärven pohjoispuoliseen maastoon, jossa alistetaan Lagukselle käsketyt tavoitteen nopeaksi saavuttamiseksi. Kaikki voimat on jännitettävä äärimmilleen väsymyksestä huolimatta, koska kokonaistilanne ehdottomasti vaatii nopeaa ratkaisua, joka voi johtaa suureen menestykseen. – Laatikainen.¹²

Vuorokausi vaihtui ja Panssaridivisioonaa vahvennettiin Jalkaväkirykmentti 30:llä ja Jalkaväkirykmentti 50:n I Pataljoonalla. Everstiluutnantti Polón kävi ilmoittamassa rykmenttinsä tulosta Jääkäriprikaatin esikunnassa, jossa sen komentajan eversti Puroman ohella oli ainakin Jalkaväkirykmentti 50:n loppuun ajettu¹³ komentaja Mannerheim-ristin ritari eversti Aho. Kun Puroma oli jääkäri ja Polónin vanha tuttava, alkoi juttu luistaa siihen malliin, ettei Polón malttanut lopettaa jutustelua, ennen kuin Puroma alkoi ehdotella, että eikös sinun pitäisi vähitellen mennä omien pataljoonien luo, kertoo eräs silloin paikalla ollut Jääkäriprikaatin esikunnan upseeri, silloinen luutnantti Reino Auramo.¹⁴

Tapahtumapaikkana oli Yliveden kylän Alahovin perunakellari, jossa toimi silloin kaikkien edellä mainittujen komentajien yhteinen ”esikunta”. Se oli siis sijoitettu verrattain eteen.

Panssaridivisioonan esikunnan operatiivisen osaston päällikkö majuri P. A. Rasi antoi divisioonalle alistetulle rykmentille 28.6. kello 0.45 seuraavan puhelinsanoman:

Ev.luutn. Polónin rykmentti (-pataljoona) ryhmittyy Leitimojärven pohj.puoliseen maastoon valmiina eri käskystä

- a. hyökkäämään kaakkoiseen tai itäiseen suuntaan tavoitteena pääpuol.linja Leitimojärven kaakkoispäästä itään,
- b. miehittämään pääpuolustuslinjan loholla, jonka oikea raja on rykm. Ahon vasen raja ja vasempuna rajana 18.D:n ja 4.D:n välinen raja.¹⁵

Toiviaisen pataljoonan siirtymistä kuvailee sen sotilaspastori:

Oli hämää ja sumu nousee kuun sirpin valaistessa valjusti kesäyön taivaalta. Ihantalan aukean reunassa majoituspaikkamme kohdalla ampuu oma raskas patteri. Putket syytävät palavia kipinöitä, kun kranaatit ulvahtavat matkaan. Monella taholla ampuvat patterit. Myös ryssän kranaatit räjähtelevät. On korvia huumaava melu. Pääsemme Ihantalan maantielle. Maantie on kranaattien särkemä. Alussa tulee vastaan hevoskuorma vainajia. Erään päätön ruumis heilahtelee päällimmäisenä kuvottavasti. Myös yksinäisiä ”Tiikereitä” (kertoja tarkoittaa saksalaista rynnäkkötykkiä) on liikkeellä. Tiemme kääntyy valtatieltä hämääjän, Vakkilan suuntaan savista kylätietä, joka kulkee linjan suuntaisesti.¹⁶

Puolenyön jälkeen marssi jatkui hitaasti. Pari omaa panssaria sivuutti marssirivistön. Vihollinen ampui häirintää pitkin metsää ja tien suuntaa. Vakkilan aukeitten eteläpuolella pysähdyttiin Tähtelän maastoon. Nukutti ja oli kylmä. Komentaja kävi puolenyön jälkeen rykmentinkomentajan puhuttelussa.

Kello 3.50 majuri Toiviainen piti puhuttelun pataljoonan upseereille. Komentaja piti tätä tilaisuutta erittäin tärkeänä, sillä paikalle oli kutsuttu paitsi komppanianpäälliköitä myös kaikki joukkueenjohtajatkin. Nähtävästi edellä mainittu Laatikaisen käsky oli nyt käsittelyn alaisena.

Kello 4.10 lähdettiin siirtymään. Marssin aikana pidettiin tavalista pidemmät etäisyydet. Pataljoona oli määrätty divisioonan reserviksi Torikan alueelle. Rykmentin muiden pataljoonien tuli hyökätä Jääkäriprikaatin jäljessä Leitimojärven alueelle. Pataljoona saapui perille ”Torikonsuon ja Kyöpelinvuoren väliselle mäelle Yliveden kylässä”, kuten lähettiupseerina edelleen toimiva sotilaspastori Pyy kävi ilmoittamassa ”Karpan” komentopaikalla everstiluutnantti Polónille. Hän jatkaa:

Kun aikaisemmin iltayöstä tarkastelimme pataljoonan ilmeisesti saamaa tehtävää, jonka mukaan olisimme joutuneet hyökkäämään Leitimojärven ohitse katkaisemaan etelästä Ihantalaan johtavaa tietä, sain käsityksen, että komentaja niin kuin muutkin johtajat olivat aivan toivorikkaita. Sillä joukolla se olisi onnistunut. Oltiinhan kokeneita korpisotureita. Mutta hirmuinen isku varhain aamulla suojautumatonta pataljoonaa vastaan ilmasta ja raskaalla tykistökalustolla otti meiltä luulot pois.¹⁷

Rykmentin Tykkikomppanian päällikkö kapteeni Erkki Mäntylä pyysi komentajaa ja sotilaspastoria teltaansa, jonka hän oli antanut pystyttää, mutta nämä katsoivat kuitenkin parhaaksi mennä omille korviketulille vähän kauemmaksi. Jonkin aikaa myöhemmin räjähti kranaatti puussa teltojen läheisyydessä. Mäntylä ja kaksi hänen joukkueenjohtajaansa kaatuivat. Kello oli 5.30. Jo aiemmin marssin aikana oli kärsitty tappioita Alahovin itäpuolella kolmen miehen ja yhden hevosen haavoittuessa vihollisen tykistötulesta. Pataljoonan pääosat ylittivät Kilpeenjoen pientä siltaa, joka oli vanhalta Juustilan – Portinhoikan maantieltä puolisen kilometriä pohjoiseen.

Tällä välin rykmentin pääosat olivat siirtyneet runsaan kilometrin idemmäs. Kello 4.45 oli II Pataljoona ryhmittymälänsä Murokallion maastossa ja III Pataljoona sen vasemmalla puolella kello 7.50.

Ryhmitys Torikonsuon eteläpuolella

I Pataljoona oli tavoitteessaan pisteen 43 luoteispuolisen mäen maastossa kello 5:n ja 6.40 välisenä aikana komppanioiden majoittuessa mäen eri puolille karttapiirroksen osoittamaan ryhmittymäalueeseen. Joukkosidontapaikka ja jääkärijoukkue olivat jääneet vähän kauemmaksi Karhumäen kupeeseen. Teltat pystytettiin. Kun ei oltu aivan etulinjassa eikä vihollisen läheisyydessä ja kun tilanne vaikutti rauhalliselta, ei ehkä kiinnitetty tarpeeksi huomiota kavautumis tarpeellisuuteen. Oltiin sitä paitsi oltu kolme vuorokautta yhtämittaa liikkeellä. Unen ja levon tarve oli valtava. Niinpä itse kukin ajatteli vain lepoa, joka tässä suojaisten tuntuisessa kalliomaastossa tuntui jopa mahdolliselta.

Lähettiupseeri Pyy lähti rykmentin komentopaikalta aamulla kello 6. Hän liikkui komealla ratsulla, joka oli lähtöisin Leppävirroilta. Lähettiupseeri löysi pataljoonan majoittumassa jyrkän mäen eri laidoille.

Komentaja oli valinnut komentopaikakseen jyrkän kallioseinämän kupeen. Valmistettiin suojakuoppa, jonka päälle levitettiin naamioitu teltta. Kuopassa oli myös kamiina, jossa pidettiin tulta. Juotiin korviketta ja painuttiin lepäämään. Ylikersantti Eskelisen joukkue veti puhelintapsit kenttäkeskuksesta teltaan.

Sotamies Erkki Mustonen.
Private Erkki Mustonen.

Alikersantti Asser Tiainen.
Corporal Asser Tiainen.

Kun Mustoselta ja Tiaiselta puoli vuosisataa myöhemmin kysyttiin, mitä he arvelivat siitä alituisesta paikasta toiseen marssimisesta, joka tuli pataljoonan osaksi, nämä sanoivat: ”Myö arveltii, ett’hyö ei löyvä meill’ tarpeeks’ kovvaa paikkaa.”¹⁸ Sitä siis etsittiin. Ja tämän päivän nimiin se löytyi.

Tuona päivänä piti hyökkäävien puna-armeijan joukkojen olla suunnitelmien mukaan linjalla Imatra – Lappeenranta – Virojoki. Eivätkä he olleet lähelläkään sitä. Kolmenkymmenen kilometrin asemesta he olivat edenneet paikoin vain kolme kilometriä. Kaiken lisäksi tämän suunnan valiojoukko XXX Kaartinarmeijakunta oli vähää vaille joutumassa mottiin. Sitähän ei missään tapauksessa voinut sallia. Talvisodan ajoilta venäläisillä oli katkeria muistoja näistä asioista.

Motinrakentajat eliminoidaan

Aamulla kello 9 alkoivat 130:n pommi- ja maataistelukoneen hyökkäykset vahvennetun Jääkäriprikaatin joukkoja vastaan. Pommitukset ja rynnäköinnit kestivät noin kaksi tuntia. Ne ulottuivat

etulinjan joukoista alkaen selustaan, komentopaikoille, tykistön tulasemiin ja reservien ryhmytyksiin saakka. Toimittiin täsmälleen samoin kuin Valkeasaarella ja Kuuterselässäkin oli toimittu; seuraava vaihe olisi panssarivaunujen ja jalkaväen massiivinen hyökkäys.

Toivivaisen pataljoonan majoitusalueen yli kulki idästä länteen suuri vihollisen pommituskonelaivue. Kohta se kääntyi takaisin ryhtyen pommittamaan majoitusaluetta, johon vihollinen oli jo vähän aikaisemmin avannut erittäin kiivaan tykistötulen.

Vänrikki Olavi Korhonen, 3. Komppanian IV Joukkueen johtaja on kertonut kiikarilla seuranneensa hyökkäystä ja laskeneensa kaikkiaan 320 konetta, joista yksinomaan Kyöpelinvuoren kimpussa yli 130 konetta. Hän jatkaa:

Taivas täyttyi idästä tulevista lentokonelaumoista. Ne olivat hyvin säännöllisissä muodostelmissa. Samalla hetkellä kun pommit putosivat asemiimme, aloitti ryssän tykistö valtaisan ammunnan. Se aiheutti pataljoonallamme pian suuria tappioita. Mm. joukkueeni 36 miehestä kaatui puolet, eli 18. Muut komppaniamme upseerit kaatuivat, komppaniamme päällikkö kapteeni M. Järvinen lentopommin täysosumasta. Minä haavoituin käteen.

Lähelläni ollut joukkueen varajohtaja ylikersantti Väätäinen sitoi ensiapusiteillä käteni ja kiristi kompassin hihnan käsivarteeni. Näin verenvuoto ainakin hidastui. Läksin syöksymään kranaattikuopasta toiseen taaksepäin. Huusin komppanian päällikölle, että olen poistumassa tietämättä sitä, että hän oli jo kaatunut. Poistuttuani komppanian vanhimmaksi jäi ylikersantti Väätäinen, joka kaatui seuraavana päivänä.¹⁹

Alikersantti Asser Tiainen 2. Komppaniasta totesi osaltaan, että heidän komppaniansa sijoituspaikka kallion kupeessa näytti aluksi edulliselta pommikoneiden tulosuunnan huomioon ottaen.²⁰ Mutta lentäjät havaitsivat, että kallio antaa suojaa, minkä johdosta he hyökkäsivät päinvastaisesta suunnasta ja nyt tuhoisin seurauksin.

Sotilaspastori oli sitonut ratsunsa muutaman kymmenen metrin päähän, koska kaikki näytti hänen tullessaan rauhalliselta, mennyt teltaan ja nukahtanut. Komentaja oli jäänyt ulkopuolelle ja huopaan kääriytyneenä lepäili läheisen kallion kielekkeellä. Kello 9 pastori heräsi koneiden surinaan. Hän jatkaa:

Pian alkaa hillitön pommitus. Poikia ryömii teltan reunan alta kuoppaan. Kaikesta päätellen pommit putoavat lähelle, koska maa järkkyy ja pauhu on helvetillinen. Pian sortuu kattorakennelma päällemme. Seuraavassa hetkessä tulee maata, joka hautaa koko joukon sisäänsä. Ponnistelemme itsemme mullan alta pois. Pommitus jatkuu rajuna. Moottorit ulvovat.²¹

Pyy kuuli hevosensa ulvovan tuskissaan. Jälkeäkään siitä hän ei löytänyt pommituksen jälkeen. Hän kertoo edelleen:

Talvia tekee ääneen parannusta. Itse rukoilen äänettömästi ja olen ihmeekseni melko rauhallinen. Pekka Eskelinen, joka on haavoittunut jalkaan, on hautautunut pahasti maahan, mutta vedetään esiin ja sidotaan.²²

Yksivakainen Erkki Mustonen sanoi myöhemmin häntä haastateltaessa:

Kyllä niitä tuli sikseen, että siinä sai lukea kaikki mahdolliset luvut, mitä osasi.²³

Paikalla syntyi heti pakokauhu ja paniikki. Tilannetta kuvaili alikersantti Asser Tiainen seuraavaan tapaan:

Siinä kun oli sitä porukkaa paljon, niin toiset yritti juosta pois sieltä ja se ikään kuin tarttui. Meinasi omasta porukastakin joku lähteä sieltä, mutta kun hihasta pideltiin, niin ne rauhoituivat. Niin, siellähän me vähät oltiin, mitä meitä siellä enää oli.²⁴

Myrskyn mentyä komentopaikan yli pastori kurkisti kuopan reunan yli. Mansikkamäki oli kuolleen kalliota vasten. Viestimiehet Torvinen ja Kekkonen olivat haavoittuneet. Vähitellen häipyi lentokoneiden ääni. Noustiin ottamaan selvää tilanteesta ja eniten askarutti miehiä pataljoonan komentajan kohtalo kallion kulman takana. Taistelukertomuksen mukaan hän olisi ollut jonkin aikaa tajuttomanakin lähelle tulleen pommin vaikutuksesta. Pastori jatkaa:

Iloksemme toteamme hänen makaavan hyllyllään hengissä, vaikkakin on järkyttyneen näköinen. Toiviainen otaksuu, että ryssä valmistaa läpimurtoa kohdallamme. Hän oletti hyökkäyksen tapahtuvan pommituskohdan sivustojen kautta saarostaen.²⁵

Pastori totesi koko maiseman tavattomasti muuttuneen. Siinä, missä pommituslaivueet olivat kulkeneet, on leveä vana, jossa ei ole enää luonnon vihreyttä vaan savun ja mullan likaamia puun tynkiä raskaitten ja järeitten pommien kraatterien partaalla. Kahdeksan metriä leveän kraatterin reuna ulottui suojakuopan syrjään saakka. Kranaatteja tuli jatkuvasti. Useista kuopista, joissa oli ollut miehiä ei näkynyt jälkeäkään. Läheisyydessä olleista Esikuntakomppanian ja 4. Komppanian osista oli paikallaan vain komentaja, luutnantti Mekri, sotilaspastori Pyy ja luutnantti Talvia sekä muutamia lähettejä ja kolmesta neljään haavoittunutta. Alikersantti Asser Tiainen on todennut jälkikäteen, että pommin ja kranaatin kuoppia – joukossa suuriakin – oli niin paljon ”ettei maassa yksinkertaisesti voinut olla enemmän kuoppia, kuin siinä oli. Jokin ikään kuin veti ne pommit siihen alas.”²⁶ Jääkäriprikaatin esikunnassa palvellut luutnantti Auramo ei pidä ajatusta mahdottomana, sillä parin sadan metrin päässä pataljoonan sijaintipaikasta oli todellinen esikuntakeskittymä radio- ja puhelinliikenteineen ja lähettien liikehtimisineen, joka ei varmasti ryssän lentäjiltä ja radiomiehiltä ollut voinut jäädä huomaamatta.²⁷

Avun hakua ja komentajan vaellus

Kaatuneiden ja haavoittuneiden huolto pantiin välittömästi käyntiin. Ne jotka vain kynnelle kykenivät, ryhtyivät kantamaan haavoittuneita pois. Siihen tarvittiin yleensä kaksi miestä. Mentiin kainaloista molemmin puolin tukien, mikäli haavoittuneen jalat vielä pitivät. Tai sitten jouduttiin vetämään. Paareja ei ollut eikä niitä joudettu tekemäänkään. Haavoittuneita kuljetettiin jonkin matkaa joukkosidontapaikkaa kohti, jolloin uusi porukka otti haavoittuneet hoteisiinsa ja vei sidontapaikalle. Taas haettiin uusi autettava ja tuotiin lähemmäksi sidontapaikkaa. Sillä tavoin saatiin kaikki lähemmäksi apua. Eri asia taas oli, mitä sanitäärit ja lääkärit ehtivät heille tehdä. Ja näin jälkeensä herää saatujen tietojen mukaan kysymys, oliko sidontapaikkakaan enää siellä, missä sen piti olla! Alikersantti Tiainen totesi:

Se oli vähän niin kuin jokamiehen hommaa se auttaminen. Ja kun siinä oli muidenkin porukoiden miehiä.²⁸

Kun pataljoonalla ei ollut rintamavastuuta eikä taistelutehtävää, komentaja halusi koota ja ryhmittää pataljoonan suojaisempaan maastonkohtaan tilanteen vaatimia tehtäviä varten. Tämän vuoksi Toiviainen antoi käskyn siirtyä Karhumäen maastoon. Se oli noin kilometrin päässä luoteeseen. Pataljoonan komentoporras lähti Torikonsuon pohjoispuolella olevan mäen kautta, jossa havaittiin ryhmän vihollisia kulkevan mäen pohjoisrinnettä länteen päin. Nämä avasivat kiivaan tulen komentoporrasta vastaan noin sadan metrin etäisyydeltä. Kun saavuttiin Karhumäen pohjoispuoliseen maastoon sille tielle, jota myöten pataljoona oli marssinut etelään vajaa vuorokausi aiemmin, komentaja yritti koota perääntyviä miehiä tien molemmin puolin aseisiin. Taaksepäin vetäytyvät olivat pakokauhumielialan vallassa ja heistä suurin osa oli pataljoonaan kuulumattomia. Heitä ei saatu pysähtymään. Karhumäen kohdalle jätetylle pataljoonan joukkosidontapaikalle annettiin määräys vetäytyä pohjoiseen, tarkempaa paikanmäärittystä antamatta. Seuranneessa tykistökeskityksessä JSp. menetti osan varusteistaan ja harhaili sen jälkeen jossain Saimaan kanavan varrella Särkijärvellä, kunnes se vasta 30. kesäkuuta löysi pataljoonan yhteyteen. Tällöin rykmentin lääkäri totesi pataljoonan lääkärin täysin hermonsä menettäneeksi ja toimintakyvyttömäksi.

Komentaja yritti saada peräytyviä ja pakenevia miehiä seuraavaksi asettumaan puolustukseen Tähtelän maastossa, vajaan kahden kilometrin päässä Karhumäestä. Kun kuitenkin havaittiin, että pohjoispuolella Vakkilan kyläaukeilla liikkui noin kompania vihollisia kohti länttä, ei puolustusryhmitystä saatukaan aikaan.

Tällöin komentaja antoi luutnantti Laisteelle tehtävän mennä Vesalan talon länsipuolella olevaan tienhaaraan ja järjestää sinne tulevat miehet puolustukseen tien ja Vakkilan aukeiden suuntaan. Tähtelästä Vesalaan oli reilu kilometri. Komentaja sekä luutnantit Talvia ja Mekri ohjasivat paikalle saapuneet miehet tienhaaran maastoon. Kun takaa etelästä ei enää tullut miehiä, lähtivät komentaja ja luutnantit pohjoiseen yhtyäkseen Laisteen järjestämään puolustukseen. Tämä ei onnistunut, koska pellolla liikehtinyt vihollinen oli katkaissut kulkuyhteyden sata metriä Tähtelästä pohjoiseen. Viholliset avasivat tulen komentajaa ja tämän seuralaisia vastaan ja käskivät näitä antautumaan. Miehillä ei ollut muita aseita kuin pistoolinsa, joten heidän täytyi väistyä tieltä ja kulkea

alkumatkasta vihollisen takaa-ajamana aina Ihantalan pohjoispuoliseen maastoon. Toiviainen oletti miestensä kerääntyneen sinne. Kun miehiä ei täältäkään löytynyt, komentaja ja luutnantit ilmoitautuivat rykmentin esikunnassa.

Tämän jälkeksen komentaja palasi noin kello 20 komentopaikalleen Kyöpelinvuoren maastoon, jossa kapteeni Kyyhkynen oli johtanut pataljoonan aseimiinsa jääneitä osia. Sellainen oli komentajan kaiteissa olon tarina.

Turmion päivän tappioiden arviointia

Kesäkuun 28. päivänä kello 9.00 alkaneessa pommituksessa pataljoonan komppaniat olivat menneet suurimmaksi osaksi hajalle. Keskityksessä kaatuivat 1. Komppanian päällikkö luutnantti Onni Markkanen ja hänen joukkueenjohtajistaan vänrikki Pentti Helle-suo sekä 2. Komppaniasta joukkueenjohtajana toiminut luutnantti Ralf Rosenlöf. Vaikeasti haavoittuivat 1. Komppaniasta kokelas Petäjä, 3. Komppaniasta vänrikki Korhonen ja 4. Komppaniasta vänrikki Haaja. Lievemmin haavoittuivat joukkueenjohtajista ylikersantti Suhonen ja vänrikit Kaalikoski ja Kaltea. Myös edessä ollut taistelukuormasto hevosineen tuhoutui keskityksessä.

Kesäkuun 13. päivänä I Pataljoonan vahvuus oli ollut kaikkiaan 31 upseeria, 154 aliupseeria ja 736 miehistöön kuuluvaa eli yhteensä 921 miestä. Pommituksen jälkeen kapteeni Kyyhkysen johdossa oli Kyöpelinvuoren maastossa 8 upseeria, 2 aliupseeria ja 93 miestä. Kaatunut tai haavoittunut oli 9 upseeria, 26 aliupseeria ja 62 miestä. Näin ollen 16 upseerin, 24 aliupseerin ja 155 miehen olinpaikka tai kohtalo oli selvillä. Keskitysmarssin aikana miehiä oli jo kaatunut ja haavoittunut, mutta suhteellisen vähän. Mikäli pidetään lähtökohtana kesäkuun 13. päivän vahvuusilmoitusta, pataljoona oli pienentynyt 78,5 prosenttia kahdessa viikossa. Kesäkuun 28. päivän iltana 14 upseerin, 128 aliupseerin ja 581 miehen olinpaikka oli tuntematon.

Joka tapauksessa on muistettava, että haavoittuneiden evakuointi joukkosidontapaikalle vaati jokaista haavoittunutta kohden ainakin kaksi, jollei peräti neljä miestä kantamaan paareja. Kun 28.6. pataljoonasta haavoittui yhteensä 80 miestä, on heidän kantamisensa sidontapaikoille vaatinut vähintään 160 miestä. Osa haavoit-

Yhteenvedo I Pataljoonan tappioista 28.6.1944

	Upseereita	Aliupseereita	Miehistöä
Syvärillä paikalla 13.6.1944	31	154	736
Kyöpelinvuorella 28.6. aamupäivällä	8 +	2 +	93 +
Kaatureita ja haavoittuneita 28.6.	9 = 17	24 = 26	62 = 155
Kateissa 28.6.1944 illalla	14	128	581

Huomautus: näiden lisäksi komentajan mukana kolme upseeria

tuneista on voinut mennä itsekin, mutta joissakin tapauksissa kantajia on saatettu tarvita enemmän kuin kaksi. Hevoskuljetuksinkin on voitu muutamia evakuoida. Tosin pataljoonan taistelukuormastokin tuhoutui lähes kokonaan. Näin ollen osa miehistä on poistunut taaksepäin täysin hyväksyttävistä syistä ja tämäkin seikka vaikeuttaa varsinaisten "hiippareiden" osuuden arvioimista. Osa paarinkantajista on voinut tahallisesti pitkittää paluutaan perusyksikköön.

Kapteeni Kyyhkynen toimii

Majuri Toiviaisen ollessa takamaastossa järjestämässä olettamansa läpimurron torjuntaa ja pysäyttämässä pakenevia miehiä kapteeni Visa Kyyhkynen ryhtyi oma-aloitteisesti ja ilmeisesti joukon vanhimpana upseerina muiden paikalla olevien upseerien avulla järjestämään Kyöpelinvuoren varmistusta ja haavoittuneiden evakuoitua.

Paikalla olivat vänrikki Pekkola, Kaltea, Järvi, Mantua, Salonen ja Reimi sekä luutnantti Temisevä. Kyyhkynen käski 2. Komppanian miesten vänrikki Järven johdolla kokoontua Karhumäen ja Kilpeenjoen väliseen maastoon ja antoi samalla käskyn haavoittuneiden evakuoinnista. Varmistuksen suhteen Kyyhkynen määräsi, että 1. Komppanian paikalla olleet miehet – yksi upseeri ja kolme miestä – varmistivat entisen sijoituspaikkansa itään päin sekä 2. Komppanian kolme upseeria ja noin 30 miestä Torikonsuon pohjoispuolisen mäen itärinteen, varmistus itään ja kaakkoon. Kolme upseeria ja noin 40 miestä käsittävä 3. Komppania jäi entiselle paikalleen varmistus etelään ja itään tien suuntaan. Kyyhkynen määräsi luutnantti Temisevän 1. Komppanian päälliköksi kaatuneen luutnantti Markkasen tilalle. Vänrikki Hakkarainen määrättiin tiedustelemaan konekivääriaseimia Kyöpelinvuoren etelärinteeltä ja Ihantalan vievän tien toiselta puolelta kukkula 32:n maastosta.

Lisäksi kapteeni käski ylikersantti Siposen keräämään pataljoonan miehiä takamaastosta ja ylikersantti Ruotsalaisen hakemaan 2. Komppaniaa. Siponen ei saanut miehiä kokoon; Ruotsalainen onnistui tuomaan osan komppaniaa majoitusalueelle. Paikalle saapui rykmentin esikuntapäällikkö kapteeni Korpi, joka selosti tilanteen edessä olevan hyvän ja toi tuliaisina 20 miestä 1. Komppanias- ta yksikkönsä yhteyteen.

Päivän kuluessa vihollinen pommitti lentokoneilla ja tulitti tykistöllä majoitusaluetta saaden aikaan tappioita ja hajaannusta. Upseereiden onnistui pitää kuitenkin vajaat 20 miestä komppaniaa kohti koossa.

Kun myöhemmin kysyttiin paikalle jääneiden muistikuvaa siitä, milloin vihollisen tulitus päättyi, oli vastaus: ”Sehän kesti koko päivän.”

3. Komppanian päällikkö kapteeni Martti Järvinen, joka oli ollut lähimaastossa keräämässä miehiään lähettinsä sotamies Sulo Vatasen kanssa katosi lentopommituksessa jäljettömiin. Samalla tavalla katosi 2. Komppaniasta kokelas Erkki Heikkinen. Edellä oleva kuvaus Järvisen vaiheista on kirjattu pataljoonan taistelukertomukseen.²⁹ Vänrikki Olavi Korhonen – silminnäkijä – on kertonut:

Kun tulimme (Murokalliolle), niin komppanian päällikkö Martti Järvinen (metsäteknikko) viittoili kädellään, mihin mikin

joukkue sijoittuu ja meni itse lähettinsä ja eräiden muiden miesten kanssa perunakuoppaan. Kun tilanne sitten alkoi, siihen sattui lentopommin täysosuma ja kaikki hävisivät olemattomiin.”³⁰

Useilla pataljoonan miehillä näyttää olevan edelleenkin se käsitys, että he marssivat Murokalliolle asti. Karttojen puute on aiheuttanut tietämättömyyttä siitä, missä milloinkin on liikuttu.

Kello 15.30 pataljoona sai käskyn lähettää yhden kiväärikomppanian viipymättä Jalkaväkirykmentti 50:n II Pataljoonan komentajan käyttöön. Kapteeni Kyyhkynen määräsi 3. Komppanian vänrikki Reimin johdolla tähän tehtävään. Komppanian vahvuus oli 2 upseeria ja 35–40 aliupseeria ja miestä.

Reimin johtoon koottu osasto yhdessä muutamien Jalkaväkirykmentti 50:n 7. Komppanian miesten kanssa suoritti vastaiskun Saarelan tien suunnassa edeten vajaan kilometrin, saaden vihollisen lähtemään asemistaan ja vallaten muun muassa yhden panssarintorjuntatykin.³¹ Tämän jälkeen ”Reimin komppania” oli varmistuksessa Kotkamäen – Sorjosen pellon suunnassa.

Pataljoona sai myös käskyn asettaa yhden kiväärikomppanian käytettäväksi Konkkan suuntaan. Kapteeni Kyyhkynen määräsi tähän tehtävään 1. Komppanian. Sen päälliköksi saapui rykmentin esikunnasta komennettuna kapteeni Komulainen. Hänen johdolla oli saatu kello 21.15 kokoon 3 upseeria ja 31 aliupseeria ja miestä. Noin kello 23 ilmoitettiin Komulainen miehineen Jalkaväkirykmentti 50:n III Pataljoonan komentajalle majuri J. Malmivaaralle. Tämäkin ”komppania” osallistui kahden päivän ajan taisteluihin Konkkanvuorten, Murokallion ja Toivolon taloryhmän maastossa.

Kesäkuun 28. päivän välitase

Pussin suuta ei onnistuttu sulkemaan Leitimojärven pohjoispuolella. Se oli auki vajaan kilometrin verran. Olisi tarvittu ehkä yksi tuore pataljoona hyökkäämään tykistön tukemana pussin suun sulkemiseksi. Sitä tuoretta pataljoonaa ei enää ollut. Tehtävään oli varattu Toiviaisen pataljoona, joka oli hyvin sijoittunutkin. Myös vihollinen huomasi tämän ja eliminoi sen(kin).

Pataljoona oli täydellisesti hajonnut. Sen tappiot olivat erittäin suuret ja se oli jonkin aikaa lähes toimintakyvytön.

Pataljoonankomentajan tilannearvio perustui siihen, mitä tiedettiin venäläisten läpimurtotaktiikasta. Merkit viittasivat nytkin siihen. Kun kaikki viestiyhteydet olivat poikki, komentaja ryhtyi oikeiksi arvioimiinsa toimenpiteisiin. Komentajan ja pataljoonan esikunnan havaitsemat venäläisjoukkojen liikkeet, vaikkakin pienin joukoin, saattoivat viitata siihen, että kyseessä olivat ensimmäiset hyökkäysjoukot. Se, että komentajan oletamus läpimurrosta oli virheellinen, selvisi hänelle vasta, kun hän saapui retkeltään rykmentin esikuntaan. Tämän jälkeen hän palasi entiseen sijoituspaikkaansa.

Kapteeni Kyyhkynen ei pommituksen päätyttyä nähnyt niitä venäläisjoukkoja, jotka pataljoonan komentoporras näki. Kaikki viestiyhteydet olivat katkenneet eikä pataljoonan esikuntaa löytynyt mistään. Oli epätietoista, miten sille oli käynyt. Ympärillä oleva tuho oli valtava.

Kapteeni Kyyhkynen, joka oli toiminut pataljoonan komentajan sijaisena jo Syvärilläkin, otti nyt saatavilla olevat upseerit ja miehet komentoonsa. Tilannetta helpotti myös se, että kapteeni Korpi saapui rykmentin esikunnasta ja kertoi, että tilanne edessä oli hyvä, mitään läpimurtoa ei ollut ainakaan heti odotettavissa ja muu osa rykmenttiä oli päinvastoin hyökkäysaikeissa. Kyyhkynen tarmokkaat ja oikeasuuntaiset toimenpiteet olivat kokeneen rintamaupseerin tehokasta ja ripeätä työtä.

Torjuntataistelun loppuvaiheet Portinhoikan alueella

Kotkamäkeen suunnattu vänrikki Reimin johtama 3. Komppania oli joutunut pahaan paikkaan ja kello 4.45 kaatui siitä vänrikki Kauko Salonen. Vänrikki Martti Reimin vuoro oli kello 6:n aikaan. Muitakin tappioita kärsineestä joukosta palasi illalla pataljoonan yhteyteen alikersantti Juutinen ja kaksi miestä.

Kello 7.30 majuri Toiviainen sai käskyn lähettää yhden kiväärikomppanian ilmoittautumaan majuri Manniselle (II/JR 50) Kotkamäen kautta etelään kulkevan sähkölinjan suunnassa. Tähän tehtävään määräsi komentaja kapteeni Kyyhkynen paikalla olevine miehineen. Kyyhkynen sai kokoon 3 upseeria ja noin 20 miestä.

Joukko eteni Sorjosen pellon suuntaan ja ehkä siitä eteenkin päin, koska se kulki erästä kylätietäkin pitkin. Pari panssarivaunuakin tuki tätä vastaiskuksi luonnehdittua toimintaa. Vihollisia näkyi, mutta enemmänkin kuului ääniä. Maastontiedustelussa ollessaan kapteeni Kyyhkynen haavoittui vaikeasti ja kohta uudelleen kuolettavasti. Luutnantti Kotiranta ja vänrikki Järvi haavoittuivat lievemmin sirpaleista. Loput Kyyhkynen miehistä, mukana Asser Tiainen ja Erkki Mustonen, palasivat päivän kuluessa pataljoonan komentopaikalle Torikonsuon eteläpuolelle.

Komentajan mukana liikkuneet upseerit, pastori mukaan luetuna, palailivat 29.6. rykmentistä. Samana päivänä 50–60 pommi-konetta teki jälleen pahojaan. Herrat painelivat tienvarren pellon-
ojiin ja katselivat selällään, kuinka Karhumäen ja Juustilan alueilla pommit käänsivät maata ja multa kohosi satojen metrien korkeuteen. Puolenpäivän seudussa he pääsivät entiselle komentopaikalleen välteltyään ankarimman tulen alla olevia maastokohteita. Komentaja määräsi pastorin paneutumaan varsinaiseen tehtäväänsä eli huoltamaan kaatuneet, tekemään asianmukaiset ilmoitukset ja osanottokirjeet. Tarkkaa tiedottamista vaikeutti se, että osa kadonneista oli matkalla Lappeenrantaan. Kadonneissa oli ilmeisesti myös täysosuman tuhoamia.

Saksalaiset syöksypommittajat tekivät vihollisen olon etulinjassa sietämättömäksi. Saksalaisvalmisteiset panssarinkauhu ja panssarirynkki purivat hyvin panssaroitujen venäläisvaunujen kylkeen. Taistelu jatkui taukoamatta.

Pastori totesi omiana huomionaan, että meikäläiset, jotka olivat hämääntyneet hirmuisesta pelinavauksesta, saavuttivat jälleen malttinsa.

Komentaja sai käskyn varata jäljellä olevat miehensä kenraalimajuri Laguksen käyttöön. Kun vihollinen alkoi jälleen uhata vakavasti Portinhoikkaa, Jalkaväkirykmentti 50:n komentaja eversti Aho määräsi pataljoonan rippeet puolustukseen Kyöpelinvuorelle. Kenraalimajuri Heiskanen sai kello 12.30 käskyn rintaman oikaisusta ja vetäytymisestä uudelle pääpuolustuslinjalle. Tämän johdosta eversti Aho ryhmitti joukkonsa – tai pikemminkin niiden rippeet – siten, että I Pataljoona vahvennettuna 3. Prikaatin Jääkärikomppanialla asettui tämän puolustusryhmityksen keskelle Portinhoikan – Ylähovin tasalle vänrikkien Kaltean, Parvennon ja Hakkaraisen johdolla.

Venäläisten johto oli päättänyt keskittää Konkkanvuorille, Murkalliolle ja Portinhoikkaan sellaisen tulivalmistelun, että suomalaiset lähtisivät sieltä lopullisesti. Valmistelu alkoi kello 18 ja kesti tunnin ja viisitoista minuuttia. Tykistö-, kranaatinheitin- ja raketinheitintulen lisäksi kohteita vastaan rynnäköi pitkälti toistasataa taistelukonetta. Tulivalmistelua on kuvattu Talin taistelun kovimmaksi. Eräs jääkärikomppanian mies oli arvioinut, että ”jos joku on ollut vielä pahemmassa paikassa kuin Kyöpelinvuorella, hän ei enää elänyt.”³²

Maasto on vieläkin, puoli vuosisataa taistelun jälkeen täysin ”ronkarpista” pommikuoppa toisessaan kiinni. Tosin puut kasvavat jo kuopissa.

Irtautuminen ja siirtyminen uusiin aseisiin

Kello 21:n seutuvilla Toiviaisen pataljoona sai käskyn irtautua Kyöpelinvuoren maastosta. Erään tiedon mukaan³³ puna-armeijan joukkojen kerrotaan päässeen Portinhoikkaan kuitenkin kello 20, jolloin Toiviaisen miehet olivat jo poistuneet. Saman lähteen³⁴ mukaan Jääkärikomppania piti sisukkaasti puoliaan aina kello 20.45 saakka.

Vahvennettu Jääkäriprikaati oli vielä iltapäivällä 29. kesäkuuta avoimien venäläispihtien välissä varsin suppealla alueella. Polónin rykmentti oli saanut käskyn vaihtaa Jääkäriprikaatin joukot. Toiviaisen pataljoona oli poissa laskuista, mutta rykmentin muut pataljoonat, jotka nekin olivat kärsineet suuria tappioita lähtivät majuri Jussi Hännisen johdolla vaihtamaan jääkäripataljoonia, koska Polón oli joutunut vihollisen hätyyttämäksi ja hänen epäiltiin joutuneen vangiksi.

Jalkaväkirykmentti 30:n II ja III Pataljoona hyökkäsivät neljä tuntia kohti Aniskalaa vapauttaakseen Jääkäriprikaatin pataljoonat, joita ei siellä enää ollut. Tilanne oli äärimmäisen sekava. Kukin historioitsija esittää tästä vaiheesta oman versionsa, niin myös itse Polón. Hyökkäyksen peruutuskäskey ei ollut mennyt perille. Vaikeitten vaiheiden jälkeen pataljoonat palasivat turhalta reissulta.

Jalkaväkirykmentti 30 palasi taisteluista iskukykynsä menettäneenä: sen tappiot olivat yli 700 miestä. Taistelukuormastot olivat tuhoutuneet. Raskaat aseet sekä pioneeri- ja viestivälineet olivat

hävinneet. Miesten vaatteet olivat repaleisia ja taistelijat muonituksen ja muun huollon tarpeessa. Aniskalan suunnassa olleet pataljoonat siirrettiin uudelleenjärjestelyä varten Parvelanjärven maastoon Saimaan kanavan itäpuoliselle alueelle. Ensimmäinen pataljoona marssi Pyöräkankaalle.

Rykmentin tappioista on erilaisia tietoja riippuen siitä, miltä ajalta ja kuka on ne laskenut. Rykmentin divisioonalle lähettämässä tappioilmoituksessa ajalta 16.–30.6. on seuraava laskelma:

	Upseereita	Aliupseereita	Miehistöä	Yhteensä
Haavoittuneita	25	84	303	412
Kaattuneita	12	11	57	80
Kadonneita	3	32	261	296
Karkureita	2	28	197	227
Yhteensä	42	155	818	1015

Jos rykmentti oli Syväriltä lähdettäessä määrävahvuinen, olivat sen tappiot siis 28 prosenttia eli suunnilleen pataljoonan vahvuuden verran.

Rykmentinkomentajakin joutui antamaan kaikkensa. Tästä kertoo Niilo Lappalainen teoksessaan ”Ihantala kesti”:

Komentaja joutui yöllä metsässä erilleen joukostaan. Hänen taistelulähtettinsä, korpraali Lauri Nissinen ja tykistökomentaja majuri Albert Tigerstedt suunnistivat mainiosti. He saapuivat Kilpeenjoen rantaan, jossa Polón erittäin heikkonäköisenä käveli hämärässä suoraan jokeen. Nissinen veti hänet ylös.

Läpimärkä komentaja saapui divisioonan esikuntaan ja ilmoittautui Heiskaselle sanoen: ”olen antanut käskyn rykmentilleni.”

Sitten seurasi minuutin hiljaisuus ja sen jälkeen jatko ”perääntyä”. Se oli komentajalle varmaan hänen elämänsä järkyttävin hetki. Heiskanen sanoi rauhallisesti: ”No tulkaapa tänne kartalle selvittämään tilanne.” Siitäkään ei tullut mitään, koska Polón ei nähnyt karttamerkkejä. Sormet vain harhailivat kartan päällä.

Heiskasen oli pakko lopettaa keskustelu ja käskeä märkä komentaja kuivaamaan vaatteensa. Koppinen (esikuntapäällikkö) vei hänet tuvan pankolle kuivumaan.³⁵

Toiviaisen pataljoonan osuus urakasta ei kuitenkaan ollut vielä selvä. Tässä vaiheessa se mahdollisesti taisteli eversti Inkisen vahvennetun Jalkaväkirykmentti 6:n osana. Tosin pataljoonan enempeä kuin rykmentinkään sotapäiväkirjoissa ei tästä alistuksesta puhuta mitään. Vahvennettu Inkisen rykmentti vetäytyi sitkeästi taistellen Kilpeenjoelle, jossa se ryhmittyi puolustukseen.

Eversti Inkisen johtamat joukot (II/JR 50 sekä I ja II/JR 6:n rippeet) pysyttelivät asemissaan 63. Kaartindivisioonan joukkojen painostamina, siksi kunnes Jääkäriprikaatin, JR 30:n ja muiden joukkojen vetäytyminen niiden viivytysasemien kautta oli tapahtunut.

Kun venäläiset aloittivat hyökkäyksen tykistön ja maataistelukohteiden tukemina Karhumäkeen ja Löyskänmäkeen, kenraalimajuri Heiskanen antoi luvan irtautua viivytyslinjalta. Tilanne oli äärimmäisen sekava, mikä seikka ilmenee sotapäiväkirjoistakin. Vetäytyminen onnistui kuitenkin hyvässä järjestyksessä eikä kiirettä ollut. Kaikki tuntui suurten pommitusten jälkeen rauhoittuneen. Kun porukka oli mennyt vähiin, käskettiin lähtemään pois, arvelivat pojat. ”Pääsi taas liikkumaan.”³⁶

Ryhmä Laguksen tehtävä oli tältä osin päättynyt. Panssarimakaran pää jäi sulkematta. Se oli vain puolisen kilometriä auki, kun voimat ehtyivät.

Lähiseudulta löytyneet oman rykmentin miehet koottiin Toiviaisen toimin Tähtelän maastoon ja marssitettiin sen jälkeen kolme kilometriä koilliseen olevan Pyöräkankaan maastoon, jonne saavuttiin puolenyön seutuvilla.

Pysähdys Pyöräkankaalla oli lyhyt. Paljonkaan miehiä ei saatu kokoon. Jo kolmen tunnin kuluttua eli kello 3 jouduttiin jatkamaan matkaa ja vajaan kolmen tunnin kuluttua oltiin Hiekkamäessä, neljä kilometriä luoteeseen Pyöräkankaalta. Kesäkuun 30. päivän kuluessa kerättiin pataljoonan miehiä tähän maastoon. Illalla oli koossa 8 upseeria, 28 aliupseeria ja 116 miestä. Nämä jaettiin tasan kolmeksi komppaniaksi. Kapteeni Komulainen miehineen palasi komennukseltaan takaisin. Hänet määrättiin 1. Komppanian päälliköksi. Muina päällikköinä olivat kakkosessa luutnantti Temisevä ja kolmosessa luutnantti Mekri. Niin tätä joukkoa voitiin niissä oloissa ja siinä tilanteessa kutsua taas jopa pataljoonaksi!

Puolustukseen Harjulan lohkolle

Kesäkuun 30. päivän iltana tuli rykmentinkomentajan käsky, että pataljoona siirtyy Harjulan lohkolle; marssimatkaa linnuntietä oli kolmisen kilometriä. Siellä piti ottaa yhteys Jalkaväkirykmentti 48:n komentajaan eversti V. Forsbergiin.

Kun ei vielä kello 22.35 ollut päästy liikkeelle, saapui rykmentistä käsky lähteä liikkeelle viivyttämättä. Kello 24 sitten lähdettiin.

Toivaisen pataljoona alistettiin 30.6. illalla 6. Divisioonan komentajalle, koska divisioona tarvitsi lisävoimia pääaseman pitämiseen. Tämä kenraalimajuri Einar Vihman komentama divisioona oli saapunut viime hetkellä apuun tilanteen alkaessa jo käydä kestämättömäksi, samalla tavoin kuin 11. Divisioona oli saapunut viikkoa aiemmin pelastamaan horjuvan rintaman.

Kello yhden aikaan pataljoona saapui Valkiakallion maastoon, johon majoituttiin. Ilmeisesti saatiin nukkuakin, koskapa komentajan tarvitsi mennä vasta kello 10.40 eversti Forsbergin puhuteluun.

Toivaisen palattua käskynotosta hän antoi käskyt omilleen ja ilmoitti, että pataljoona siirtyy yksiköittäin Parvelanjärven maastoon tehtävänä torjua vihollisen jalkaväki, jos vihollinen panssarivaunuillaan tunkeutuu asemiemme läpi. Tässä on uudenlainen taktiikan lyhyt määritelmä, jonka mukaan tykistö toimii varsinaisena hyökkäysten torjujana jo vihollisen ryhmitysalueilta alkaen. Panssarintorjunnastakin huolehtivat sen alan ammattimiehet. Kello 16 majoituttiin Parvelanjärven maastoon. Majoittumisesta lähetettiin ilmoitus Jalkaväkirykmentti 35:n komentajalle eversti S. Laaksolelle, jolle pataljoona oli tässä vaiheessa alistettu. Otettiin yhteys myös edessä olevan pataljoonan komentajaan. Värikki Hakkaraisen joukkue 3. Komppaniasta joutui etulinjaan Marjamäen maastoon.

Rykmentin sotapäiväkirja kertoo 1.7. kohdalla:

Edessä (Tähtelä) olevaa I/JR 30 alettiin täydentää taistelukelpoiseksi osittain rykmentin muiden osien kustannuksella. Taakaapäin alkoi metsiin eksyneitä ”hiippareita” kokoontua entisiin yksikköihinsä osan kuitenkin jouduttua joko tahtoen tai tahtomattaan kulkeutumaan aina Lappeenrantaan saakka, josta tuotiin tai piti noutaa takaisin rykmenttiin. Myös rykmentin muita osia koetettiin kohentaa kaikin käytettävissä olevin kei-

noin. Varusteita ja aseita jaettiin lisää, majoitusoloja parannettiin ja tiedusteltiin tarkasti tykistötulelta ja vih.ilmatoiminnalta suojaisimmat paikat.

Vihollisen hyökkäyssuunnan painopiste siirtyi Ihantalan valtatien suuntaan, johon myös rykmentin tuli valmistautua vastaiskuun. I P:lle toimitettiin mm. 8 konekivääriä, 50 konepistoolia, 15 pikakivääriä, 2 kranaatinheitintä, puhelinkalustoa ja 200 lapiota.³⁷

Vaikean tilanteen takia Kannaksen joukkojen komentaja kenraaliluutnantti K. L. Oesch ja kenraaliluutnantti Laatikainen olivat neuvotelleet suunnitelmasta, jonka avulla venäläisten uhkaava hyökkäysaloite torjuttaisiin. Puolustuslinjaa oli lyhennettävä. Armeijakunnan johto antoi 29.6. yhteiskäskyn joukkojen irtautumisesta ja vetäytymisestä uudelle puolustuslinjalle sekä siitä järjestyksestä, missä se oli miehittettävä. Kuitenkin tilanteen nopea muuttuminen pakotti tilapäisjärjestelyihin, mutta tarkoitus tuli toteutettua.

Armeijakunnan komentaja antoi 30.6. puolustuskäskyn, jossa erityisesti kiinnitettiin huomiota varustelutöihin ja nimenomaan asemien porrastamiseen syvyyteen, reservien muodostamiseen pienemmissäkin puitteissa, tykistön käytön tehostamiseen ja panssarintorjuntaan. Ilmavoimien ja syöksypommittajien toiminnan tehostamista tähdennettiin ja jopa huoltotoiminnan kunnollista järjestämistä korostettiin. Kuria ryhdyttiin parantamaan. Eduskunta tiukensi sotaväen rikoslakia 4.7. ja karkaamisesta voitiin tuomita jopa kuolemanrangaistukseen. Marsalkka oli jo aikaisemmin (19.6.) antanut tunnetun päiväkäskynsä tiukkaan puolustukseen ryhtymisestä, koska muuta mahdollisuutta ei enää ollut.

Kaikissa johtoportaisissa oli itsetutkiskelun aika. Käskyjen tarkkailuilla toteuttajilla, pelkonsa syrjään työntävillä lujatahtoisilla komentajilla oli nyt näytön paikka.

Puolustus pitää

Edellä mainittuihin armeijakunnan toimenpiteisiin liittyen kenraalimajuri Vihma antoi 1. heinäkuuta käskyn uudesta puolustusryhmityksestä linjalla Marjamäki – Tähtelä – Vakkila – Pyöräkangas – Ihantala – Ihantalanjärvi. Sen mukaan tuli oikealle Osasto Laakso-

nen sekä vasemmalle Osasto Hanste. Osastojen välirajaksi määrättiin Kilpeenjoki. Eversti Laaksosen johtamaan osastoon kuuluivat Jalkaväkirykmentti 35:n II Pataljoona (majuri O. Lampinen), III Pataljoonalla heikennetty Jalkaväkirykmentti 48 (eversti Forsberg) ja Jalkaväkirykmentti 30:n I Pataljoona (majuri Toiviainen). Osasto Laaksosen tukiryhmänä oli everstiluutnantti von Konowin johtama viisipatteristoinen tykistöryhmä. Kaikkiaan Vihman tukena oli 12 patteristoa; naapuriryhtymien kuusi patteristoa oli saanut avustamistehtävän.³⁸

Marssiessaan Pyöräkankaalta Hietämäkeen ja edelleen Valkiakallion maaston kautta Parvelanjärvelle Toiviaisen pojat sanoivat nähneensä niin paljon omaa tykistöä ja sen ammuksia, etteivät olleet ikinä sellaisia määriä nähneet. Hehän joutuivat liikkumaan juuri edellä mainittujen patteristojen tuliasemien kautta.

Pataljoonan sijoitus Harjulan lohkon puolustusryhmityksessä ilmentee oheisesta piirroksesta.

Pojat totesivat aseisiin mennessään, että poterot oli sentään valmiiksi kaivetut. Vartioitiin pareittain. Toinen tähysti ja toinen nukkui. Paljon ei aukeilla vihollisia näkynyt ja panssareitakin nähtiin melko harvoin. Tykistötuli sen sijaan puolin ja toisin oli valtava.

Venäläiset tekivät 1.7. kuluessa ikään kuin tunnusteluhyökkäyksiä aamuyöstä iltamyöhäiseen saakka. Ne suuntautuivat varsinkin Tähtelän, Vakkilan, Pyöräkankaan ja Ihantalan alueille pataljoonaa pienemmin joukoin; kaikki ne torjuttiin. Puna-armeijalaisten tukena oli vahvan tykistön lisäksi runsaasti lentovoimia ja panssarijoukkoja – suomalaiset joutuivat edelleen taistelemaan painopistesuunnassa mekanisoitua vihollista vastaan.

Ihantalan vain noin 10 kilometriä leveällä painopistesuunnan lohkolla oli reservit mukaan lukien kaikkiaan 26 jalkaväki- ja jääkäripataljoonaa, 18 patteristoa, panssariprikaati saksalainen rynnäkkötykkiprikaati, panssarijääkäripataljoona, 10 kranaatinheitinkomppaniaa ja linnoituspataljoona. On kuitenkin muistettava, että pataljoonat olivat väsyneitä ja kuluneita. Pataljoonien taisteluvahvuudet olivat keskimäärin vain noin kolmannes määrävahvuudesta. Suomen armeijan joukoista noin 60 prosenttia oli nyt Kannaksella ja kapealla Saimaan kanavan – Vuoksen alueella noin 35 prosenttia. Suomalaisilla oli ennennäkemätön määrä sotamateriaalia. Se teki Ihantalan – Juustilan taistelusta Suomen suurimman materiaaltaistelun. Vertauksen vuoksi voi todeta, että lohkon le-

veys oli Valkeasaassa kolmipataljoonaisella Jalkaväkirykmentti 1:llä viisi kilometriä, mutta Kuuterselässä läpimurtokohdassa olleen Jalkaväkirykmentti 53:n kahdella pataljoonalla oli vastattavanaan 11 kilometrin levyinen lohko.

Toivaisen pataljoona oli nyt yhtenä lenkinä ketjussa, jonka tehtävänä oli torjua vihollisen viimeinen rynnistys kohti Koti-Suomea. Näin siitä huolimatta, mitä pataljoona oli joutunut viime päivinä kestäämään. Ilmeisesti pataljoonan ydinjoukko oli lujaa ainesta ja sen komentaja tunnettu pettämättömistä hermoistaan. Varmaan siksi siihen luotettiin.

Heinäkuun 2. päivänä noin kello 16 vihollinen tunkeutui muutamilla panssarivaunuilla Rajakallion mäen suunnassa suomalaisten asemien läpi tullen Harjulan aukeille. Muutamia kymmeniä vihollisen jalkamiehiä kulki panssareiden jäljessä. Jalkaväkirykmentti 48:n I Pataljoona vetäytyi Rajakallion maastosta ja Toivaisen pataljoona sai käskyn miehittää sen lohkon. Lohko otettiin vastaan kello 2.20 seuraavana yönä. Kello 2.35 ilmoitettiin, että vänrikki Mantua oli kaatunut sekä yksi aliupseeri ja viisi miestä haavoittunut.

Noin kello 4 aamulla vihollinen aloitti kiivaan tulivalmistelun, johon osallistui pommikoneita ja maataistelukoneita. Samanaikaisesti havaittiin vihollisen panssarien liikkuvan Vesalan kaakkoispuolella. Vihollisen jalkaväkeä oli liikkeessä Kilpeenjoen itäpuolisessa maastossa. Vihollinen ampui pataljoonan lohkolle noin 3 000 kranaattia.³⁹

Kapteeni Heino Lehtelä toimi pataljoonan alueella tulenjohtokomentajana Tähtelän suunnalla. Hän antaa tilanteesta havainnollisemman kuvan:

Heinäkuun 3. päivä 1944 oli yksi Talin – Ihantalan suurtaistelun kiivaimmista. Aamulla kello 3.50 vihollinen aloitti hirmuisen tulivalmistelun tykistöllä, kranaatin- ja raketinheittimistöllä sekä maataistelu- ja pommikoneilla. Ilma oli sakeana terästä. Useiden kymmenien raketinheitinten, Stalinin urkujen yhteislaukaukset saivat maan aivan aaltoilemaan. Yksittäisiä räjähdyksiä ei erottanut jatkuvasta helvetillisestä jylinästä.

Edellisenä iltana oli yksi Jalkaväkirykmentti 30:n komppania ilmoittautunut pataljoonamme vahvennukseksi. Komppania sijoitettiin reserviksi pataljoonamme komentopaikan läheisyyteen. Nyt tämä komppania kärsi vihollisen tulivalmistelussa niin raskaat tappiot, että se oli täydellisesti pelistä pois. Muun muassa komppanian päällikkö (kapteeni Komulainen) kaatui.

Kello 4.20 vihollinen aloitti hyökkäyksen. Se murtautui ase-
miimme Tähtelän suunnalla. Haalittiin kokoon kaikki vielä
taistelukykyiset miehet, mitä oli jäljellä. Vihollinen lyötiin vas-
taiskulla asemistamme. Oma tykistöemme ampui koko voimal-
laan vastavalmisteluja ja torjuntaja kiivaimmalla mahdollisella
tulinopeudellaan vihollisen hyökätessä. Oma radioyhteyteni
toimi onneksi koko ajan. Jalkaväen kaikki viestiyhteydet olivat
poikki, joten välitin heidänkin tilanneilmoituksensa.⁴⁰

Leskelän tiedot jalkaväen tilasta eivät kuvauksessa kaikin osin
pidä paikkaansa. Hänen ei voida edellyttää muistavan, että 1./JR
30 eli Komulaisen komppania vapautti Jalkaväkirykmentti 48:n I
Pataljoonan komppanian kello 2.20 heinäkuun 3. päivän vastaisena
yönä. Se ei siis saapunut ”pataljoonamme (I/JR 48?) vahvennukseksi”
vaan tilalle. Sotapäiväkirjat eivät ole tässäkin suhteessa ajan
tasalla, mutta kun Toiviaisen pataljoonalla oli 3.7. tappioita kaatu-
neina 1 upseeri, 2 aliupseeria ja 1 mies sekä kaikkiaan 21 haavoitu-
tunutta oli se kova suonenisku. Jos se on kohdistunut pääosin
Komulaisen harvalukuiseseen ”komppaniaan”, yksikön voidaan todel-
la sanoa olleen ”pelistä pois”. Ilmeisesti Komulaisen komppanian
”kokoonsuorat miehet” suorittivat ne vastaiskut, joilla vihollinen
lyötiin pois asemistamme.

Sotilaspastori Pyy kävi hakemassa pois kapteeni Antti Komulai-
sen ja vänrikki Ensio Mantuan ruumiit, jotka oli vedetty taakse.
Samaan autoon tulivat vielä Esikuntakomppanian ylikersantti
Martti Leskisen ja 1. Komppanian alikersantti Erkki Virmalan kyl-
menneet, silvotut ruumiit.

Leskelä jatkaa kuvaustaan:

Kun omat joukkomme olivat irtautuneet etulinjasta Tähtelän
suunnalla, seurasi vihollisen jalkaväki perässä. Vihollisen
panssareita ei vielä kuitenkaan näkynyt. Oma etulinjamme oli
nyt Tähtelän suunnalla tyhjä, ja sen takanakin oli komentopai-
kallamme vain muutama tulenjohtueen mies. Tilanne oli vaar-
allinen. Arvioin, että vihollisen panssarivaunujen hyökkäys
muodostuisi todennäköisesti kohtalokkaaksi. Niinpä määritin
maalin Tähtelän talon kaakkoispuolella olevaan notkoon, joka
oli käsitykseni mukaan vihollisen panssarivaunujen ryhmitys-
alue. Määritettyäni maalin annoin tulikomennon: ”Antakaa tul-
la niin paljon kuin irti saatte.” Nyt alkoi tapahtua yllättävän
nopeasti. Oman tykistöemme lähtölaukaukset kuuluivat eri
suunnista lähes puoliympyrän kehältä. Oli juhlallista kuulla

oman tykistömme kranaattien ujelentavan kohti maaliaan. Pian niiden räjähdykset tärisyttivät rajusti Tähtelän maastoa. Tällä kertaa vihollisen panssareita ei ilmestynyt riesaksemme. Tykistön tuli hajotti ryhmytyksen.

Kapteeni Leskelän kuvaus Matti Koskimaan ansiokkaassa teoksessa "Veitsen terällä" kertoo eräästä merkkitapauksesta Ihantalalan taistelussa ja suomalaisen tykistön historiassa. Tykistön toiminta oli todella tarpeen, sillä jalkaväki oli loppuun kulunut. Ilman näin massiivista tykistön tulitoimintaa venäläiset olisivat olleet yhdessä hujauksessa Juustilassa ja kohta ties missä. Kaapatun radiosanomman mukaan kyseessä oli 63. Kaartindivisioonan ja 30. Panssari-prikaatin hyökkäys. Tämän tykistökeskityksen on sanottu olleen siihen asti suurimman Ihantalassa ammutun. Siihen keskitettiin 19 patteriston tuli eli teoriassa 228 tykillä ammuttiin samanaikaisesti neljänneskilometrin alueelle. "Mutta ryssähän ei vähällä usko!"

Naapurilohkolla Kilpeenjoen itäpuolella saivat sinne ryhmitetyn Jalkaväkirykmentti 35:n miehet kokea vastaavanlaisen hyökkäyksen. Vielä kello 15.30 venäläisjoukot painoivat Tähtelän suunnalla Jalkaväkirykmentti 35:n rintamaa taaksepäin, mutta vastahyökkäys palautti tilanteen. Illalla torjuttiin samassa maastossa toinen hyökkäys. Suomalaisten tykistö, kranaatinheittimet ja suorasuuntaustykit ampuivat divisioonan lohkolla 3.7. noin 10 000 laukausta, kun vastapuolen on arvioitu ampuneen 15 000 laukausta.

Heinäkuun 4. päivän aamuna oli edellisen päivän taisteluiden jäljiltä maastossa eri tahoilla sadoittain kaatuneita venäläisotilaita. Päivästä näytti tulevan helteinen, mutta edellistä rauhallisempi. Kumpikin osapuoli paikkaili vaurioitaan ja kokoili voimiaan.

Aamupäivällä kello 9 venäläiset valmistelivat hyökkäystä Tähtelän suunnalla, mutta tykistö esti aikeen ryhmittymisvaiheessa ampumalla sulkuja. Kun venäläiset tästä huolimatta kello 11:n aikaan yrittivät ryömien salaa tunkeutua suomalaisten aseisiin, nämä torjuivat hyökkäyksen jalkaväen ja tykistön tulella.

Sotilaspastori Pyy kävi tapaamassa pataljoonan komentajaa tämän "bunkkerissa". Se oli suuren kiven kupeeseen kaivettu kuoppa, jonka suojaksi oli katettu propsipino. Pyy on kertonut:

Toiviainen nukkui väsymyksestä. Yöllä oli taas ollut vihollisen voimakas yritys murtaa linjamme. Taisteluun meidän puo-

Kuvassa vänrikki Mauri Toiviainen veljensä Jaakko Toiviaisen ja isänsä majuri Wiljam Toiviaisen seurassa.

The author, Mauri Toiviainen as a Second Lieutenant with his father, Major Wiljam Toiviainen.

lellamme osallistui 35 syöksypommittajaa. Molemminpuolinen tykistön tuli oli huumaava.

Toiviainen talvisodan Kollaan soturi, ei jaksanut enää. Väsymyksen ja suolikuumeen takia hän joutui sairaalaan. Kapteeni Matti Rautaharju⁴¹ otti pataljoonan komentoonsa.⁴²

Loppuun kulutetun pataljoonankomentajan majuri Toiviaisen diagnoosi⁴³ sotasairaalassa oli vatsasairaus, punatauti ja nälkiintymisen aiheuttama uupumustila. Mitenkähän lienee ollut unen ja ravinnon laita viimeisten viikkojen aikana? Kysymys on aiheellinen. Unen suhteen ei ole epäilystäkään. Se oli erittäin vähäistä jo Syväriltä lähdön jälkeen. Tosin Toiviainen oli pystynyt vetäisemään virkistävät 15 minuutin unet melkein missä vain, mutta Kollaan taisteluista oli jo viisi vuotta. Siellä ja Ihantalassa taistellut tykistöupseeri on todennut, että Kollaan taistelu oli pesäpallopelejä Ihanta-

laan verrattuna.⁴⁴ Muonitus oli vieläkin vaikeampaa kuin levon saanti. Pojat tulivat toimeen Tokkarista armeijakunnan varikolta saamallaan tai ottamallaan kuivalla muonalla aina kesäkuun loppuun asti. Kuinka oli pataljoonan komentajan laita? Kun kompanioiden ”töpinät” eivät pystyneet toimittamaan keittomuonaa eteen, saivat joukot komentaja mukaan luettuna tulla toimeen, miten parhaiten taisivat. Ylikersantti E. Nissinen on kertonut muonituksesta:

Kuiva muona meni ainakin, mutta tämän keittomuonan suhteen on sillä tavalla, että nämä ruoan viejät olivat saman kohtalon alaisia kuin muutkin. Niin että kun tuli täysosuma niin niistä ei kukaan enää tiennyt mitään.⁴⁵

Elokuun 10. päivänä majuri Toiviainen palasi sairauslomalta rykmenttiinsä, mutta ei enää pataljoonankomentajaksi. Divisioonan komentaja määräsi hänet antamaan selvityksensä 28.–29.6. tapahtumista. Sellaista ei kuitenkaan ole sota-arkistosta löytynyt. Toiviainen siirtyi 27. elokuuta Henkilötäydennyskeskus 4:ään koulutusosaston komentajaksi ja lokakuussa 3. Prikaatiin II Pataljoonan komentajaksi. Joulukuun 2. päivänä 1944 hän siirtyi eläkkeelle.

Pataljoonan vaiheet Toiviaisen lähdettyä

Puolustajien tuliyksiköiltään voimakkain raskaan tulen keskitys saatiin aikaan heinäkuun 4. päivänä. Radiotiedustelu nappasi 3.7. radiosanoman, jonka mukaan venäläisten suurhyökkäyksen oli määrä alkaa seuraavana päivänä. Yksityiskohtaisia tietoja valmis-teilla olevasta hyökkäyksestä saatiin venäläiseltä yliloikkarilta. Divisioonan tykistökomentaja laaditutti vastavalmistelusuunnitelman, joka välitettiin kaikille tuliyksiköille ja ilmavoimille. Toteutettuna tämä tyrehytti mahdolliset hyökkäysaikeet alkuunsa. Omat ilmavoimat pommittivat hyökkäysryhmitä 36:lla koneella.

Vasta 4.7. kello 22:n jälkeen vihollinen ryhtyi ryhmittämään joukkojaan uudelleen, erityisesti Tähtelän, Vakkilan, Pyöräkankaan ja Ihantalan kirkonkylän suunnissa. Venäläiset aloittivat lujan tulivalmistelun tykistöllään. Pataljoonan sotapäiväkirja kertoo, että kello 3.00 alkaen vihollisen kiivas tykistö- ja jalkaväkituli koh-

distui pataljoonan lohkolle. Samanaikaisesti vihollisen jalkaväki liikehti Kilpeenjoen maastossa. Oma tykistö ampui Tähtelän itäpuoliseen maastoon ja Vesalasta noin 300 metriä kaakkoon olevaan taloryhmään. Samanaikaisesti kuultiin vihollisen hyökkäysvaunun liikkuvan Kilpeenjoen itäpuolisessa maastossa. Myöhemmin päivän kuluessa tuli vihollisen tykistö- ja heitintulta aseimiimme.

Heinäkuun viidentenä taistelutoiminta laantui kaksi viikkoa taukoamatta raivonheen kamppailun jälkeen. Rauhalliselta tuntuudesta tilanteesta huolimatta vihollisen tykistön ja heittimistön tuli oli erittäin vilkasta. Vihollisen havaittiin liikkuvan pataljoonan asemien edessä. Suomalainen tykistö lamautti edellä mainitut liikehtimiset Tähtelän suunnalla ja iltapäivällä tykistö hajotti muutamia ryhmitysyrityksiä Ihantalan eteläpuolella. Illalla 34 suomalaisia konetta ja yöllä 17 saksalaista syöksypommittajaa pommitti panssarivaunujen ja joukkojen keskityksiä Ihantalan suunnalla. Tuona päivänä vänrikki Parvento haavoittui sirpaleesta.

Raskaita tappioita kärsinyttä XXX Kaartinarmeijakuntaa alettiin irrottaa taisteluista heinäkuun 4. päivän seutuvilla. Heinäkuun lopulla sen on todettu taistelleen jo Suomenlahden eteläpuolella Narvassa. Puna-armeijan mielenkiinto suuntautui pois Suomen suunnasta, mutta sitä ennen Suomen armeija oli pysäyttänyt hyökkääjän. Se oli ainutkertaista koko maailmansodassa.

Heinäkuun 6. päivänä everstiksi ylennetty rykmentinkomentaja Polón joutui jättämään tehtävänsä pysyväisen silmäsairauden vuoksi. Virkaatekeväksi JR 30:n komentajaksi määrättiin everstiluutnantti K.V. Pakarinen.

Oli monenlaisen tilinteon aika. Koottu pataljoona oli heinäkuun 15. päivänä rykmentin komentajan puhuttelussa. Rintaman edessä alennettiin sotamiehiksi yksi ylikersantti, kaksi kersanttia ja kuusi alikersanttia. Syytä ei sotapäiväkirja mainitse. Ilmeisesti se oli rintamakarkuruus tai -pelkuruus. Samaan syyllystyneet sotamiehet pääsivät kai pelkillä nuhteilla. Myöhemmin yksi naapuripataljoonan ylikersantti ja yksi korpraali tuomittiin toistetusta karkaamisesta kuolemanrangaistukseen. Rangaistukset pantiin täytäntöön.

Ylennyksillä palkituista on kirjoittajan tiedossa vain rykmentin komentaja. Jalkaväkirykmentti 30:n I Pataljoona vaihdettiin heinäkuun 9. päivän vastaisena yönä rintamasta. Se siirtyi rykmenttinsä yhteyteen V Armeijakunnan lohkolle Ruokojärvelle Saimaan kanavan länsipuolelle ja sieltä lähemmäs kanavaa jopa sen itäpuolelle

ollen vuoroin reservissä vuoroin etulinjassa. Alkoi uusi asemasota ja rykmentti täydennettiin lähes määrävahvuiseksi elokuun alkuun mennessä. Elokuun 23. päivänä kapteeni Reino Korpi otti vastaan pataljoonan komentajan tehtävät.

Syyskuun 4. päivänä kello 4.10. saapui divisioonan esikunnasta puhelinsanoma, jonka mukaan välirauha venäläisten kanssa oli solmittu. Aseet vaikenivat vasta syyskuun 5. päivänä, jolloin pataljoona oli rintamavastuussa Oravasaarella. Näissä asemissa oltiin syyskuun 19. päivään, jolloin pataljoona siirtyi Saimaan kanavan länsirannalle. Vetäytymismarssi johti Luumäen asemalle 27. syyskuuta. Junakuljetuksin rykmentti siirtyi Pohjois-Karjalaan ja I Pataljoona Tohmajärven asemalle sekä sieltä marssien Öllölään rajavartiotehtäviin. Rykmentin kotiuttaminen alkoi 8.11. ja oli suoritettu loppuun 4. joulukuuta.

Lokakuun ensimmäisenä järjestettiin rykmentille jumalanpalvelus Kiihtelysvaaran kirkossa. Saarnan piti I Pataljoonan pastori Pentti Pyy. Hän oli hoitanut tehtävänsä sodan alusta alkaen. Joku harva rykmentin ensimmäisenkin hartaustilaisuuden kuulijoista on saattanut olla paikalla vielä Kiihtelysvaarassakin. Muut olivat jo kotiseudulla sankarihaudassa odottamassa tai sitten potivat vammojaan, mikä missäkin. Tai palailivat metsäkaartista.

Eikä kukaan vielä moneen vuoteen tajunnut, mitä sinä kesänä oli tullut tehdyksi.

Lähdeviitteet

- ¹ Maunu Kuosa: Täss' Savon joukko tappeli – Jalkaväkirykmentti 30 1941–1944 (Kuopio 1969), sivut 27–31.
- ² Esa Nissisen haastattelu 1.6.1990 Suomenjoella.
- ³ Jalkaväkirykmentti 30:n sotapäiväkirja 16.3.44–5.7.1944. Sota-arkisto Spk 11179.
- ⁴ Esa Nissisen haastattelu 1.6.1990.
- ⁵ Lähemmin katso: Matti Rapon kirjoitus ”Elisenvaara 20.6.1944”. Jaakkiman Sanomat 18.5.1994.
- ⁶ Esa Saarisen haastattelu 1.6.1990.
- ⁷ Matti Paavonsalon suorittama Pekka Eskelisen haastattelu. Julkaistu Sotaveteraani-lehdessä n:o 4/1989 otsikolla: ”Jako kahteen Ihantalassa -44”.
- ⁸ Pentti Pyy:n henkilökohtainen päiväkirja. Otteita Mauri Toiviaisien hallussa.
- ⁹ Tietoja XXX Ka.AK:sta katso: U.E. Moisala – Pertti Alanen: Kun hyökkääjän tie suljettiin (Keuruu 1989), sivu 102.
- ¹⁰ Pentti Pyy:n henkilökohtainen päiväkirja.
- ¹¹ Matti Koskimaa: Veitsen terällä (Porvoo 1993), sivu 109.
- ¹² Kuosa, sivu 255.
- ¹³ Eversti Ahon loppuun ajautumista voi epäillä haastattelun muistivirheeksi, sillä JR 50 oli ottanut rintamavastuun vasta 27.6. aamuyöllä. Kimmo Sorko: Kolmen rintaman rykmentti – JR 50 1941–1944 (Jyväskylällä 1988) sivu 346. Auramon haastattelunauhalla tekstissä esitetyllä tavalla.
- ¹⁴ Luutnantti (majuri) Reino Auramon haastattelu nauhalla 27.8.1990.
- ¹⁵ Kuosa, sivu 255.
- ¹⁶ Pentti Pyy:n henkilökohtainen päiväkirja.
- ¹⁷ Pentti Pyy:n henkilökohtainen päiväkirja.
- ¹⁸ Asser Tiaisen ja Erkki Mustosen haastattelut 4.7.1993 ja 13.8.1996.
- ¹⁹ Olavi Korhosen kirjeet 16.3.1990 ja 14.10.1996 Mauri Toiviaiselle.
- ²⁰ Asser Tiaisen haastattelut 4.7.1993 ja 13.8.1996.
- ²¹ Pentti Pyy:n henkilökohtainen päiväkirja.
- ²² Pentti Pyy:n henkilökohtainen päiväkirja.
- ²³ Erkki Mustosen haastattelut 4.7.1993 ja 13.8.1996.
- ²⁴ Asser Tiaisen haastattelut. 4.7.1993 ja 13.8.1996.
- ²⁵ Pentti Pyy:n henkilökohtainen päiväkirja.
- ²⁶ Asser Tiaisen haastattelut 4.7.1993 ja 13.8.1996.
- ²⁷ Reino Auramon haastattelu 27.8.1990.
- ²⁸ Asser Tiaisen haastattelut 4.7.1993 ja 13.8.1996.
- ²⁹ I/JR 30:n taistelukertomus ajalta 26.6.–8.7.44 liitteineen. Laatineet luutnantti P.Talvia ja sotilaspastori (luutnantti) P. Pyy.
- ³⁰ Vänrikki (luutnantti) Olavi Korhosen kirjeet kirjoittajalle 16.3.1990 ja 14.10.1996.
- ³¹ Kimmo Sorkon teoksen: Kolmen rintaman rykmentti – JR 50 1941–1944 (Jyväskylä 1988) sivulla 354 todetaan hyökkäyksestä: ”Klo 19 suorittivat 7. ja alistettu JR 30:n kompania luutn. Korhosen johdolla vastaiskun yhteistoiminnassa Saarelan tien suunnassa toimineiden panssarivaunujen (2) kanssa. Isku eteni noin 300 m, mutta sitten vastarinta kävi niin kovaksi, että liike pysähtyi. - - -.”

- ³² Niilo Lappalainen: Ihantala kesti (Juva 1994), sivut 166–167.
- ³³ Reino Auramon haastattelu 27.8.1990.
- ³⁴ Reino Auramo, samoin JR 30:n spk:ssa ja Niilo Lappalaisen teoksessa: ”Ihantala kesti” sivut 166–167.
- ³⁵ Niilo Lappalainen: Ihantala kesti (Juva 1994), sivut 158–159.
- ³⁶ Asser Tiaisen ja Erkki Mustosen haastattelut 4.7.1993 ja 13.8.1996.
- ³⁷ Jalkaväkirykmentti 30:n sotapäiväkirja 16.3.44–5.7.1944. Sota-arkisto Spk 11179.
- ³⁸ Tykistöstä lähemmin: katso Jyri Paulaharjun artikkelia ”Epäsuoran tulen käyttö Ihantalan torjuntataistelussa” teoksessa ”Jatkosodan historia, 5. osa” (Porvoo 1992), sivut 214–219.
- ³⁹ I/JR 30:n taistelukertomus ajalta 26.6.–8.7.44. Kertomus on kuitenkin vajavainen ja perustunee jälkikäteen tapahtuneeseen muisteluun. Ilmeisesti 1. Komppanian jäljelle jääneitä miehiä ei ole kuultu. Kertomus saattaa myös olla V. Toiviaiselta vaadittu selitys tapahtumista, jonka tämän sairasloman aikana Talvia ja Pyy ovat kirjoittaneet.
- ⁴⁰ Matti Koskimaa: Veitsen terällä (Porvoo 1993), sivu 162.
- ⁴¹ Kapteeni Matti Rautaharju oli perustanut Leppävirralla II Pataljoonan kuuluneen 4. Komppanian. Hän toimi sen päällikkönä, kunnes sai määräyksen ottaa johtoonsa I Pataljoonan.
- ⁴² Pentti Pyy:n henkilökohtainen päiväkirja.
- ⁴³ Majuri Viljam Toiviaisen sairaskertomus. Sota-arkisto.
- ⁴⁴ Majuri Nils Stolpe todennut näin Ihantalan kirkonmäellä, katso Matti Koskimaan teosta: Veitsen terällä (Porvoo 1944) s. 161.
- ⁴⁵ Esa Nissisen haastattelu 1.6.1990 Suonenjoella.

Summary

A SCATTERED BATTALION – A VANISHED COMMANDER

The semi-official history *Suomen sota* (Finland's War), published in 1957, states that during the major battles on the Karelian isthmus in the summer of 1944 I Battalion of 30 Infantry Regiment was scattered and its commander had vanished. The regiment's own history, which appeared in 1968, says nothing about this event and nor does it recognize at all a battalion commander called Major Viljam Toiviainen. As the man in question is the father of the author of this study, the subject aroused such interest that it has resulted in this research which is exceptional in concerning only one battalion. Perhaps it also contains a faint suggestion of rehabilitation.

Since January 1942 30 Infantry Regiment, which at the start of the war formed part of 7 Division, had been in positions to the south of the River Svir. Since October 1942 the regiment's commander had been Lieutenant-Colonel Eino Polón, a knight of the Mannerheim Cross. Major Toiviainen became commander of I Battalion at the end of 1943.

When the Red Army began its offensive against Finland on the Karelian isthmus on 9 June 1944, the defensive sectors of the regiment's battalions on the Svir were being reorganized. After two defensive lines on the isthmus had been broken through, transferring troops from elsewhere to help on the isthmus began to be considered. Only on 21 June did the five trains carrying the regiment depart for the isthmus. The regiment detrained at Nurmi station to the north of Viipuri. There followed three days of marching at the end of which the regiment was billeted just over a kilometre north of Ihantala village. Now, on 27 June, the regiment appeared on the situation maps.

In attacking a sector only eleven kilometres broad between the Saimaa Canal and Repolanjärvi, the Russian 21 Army had four corps supported by powerful artillery, armour and air force units. The attackers' spearhead was XXX Guards Corps, an elite formation composed of conscripts. The aim was to bring about a rapid breakthrough and to penetrate deep into southern Finland.

The Finnish supreme command believed there were reasonable conditions for striking at this mass. The Finns managed later to assemble at least eighteen battalions against this mass, which was called the 'armoured sausage'. On the other side were at least twelve divisions. Courage was not lacking even in the supreme command. 30 Infantry Regiment, too, was ordered to participate in closing the open end of the sausage. With that in mind it was ordered to move.

On 28 June 'Group Lagus' was formed, under the command of Major-General R. Lagus, and comprising the Jäger Brigade (Colonel A. Puroma), 30 Infantry Regiment (Polón) and I Battalion of 50 Infantry Regiment (Major V. Sarta).

I Battalion, 30 Infantry Regiment remained in reserve in the vicinity of Torikko. The task of II and III Battalions was to attack in the direction of Leitimojärvi, following behind the Jäger Brigade, and close the mouth of the bag.

That day, according to the attackers' plans, they should have been on the line Imatra - Lappeenranta - Virojoki. But they were nowhere near that. Instead of advancing thirty kilometres they had advanced in places only three. In addition, XXX Guards Corps was close to becoming surrounded. That could in no way be allowed. The Russians had bitter memories of being surrounded from the time of the Winter War. At 09.00 about 130 bomber and ground attack planes began attacks on the troops of the Jäger Brigade. The bombing and strafing lasted about two hours and extended from the front line troops to command posts in the rear, artillery gun positions and concentrations of reserves. In all as many as 320 planes were counted of which 120 attacked Kyöpelinvuori and I Battalion.

Toiviainen supposed that the enemy was preparing to break through at the battalion's position. Because the battalion had no immediate combat task, the commander and his headquarters wanted to assemble the troops in a more protected location. The enemy, who observed the movement, opened a heavy fire against the headquarters at a range of about 100 metres. The commander tried to assemble the men who were withdrawing into positions on both sides of the road. Those withdrawing were in a state of panic and for the most part did not belong to the battalion. There was no halting them. Headquarters had no weapons other than its pistols so it had to get off the road and go through the forest, with the enemy at first chasing it, right back to the terrain to the north of Ihantala. There the commander and the lieutenants reported to regimental headquarters. The commander returned to his former command post in the area of Kyöpelinvuori at 20.00, where Captain Kyyhkynen had led the remnant of the battalion which had stayed in its position. This was the story of the commander's disappearance.

The battalion commander's appreciation of the situation was based on what was known of Russian breakthrough tactics. All the signs pointed to a breakthrough just then. All signal communications were cut. The fact that the commander's supposition of a breakthrough was wrong became clear to him only when he reached regimental headquarters, after which he returned to his former location. After the bombing had ended, Captain Kyyhkynen did not see the Russian troops seen by battalion headquarters. He, too, had no signal communications in any direction. Battalion headquarters

was nowhere to be found and it was uncertain what had happened to it. The destruction all around was enormous. Captain Kyyhkynen, who had served as acting battalion commander already on the Svir, now took what officers and men were available under his command. The situation was also eased when Captain Korpi arrived from regimental headquarters to say that the situation in front was good, no breakthrough was to be expected, at any rate immediately and, on the contrary, the rest of the regiment was intending to attack.

The strength of I Battalion on 13 June 1944 had been 31 officers, 154 NCOs and 736 men, or a total of 921. After the bombing, Captain Kyyhkynen had at his disposal in the terrain around Kyöpelinvuori 8 officers, 2 NCOs and 93 men. Nine officers, 26 NCOs and 62 men had been killed or wounded. Thus the location or fate of 16 officers, 24 NCOs and 155 men was clear. Some men, but relatively few, had already been killed or wounded during the march to the concentration point. If the strength report of 13 June 1944 is taken as the starting point, the battalion had diminished by 78.5 per cent in two weeks. In the evening of 28 June the location of 15 officers, 130 NCOs and 581 men was unknown.

The mouth of the bag was never closed. It was open for just under a kilometre. Perhaps it would have needed just one fresh battalion, attacking with artillery support, to close the mouth of the bag. That fresh battalion no longer existed. I Battalion, 30 Infantry Regiment had been reserved for this task, for which it was well situated. The enemy also noticed this and eliminated it. The battalion was completely broken up and its losses were extremely heavy. For some time it was almost incapable of action. By the end of June the casualties of the entire regiment – wounded, dead, missing and deserted – totalled 1,015 men, or 28.0 per cent of its strength.

However, the battalion was soon put back into order. Even under strength, the battalion took part in the battles of 29 June when it joined in counter-attacks. Kyyhkynen gathered together 3 officers and 20 men to carry out a counter-attack towards the south, in the course of which he was killed. At Portinhoikka the battalion, under Major Toiviainen's command, came under heavy pressure from the Guards Corps and artillery concentrations were particularly massive. In the evening of 29 June the reinforced battalion withdrew from Portinhoikka. At Hiekkamäki on 30 June the battalion comprised 8 officers, 28 NCOs and 116 men. These were divided equally into three companies. Thus in these circumstances and in that situation it could more even be called a battalion. It assumed responsibility for the Harjula sector of the front, to the west of the area of Ihantala.

Now about 60 per cent of the Finnish army's troops were on the isthmus. The Finns possessed a quantity of war material hitherto unseen. That made the Ihantala-Juustila battle the greatest battle in respect of material in Finnish military history. The following day General Vihma ordered a new defensive grouping. Two groups were

formed under the command of Colonels Laaksonen and Hanste. I Battalion, 30 Infantry Regiment belonged to the former. Artillery support was provided by the eighteen artillery regiments of Artillery Group 'Luka' under the command of Colonel G. Lucander. On 3 July 1944 I Battalion lived through historic moments in its sector. The enemy's 63 Guards Division and 30 Tank Brigade attempted to break through the Finnish positions in the direction of Tähtelä. I Battalion, 30 Infantry Regiment or Captain Komulainen's company tried to repel the attack with their slender strength. Captain Komulainen was killed. Then the artillery intervened and fired, with 228 guns, on a comparatively confined area, the greatest concentration hitherto fired at Ihantala. The guards' attack stopped there. The great activity of the artillery was a characteristic of the operation. The task of the infantry was to destroy the soldiers who followed the tanks. The destruction of the tanks was undertaken by special units.

According to a radio signal, the Russians' great offensive should have continued on 4 July. The surprising fire, called the most powerful Finnish countermeasure so far, put out of action the firing positions of the enemy artillery, rocket and mortar units and the divisional command post. The Finnish Air Force and German Stukas took part in the operation and the enemy activity stopped this time at that point.

On 4 July the battalion commander, Major Toiviainen, had to abandon the game. He had to go to hospital suffering from a stomach complaint, dysentery and inanition (a state of exhaustion brought on by hunger) and his activity in the regiment ended. Captain Matti Rautaharju became battalion commander. On 6 July 1944 Polón, the regimental commander, promoted to colonel, had to leave his appointment because of a permanent eye disease. During the night of 8/9 July I Battalion, 30 Infantry Regiment was removed from the front. It went back to its own regiment with V Corps in a sector to the west of the Saimaa Canal, being by turns in reserve and in the front line. On 30 July the Battalion already had more men in its ranks than on the Svir: 29 officers, 146 NCOs, 786 men, a total of 961. A new war of position began. On 23 August Captain Reino Korpi, a knight of the Mannerheim Cross, took over the duties of battalion commander. On 4 September the armistice was concluded and hostilities ended. The battalion was demobilized by 4 December 1944. The chaplain Pentti Pyy took the regiment's last service at Kiihtelysvaara on 1 October. There might still have been present some of those who were at the regiment's first service. The others were in war graves in their home parishes or suffering from their wounds somewhere or other, or they were returning from the bands of deserters. And for many years nobody perceived what had really been achieved that summer.

Martti Turtola*

RISTO RYTI – SOTA-AJAN VALTIOMIES

Risto Ryti oli ensimmäinen Suomen presidenteistä, joka oli voimakkaasti suuntautunut ulkopoliittikkaan. Hänellä oli laajat ulkomaansuhteet, jotka juonsivat hänen lähes kaksi vuosikymmentä kestäneeltä kaudeltaan Suomen Pankin pääjohtajana. Ulkopoliittikan todelliseen tulikokeeseen hän joutui ottaessaan toivottomalta näyttäneessä tilanteessa talvisodan sytyttyä vastaan pääministerin tehtävät.

On oikeastaan kohtalon ivaa, että tämä rauhan miehenä tunnettu pankinjohtaja, talousasiantuntija ja Kansainliitto-poliitikko joutui luotsaamaan pääministerinä ja tasavallan presidenttinä Suomen läpi talvisodan, aseellisen välirauhan ja jatkosodan. Rytin sotilaallinen koulutus oli jäänyt vapaussodan loppuvaiheissa niukaksi, vaikka hän valkoiseen armeijaan kuuluikin. 1930-luvulla hän kuitenkin joutui yhä enemmän tekemisiin maanpuolustuksen materiaalien kysymysten kanssa perushankintakomitean jäsenenä. Talvisodassa hän osoitti suunnatonta omaksumiskykyä sotalaitosta koskevilla detaljeissa. Tällä tietomäärällä hän jopa ällistyi sotilasalan ammattimiehet. Jatkosodan aikana Ryti seurasi luonteelleen uskollisena yksityiskohtaisen tarkasti rintamatilanteen kehittymistä sekä Suomen että Saksan rintamalla.

Risto Heikki Rytin (1889–1956) valinnasta Suomen tasavallan viidenneksi presidentiksi tuli 19.12.2000 kuluneeksi 60 vuotta.

Valmentautuminen tehtäviin

Väite, että Risto Ryti olisi ollut kokematon poliitikko ottaessaan pääministerin tehtävät vastaan talvisodan sytyttyä, ei pidä paik-

---

* (s. 1947) dosentti, Suomen Viron-instituutin johtaja, kirjoittanut mm. teokset: Tornionjoelta Rajajoelle. Suomen ja Ruotsin salainen yhteistoiminta Neuvostoliiton hyökkäyksen varalle vuosina 1923–1940 (1984), Erik Heinrichs. Mannerheimin ja Paasikiven kenraali (1988), Risto Ryti – elämä isänmaan puolesta (1994) sekä Aksel Fredrik Airo. Taipumaton kenraali (1997).

kaansa. Hänellä oli laaja kokemus sisäpolitiikasta toimittuaan kolme kautta eduskunnan jäsenenä. Vuonna 1919 hänet valittiin eduskuntaan sen toiseksi nuorimpana edustajana vain 30 vuoden iässä. Hyvin pian hänet kutsuttiin J. H. Vennolan ja sitten Kyösti Kallion keskustalaisten hallitusten valtiovarainministeriksi. Molemmat näistä hallituksista joutuivat ratkomaan merkittäviä ulkopolitiittisia ongelmia. Kokemusta sisäpolitiikkaan Ryti sai myös toimiessaan 1920-luvulla Helsingin kaupunginvaltuuston jäsenenä.

Mutta ennen muuta Ryti loi merkittävän kansainvälisen suhdeverkoston Suomen Pankin johtokunnan puheenjohtajana (pääjohtajana) vuodesta 1923 alkaen. Sotien välisenä aikana Ryti oli nuoresta iästään huolimatta Suomen kansainvälisimpiä henkilöitä. Puhelinyhteyksien parannuttua hän oli ajoittain (mm. suuren laman aikana) lähes päivittäisessä puhelinyhteydessä Englannin Pankin johdon kanssa. Erityisesti brittiläiseen ja anglo-amerikkalaiseen maailmaan Rytillä oli hyvät suhteet. Hyvän englanninkielen taidon hän oli hankkinut jo ennen ensimmäistä maailmansotaa opiskellessaan Oxfordissa. Laajan kokemuksen kansainvälisestä kanssakäymisestä Ryti sai toimiessaan useiden Kansainliiton talouskomiteoiden jäsenenä tai puheenjohtajana. Näin hän loi merkittävän henkilöverkoston sekä läntisessä Euroopassa että Yhdysvalloissa. Saksaan hänen suhteensa olivat aina viileämmät, eikä hän klassisena liberalistina voinut hyväksyä sen enempää suljettua kansallissosialistista talousjärjestelmää kuin neuvostososialismiakaan. Skandinavian maihin ja erityisesti Ruotsiin Rytin suhteet olivat kiinteät.

Rationalistina Ryti ei uskonut 1930-luvun lopullakaan vielä siihen, että Eurooppa ja koko maailma voisivat syöksyä toiseen tuhoisaan maailmansotaan. Hän oli pidättyväinen maanpuolustuksen tarpeisiin nähden, mutta joutui kuitenkin perehtymään näihin kysymyksiin toimiessaan perushankintalakia valmistelleessa komiteassa.

Rytiä voi monessa suhteessa pitää hyvin valmentautuneena niihin tehtäviin, joihin hän pääministerinä talvisodan alussa joutui. Hän ei ollut suinkaan mies metsien pimennosta. On muistettava myös, että vuoden 1925 presidentinvaalien jälkeenkin – jolloin hän oli tulla valituksi saatuaan eniten ääniä toisella äänestyskierroksella – hänen nimensä esiintyi varteenotettavasti lähes kaikissa vaaleissa. Sodan alun dramaattisella hetkellä valtakunta tarvitsi hallituksensa johtoon juuri Rytin kaltaista länsimaihin suuntautu-

*Tasavallan presidentti Risto Ryti pitämässä radiopuhetta 26.6.1941.
(Kuva: Sotamuseo)*

President Risto Ryti giving his radio address on 26.6.1941.

nutta henkilöä. Mutta Rytissä oli muitakin ominaisuuksia, joiden takia tasavallan presidentti Kyösti Kallio ja ministeri Väinö Tanner hänen puoleensa kääntyivät: Ryti oli äärimmäisen kylmähermoinen mies, joka ei täysin toivottomaltakaan näyttäneessä tilanteessa joutunut paniikkiin.

Pääministerinä talvisodassa

Rytin ensimmäisessä hallituksessa muodostui selvä akseli hänen ja ulkoministeri Väinö Tannerin välille. Neuvostopropaganda oli enemmän oikeassa kuin ehkä aavistikaan puhuessaan ”Rytin – Tannerin hallituksesta”, niin vahva ja dominoiva oli tämän kaksikon vaikutus erityisesti ulkopoliittisissa ratkaisuisissa. Tasavallan presidentti Kallio jäi ja halusikin jäädä syrjään hänelle vieraasta ulkopoliittikan harjoittamisesta. Rytin ja Tannerin välille oli muodostunut jo 1920-luvun alkuvuosista lähtien läheinen suhde Tanne-

rin toimiessa Suomen Pankkia valvovien pankkivaltuusmiesten puheenjohtajana Rytin toimiessa pääjohtajana. Vaikka molemmat olivat liberalistina ja sosialistina teoriassa hyvin etäällä toisistaan, he molemmat toisaalta politiikan ja talouden pragmaattikkoina tulivat hyvin lähelle käytännön politiikassa ja talouspolitiikassa. Molemmille oli yhteistä myös vankka asiallisuus ja jopa eräänlainen tunteettomuus. Rytin ja Tannerin oli sekä talvisodan ja sitä seuranneen välirauhan että jatkosodan ajan erittäin helppo tulla toimeen keskenään.

Tasavallan presidentti jäi siis talvisodan aikana osittain vapaaehtoisesti syrjään ulkopoliittisesta päätöksenteosta, jonka vahvin vaikuttaja oli pääministeri ja hänen rinnallaan ulkoministeri. Kolmantena henkilönä ulkopoliittikan "triumviraatissa" oli hallituksen "salkuton ministeri" Juho Kusti Paasikivi. Tärkeä osa oli ylipäälliköllä, sotamarsalkka Mannerheimilla. Ministerikolmikön linja oli heti sodan alusta selkeä: rauhaan oli pyrittävä mahdollisimman nopeasti. Kun se ei mm. Kuusisen hallituksen perustamisen takia ollut mahdollista, oli sotaa yritettävä käydä mahdollisimman tehokkaasti ja samalla hankittava materiaalista apua lännestä. Ryti, Tanner ja Paasikivi eivät – vastoin valtakunnan poliittisen ja sotilaallisen johdon rauhan aikana tekemiä suunnitelmia – tahtoneet ensisijaisesti laajentaa suomalais-venäläistä konfliktia yleiseuroopalaiseksi. Heidän listallaan pysyi ensisijaisena tavoitteena nopea rauhaan pääseminen joko Yhdysvaltojen tai Saksan välittämällä neuvotteluilla neuvostojohdon kanssa. Jos tämä ei onnistuisi, olisi pyydettävä tehokasta apua Skandinavian mailta ja ennen muuta Ruotsilta. Vasta kolmannella sijalla oli avunpyyntö länsimailta, Ranskalta ja Isolta-Britannialta. Tammikuun lopulla 1940 avautui Ruotsin välittämä neuvotteluyhteys Moskovaan.

Ryti säilytti hermojensa hallinnan sodan lopun dramaattisissa vaiheissa. Voidaanko pitää virheenä, että hän suostui lähtemään Moskovaan Suomen rauhanvaltuuskunnan puheenjohtajaksi? Siihen on vaikea antaa yksiselitteistä vastausta. Päätös osoitti mieskohtaista rohkeutta, mutta Rytin rauhallisuutta ja kylmähermoisuutta olisi ehkä kaivattu nimenomaan pääkaupungissa hallituksen johdossa. Toki hallituksen toinen vahva mies, ulkoministeri Tanner piti lankoja käsissään Helsingissä. Puolustusministeri Juho Niukkanen, häntä lähellä ollut päämajoitusmestari kenraalimajuri Aksel Fredrik Airo sekä operatiivisen osaston maavoimatoimiston

päällikkö, everstiluutnantti Valo Nihtilä arvostelivat jälkeensä poliittista johtoa joutumisesta paniikkiin. Heidän mukaansa kylmällä harkinnalla ja liittoutuneitten ”korttia” käyttämällä Suomi olisi voinut saavuttaa edullisemman rauhan. Kotimaan hallitus oli ilman johtoa, presidentti vastusti rauhaa ja ylipäällikkö Mannerheim epäröi sodan jatkamisen ja rauhan välimailla. Keskustelu rauhanteosta on noussut uudelleen esiin mm. Heikki Ylikankaan artikkelin ”Valttiässä – jota ei käytetty” myötä. Rytin päätöstä rauhan tekemisestä voidaan kuitenkin laajassa mitassa pitää oikeaan osuneena ratkaisuna ja hänen kohdaltaan valtiomiestekona. Rauhantekoa seuranneena päivänä pääministeri piti puheen, jossa hän perusteli ratkaisua: ”Rauhan tekeminen vaatii usein suurempaa rohkeutta ja suurempaa aloitekykyä kuin sodan aloittaminen... Satunnaisten tekijäin vaikutuksesta saattaa kumminkin sodan aikana esiintyä hetkiä, jolloin molemmilla on halu rauhaan. Tällöin on näihin lentäviin hetkiin rohkeasti tartuttava, sillä on mahdollista, etteivät ne toista kertaa uusiudu.”

Pääministeristä presidentiksi välirauhan aikana

Rauhanteko aiheutti kriisin hallituksen sisällä eräiden ministerien, mm. puolustusministeri Niukkasen vastustettua sitä. Ryti muodosti pian uuden, Rytin toisen hallituksen, jossa pääministerin asema entisestään korostui. Väinö Tanner vetäytyi pois ulkoministerin paikalta ja hänen tilalleen tuli melko tuntematon ruotsalaisen kansanpuolueen edustaja, professori Rolf Witting. Vahva puolustusministeri Niukkanen erosi ja monimutkaisen kaupanteon jälkeen puolustusministeriksi nimitettiin talvisodan aikainen ylipäällikön edustaja hallituksessa, kenraali Rudolf Walden. Viimeksi mainitulla ratkaisulla siirryttiin poliittisesta puolustusministeri-instituutiosta ammattiministerin edustamaan ”luottomiesjärjestelmään”. Rudolf Walden oli ennen muuta ministerinäkin ylipäällikön etäispäätte hallituksessa, eikä Niukkasen tapainen poliittisesti itsenäinen ministeri. Yhteyden pitäjänä poliittisen hallituksen ja ylipäällikön välillä Waldenilla oli korvaamaton rooli. Rytin merkitystä ja vaikutusvaltaa lisäsi vuoden 1940 puolella vielä se, että presidentti Kallion terveys horjui vakavasti. Hän joutui olemaan useampia kertoja sairaslomalla ja tänä aikana tasavallan päämiehen tehtäviä

hoiti hallitusmuodon mukaan pääministeri. Vähitellen tasavallan presidentti syrjäytyi kokonaan ulkopoliittisesta päätöksenteosta. Tärkeistäkin ratkaisuista hänelle kerrottiin vasta jälkikäteen. Vaikka Kallio oli vielä muodollisesti valtion päämies, ei hänellä ollut osaa eikä arpaa saksalaisten joukkojen läpikulun sallimisessa. Ratkaisun tekikin pääministeri ylipäällikön myötävaikutuksella.

Kallio pyysi loppusyksystä 1940 eroa tasavallan presidentin tehtävistä vedoten heikentyneeseen terveyteensä. Ryti oli hänen, yhtälailla kuin sotamarsalkka Mannerheimin ehdokas uudeksi presidentiksi. Pudotuspelin suorittivat kuitenkin ulkovallat Molotovin ilmoitettua olevan selvää, että ”jos joku sellainen kuin Tanner, Kivimäki, Mannerheim tai Svinhufvud valitaan presidentiksi, niin teemme siitä johtopäätöksen, ettei Suomi halua täyttää Neuvostoliiton kanssa tekemäänsä rauhansopimusta.” Saksan mieleen olisivat olleet juuri Svinhufvud ja Kivimäki, mutta he putosivat siis pois kuvasta. Ryti vapaamuurarina ei ollut erityisen suosittu Saksan johdon mielestä. Myös Iso-Britannia vastusti Svinhufvudia ja Kivimäkeä liian saksalaismielisinä. Mannerheimia vastaan taas briteillä ei ollut esittää mitään. Ryti tunnettuna anglofiilinä oli brittien mieleen, eikä Neuvostoliitollekaan ollut mitään erityistä tässä vaiheessa ”rauhantekijäpääministeriä” vastaan. Loppujen lopuksi myös valitsijamiesten keskuudessa syntyi laaja kansallinen yhteisrintama, joka valitsi Rytin Suomen historian suurimmalla äänimäärällä tasavallan presidentiksi. Rytillä oli siis 19.12.1940 antaessaan juhlallisen vakuutuksen eduskunnassa vahva tausta.

Ryti oli presidentiksi verrattain nuori mies 51-vuotiaana (Relander tosin oli ollut presidentiksi tullessaan vain 41-vuotias). Hän oli tehokas, työkykyinen, ahkera, nopea analyyseissaan ja poliittisesti ennakkoluuloton ja tarpeeksi vähän sitoutunut. Kaikki nämä ominaisuudet antoivat hänelle mahdollisuuden johtaa joustavasti ja uusia keinoja etsien Suomen ulkopoliitiikkaa.

Uusi vallanjako

Sotamarsalkka Mannerheimin erittäin vahvaa asemaa puolustusvoimain ylipäällikkönä kuvaa se, ettei uusi presidentti saanut tullaan valituksi tehtäväänsä kaikkia tasavallan päämiehelle hallitusmuodon mukaan kuuluvia valtaoikeuksia. Ryti on Suomen presi-

denteistä ainoa, joka ei ollut päivääkään puolustusvoimain ylipäällikkö. Mistään ei ilmene, että asiaa olisi pohdittu ylimmän johdon piirissä. Niin itsestään selvä Mannerheimin asema oli. Aikaisempi tutkimus ei ole kiinnittänyt tähän asiaan mitään huomiota, siitä huolimatta että kevään 1940 tilannetta, jolloin ylipäällikkyyys jäi Mannerheimille, on paljonkin selvitelty sekä valtiosääntöoikeuden että historiantutkimuksen näkökulmasta.

Hallitusmuodon mukaan tasavallan presidentti voi niin halutesaan luovuttaa sotavoimien ylipäällikkyyden toiselle henkilölle. Hallitusmuodon hengen mukaisesti ylipäällikkö oli vastuussa valtionpäämiehelle, tasavallan presidentille. Mielenkiintoista on, ettei Ryti ollut koskaan valtuuksia Mannerheimille luovuttanut, vaan ne olivat erikoisella tavalla ”periytyneet” joulukuussa 1940 kuolleelta Kyösti Kalliolta. Tällä ei ollut merkitystä niin kauan kuin sota meni hyvin ja erimielisyyksiä ja näkemyseroja ei suuremmin ollut. Aluksi kaikki näyttikin menevän hyvin. Mannerheim oli mukana toisen maailmansodan aikana käytännöllisesti katsoen kaikissa tärkeissä poliittisen johtoryhmän neuvotteluissa, jossa pohdittiin sodan ja rauhan kysymyksiä jne. Voidaan ajatella, että muodollisesti Mannerheim oli kokouksissa sotilasasiantuntijana. Todellisuudessa hänen merkityksensä oli valtavan paljon suurempi kuin tavallisen ekspertin rooli. Mannerheimin arvovalta oli niin ylivoimainen kaikkiin poliitikkoihin – Rytiin – verrattuna, että oli erittäin harvinaista, jos poliittinen johto päättyi toisenlaiseen johtopäätökseen tai näkemykseen asioista kuin ylipäällikkö. Mannerheimin sana siis painoi vaa’assa, mutta hän piti tarkasti reviiristä kiinni toteamalla siihen tapaan, että ”herrathan lopullisen päätöksen tekevät...”

Uuden pääministerin valinta Rytin jälkeen osoittautui vaikeaksi. Vasta neljännen henkilön kohdalla kysymys ratkesi. Pääministeriksi tuli Rytin työtoveri Suomen Pankista, melko epäpoliittinen, vailla eduskunta- ja ministerikokemusta ollut Jukka Rangell. Poliittisesti hän oli Rytin tavoin edistysmielinen. Uuden hallituksen nimittäminen ja erityisesti pääministerin henkilövalinta korostivat entisestäänkin Rytin poliittista valtaa. Rangell ei käytännössä puuttunut hänelle vieraaseen ulkopoliittikkaan. Työnjako jatkui samanlaisena kuin aikaisemman ja edelleen Rangellin hallituksessa jatkaneen Wittingin ulkoministerikautena. Presidentti hoiti kaikki tärkeimmät ulkopoliittiset asiat. Professori Mauno Jokipii kuvaa osuvalla tavalla Rytin roolia: ”Pankkimiehenä ja talouselämän tun-

tijana Rytillä oli tietenkin vahva ote näihin tärkeisiin aloihin ja tavallista oppineempaa juristina monipuoliseen lainsäädäntötyöhön. Kun Rytillä oli vielä poliittistakin kokemusta eduskunta- vuosiinsa, hänellä oli mainiot edellytykset virkaansa. Tarmokkaana miehenä hän sovelsi kaiken käytäntöön ja oli näin tunnetusti 'vahva mies' välirauhanajan Suomessa. Tätä korosti Paasikivi 17.3.1941: "Witting ... ei johda mitään, Ryti määrää kaiken."

Rangellin hallituksesta tuli tietoisesti ja korostetusti presidentin hallitus. Tässä se merkitsi jatkoa kahdelle aikaisemmalle sotahallitukselle, Rytin ensimmäiselle ja toiselle hallitukselle. Rangellia on arvosteltu siitä, ettei hänellä muun muassa parlamentaarisen kokemuksen puutteesta johtuen ollut tarpeeksi läheisiä yhteyksiä eduskuntapuolueisiin. Uuden pääministerin rooli ei ollut kovin keskeinen politiikan muodostuksessa. Rangellia ja hänen edeltäjänsä Rytii ei voi verrata toisiinsa pääministereinä. Lähin vertailukohta löytyy Rytin edeltäjästä A. K. Cajanderista, joka oli ollut punamultahallituksen "puheenjohtaja". Tällä nimikkeellä voi myös kuvata Rangellin roolia seuraavan kahden vuoden aikana. Rangellin "näkyttömyys" pääministerinä korostuu senkin takia, että häntä seurasi pääministerinä aktiivinen, neuvokas, todellinen voimamies Edwin Linkomies.

Mitä merkitystä tällä kaikella Rytillä oli? Kriisitilanne yleensä aina ja kaikkialla johtaa voimakkaaseen vallankeskeytykseen. Kansanvalta kapenee ja kärsii, koska päätöksiä ei voida rauhanajan malliin alistaa parlamentille järjestelmän hitauden ja salassapidon epäluotettavuuden takia. Ryti oli vahva presidentti erityisesti ulkopoliitikassa (toisin kuin esimerkiksi edeltäjänsä Kyösti Kallio), ja hänen voi katsoa aloittaneen neljän "vahvan" presidentin sarjan (Ryti, Mannerheim, Paasikivi ja Kekkonen). Paluu aitoon parlamentarismiin tapahtui presidentti Koiviston kahden kauden aikana.

Pääministeri Rangell ei tietävästi koskaan ryhtynyt vastustamaan presidentin näkökantoja. Ulkoministeri Wittingiä ei voi pitää vahvana miehenä varsinkaan talvisodan aikaiseen ulkoministeri Tanneriin verrattuna. Walden puolustusministerinä oli kyllä Mannerheimin mies, mutta ei sellainen poliittinen voimatekijä kuin edeltäjänsä Niukkanen. Hieman hankalaksi koettu salkuton ministeri J. K. Paasikivi oli lähetetty jo keväällä 1940 Moskovaan Suomen lähettilääksi. Samoin Rytin hankaliksi kokemien karjalaisten evakkojen edustus hallituksessa oli minimoitu.

Lyhyellä tähtäyksellä kehitys oli Rytin ja koko valtiojohdon kannalta edullinen, se nopeutti päätöksentekoa, mutta hintana oli parlamentarismin ja kansanvallan syrjäyttäminen. Pitkällä tähtäyksellä kehitys oli nimenomaan Rytin kannalta kohtalokas: mitä enemmän päätöksentekovaltaa kasautui vain ja ainoastaan tasavallan presidentin hartioille, sitä yksinäisemmäksi hän tuli. Voi daan sanoa, että Rytin poliittinen ja vähitellen myös henkinen yksinäisyys kulminoitui kesän 1944 Rytin–Ribbentropin sopimuksen allekirjoittamiseen. Hän joutui aivan yksinään kantamaan vastuun tästä hänelle vastenmielisestä sopimuksesta.

Mannerheimin asema ylipäällikkönä Rytin rinnalla oli vastuuta ajatellen hyvin mielenkiintoinen. Mannerheim luonnollisesti piti johtotähtenään isänmaan parasta ja hän tunsii laajassa mitassa olevansa vastuussa teoistaan kansakunnalle ja jopa historialle. Mistään juridisesta vallan tai valtuuksien väärinkäytöstä esimerkiksi presidentin suuntaan ei Mannerheimin kohdalla voi tietenkään puhua. Olisiko ollut tarpeellista jakaa tasavallan presidentin ja ylipäällikön vallankäytön rajoja tarkemmin? Toisen maailmansodan aikana toiminut järjestelmä oli rakennettu nimenomaan Mannerheimin ylipäällikkyyttä ajatellen. Sodan jälkeen tehdyissä ylimmän johdon järjestelyä koskeissa ratkaisuissa päädyttiin joka tapauksessa toisenlaiseen malliin.

Ulkopolitiikan suurissa linjoissa vallitsi presidentin ja ylipäällikön välillä yksimielisyys. Suursodan kehittymisen myötä sekä Iso-Britannia että Ruotsi olivat pudonneet ulkopoliittisesta "valikoi-masta" pois. Saksa oli ainoa reaalinen avunsaantikohte. Ei voida sanoa Rytin olleen talvella ja keväällä 1941 "kyyhkysen" ja Mannerheimin "haukan". Molemmat ponnistelivat Saksan-suhteitten parantamiseksi. Siitä huolimatta jo helmikuussa 1941, siis välirauhan aikana, sotamarsalkka ja presidentti ottivat toisistaan ensimmäisen kerran todella mittaa.

Kysymys oli osittaisesta liikekannallepanosta, jota Mannerheim 23.1.1941 esitti Neuvostoliiton uhkaavan esiintymisen vuoksi Pet-samon nikkelineuvottelujen johdosta. Tuore tasavallan presidentti vielä tuoreemman pääministerin kanssa yhdessä torjuivat Mannerheimin ja häntä tukeneen Waldenin vaatimuksen. Marski oli ollut tyytymätön ja kysyi Rytin päiväkirjan mukaan "ottaisimmeko vastuun asiassa, koska hän ei sitä näin käyden voinut ottaa. Sanoin, että jonkun kai täytyy ottaa vastuu ja se on silloin lähinnä

luonnollisesti minun tehtävä.” Seuraavana aamuna pidetyssä valtioneuvoston istunnossa Rytin kanta hyväksyttiin ja liikeyksiköille raukesi. Ryti on kirjoittanut päiväkirjaansa lakonisesti: ”10.2.41 Mannerheim jätti eroanomuksensa. 11.2.41 keskustelin hänen kanssaan hänen kotonaan, jolloin hän peruutti erohakemuksensa.” Saman päivän lounaalle ei marski sairauden vuoksi saapunut.

Mistä oli oikein kysymys, kun periaatteessa kumpikin päättäjä oli samoilla linjoilla. Mannerheim pelkäsi myöntävyyden Petsamon kohdalla saavan hallituksessa kannatusta. Hallituksen jotkut jäsenet olivat jo taipuvaisia alueluovutukseen Paasikiven neuvojen mukaisesti. Mannerheim halusi estää tämän kehityksen vaikka käyttämällä erouhkausta.

Kysymys kehittyi ilmeisesti myös arvovaltaikiistaksi uuden ja ainakin Mannerheimin näkökulmasta nuoren presidentin sekä pääministerin välillä. Kokeiliko Mannerheim myös vallan rajoja? Ryti oli valittu vasta runsaat kuusi viikkoa aikaisemmin presidentiksi. Mannerheim tiesi myös aivan varmasti, ettei hänelle myönnettäisi hänen hakemaansa eroa eli tasavallan korkeimman poliittisen johdon oli taivuttava ja pyydyttävä anteeksi, kuten Mauno Jokipiin mukaan sitten tapahtui.

Miekantuppipäiväkäskey ja eteneminen Itä-Karjalaan

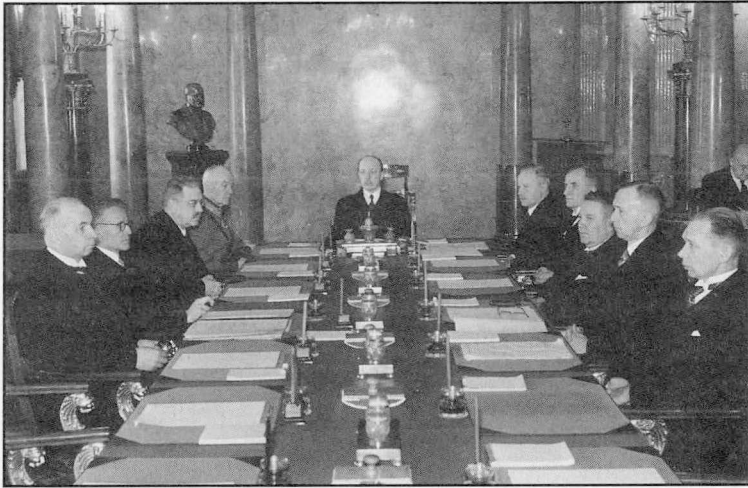
Sotamarsalkka Mannerheim järjesti presidentti Rytille melkoisen ulkopoliittisen yllätyksen jatkosodan jo alettua julkaisemalla ylipäällikön päiväkäskyn 10.7.1941 Karjalan Armeijan hyökkäyspäivänä. Mannerheimin ”miekantuppipäiväkäskey” on retorisesti loistava, jos kohta siinä tilanteessa ulkopoliittiselta sisällöltään epäonnistunut. Se kun suututti nimenomaan Ison-Britannian poliittisen johdon. Tällä päiväkäskyllä ylipäällikkö astui selvästi oman revii-rinsä ulkopuolelle, ulkopoliitiikan alueelle. Asia painettiin villaisella lopuksi niin, että puolustusministeri Walden otti asiasta syyn niskoilleen toteamalla, että hän oli ”unohtanut” näyttää päiväkäskyt-kettä etukäteen presidentille ja hallitukselle, vaikka ylipäällikkö oli niin pyytänyt. Sensuuri myös kielsi päiväkäskyn käsittelemisen julkisuudessa. Päiväkäskyn ulkopoliittiset vaikutukset olivat kuitenkin sisäpoliittisia vähäisemmät. Sosiaalidemokraattinen työ-

väki oli aina vierastanut heimoaktivismia ja ajatusta Itä-Karjalan liittämisestä Suomeen.

Syksyn 1941 edetessä alkoi näyttää yhä ilmeisemmältä, että sota venyisi, eikä Saksa pystyisi murskaamaan Neuvostoliittoa ennen Venäjän talven tuloa. Ryti yhdessä Väinö Tannerin kanssa seurasi huolestuneena tilanteen kehitystä. Ryti oli heti sodan alusta alkaen ottanut selkeästi sen kannan, että Itä-Karjala on valloitettava. Itse hyökkäyspäätös tapahtui täysin sotilaallisena käskyasiana ilman, että tasavallan hallitus tai presidentti olisivat asiaa käsitelleet, eduskunnasta nyt puhumattakaan. Rytin ja Mannerheimin suhteeseen tämä ei sinänsä tuonut säröä, olivathan he molemmat vahvasti valloitusajatuksen takana. Sosiaalidemokraattien keskuudessa asia herätti vastustusta, jonka kuitenkin Tanner onnistui vaimentamaan. Hän hyväksyi hiljaisesti Itä-Karjalan valloituksen, muttei uskonut Suomen kykyyn ja Suomen kansan haluunkaan pitää tätä aluetta. Se olisi enemmän taakka kuin hyöty Suomelle.

Marraskuun lopulla 1941 saatiin Tannerin aloitteesta ja Rytin kutsumana kokoon korkean tason neuvottelu, jossa tavoitteena oli ensimmäisen kerran saada aikaan avointa mielipiteenvaihtoa ylimmän sotilasjohdon ja poliittisen johdon välillä. Tilaisuudessa Suomen valloituspolitiikka Itä-Karjalan suunnalla joutui Tannerin ankaran arvostelun kohteeksi. Hän pyysikin tukea etukäteen Rytiltä kirjeessään: "...että torstaina pidettävässä neuvottelussa antaisit voimakkaan tukesi sodan päättämiseksi ja väen kotiuttamiselle. Sotahulluja on paljon ja varoittavia ääniä kuunnellaan haluttomasti. Nyt olisi ratkaisu kuitenkin tehtävä ja pantava myös pian täytäntöön."

Rytin ja Tannerin paljon odottama kokous oli eräässä suhteessa pettymys. Tavoitteena oli saada aikaan hedelmällistä keskustelua ylimmän poliittisen- ja sotilasjohdon välillä. Poliitikot puhuivat ja sekä siviili- että sotilasasiantuntijat antoivat lausuntojaan, mutta ylipäällikkö Mannerheim vaikenä. Kokous kesti kuutisen tuntia, välillä oli lounastauko, mutta Mannerheim ei käyttänyt yhtään puheenvuoroa itse kokouksessa. Hän tunsi, että poliitikot olivat uhkaavasti tulossa sotilaallisen päätöksenteon alueelle, joka ei heille kuulunut. Kokouksen tarkoitukset olivat monilta osin hyvin maanläheiset ja ne liittyivät kysymykseen Suomen taloudellisesta selviämisestä tulevasta sotatalvesta. Näissä asioissa päästiin eteenpäin.

Tasavallan presidentti Ryyti hallituksen istunnossa itsenäisyyspäivänä 6.12.1941. Tilaisuudessa hän allekirjoitti julistuksen takaisin valloitetujen alueiden liittämisestä valtakunnan yhteyteen. (SA-kuva)

President Ryyti chairs the session of the government on Independence day 6.12.1941.

Pääministeri Rangell toi tähän kokoukseen 28.11.1941 Ison-Britannian pääministerin Sir Winston Churchillin viestin, jossa suomalaisia vaadittiin lopettamaan hyökkäysoimet Itä-Karjalassa eli kirjeessä vaadittiin juuri samaa asiaa, jonka Tanner oli esittänyt. Mannerheim näytti myöhemmin vastauskirjeensä tekstin Ryttille, joka ei ollut siihen tyytyväinen ja ehdotti lievennyksiä. Mannerheim Waldenin tukemana kuitenkin piti alkuperäisestä tekstistä kiinni ja niin kirje lähti Rytin mielestä liian jyrkkäsävyyisenä Lontooseen. Kuten tiedetään seurauksena oli koko Brittiläisen kansainyhteisön sodanjulistus Suomelle itsenäisyyspäivänä 6.12.1941. Lievempi vastausilmaisu ei Rytin mielestä ehkä olisi lopultakaan estänyt sodan syttymistä, mutta se olisi viivästyttänyt sitä pidemmälle vuoden 1942 puolelle. Lopputulokseen Mannerheimin vastauksen sanamuodolla tuskin olisi ollut mitään merkitystä. Kysymyksellä

oli paljon laajempi kansainvälispoliittinen tausta, joka kulminoitui Neuvostoliiton painostukseen Isoa-Britanniaa kohtaan. Rytille Ison-Britannian sodanjulistus oli henkilökohtaisesti raskas isku.

Vallan huipulta luopumiseen

Toiminta Rytin syrjäyttämiseksi ja Mannerheimin valitsemiseksi talvella 1943 pidettävissä presidentinvaaleissa alkoi hyvissä ajoin. Rytiän oli 1940 valittu vain Kallion loppukaudeksi. Valinnan olivat tehneet vuoden 1937 valitsijamiehet ja niin tapahtui toisenkin kerran 1943. Ryti tahtoi jatkaa presidenttinä, mutta samaan virkaan halusi myös Mannerheim ja hänellä oli suuri kannatus. Viimeksi mainittu ei kuitenkaan asettunut käytettäväksi, koska ei ollut takeita hänen varmastakaan ja nimenomaan ylivoimaisesta valinnastaan. Toisaalta Mannerheimia haluttiin myös säästää ja pitää ”hyllyllä” toisia aikoja ajatellen.

Vaikka Ryti valittiinkin ylivoimaisesti presidentiksi, häneltä ei jäänyt havaitsematta häntä vastustava laaja oppositio. Se heikensi presidentin valtaa – ainakin henkisessä mielessä. Toinen ratkaisevasti presidentin valtaa vähentänyt tapahtuma oli uuden hallituksen muodostaminen. Ryti olisi halunnut Rangellin jatkavan, mutta siihen ei enää ollut parlamentaarisia mahdollisuuksia. Uudeksi pääministeriksi tuli kokoomuslainen professori Edvin Linkomies, joka ei suinkaan tyytynyt toimimaan ”presidentinhallituksen puheenjohtajana” kuten Rangell. Vaikka Ryti ja Linkomies tunsivat toisensa jo nuoruuden ajoilta, he olivat jopa nuorsuomalaisina puoluetovereita, ei heidän suhteensa koskaan muodostunut läheiseksi. Ryti syrjäytyi vähitellen aktiivisesta ulkopolitiikan hoitamisesta. Vaikutus Rytin väitettyyn passivoitumiseen (Linkomies) on ollut sillä tosiasialla, että pian uuden hallituksen toimesta alettiin valmistella mahdollisuutta hädän hetkellä uhrata tasavallan presidentti rauhanneuvottelujen avaamiseksi. Toisin sanoen noin puoli-toista vuotta myöhemmin toteutunutta Rytin–Ribbentropin sopimuksen kaltaista tilannetta osattiin ennakoita ja siihen valmistautua. Rytin väsymys johtui ainakin osittain myös hänen heikentyneestä terveydestään.

Heti suurhyökkäyksen alettua Linkomiehen linja oli selvä: Rytin oli erottava Mannerheimin tieltä. Ribbentropin saavuttua Suomeen

Presidentin adjutantti everstiluutnantti Åke Slöör esittelee rintamatilannetta kartalta. (SA-kuva)

President Ryti studying a map of the front.

juhannuksena 1944 tilanne hahmottui nopeasti. Hitler ei tyytyisi sanalliseen uskollisuudenvakuutteluun, vaan vaati kirjallista tahdonilmaisua. Ryti voitiin nyt uhrata. Vastoin tahtoaan Ryti Mannerheimin vaatimuksesta ja oikeusoppineiden tuella allekirjoitti Hitlerille osoitetun kirjeen, jossa hän vakuutti, ettei hän tai mikään hänen nimittämänsä hallitus tekisi erillisrauhaa ilman Saksan hallituksen lupaa. Ryti olisi ehdottomasti halunnut alistaa tekstin eduskunnan hyväksyttäväksi. Ylipäällikkö oli sitä mieltä, että pelkkä ”yksityiskirje” Hitlerille riittäisi. Ryti onnistui kuitenkin laistamaan Mannerheimin alkuperäisen ajatuksen yksityiskirjeen lähettämisestä Hitlerille: Ryti taitavana juristina alisti kirjeensä tekstin hyväksyttäväksi valtioneuvoston kahdessa istunnossa, joidenka pöytäkirjan liitteeksi kirje myös tuli.

Juhannuksen aikaan 1944 hallitus ja koko maan ylin johto joutuivat tempelinharjalle. Toisaalta Tukholman kautta oli saatu viesti, että neuvostohallitus olisi valmis neuvottelemaan Moskovassa,

Tasavallan presidentti Risto Ryti ja hänen adjutanttinsa eversti Aladár Paasonen. (SA-kuva)

President Ryti and his ADC Colonel Paasonen.

mutta sillä edellytyksellä, että Suomi ilmoittaisi ehdottomasti antautuvansa. Tarkempia antautumisehtoja ei tosin tunnettu, mutta pääministeri Linkomies ja hallituksen enemmistö sekä marsalkka Mannerheim tulkitsivat sanamuodon sanatarkasti. Tässä he olivat täysin oikeassa. Toisaalla oli von Ribbentrop, joka vaati sitoutumista Saksan kohtaloon, mutta joka samalla lupasi konkreettista tukea aseiden ja joukkojen muodossa. Hallitus ja ylipäällikkö valitsivat tietoisesti taistelujen linjan, jotta onnistuttaisiin luomaan edullisemmat neuvotteluehdot. Ratkaisu osoittautui oikeaksi, sillä syksyn 1944 neuvotteluissa ja ennakkokokonksenteissa ei vaadittu enää ehdotonta antautumista.

Rytin viimeiseksi suureksi poliittiseksi päätökseksi tuli alistuminen ylipäällikön ja pääministerin vaatimukseen ja samalla sekä poliittinen että henkilökohtainen uhrautuminen isänmaan puolesta. Ryti oli jo aikaisemmin todennut Linkomiehelle, "ettei sillä ole merkitystä vaikka me kuolisimme, kunhan vain Suomi säilyy". Kun

Mannerheim epäroi heinäkuussa presidentin tehtävien vastaanotamisessa, suunnitteli Ryti jo sitä vaihtoehtoa, että hän johtaisi valtakunnan rauhaan. Tätä mahdollisuutta hän ei koskaan saanut. Vaihtoehto tuskin olisi ollut realistinen, mutta ajatus kuvaa hyvin Rytin voimakasta velvollisuudentuntoa loppuun saakka. Mannerheimin valitellessa Rytille, että hän oli joutunut vaatimaan Ribbentropin sopimuksen tekoa, vastasi Ryti hänelle ominaisella tavalla: ”Vastasin, ettei siinä ollut mitään valittamista ja että vastuu sopimuksesta, riippumatta siitä, mitä neuvoja kukin oli antanut, joka tapauksessa oli minun. Nyt oli asioita hoidettava eteenpäin.” Ryti jätti eroilmoituksensa valtioneuvostolle 29.7.1944.

Ryti osallistui vielä elokuun lopussa 1940 presidentti Mannerheimin kutsusta neuvotteluun Neuvostoliiton lähettämistä aselevon ennakkoehdoista. Neuvotteluun osallistuneet päätyivät yksimielisesti suosittelemaan myönteisen vastauksen lähettämistä Moskovaan.

Rytin aktiivinen ura ei kuitenkaan päättynyt eroon presidentin tehtävistä. Iältään hän oli vasta 55-vuotias, eikä suinkaan fyysisesti tai henkisesti murtunut mies – väsynyt kyllä. Väsymys meni ohitse loppukesän ja syksyn pitkän loman avulla. Suomen Pankin pääjohtaja, entinen pääministeri J. W. Rangell lähetti elokuun lopulla 1944 kirjeen eduskunnan pankkivaltuusmiehille, jossa hän asetti harkittavaksi, ”eikö olisi ryhdyttävä toimenpiteisiin, jotta ne tiedot, se tuntemus ja taito, joita entinen Tasavallan presidentti Risto Ryti raha-asiajn alalla edustaa, saataisiin käyttöön valtakunnan hyväksi siten, että hänet uudelleen nimitettäisiin Suomen Pankin johtokunnan puheenjohtajan (pääjohtajan) virkaan”. Rangell oli itse valmis eroamaan Rytin tieltä ja siirtymään johtokunnan avoimena olevan jäsenen paikalle. Ryti nimitettiin edellä mainittuun tehtävään avoimella kirjeellä jo 1.9.1944. Hän tarttui luonteensa mukaisesti voimakkaalla kädellä Suomen finanssi- ja talouspolitiikkaan. Rytin lääkkeet olivat paljolti samat kuin 1920-luvun alun ja 1930-luvun suuren laman vaikutusten selvittämisessä. Näillä näkemyksillä hän ajautui nopeasti törmäyskurssille inflatorista talouspolitiikkaa harjoittavien hallitusten, ennen muuta kolmen suuren hallituksen kanssa. Tämä ja ulkopoliittiset syyt johtivat hänen tosiasialliseen erottamiseensa kesällä 1945.

Ryti tuomittiin helmikuussa 1946 sotasyyllisenä kymmeneksi vuodeksi kuritushuoneeseen. Presidentti Paasikivi armahti hänet

toukokuun lopulla 1949 60-vuotiaana. Ryti oli väsynyt ja sairas, eikä hän houkutteluista huolimatta enää halunnut palata yhteiskunnalliseen toimintaan. 1950-luvulla Ryti sai vastaanottaa useita kunnianosoituksia akateemisesta maailmasta, niistä merkittävin oli valtiotieteen kunniatohtorin arvo toukokuussa 1956. Sairauden vuoksi hän ei enää itse voinut tulla vastaanottamaan arvon merkkejään. Vain viisi kuukautta myöhemmin, 25.10.1956 hän kuoli. Rytin hautajaisista muodostui suuri kansallinen surujuhla, johon myös samana vuonna valittu presidentti Urho Kekkonen osallistui.

Summary

RISTO RYTI AS A WAR LEADER

'In his way of thought Risto Ryti was not a man of war but of peace. Yet events were so great that they rolled over him ... In the course of events there were features of the greatness of a classical tragedy.'

Matti Kurjensaari, columnist

Risto Ryti experienced the terror of the Finnish War of Independence and Civil War as a young lawyer of under thirty years of age. He was an eyewitness of the brutal murder of Alfred Kordelin, 'the richest man in Finland', in November 1917. Ryti's brothers were among the Finnish activists who had been aiming at independence. Ryti did not himself take part in the war at the front because he had to remain in hiding in Helsinki which was occupied by the Red Guards. After the war, in the spring of 1918, Ryti worked for some time in the financial administration of the 'White Army'. Ryti's powerful opposition to bolshevism and communism as well as his strong aversion to Russia originated during those years.

Already as a young man Ryti adopted a liberal world view in which an emphasis on national defence played no part. As chief executive of the Bank of Finland and as a young minister of finance he judged that the world would no longer be so stupid as to plunge into a world war for a second time. Because of this Ryti did not support a strong increase in the level of armaments during the 1930s.

After the Winter War had begun on 30 November 1939, when the Soviet Union invaded Finland without a declaration of war, Ryti was appointed the new prime minister. However, he was comparatively well informed about the army's level of armaments because he had served as a member of the committee preparing the law on equipment procurement. As was his wont, Ryti directed all his energy to his new task. In a short time he absorbed a quantity of information about the armed forces which astonished even Field Marshal Mannerheim, the commander-in-chief. Ryti maintained his sense of reality during the final phase of the war in March 1940 and did not agree to request assistance from the governments of Great Britain and France, even though they continually increased their offers to help Finland by means of military intervention through Scandinavia.

Ryti had studied in England before the First World War, he had a good command of English, and between the wars had formed

excellent relations with both the British and United States banking worlds. It was tragic that he became the very man who had to lead Finland into cooperation with Hitler's Germany in 1941-44. After Germany had occupied Norway and Denmark and conquered France, Finland found itself almost completely isolated. Germany became the only support against continued pressure from the Soviet Union. The unjust peace which ended the Winter War aroused in Finland the desire to reconquer the lost territory of Karelia including Viipuri, Finland's second largest city. However, the Finnish army advanced across the old frontiers into Russian Karelia. This led to the declaration of war on Finland by Great Britain on 6 December 1941, which was a severe personal blow to Ryti.

After the Soviet Union had begun its successful great offensive on 10 June 1944, Ryti was forced to sign a personal undertaking to Hitler that Finland would not make peace without the consent of 'Great Germany'. Ryti knew he was sacrificing himself. Only a little over a month later he resigned from his duties as president of the republic, an appointment he had held since December 1940. Marshal Mannerheim was elected as his successor. Because the Soviet Union so demanded, Risto Ryti was condemned in 1946 to ten years' hard labour as a 'war criminal'. President Paasikivi pardoned him in May 1949 and he died, esteemed by the entire nation, in 1956.

SUOMEN SODANAIKAISEN TIEDUSTELUN SALAINEN RAHOITUS JA SEN KÄYTTÖ

Joulukuussa 1944 puolustusvoimat siirtyivät rauhan ajan kokoonpanoon ja Päämaja muuttui Puolustusvoimain Pääesikunnaksi (PvPE). Sodanaikaista suurta sotilastiedusteluorganisaatiota ryhdyttiin vähitellen purkamaan ja valtaosa reserviläisistä kotiutettiin. PvPE:n rauhanajan organisaatioon ei sisällynyt tiedusteluosastoa, vaan kokoonpano noudatti 1930-luvun lopun ja välirauhan ajan 1940–1941 mallia, jossa oli ulkomaaosasto. Päämajan tiedustelujaoston vakinainen ja muu palkattu henkilöstö ja myös osa tehtävistä suppeammassa muodossa siirtyivät ulkomaaosastoon, mutta se ei tietenkään ollut kooltaan kuin varjo edeltäjästään. Ulkomaaosasto sai tiedustelujaostolta muutakin sotavuosien perintöä, nimittäin tiedustelun ns. lahjoitusvarat. Näiden salaperäisten rahojen ja niillä hankitun omaisuuden värikkäät vaiheet ulottuvat yllättäen lähes nykypäiviin saakka. Mistä rahoista oikein oli kysymys?

Varojen saanti

Talvisodan jälkeisen ns. välirauhan aikana Suomen sotilastiedustelu sai 25.6.1940–17.6.1941 huomattavia budjettirahoituksen ulkopuolisia salaisia rahavaroja. Nämä varat pidettiin normaalin kirjanpidon ulkopuolella ja ne olivat pelkästään tiedustelujohdon käytössä; niinpä ne olivat sotavuosina ja vielä kauan sodan jälkeenkin vain pienen piirin tiedossa. Tiedustelukirjallisuudessa näistä varoista on vain pari lyhyttä mainintaa. Raimo Heiskanen toteaa ohimennen niiden olemassaolon sodanaikaista tiedustelua käsittelevässä kirjassaan.¹ Niihin viittaa myös U. A. Käkönen, joka kehaisee tiedustelun pystyneen sodan aikana rahoittamaan itsensä siinä määrin, että varoja jäi sodan jälkeen niin paljon, että niitä oli

---

* (s. 1953) filosofian maisteri, toimii tutkijana Pääesikunnassa.

vieläkin – siis 1970 – tiedustelun käytettävänä.² Myös Erkki Pale, joka Käkösen tavoin palveli sotien aikana Päämajan tiedusteluosastossa, mainitsee lahjoitusvarat omakustanteena julkaisemassaan kirjassa – hänkin vain alaviitteessä.³ Hieman enemmän lahjoitusvaroista kerrotaan Matti Kososen tuoreessa, itärajan tiedustelua koskevassa tutkimuksessa.⁴ Myös alkuperäisiä asiakirjalähteitä on säilynyt, ja niistä käy selville lahjoitusvarojen määrä, käyttötarkoitus, pitkälti jopa käyttökin, mutta ei niiden alkuperä. Primaarilähteiden säilyminen on yllättävää, kun otetaan huomioon se, miten vähän sodanaikaisen tiedustelun arkistoa yleensä on säilynyt, ja se, että asia oli hyvin arkaluontoinen.

Varojen saannista ei ymmärrettävästi ole käytettävissä primaarilähteitä, jos siitä ylipäänsä koskaan on papereita laadittukaan. Varojen kanssa tekemisissä olleet tiedustelu-upseerit eivät jälkeensä antamissaan todistuksissa paljastaneet niiden alkuperää, vaan totesivat vain, että varat oli saatu ”erinäisiltä lahjoittajilta”⁵ tai ”yksityishenkilöiltä”⁶. Näyttää ilmeiseltä, että osa, ehkä jopa suurin osa varoista saatiin japanilaisilta. Tähän viittaavat sekä Erkki Pale⁷ että myös Kosonen⁸. Kumpikaan ei yksilöi japanilaisia tarkemmin, mutta ei liene epäilystä siitä, että kyseessä oli Japanin tiedustelupalvelu *Kempei Tai*. Yhtä lailla selvää on, etteivät japanilaiset hyvää hyvyttään lahjoittaneet rahaa Suomen sotilastiedustelulle, vaan mitä ilmeisimmin rahat olivat maksu Suomen radiotiedustelun kokoamasta, Puna-armeijan salakirjoitettua radioliikennettä koskevasta materiaalista, jota luovutettiin japanilaisille. Suomen sotilastiedustelulla oli erityisen hyvät yhteistyösuhteet japanilaisiin jo 1930-luvulta lähtien.⁹ Japanilaisten lisäksi Suomen tiedustelu sai salaista rahoitusta myös kotimaisista lähteistä, mihin Kosonen kiinnostavasti viittaa.¹⁰ Tämä onkin ainoa suomalaisiin lahjoittajiin viittaava tieto ja sekin valitettavasti dokumentoimaton, sillä Kososen tutkimuksessa ei ole lähdeviitteitä.

Asiakirjalähteiden mukaan varoihin liittyi lahjoittajien ehto, jonka mukaan niitä ei saanut sisällyttää valtion virallisiin varoihin eikä tilinpitoon. Salamyhkäisyys ei sinänsä ole outoa, kun muistetaan rahojen saantiajankohta. Voidaan myös olettaa, että kyseisen klausuulin nimenomaan kotimaisten lahjoittajien sanelema – japanilaisilla tuskin olisi ollut tarvetta sellaiseen. Kaiken kaikkiaan kysymys ei ollut aivan vähäisestä omaisuudesta, mihin Käkösenkin letkautus viittaa.

Varojen määrä ja hoito

Pääsikunnan ulkomaaosaston vuonna 1954 tekemän selvityksen mukaan tiedustelujaosto sai vuoden 1940 aikana noin 2,4 miljoonaa markkaa, 18 000 Yhdysvaltain dollaria ja 16 000 Ruotsin kruunua sekä alkuvuoden 1941 aikana vielä 450 000 markkaa ja 2 000 dollaria.¹¹ Silloisten valuuttakurssien mukaan saatujen 20 000 dollarin arvo oli n. 990 000 Suomen markkaa ja kruunujen 190 000 markkaa. Saatujen varojen kokonaisuus oli nykyrahaksi muutettuna kaikkiaan 5,4 miljoonaa markkaa.¹²

Taulukkoon 1 on koottu asiakirjalähteistä ilmenevät tiedot salaisen lahjoitusomaisuuden määrästä ja kehityksestä vuosina 1945–1954.¹³ Sotavuosilta ei ole saatavissa vastaavia tietoja. Lahjoitusvarojen kirjanpidollinen kokonaisarvo vaihteli sodan jälkeisinä vuosina 3,7 ja 4,6 miljoonan markan välillä, ja arvo muuttui varojen käyttötilanteen ja valuuttakurssien vaihtelun mukaan. Lahjoitusvaroilla hankitut kiinteistöt ovat taseissa vuosien 1940–1941 hankinta-arvoillaan, mutta on selvää, että 1940-luvun loppupuolella niiden todellinen arvo oli jo moninkertainen. Laskelmissa ei ole otettu huomioon lahjoitusvaroilla hankittua melko runsasta irtainta omaisuutta, jonka inventaarioarvo vuonna 1952 oli yli 350 000 markkaa.¹⁴

Varoja hoidettiin luvutulla tavalla eli irrallaan tiedustelujaoston normaalista budjettirahoituksesta, ja niistä pidettiin erillistä kirjanpitoa. Huomattava osa varoista käytettiin kiinteistöhankintoihin, ja lopuista muodostettiin tiedustelun toimintamenoja varten ns. B-rahasto, jonka käyttö oli tiukasti tiedustelujohdon vallassa. Todennäköisesti vain harvat tiesivät tästä yksityisestä rahoituslähteestä, tiedustelujohdon lisäksi muutama muu upseeri. B-rahaston varat olivat pankkitileillä, joille myös ohjattiin sodan jälkeen kiinteistöistä saadut vuokratulot. Tilien saldo näyttää vaihdelleen eri aikoina kymmenistä tuhansista useisiin satoihin tuhansiin markkoihin. Lisäksi osa varoista oli tiedusteluosaston – ja sodan jälkeen ulkomaaosaston – kassakaapissa käteiskassana, joka sekin oli yleensä kymmenien tuhansien markkojen kokoluokkaa. Pankkitileihin ja käteiskassaan oli käyttöoikeus vain parilla tiedustelujohdon kuuluneella upseerilla, nimittäin tiedustelujaoston päälliköllä eli eversti Lasse Melanderilla keväeseen 1942 saakka ja hänen jälkeensä eversti Aladár Paasosella, tiedusteluosaston päälliköllä

Taulukko 1. Puolustusvoimien Pääesikunnan ulkomaosaston salaiset lahjoitusvarat (markkoina) vuosina 1945–1954.

	14.9.1945	30.4.1948	23.5.1949	21.3.1952	17.6.1954
Rahaa kassassa	56 000	38 000	47 000	5 000	36 000
Rahaa pankissa	495 000	412 000	82 000	512 000	870 000
Kiinteistöt (hank.hinta)	1 510 000	1 510 000	1 510 000	1 510 000	1 510 000
Arvopaperit (obligaatit)	38 000	374 000	302 000	148 000	74 000
Kuitit saatavista	69 000		148 000		
USA:n dollareina	760 000	1 026 000	386 000	655 000	555 000
Ruotsin kruunuina	1 041 000	1 242 000	941 000	637 000	319 000
Ruplina	700				
Puntina			274 000	323 000	312 000
Yhteensä mk	3 970 000	4 601 000	3 690 000	3 790 000	3 676 000

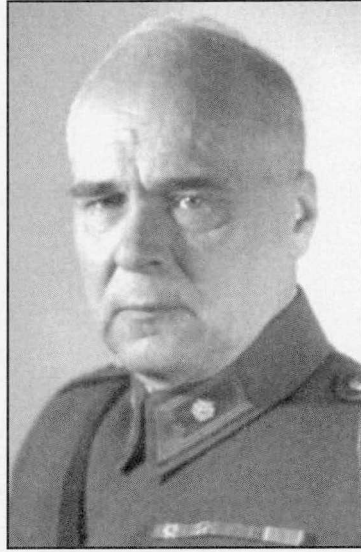
everstiluutnantti Yrjö Pöyhösellä, radiotiedustelua johtaneella everstiluutnantti Reino Hallamaalla sekä myöhemmin myös tiedustelujaoston huoltopäälliköllä majuri Pekka Jänhiällä. Paasosta lukuun ottamatta kaikki olivat olleet tiedustelun palveluksessa jo 1930-luvulla.

Tiedustelun johdossa tehtiin henkilövaihdoksia 1942. Tiedustelujaoston päälliköksi nimitettiin huhtikuussa 1942 eversti Paasonen ja tiedusteluosaston päälliköksi syyskuun lopulla 1942 everstiluutnantti Kaarlo Somerto, joka siis korvasi Yrjö Pöyhösen. Lokakuussa 1942 Paasonen käski siirtää lahjoitusvarat ja -omaisuuden Päämajan ”Radiotiedusteluosaston”¹⁵ käyttöön ja omistukseen. Siitä lähtien käskyt varojen käytöstä antoi joko tiedustelujaoston tai ”Radiotiedusteluosaston” päällikkö, toisin sanoen Paasonen tai Hallamaa, ”tai näitä vastaavat rauhan aikana”.¹⁶ Viimeksi mainittu sanamuoto viittaa siihen, että varauduttiin jo sodan loppumiseen. Lahjoitus-

Eversti Aladár Paasonen (1898–1974), sotilasasiamies Moskovassa 1930 ja 1931–33, sotilasasiamies Berliinissä 1933, JR 5:n komentaja 1941–42, Päämajan tiedustelujaoston päällikkö 1942–44, PvPE:n ulkomaosaston päällikkö 1944–45. (SA-kuva)

Colonel Aladár Paasonen, military attaché in Moscow in 1930 and 1931–33.

Majuri Pekka Jänhiä (1895–1959), YE:n tilastotoimiston upseeri 1930–36, tilastotoimiston Sortavalan alatoimiston päällikkö 1936–40, Päämajan tiedustelujaoston huoltopäällikkö 1940–44, PvPE:n ulkomaosaston ulkomaatoimiston talouspäällikkö 1945–51. (SA-kuva)

Major Pekka Jänhiä.

omaisuuden hoitojärjestelyjen muuttaminen liittyi selvästi tiedustelujohtoon henkilövaihdoksiin. Paasonen ei antanut lahjoitusvarojen käyttöoikeutta tiedusteluosaston uudelle päällikölle Somertolle, vaan tämän alaiselle everstiluutnantti Hallamalle, joka oli saavuttanut Paasonen luottamuksen. Hallamaan johtama radiotiedustelu oli jo siihen mennessä osoittautunut sotilastiedustelumme ”kruununjalokiveksi” ja oli tiedustelujaoston elimistä myös lukumää-

Everstiluutnantti Yrjö Pöyhönen (1897–1971), YE:n tilastotoimiston upseeri 1931–37, YE:n tilastotoimiston päällikkö 1937–39, Päämajan tiedusteluosaston päällikkö 1939–40, PvPE:n tilastotoimiston päällikkö 1940–41, Päämajan tiedusteluosaston päällikkö 1941–42. (SA-kuva)

Lieutenant Colonel Yrjö Pöyhönen.

Eversti Reino Hallamaa (1899–1979), radiojoukoissa vuodesta 1918, Päämajan tiedusteluosaston viestitiedustelutoimiston (Tied.2) päällikkö 1939–40, Päämajan Radiopataljoonan komentaja 1941–44, tiedusteluosaston päällikkö 1944, PvPE:n ulkomaosaston ulkomaatoimiston päällikkö 1944–45. (SA-kuva)

Colonel Reino Hallamaa.

räisesti suurin. Ehkä Paasonen näin halusi turvata sen toimintaedellytykset.

Sodan jälkeen vastuu lahjoitusomaisuudesta periytyi loogisesti PvPE:n ulkomaosaston päällikölle, koska rauhan ajan organisaatioon ei kuulunut tiedustelujaostoa eikä myöskään radiotiedusteluelimiä. Everstit Paasonen ja Hallamaa olivat aluksi vielä rauhan ajan organisaatiossakin tiedustelun johdossa siihen saakka, kunnes

Eversti Kaarlo Somerto (1895–1965), sotilasasiamies Moskovassa 1938–39, Päämajan tiedustelujaostossa 1939–40, Psto/2.Pr:n komentaja 1940–41, KTR 3:n komentaja 1941–42, Päämajan tiedusteluosaston päällikkö 1942–44, PvPE:n yhteysosaston päällikkö 1945–49, PvPE:n ulkomaaosaston päällikkö 1949–53. (SA-kuva)

Colonel Kaarlo Somerto, military attaché in Moscow in 1938–1939.

poistuivat Suomesta, Paasonen ulkomaaosaston päällikkönä kesäkuuhun 1945 ja Hallamaa ulkomaatoimiston päällikkönä huhtikuun alkuun 1945 asti. 1940-luvun lopulla ja 1950-luvun alkuvuosina tileihin oli käyttöoikeus ulkomaaosaston päälliköllä ja talouspäälliköllä – joka vuoteen 1951 saakka oli majuri Jänhiä ja hänen jäätyään eläkkeelle kapteeni Pauli Yrjölä.

Lahjoitusvaroja oli sijoitettu valtion obligaatioihin, ja osa varoista oli ulkomaanvaluuttana, jonka osuus varojen kokonaismäärästä oli koko ajan melko suuri. Tämä selittyy sillä, että merkittävä osa lahjoituksista oli alun perinkin tehty ulkomaanvaluuttana, ja varsinkin sodanjälkeisissä inflaatio-oloissa rahan arvo säilyi valuuttana selvästi paremmin kuin Suomen markkoina. Lisäksi valuuttaa käytettiin ennen kaikkea Suomen sotilasasiamiesten menoihin.

Sotavuosina valuutoilla suoritettiin erinäisiä finanssioperaatioita, joille on vaikea nähdä muuta tarkoitusta kuin halu turvata varojen arvon säilyminen sodanaikaista inflaatiota vastaan. Esimerkiksi toukokuussa 1942 ostettiin yhdeksän kiloa kultaa, josta maksettiin runsaat 48 000 Ruotsin kruunua eli 562 000 markkaa. Dollareita vaihdettiin kruunuiksi useaan otteeseen vuosina 1942 ja

*Kapteeni Pauli Yrjölä (1919–97),
PvPE:n ja Pääesikunnan ul-
komaosaston taluspäällikkö
1951–58. (SA-kuva)*

Captain Pauli Yrjölä.

*Eversti Joel Walldén (1894–1972),
Päämajan tiedustelujaoston pääl-
likön apulainen ja yhteysupseeri
Helsingissä 1943–44, PvPE:n ul-
komaosaston päällikkö 1945–
47. (SA-kuva)*

Colonel Joel Walldén.

1944 ja punniksi vuoden 1948 lopulla. Kultasijoitus jäi lopulta lyhytaikaiseksi: tammikuussa 1944 siitä myytiin n. 1,6 kiloa 614 000 markalla ja kesäkuun alussa 1945 loput eli 7,4 kiloa, josta saatiin 40 000 Ruotsin kruunua.¹⁷ Kultakaupat tuottivat hämmästyttävän voiton: hankintahinta saatiin yli kaksinkertaisena takaisin.¹⁸

Lahjoitusomaisuutta koskeva kirjanpito vaikuttaa huolellisesti pidetyltä, mikä ei ole ihme, sillä siitä vastasi suurimman osan aikaa tiedustelujaoston ja sodan jälkeen ulkomaosaston taluspäällikkönä toiminut majuri Jänhiä, joka oli erittäin tarkan ja tunnollisen upseerin maineessa.¹⁹ Rahaliikenne ilmenee pankkikirjoista, šekki-vihkojen kannoista, vuokrakuiteista yms. dokumenteista. Erilaisis-

ta hankinnoista on menotositteita, ja säilyneistä asiakirjoista ilmenee myös muuta varojen käyttöä, mutta säilyneet tositteet eivät selvästikään kerro kaikkea varojen käyttöä. Tiedustelutoiminnan luonteeseen kuuluu, että kaikkea ei panna paperille. Tämä on koskenut myös rahankäyttöä, erityisesti sotaoloissa toimittaessa. Tästä huolimatta ei ole mitään aihetta uskoa, että varoja olisi joutunut hämärille teille tai käytetty muuten väärin.

Varojen käyttö

Tiedusteluosaston päällikön everstiluutnantti Pöyhösen heinäkuussa 1940 kirjoittaman asiakirjan mukaan lahjoitusvarat olivat salaisia ja ne saatiin ”tiedustelu-, edustus-, kalusto- ym. menoja” varten.²⁰ Sodan jälkeen tammikuussa 1946 Yleisesikunnan päällikön sijainen kenraalimajuri K. A. Heiskanen ja PvPE:n ulkomaaosaston va. päällikkö eversti Joel Walldén todistivat, että varat oli tarkoitettu ”viestiliikenteen ylläpitämiseen ja kehittämiseen sekä tällä alalla työskentelevien henkilöiden kouluttamiseen, kokeilujen suorittamiseen, tarpeellisten kiinteistöjen ja huoneistojen hankkimiseen ym. tätä tarkoittaviin tarkoituksiin”.²¹ Kolmannen version varojen käyttötarkoituksesta esitti ulkomaaosaston päällikkö eversti Somerto vuonna 1952 puolustusministerille: varat oli saatu ”tiedustelupalveluksen tarkoituksia ja tehostamista varten”.²²

Käytettiinkö salaisia varoja sillä tavoin kuin tarkoitus oli? Täydellistä varmuutta kaikilta osin ei ole, mutta säilyneiden tositteiden perusteella voidaan todeta, että ainakin sotavuosina käyttö on ollut lahjoittajien tahdon mukaista. Heiskasen kirjan mukaan varoja käytettiin ”ainakin kaluston hankkimiseen”. Niin todella tehtiin: tiedustelujaoston kiinteistöihin ostettiin irtaimistoa kuten Artekin huonekaluja, keittiövälineitä ja astioita, joita tarvittiin tiedustelujohdon edustamiseen, lähinnä ulkomaisten vieraiden kestitsemiseen ja ylläpitoon. Todennäköistä on, että lahjoitusvaroja käytettiin myös tiedustelujohdon matkakuluihin.

Sodan jälkeen, kun sotilaallista tiedustelutoimintaa ei enää muodollisesti ollut, lahjoitusvaroja käytettiin ainakin PvPE:n ulkomaosaston ulkomaatoimiston (Ulk. 2) työn tukemiseen. Se jatkoi tiedustelutoimintaa rauhan ajan organisaatiossa. Käytännössä ainoa ero 1930-luvun lopun organisaatioon oli, että toimiston nimi oli

silloin tilastotoimisto. Tiedustelutoimintaan ei siis tosiasiallisesti tullut katkosta, vaan ulkomaatoimisto jatkoi vähillä resursseillaan tietojen keruuta ja analysointia. Henkilöstö oli sodan aikana tiedusteluosastossa ollut kantahenkilökuntaa ja palkattua siviilihenkilöstöä. Tärkeinä lähteinä käytettiin ulkomaisia sotilasalan lehtiä ja kirjoja, koska muu tiedonhankinta oli vaikeaa. Ulkomaatoimisto hankki tätä aineistoa pääosin lahjoitusvaroilla Helsingistä, mutta myös Tukholmassa olevan Suomen sotilasasiamiehen avulla: tämä osti sekä ruotsalaisia että muita länsimaisia sotilasalan kirjoja ja lehtiä ja lähetti niitä Helsinkiin. Tukholma oli noin kahden vuoden ajan kevästä 1946 kevääseen 1948 saakka ainoa paikka, missä Suomella oli sotilasasiamies. Lehtitilauksiin ja kirjaostoksiin käytettiin melko runsaasti rahaa. Esim. vuodeksi 1946 ulkomaatoimisto tilasi kaikkiaan 22 sanomalehteä, joukossa neljä ruotsalaista, kaksi venäläistä, kaksi brittiläistä ja sveitsiläistä sanomalehteä tärkeimpien kotimaisten päivälehtien lisäksi.²³ Ulkomaisia sotilas-aikakauslehtiä tilattiin niin paljon kuin niitä vain oli saatavissa. Ulkomaatoimisto toimitti ulkomaisista lehdistä löytämiään tietoja muille PvPE:n osastoille joko käännöksinä tai lähettämällä lehtiä sellaisinaan lainaksi viittauksin sivunumeroihin. Syksystä 1945 lähtien ulkomaatoimisto alkoi kääntää Neuvostoliiton tärkeimmän sotilasalan lehden *Krasnaja Zvezdan* artikkeleita.²⁴ Senkin saamisessa oli ensimmäisinä sodanjälkeisinä vuosina vaikeuksia, kun Moskovassa ei vielä ollut sotilasasiamiestä, mutta hyvät suhteet ulkoministeriöön olivat avuksi, ja suurlähetystö saatiin toimittamaan lehtiä Pääesikuntaan.

Kevästä 1948 lähtien Suomella oli taas sotilasasiamies Washingtonissa, Tukholmassa, Lontoossa ja Pariisissa. Lahjoitusvaroihin sisällyntä ulkomaanvaluuttaa käytettiin asiamiesten toimintamenoihin: heille hankittiin tarpeellisia välineitä kuten kiikareita, kameroita, radioita, toimistotarvikkeita ja työkaluja, joiden hankkimiseen muuten tuskin olisi ollut varaa. Esimerkiksi kameroita ostettiin kaikkiaan 23 kappaletta, joukossa neljä kuuluisaa Minox-”agenttikameraa”. Vuonna 1952 laskettiin, että lahjoitusvaroilla hankitun irtaimiston rahallinen arvo oli yli 350 000 markkaa, nykyrahana noin 53 000 markkaa.

Lahjoitusvaroja käytettiin sodan jälkeen myös edustamiseen, erona vain se, että niistä maksettiin myös puolustusvoimien ylimmän johdon edustuslaskuja. Lisäksi lähteistä käy ilmi, että ajoittain

varoja lainattiin yksityisille henkilöille, ts. niitä käytettiin myös eräänlaisena vippikassana. Tilapäisiä lainoja annettiin lähinnä ulkomaaosaston omalle henkilöstölle, mutta ajoittain muillekin kuten puolustusministeriön kansliapäällikölle. Irtaimisto- ja edustusmenoja merkittävämpää oli kuitenkin lahjoitusvarojen sijoittaminen kiinteistöihin, asuntoihin ja veneisiin, mikä tapahtui pääosin jos sodan aikana.

Kiinteistökauppoja bulvaaneilla

Huomattava osa lahjavarosta – yli 1,5 miljoonaa silloista markkaa – sijoitettiin kiinteistöjen ja asuntojen ostamiseen eri puolilta Suomea. Niitä käytettiin jatkosodan aikana tiedusteluelinten toimipaikkoina kuten radiotiedustelun kuunteluasemina ja koulutuspaikkoina sekä myös tiedusteluhenkilöstön majoittamiseen. Tiedustelutoimintaa oli myös eräiden kiinteistöjen käyttö tiedustelujohdon edustustarkoituksiin. Hankinnat tehtiin pääsääntöisesti jo välirauhan aikana 1940–1941, vain yksi jatkosodan aikana. Sijoitustoiminnasta ei ollut kysymys, vaikka hankinnat monessa tapauksessa olivat aikanaan myös hyviä sijoituksia, koska ne tehtiin otolliseen aikaan ja edullisilla hinnoilla.

Kiinteistöjen ja asuntojen hankinta suoritettiin hyvin poikkeuksellisella tavalla: muutamia tiedustelun vakinaiseen henkilökuntaan kuuluneita upseereita ja yksi siviilivirkamies toimi hankinnoissa bulvaaneina. He ostivat kohteet yksityishenkilöinä, mutta käyttäen tiedusteluosaston lahjoitusvaroja, ja kiinteistöt merkittiin lainhuudatuksia myöten heidän nimiinsä. Puolustusvoimat – tiedustelusta puhumattakaan – ei millään tavoin tullut esille hankintaprosessin aikana. Syy valeostajien käyttämisen oli luonnollisesti salaamistarve, koska kiinteistöt hankittiin tiedusteluelinten toimipaikoiksi. Menettely oli kieltämättä erikoinen, ja tietenkin mahdollinen vain edellyttäen, että ”ostajat” olivat luotettavia, hehän saivat juridisesti täydellisen omistusoikeuden ostettuihin kiinteistöihin. Asia tosin varmistettiin vielä sillä, että jokainen valeostaja allekirjoitti touko–kesäkuussa 1941 asiakirjan, jossa selvitettiin ao. kiinteistön todelliset omistussuhteet. Lisäksi siinä korostettiin, että kyseinen omistusjärjestely oli tehty ”vain virkasyistä”.²⁵

Kiinteistöomistukset ja niiden vaiheet 1950-luvun puoliväliin saakka

Tiedusteluosasto hankki lahjoitusvaroilla kaikkiaan seitsemän kiinteistöä tai asuntoa eri puolilta Suomea. Liitteenä olevaan luetteloon on koottu lähteistä ilmenevät tiedot niiden hankinta- ja omistusjärjestelyistä.

Helsingin keskustasta tiedusteluosasto osti Vuorimiehenkatu 14:n A-portaasta kaksi vierekkäistä huoneistoa, 30 m²:n yksiön sekä 3–4 huoneen asunnon, jonka pinta-ala on 120 m². Ne ostettiin tammikuussa 1941 juuri valmistuneesta (1940) uudesta talosta. Osakemerkinnät oli tehty jo heinäkuussa 1940. Asunnot merkittiin toimistosihteerin, ekonomi ja reservin vänrikki Toivo Salokorven nimiin, mutta hän ei niissä itse koskaan asunut, vaan asunnot olivat koko ajan vuokralla. Salokorpi oli pitkän linjan tiedustelumies, tullut Yleisesikunnan palvelukseen jo vapaussodan jälkeen ja toiminut 1920- ja 1930-luvulla tilastotoimiston Viipurin alatoimiston päällikkönä.²⁶ Talvisodan aikana hän oli Helsingissä sijainneen tiedusteluosaston Jaos V:n päällikkö. Sen tehtäviin kuului Baltian maihin kohdistuva agenttitiedustelu, jatkosodan aikana myös yhteydenpito pääkaupungissa oleviin ulkovaltojen edustajiin.²⁷ Yksi tiedusteluosaston šekkitileistä näyttää perustetun Vuorimiehenkadun asuntojen vuokratuloja varten. Tilin vastakirjaan merkittiin tilillepanoista useimmiten myös maksajan nimi. Helmikuussa 1941 tilille on maksanut 3 500 markkaa herra Higuti ja maaliskuusta lähtien herra S. Sasaki kuukausittain saman summan tammikuuhun 1942 saakka. Näyttää siltä, että edellä mainituille herroille vuokrattiin molemmat asunnot – nehän ovat vierekkäisiä. Helmikuusta 1942 lähtien asunnoilla oli eri vuokralaiset, sillä vuokraa alkoi tulla kahdelta eri maksajalta. Isompi asunto vuokrattiin suomalaiselle pariskunnalle, jolla ilmeisesti ei ollut mitään tekemistä tiedustelun kanssa. Sen sijaan yksiö jäi edelleen japanilaisten käyttöön, helmikuussa 1942 vuokran maksoi herra Saburo Ura ja maaliskuusta lähtien herra Hirose. Viimeksi mainittu ei enää elokuusta 1942 lähtien esiinny maksajana, mutta Ura vielä lokakuussa 1943. Sen jälkeen vuokranmaksajan nimeä ei ole merkitty šekkitilin vastakirjaan, mutta on aivan ilmeistä, että yksiö on koko ajan ollut japanilaisten käytössä. Näin jatkui vuoden 1944 syyskuun loppuun saakka, jolloin yksiöön tuli suomalainen vuokralainen.²⁸ Suurem-

Vuorimiehenkatu 14 Helsingissä. Tiedustelujaostolla oli kaksi asuntoa talon A-portaassa. (Kuva talvelta 2001)

The building in Helsinki where the Intelligence Department had two flats.

Ekonomi, reservin kapteeni Toivo Salokorpi (1892–1976), Itä-armeijan tiedusteluosaston kuulustelija 1918, Itäisen tiedusteluosaston kuulustelija 1918–22, YE:n tilastotoimiston Viipurin alatoimiston apulaispäällikkö 1922–27 ja päällikkö 1927–37, YE:n tilastotoimiston toimistos sihteeri 1937–39, Päämajan tiedusteluosaston upseeri 1939–40, tiedusteluosaston ja PvPE:n ulkomaaosaston jaos V:n päällikkö 1940–45, ulkomaaosaston toimistos sihteeri 1945–46. (SA-kuva)

Reserve Captain Toivo Salokorpi.

Majuri Eiiti Hirose, Japanin apulaissotilasasiamies Helsingissä 1941–44. (SA-kuva)

Major Eiji Hirose, Japanese assistant military attaché in Helsinki in 1941–1944.

man asunnon suomalaiset asukkaat pysyivät samoina aina vuoden 1954 loppuun saakka.

Mitä miehiä olivat nämä japanilaiset? Ulkoministeriön arkistossa olevien tietojen mukaan ensimmäinen herroista oli majuri Fugashi Higuti (tai Higuchi), joka toimi Japanin apulaissotilasasiamiehenä Tukholmassa. Hänet oli sivuakkreditoitu Helsinkiin tammikuusta 1941 helmikuuhun 1942, jolloin hän sai siirron Berliiniin.²⁹ Todennäköisesti Vuorimiehenkadun asunnot annettiin hänen käyttöönsä tammikuussa 1941, jolloin hänen akkreditointinsa alkoi. Vakituisemmaksi asukkaaksi tuli kuitenkin Japanin Helsingin-lähetystön sotilasasiamiestoimiston miespuolinen sihteeri Sadao Sasaki, jolla ei ollut diplomaattiasemaa. Hänenkin toimintansa Helsingissä jäi lyhyeksi, sillä myös hänet siirrettiin helmikuussa 1942 Berliiniin.³⁰ Yksiön vuokralaiseksi maaliskuussa 1942 tuli majuri Eiiti Hirose, joka oli Japanin apulaissotilasasiamies Helsingissä kesäkuusta 1941 syyskuuhun 1944 saakka. On hyvin todennäköistä, että hän asui Vuorimiehenkadun yksiössä toimikautensa loppuun saakka.³¹ Ulkoministeriön henkilöasiakirjoissa hänestä ei ole muita merkintöjä kuin maininta 1943 myönnetystä 4. luokan Vapaudenrististä ja ylennyksestä everstiluutnantiksi elokuussa 1944.³² Hirose oli Japanin radiotiedustelun upseeri, ja hänellä oli läheiset kontaktit suomalaisiin kollegoihinsa; sotavuosina hän mm. kävi useaan otteeseen Radiotiedustelukeskuksessa Sortavalassa.³³ Neljäs japanilainen (Saburo Ura) oli sotilasasiamiestoimistossa avustava siviilityöntekijä eikä häntä siksi mainita ulkoministeriön diplomaattilutteloissa. Hän siirtyi Japanin sotilasasiamiestoimistoon Tukholmaan sen jälkeen, kun Suomi oli tehnyt välirauhansopimuksen Neuvostoliiton kanssa syyskuussa 1944.³⁴ Se, että tiedustelujaosto vuokrasi omistamiaan asuntoja Japanin sotilasasiamieshenkilöstölle, on selkeä osoitus Suomen ja Japanin tiedustelupalvelujen hyvästä yhteistyösuhhteesta ja myös tukee aiempia tietoja tästä yhteistyöstä.

Tiedustelun kiinteistöistä ainakin tiedustelukirjallisuuden perusteella tunnetuin lienee Espoon Soukanniemessä ollut ns. ”Hallamaan huvila” eli Bergudd, jota myöhemmin on sijaintipaikkansa mukaisesti kutsuttu Moisiiniemeksi. Hallamaa ei sitä kuitenkaan todellisuudessa omistanut, vaan kyseessä oli samanlainen järjestely kuin muidenkin tiedusteluosaston kiinteistöjen osalta. Lähes hehtaarin merenrantakiinteistö huviloineen ostettiin lahjoitusva-

roilla keväällä 1941 ja merkittiin Hallamaan nimiin. Hän myös pysyi muodollisena omistajana aina vuoteen 1957 saakka, vaikka poistui Suomesta jo 1945. Tontilla oli vuonna 1910 rakennettu, alueen vanhalle huvila-asutukselle tyypillinen kaunis kaksikerroksinen hirsirakenteinen huvila, jossa oli neljä huonetta ja keittiö ja asuinpinta-alaa yli 150 m². Tontilla oli myös talusrakennus ja 1943 rakennettu rantasauna.

Sotavuosina Berguddin huvilaa käytettiin monenlaisiin tarkoituksiin. Se toimi tiedustelujohdon edustuspaikkana, tiedustelumiesten koulutuspaikkana ja radioasemana. Jo keväällä 1941 vierailla Staffanin saarella olevassa huvilassa annettiin radiosähkötäjä- ja tiedustelukoulutusta 14 virolaiselle ns. ERNA-miehelle, jotka sitten lähetettiin Viroon hankkimaan tietoja Puna-armeijan toiminnasta. Virolaisten kouluttajat asuivat Berguddin huvilassa. Bergudd oli ostettu huhtikuun alussa 1941 Staffanin saaren omistajan leskeltä, jonka mies oli myöhäissyksyllä 1939 saanut surmansa Viron rannikolla todennäköisesti tiedusteluretkellä.³⁵ Jatkosodan alkuvaiheessa Berguddissa toimi radioasema, joka piti yhteyttä virolaisiin. Myös radistit olivat virolaisia. Kuljetukset Suomenlahden yli suoritettiin moottoriveneillä käyttäen Soukan huvilaa tukikohana.

Bergudd oli tapahtumapaikkana myös kesäkuussa 1944, kun eversti Hallamaa ja Ruotsin sotilastiedustelun majuri Carl Petersén ensimmäisen kerran keskustelivat Stella Polaris -operaatiosta. Samoihin aikoihin siellä suunniteltiin koko Suomen kattavan tiedusteluverkon rakentamista miehityksen varalta.³⁶ Huvilassa harjoitetusta edustustoiminnasta kertovat sodan jälkeen tehdyt inventaariot, joiden mukaan irtaimistoon kuului mm. Artekin kalustoa, tarjoilupöytiä, sohvia ja nojatuoleja, Japanin ja Unkarin pienoisliput, öljyvärimaalauksia sekä erilaisia terassikalusteita aurinkotuoleineen. Kaikki oli hankittu tiedustelujaoston lahjoitusvaroilla. Ostotositteissa tavaran ostajaksi merkittiin yleensä peiteluku, jonka takana oli Päämajan Radiopataljoona.³⁷ Hallamaa oli Radiopataljoonan komentaja. Japani ja Unkari olivat niitä maita, joiden kanssa suomalaisilla oli pitkäaikaisinta tiedusteluyhteistyötä.

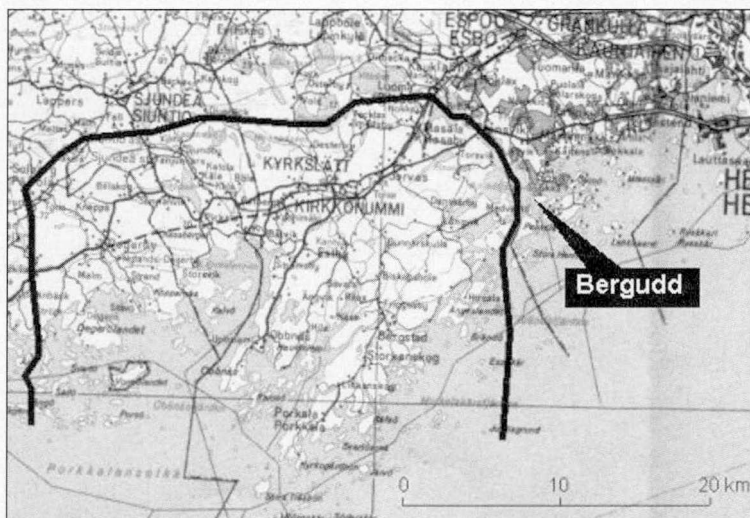
Sodan jälkeen ”Hallamaan huvilaa” ei enää tarvittu tiedustelun tarpeisiin, mutta välirauhansopimus toi sille kokonaan uuden käyttötarkoituksen. Syksyllä 1944 Porkkalan vuokra-alueen rajan vartiointiin siirrettiin aluksi puolustusvoimien joukkoja, jotka perusti-

Bergudd-huvila Moisniemessä Espoon Soukanlahden rannalla. Huvila purettiin rajavartiolaitoksen uudisrakennuksen tieltä vuonna 1983. (Kuva: Suomenlahden merivartiosto)

The Bergudd villa.

vat kenttävartioita keskeisiin paikkoihin rajan lähelle, ja yksi vartiopaikka tehtiin pikaisesti tyhjennettyyn Berguddin huvilaan.³⁸ Marraskuussa 1944 vartiointivastuu siirrettiin vasta perustetulle Erilliselle Rajavartiostolle (Er.R). Berguddin vaiheita tutkineen Eino Kekäläisen mukaan huvilassa ollut vartio kuitenkin siirtyi jo vuoden 1945 alussa viereiseen Staffanin saareen ja palasi takaisin Berguddin huvilaan vasta 1946. Syyksi tähän hän arvelee, että tiedustelujaosto tarvitsi huvilaa purkaessaan sodanaikaisia Viron

Bergudd-huvilan sijainti Porkkalan vuokra-alueen rajan tuntumassa.

The location of the Bergudd villa near the border of the Porkkala leased area.

asiamiesverkkoja vuoden 1945 aikana. Berguddia olisi tällöin käytetty tukikohtana haettaessa moottoriveneillä Virosta henkilöitä.³⁹ Vuoden 1946 puolivälissä puolustusministeriö luovutti Berguddin rakennuksineen korvauksetta uudelleen Erillisen Rajavartioston käyttöön ja yksi sen vartioasemista sijoitettiin huvilaan.⁴⁰ Neuvostoliiton luovuttua Porkkalan vuokra-alueesta sisäministeriö palautti Soukan huvilan takaisin puolustusministeriölle syksyllä 1956.

Kauniaisista tiedusteluosasto hankki Pekka Jänhiän nimiin loka-kuussa 1940 ns. Nyforsin huvilan, joka asiakirjoissa kulkee nimellä ”Päivän-Rinne”. Tämä omakotitalo eli huvila, niin kuin siihen aikaan oli tapana sanoa, on hehtaarin järvenrantatontilla keskellä nykyistä kaupunkia. Kaksikerroksinen rakennus, jossa on pinta-alaa 160 m², on yhä jäljellä. 1940-luvulla tontilla oli myös ulkorakennus ja erillinen sauna, jotka ovat hävinneet. Puutarhassa on pieni huonokuntoinen lautarakenteinen koppi, joka sodan aikana oli ns. radiokoppi. Huvilaan sijoitettiin jo tammikuussa 1941 radio-

tiedustelun asema n:o 11 eli radioasema, joka piti yhteyttä ulkomai-
siin radiotiedustelukeskuksiin kuten Saksaan, Ruotsiin ja Unka-
riin. Asema toimi Kauniaisten huvilassa huhtikuuhun 1942 saak-
ka, jolloin se siirtyi Sortavalaan.⁴¹ Sodan jälkeen Kauniaisten huvila
oli vallinneen asuntopulan vuoksi lähinnä asuinkäytössä. Vuokra-
laiset olivat tiedustelun tai radiotiedustelun entistä tai silloista
henkilökuntaa sekä poliiseja. Kuitenkin huvilassa suoritettiin tuol-
loin myös kuuntelutiedustelua asukkaina olleiden tiedustelumies-
ten voimin, ainakin keväästä heinäkuun puoliväliin 1945 saakka,
jolloin toiminta lopetettiin. Sen jälkeen Kauniaisten huvila oli pel-
kästään asuinkäytössä. Vuonna 1954 sauna ja ulkorakennus vuok-
rattiin Kauniaisten Eräsissit -nimiselle partiolippukunnalle ko-
koustilaksi nimellisellä kuukausivuokralla.

Kalikka-niminen 3,5 hehtaarin rantatila Yläneen kirkonkylässä
Pyhäjärven rannalla Satakunnassa ostettiin maaliskuussa 1941 ja
merkittiin pitkäaikaisen radiotiedustelu-upseerin majuri Ragnvald
Lautkarin nimiin. Tilalla oli kaksi asuinrakennusta, navetta ja
sauna. Jatkosodan aikana siellä toimi Radiopataljoonan Radiotie-
dustelukeskuksen alainen kiinteä radiosuuntimoasema n:o 13, jon-
ka vahvuus oli normaalisti 10 miestä.⁴² Sodan jälkeen tila raken-
nuksineen kävi tarpeettomaksi ja se annettiin vuokralle. Aluksi
siellä asui aseman viimeinen päällikkö perheineen, kunnes pää-
rakennus paloi toukokuussa 1947. Jäljelle jäänyt heikkokuntoisem-
pi asuinrakennus ei kelvannut ympärivuotiseen asumiseen, joten se
vuokrattiin vuodesta 1948 lähtien kesäisin loma-asunnoksi. Vuo-
sina 1949–1954 Kalikka oli erään helsinkiläisen johtajan kesä-
paikkana.

Rovaniemen maalaiskunnassa tiedustelujaosto omisti kaksi pien-
tä maatilaa. Ketola-niminen 1,6 hehtaarin tila ostettiin marras-
kuussa 1940 Hirvaksen kylästä Kemijoen rannalta paikasta, joka
on n. 13 kilometriä Rovaniemeltä lounaaseen. Tilalla oli pääraken-
nus ja maatalousrakennuksia. Siellä toimi jatkosodan aikana yksi
Radiotiedustelukeskuksen kiinteistä suuntimoasemista, asema n:o
14 vahvuudeltaan 10 miestä.⁴³ Tilalla oli lämmitettävä ”radiokoppi”,
jonka kalustukseen kuului mm. sänky, mikä kertoo ympärivuoro-
kautisesta toiminnasta.⁴⁴ Toinen maatila Rovaniemen maalaiskun-
nasta ostettiin vasta jatkosodan aikana joulukuussa 1943. Tämä
Ainola-niminen tila sijaitsi 1,5 hehtaarin saarella Kemijoessa seit-
semän kilometriä Rovaniemen itäpuolella, ja myös se oli tavanomai-

*Huvila Päivän-Rinne Kauniaisissa Gallträsk-järven rannalla.
(Kuva syksyltä 2000)*

The Päivän-Rinne villa.

nen maatila rakennuksineen. Kummankin tilan omistajaksi merkittiin majuri Harri Paatsalo, joka oli välirauhan aikana 1940–1941 PvPE:n ulkomaaosaston tilastotoimiston Rovaniemen alatoimiston (U2/P) päällikkö ja jatkosodan aikana tiedustelun kaukopartiopataljoonan (Erillinen Pataljoona 4) 4. Komppanian päällikkö⁴⁵. Ilmeisesti Ainolan tila oli yksi tämän komppanian tukeutumispaikeista, joita oli muitakin Rovaniemen seudulla.

Majuri Ragnvald Lautkari (1894–1974), YE:n tilastotoimiston upseeri 1935–39, Päämajan tiedusteluosaston upseeri 1939–40, Päämajan Radiopataljoonan teknillisen toimiston päällikkö 1941–44, PE:n viestiosaston tilapäinen virkamies 1952–54. (SA-kuva)

Major Ragnvald Lautkari.

Ketolan tila säästyi Lapin sodan tuhoilta nähtävästi vain sen ansiosta, että saksalaiset joukot saivat hävityskäskyt vasta juuri ennen vetäytymistään Rovaniemeltä, jolloin kaupungin ulkopuolella olleet kohteet olivat jo suomalaisten hallussa.⁴⁶ Sodan jälkeen erityisesti Lapissa oli hävitysten vuoksi huutava pula asunnoista ja kun Ketolallakaan ei ollut enää sotilaallista käyttöä, tila annettiin vuokralle. Ensimmäinen vuokralainen oli eräs kersantti perheineen, jonka mainitaan palanneen Ruotsista helmi–maaliskuussa 1945 ja joutuneen saman vuoden lokakuussa Valpon pidättämäksi.⁴⁷ Tämä saattaa viitata siihen, että hän olisi ollut sodan aikana tiedustelun palveluksessa, mahdollisesti Paatsalon entisiä alaisia.

Kemijoen saarella ollutta Ainolan tilaa käytettiin Paatsalon kiinteistöveroilmoituksen 1944 mukaan puolustuslaitoksen joukko-osaston 7275:n (= Er.P 4) tarkoituksiin huhtikuuhun 1944 saakka, jolloin päärakennus tuhoutui tulipalossa.⁴⁸ Myös Ainolan tila säilyi ehjänä Lapin sodassa, todennäköisesti samasta syystä kuin Ketolakin. Sodan päätyttyä Ainolakin annettiin vuokralle, puuttuvan päärakennuksen vuoksi lähinnä kesänviettopaikaksi, yhtenä kesänä vain lampaiden laitumeksi.

Maatilojen lisäksi tiedustelujaostolla oli pohjoisessa kaksi metsäkämpää, toinen Rokkalammen rannalla Kajaanin eteläpuolella ja toinen Silmjärven rannalla Rovaniemen pohjoispuolella, mutta ne hankittiin normaalilla budjettirahoituksella eivätkä siten kuulu tämän tutkimuksen piiriin. Niidenkin hankinnassa kuitenkin noudatettiin samanlaista bulvaanimenettelyä kuin hankittaessa lahjotusvaroilla kiinteistöjä. Rokka merkittiin PvPE:n ulkomaaosaston tilastotoimiston Kajaanin alatoimiston (U2/K) päällikön majuri Paul Marttinan ja Silmjärvi edellä mainitun Harri Paatsalon nimiin.

Tiedustelun moottorivenelaivue

Päämajan tiedustelujaostolla oli alkuvuodesta 1944 lähtien Viron tiedustelutoimintaan liittyviä kuljetuksia varten pieni moottorivenelaivue (viisi venettä), joka tukeutui Berguddiin Espooseen. Laivueen veneet ja miehistöt olivat virolaisia, mutta päällikkönä toimi lokakuulle 1944 saakka kapteeniluutnantti Heikki Aulio, joka tiedusteluosaston merijaoksen päällikkönä oli jo vuodesta 1940 lähtien pitänyt meritse yhteyksiä Viroon.⁴⁹ Hänen jälkeensä moottorivenelaivuetta johti komentajakapteeni Holger Carring nähtävästi tammikuuhun 1945 saakka, jolloin hän siirtyi Merivartiolaitoksen esikuntaan⁵⁰. Viimeistään alkusyksyllä 1944 moottorivenelaivue sai käskyn siirtyä Uuteenkaupunkiin, jolloin tiedustelutoiminta Virossa loppui. Laivueen uusi tehtävä oli valmistautua henkilökuljetuksiin Pohjanlahden yli.⁵¹ Todennäköisesti poliittisen tilanteen kehityksen vuoksi tätä virolaisvoimin ja -kalustoin toimivaa venelaivuetta ei katsottu voitavan enää pitää, ja vuoden 1945 alussa ryhdyttiin toimenpiteisiin sen korvaamiseksi. Virolaiset veneineen siirtyivät vähin äänin Ruotsiin jäiden lähdettyä huhtikuussa 1945. Tässä vaiheessa tarvittiin tiedustelun salaisia varoja, koska venelaivueelle oli edelleen tarvetta.

Tiedusteluosaston toimintaa jatkanut PvPE:n ulkomaosasto osti helmikuun alussa 1945 neljä lähes uutta moottorivenettä. Kolme niistä oli 9–10-metrisiä, uppoumarunkoisia ja keskimoottorilla varustettuja rannikkokalastusveneitä, jotka saavuttivat 10–12 solmun nopeuden ja soveltuivat hyvin saaristo-oloihin. Yksi oli mahonkinen pikavene, jonka nopeus oli peräti 30 solmua.⁵² Kevään aikana

*Kapteeniluutnantti Heikki Aulio (1907–62), merivartiolaitoksen upseeri 1931–37, Päämajan tiedusteluosaston merijaoksen päällikkö 1939–44, PvPE:n ulkomaanosaston upseeri 1944–45. (Kuva teoksesta *Ernan tarina*. Kustannus Oy Ajatus. Juva 1996)*

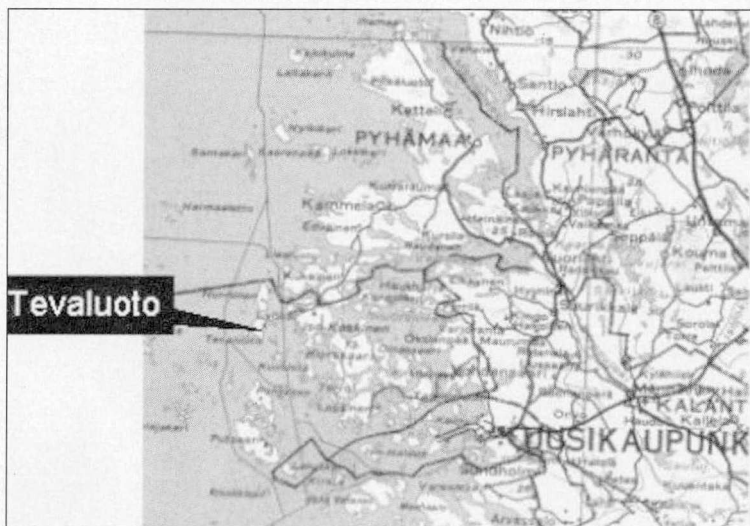
Lieutenant Commander Heikki Aulio.

veneet kunnostettiin ja varusteltiin monipuolisesti Uudenkaupungin veneveistämöllä. Niihin hankittiin mm. aivot, kuomut, tyynyjä ja patjoja, radiolähetinvastaanottimet sekä suomalaisia ja ruotsalaisia merikortteja.⁵³ Yhteen veneeseen asennettiin myös tehokkaampi moottori. Miehistö lienee saatu merivartiolaitoksesta. Ulkomaanosasto pyrki huolellisesti varmistamaan toiminnan pysymisen salassa, joten veneet merkittiin yksityishenkilönä esiintyneen aliupseerin nimiin.

Koska tätä toista moottorivenelaivuetta koskevat säilyneet asiakirjat ovat lähinnä kalusto- ja materiaalikirjanpitoa, niissä ei ole tietoja esim. laivueen päälliköstä tai tehtävistä. Edellä mainittu kapteeniluutnantti Aulio oli PvPE:n ulkomaanosaston ulkomaatoimiston (Ulk.2) eli tiedustelun palveluksessa ainakin vielä tammi-maaliskuussa 1945⁵⁴, ja hän joka tapauksessa hankki veneet sekä johti niiden varustamisen Uudessakaupungissa keväällä 1945⁵⁵. Laivueen tukikohta perustettiin Tevaluodon saareen Uudenkaupungin ulkosaaristossa. Touko-kesäkuusta 1945 lähtien veneet olivat siellä toimintavalmiina, mutta ainakin säilyneiden aluspäiväkirjojen perusteella toiminta näyttää olleen valmiudessa oloa, alus-

Tiedustelun moottorivenelaivueen sijoitus Uudenkaupungin edustalla toukokuun alusta syyskuun lopulle 1945.

The location of the intelligence section's motor boats in 1945.

ten huoltoa, koeajoja, postin hakua ja muuta asioiden hoitoa, myös kalastusta ja hylkeenpyyntiä.⁵⁶ Moottorivenelaivueen pitäminen jatkuvassa lähtövalmiudessa osoittaa kuitenkin, että Suomen miehitysvaaraa pidettiin todellisena uhkana ja tunnettiin suurta epävarmuutta. Aluksilla olisi hätätilanteessa kyetty kuljettamaan Pohjanlahden yli Ruotsiin kertsuorituksena muutamia kymmeniä ihmisiä, esim. valtakunnan tai puolustusvoimien ylin johto. Elokuussa 1945 yksi veneistä varastettiin laiturista Uudestakaupungista ja se löytyi kaksi kuukautta myöhemmin Tukholmasta – ehkä jonkun hermot pettivät. Elokuun lopulla 1945 laivue lopetettiin ja miehistöt kotiutettiin, ja syyskuun puolivälissä alukset luovutettiin merivartiolaitokselle korvaukseksi sodassa tuhoutuneesta kalustosta.⁵⁷ Ilmeisesti pahimman miehitysvaaran arvioitiin olevan ohi. Moottorivenelaivueen tarina ei kuitenkaan päättnyt vielä tähän, sillä asekatkentäjuttua varten perustettu sisäministeriön tutkintaelin (SMTE) kiinnostui ulkomaosaston moottoriveneistä keväällä

1947 ja takavarikoi niiden alkuperäiset aluskortit.⁵⁸ Sen pitemmälle SMTE ei kuitenkaan asiassa päässyt.

Koska moottoriveneiden pursi- ja konepäiväkirjat ja niitä koskeva kirjanpitomateriaali on arkistoitu samaan ulkomaaosaston arkistoyhteyteen ("Asiakirjoja ulkomaaosaston erikoisvaroista ja niiden kirjanpidosta") kuin muuta lahjoitusvaroilla hankittua omaisuutta koskeva aineisto, on provenienssin perusteella pääteltävä, että veneet varusteineen hankittiin samoilla salaisilla varoilla. Se, että veneitä ei mainita myöhemmin laadituissa lahjoitusvaroilla hankittua omaisuutta koskevissa luetteloissa, selittyy sillä, että veneet olivat ulkomaaosaston hallussa vain puolisen vuotta, eivät siis enää syksyllä 1945, kun ensimmäisiä selvityksiä tehtiin. Veneiden hankinta helmikuussa 1945 sopii ajallisesti yhteen sen kanssa, että lahjoitusvarojen pankkitililtä on tehty 500 000 markan nosto maaliskuun alussa 1945.⁵⁹ Syksyllä 1945, jolloin veneet luovutettiin Merivartiorykmentille, vastaanottaja arvioi niiden kunnan ja arvon, ja jäljellä olleiden kolmen veneen rahalliseksi arvoksi katsottiin 450 000–550 000 markkaa. Kun muistetaan veneille tehdyt perusteelliset kunnostustyöt ja vähäiseksi jäänyt käyttö, tuo suuruusluokka viittaa hyvinkin noin puolen miljoonan markan alkuperäiseen hankintahintaan.

Verottaja iskee tiedustelun kiinteistöihin

Kiinteistöjen hankinnassa käytetty bulvaanimenettely ei tuottanut ongelmia sodan aikana, mutta sodan jälkeen tilanne muuttui. Asianosaiset "omistajat" joutuivat hankaluuksiin, kun järjestelytörmäsi rauhan ajan siviilibyrokratiaan. Sotavuosina tiedustelijaosto salaamissyistä täytti "omistajien" nimissä näiden kiinteistöveroilmoitukset ja maksoi niistä koituneet verot. Periaatteessa näistä kiinteistöistä ei olisi tarvinnut maksaa veroja ollenkaan, koska valtion kiinteistöt olivat verosta vapaat. Sodan jälkeen kiinteistöjen muodolliset omistajat saivat ao. kunnilta edelleen kiinteistöverolippuja, koska kuntien verotoimistot eivät tietenkään voineet tuntea näiden kiinteistöjen todellisia omistussuhteita. Uudessa tilanteessa tiedustelun kiinteistöt perinyt PvPE:n ulkomaaosasto ei enää katsonut tarpeelliseksi maksaa näitä veroja. Seuraus tästä oli, että esimerkiksi Kauniaisten Päivän-Rinne-huvilan "omistaja",

ulkomaaosaston talouspäällikkö majuri Jänhiä joutui valittamaan kiinteistöveroistaan Uudenmaan lääninhallitukseen. Nyt asioiden todellinen laita jouduttiin paljastamaan siviiliviranomaisille: Jänhiän valituskirjelmässä, jonka liitteenä oli puolustusministeri Yrjö Kallisen allekirjoittama lisäselvitys, kerrottiin totuus Kauniaisten huvilan omistussuhteista. Lisäksi huomautettiin, että sota-aikana-kin verot oli maksettu vain ”naamioimissyistä”, vaikka valtion omistamana kiinteistö olisi ollut verovapaa. Selitykset auttoivat, ja lääninhallitus kumosi Kauniaisten verolautakunnan verotuspäätöksen.⁶⁰ Kiinteistöjen omistussuhteet olivat kuitenkin pitemmän päälle juridisesti kestävämmällä pohjalla, ja asian korjaamiseksi ryhdyttiinkin toimenpiteisiin.

Lahjoitusomaisuudesta tulee ongelma

Sodan päättyminen ei näytä heti vaikuttaneen tiedustelun erityisvaroihin ja niillä hankittuun omaisuuteen. Sisäpoliittisen tilanteen kiristyminen vuoden 1945 puolivälistä lähtien ja edellä mainitut verotusongelmat aiheuttivat kuitenkin sen, että kysymys lahjoitusomaisuuden kohtalosta tuli ajankohtaiseksi. Asekätkentäjutun ja siihen liittyneen julkisen kohun säikäyttämänä ulkomaaosasto esitti jo syyskuussa 1945 puolustusministerille, että lahjavaroilla hankitut kiinteistöt liitettäisiin puolustusvoimien viralliseen omistukseen, mutta niin, että ne jäisivät edelleen PvPE:n hallintaan. Esityksen allekirjoittajat olivat Yleisesikunnan va. päällikkö kenraaliluutnantti E. N. Mäkinen ja ulkomaaosaston va. päällikkö eversti Joel Walldén.⁶¹ Kiinteistöt siirrettiinkin esityksen mukaisesti puolustusministeriön hoitoon vuoden 1946 alusta.

Ajatus lahjavarojen ja niillä hankittujen kiinteistöjen luovuttamisesta sitä varten perustettavalle säätiölle nousi esille ensimmäisen kerran tammikuussa 1946. Ulkomaaosasto perusteli tätä sillä, että ne henkilöt, jotka olivat vastaanottaneet varat ja niitä hoitaneet, olivat ”nytemmin poistuneet näistä tehtävistä”⁶². Esitys ei vielä johtanut käytännön toimiin, mutta säätiöajatusta ryhdyttiin kehitelemään ulkomaaosastolla. Näin kului useita vuosia samalla kun ulkomaaosasto jatkoi kiinteistöjen hoitoa ja sai niistä vuokratuloja. Tosin tulojen määrä ylitti vain niukasti hoitokustannukset, joten mistään varsinaisesta rahasammosta ei ollut kysymys.

Tiedustelun salaisten lahjoitusvarojen olemassaolo lienee tullut puolustusministeriölle täytenä yllätyksenä syksyllä 1945, mutta niihin ei silloisessa tilanteessa vielä tarkemmin paneuduttu. Puolustusministeriön määräämät tilintarkastajat ryhtyivät kuitenkin tarkastamaan lahjoitusomaisuuden kirjanpitoa, ensimmäisen kerran vuonna 1948, jolloin tarkastuksen kohteena oli kirjanpito kevästä 1946 lähtien. Sen jälkeen tilintarkastus tehtiin kahden vuoden välein. Tilintarkastajilla ei ollut huomautettavaa kirjanpidon suhteen.

Kaikki muukin ulkomaaosaston rahaliikenne ja kirjanpito joutui tämän jälkeen tarkempaan valvontaan. Puolustusministeriö antoi 1946 ulkomaaosastolle ohjeet budjettirahoituksen ja siihen liittyvien tilien ja tositteiden käsittelystä. Kenties ajankohdalle tyypillistä oli, että lähtökohtana oli lähes kaiken salaaminen: ulkomaaosastolle myönnettyt käyttövarat ja niiden kirjanpito määrättiin salassa pidettäviksi. Ulkomaaosaston päällikkö velvoitettiin tarkastamaan kuukausittain henkilökohtaisesti kassa, kassakirjanpito ja tositteet. Lisäksi puolustusministeriön määräämien tilintarkastajien tuli kerran vuodessa tarkastaa ulkomaaosaston tilit, minkä jälkeen ne oli Yleisesikunnan päällikön kirjallisesta käskystä poltettava kahden todistajan läsnä ollessa ja toimenpiteestä oli laadittava polttopöytäkirja. Kassanhoitajalla ei ollut oikeutta näyttää tilejä tai tositteita kellekään sivullisille ilman Yleisesikunnan päällikön lupaa.⁶³

Kesällä 1950 puolustusministeriö ryhtyi pakkolunastustoimiin saadakseen lahjavarjoilla hankitut kiinteistöt lopullisesti omaan hallintaansa. Toimenpiteet keskeytettiin vasta Yleisesikunnan päällikön kenraalimajuri V. A. Sundmanin ja ulkomaaosaston päällikön eversti Kaarlo Somerton vedottua siihen, että oli suunnitteilla säätiön perustaminen omaisuuden hoitoa varten. Asia ei kuitenkaan vieläkään edennyt konkreettisiin toimiin saakka. Vihdoin puolustusministeri Skog katsoi ministeriönsä sisäisen neuvottelukunnan kokouksessa tammikuussa 1952, että asialle oli lopultakin saatava ”kiinteä laillinen pohja” erityisen säätiön muodossa.⁶⁴ Näyttää siltä, että liikkeelle panevana voimana puolustusministeriön aktivoitumisessa oli kiinteistöosaston päällikkö hallitusneuvos Kaarlo Rosenlöf. Hän ei pitänyt siitä, että ulkomaaosaston hallussa oli arvokkaita kiinteistöjä, jotka olivat kuitenkin puolustusministeriön hoitovastuulla. Hän halusi kysymyksen ratkaistavaksi joko

perustamalla säätiön tai määräämällä kiinteistöt valtiolle kuuluviksi. Siihenastiset omistusjärjestelyt olivat lakimiehen mielestä epäilemättä myös juridisesti arveluttavat. Ministerin näkökulmasta taas asia oli poliittisesti arkaluontoinen, joten se oli saatava pois päiväjärjestyksestä.

Lahjoitusomaisuuden kohtaloa näyttää pohdittu laajemmastakin piirissä. Eräässä ministeriöiden välisessä neuvottelussa valtiovarainministeriön edustaja oli sitä mieltä, että paras olisi tulouttaa varat valtiolle ja lisätä budjettiin vastaava summa Pääesikuntaa varten. Oikeusministeriön edustaja puolestaan piti tärkeimpänä, että kiinteistöt saataisiin kiireellisesti pois yksityishenkilöiden muodollisesta omistuksesta. Neuvottelutilaisuudessa päädyttiin siihen, että ulkomaaosaston tulee myydä kiinteistöt ja lahjoittaa saatavat rahat perustettavalle rahastolle.⁶⁵ Asiaan tulikin liikettä, ja ulkomaaosastolla ryhdyttiin kirjoittamaan tulevan säätiön sääntöluonnoksia. Esillä olleista nimivaihtoehdoista osa viittaa suoraan tiedustelutoimialaan ("Tilastosäätiö") tai sotilasasiamiestoimintaan ("Sotilasasiamies-säätiö"), osa taas ulkomaaosaston upseerien taloudelliseen tukemiseen ("Huoltotukisäätiö", "Tukisäätiö"). Viimeksi mainittuun nimeen liittyvässä sääntöluonnoksessa mainitaan tarkoituksiksi "taloudellisesti tukea ja avustaa ammattitaidon edistämistä puolustuslaitoksen pääesikunnan ulkomaaosaston keskuudessa lähinnä kieliopiskelun, opintomatkojen, tutkielmien ja niihin verrattavien toimintojen muodossa".⁶⁶

Huhtikuussa 1952 toimitettiin lopulta oikeusministeriöön "Ulkomaasäätiön" säädekirja ja säännöt. Säätiön perustajiksi merkittiin herrat nimeltä V. A. Sundman ja K. Somerto – toisin sanoen Yleisesikunnan päällikkö ja ulkomaaosaston päällikkö. Säädekirjan ja sääntöjen mukaan säätiön tarkoitus oli "taloudellisesti tukea ja avustaa Suomen puolustusvoimien ylimmän johdon tai sen alaisina työskentelevien ulkomaihin yhteyksiä hoitavien pyrkimyksiä hyvien suhteiden ylläpitämiseksi ulkomaisten puolustusvoimiin ja kehittää tällä alalla tapahtuvaa työskentelyä ja toimintaa". Tiedustelutoimintaan ei siis enää viitattu juuri sanallakaan, vaan käyttötarkoitus kuulostaa enemmänkin ulkomaaosaston muiden virkatehtävien tukemiselta. Pääoman tuottoa ja käyttörahastoa oli tarkoitus käyttää "välineistön hankkimiseen, apurahojen myöntämiseen sekä muihin tarkoituksien toteuttamiseen edellyttämiin menoihin". Säätiön hallituksen jäseniksi ilmoitettiin kenraaliluutnantti Sund-

man, eversti Somerto, eversti Reivinen (PvPE:n viestiosaston päällikkö) sekä kaksi puolustusministeriön edustajaa. Sääntöehdotus näyttää laaditun sillä tavoin, että toiminta voisi lähtökohtaisesti jatkaa entiseen tapaan, sillä yhdeksi toimintamuodoksi mainittiin kiinteistöjen ja huoneistojen hankkiminen ja ylläpitäminen.⁶⁷ Sana-
muodot oli muotoiltu epämääräisesti ja tulkinnanvaraisesti. Hankkeen valmistelun aikana laadittujen monien luonnosten käsialan ym. seikkojen perusteella on pääteltävissä, että laatija oli useimmissa tapauksissa kapteeni Pauli Yrjölä, joka oli helmikuussa 1951 eläkkeelle jääneen majuri Jänhiän seuraaja ulkomaaosaston talouspäälikönä. Ehdotetun säätiön asiakirjat eivät kuitenkaan kelvanneet oikeusministeriölle, vaan se palautti ne takaisin: oli näet jo olemassa nimeltään samankaltainen ulkomaankauppaan liittyvä säätiö. Tämän jälkeen asia jäi ulkomaaosastolla taas joksikin aikaa hautumaan.

Keväällä 1954 ulkomaaosaston päällikkö vaihtui ja uusi osastopäällikkö kommodori Sulo Enkiö ryhtyi tarmokkaasti hoitamaan lahjoitusvaroilla hankittujen kiinteistöjen ongelmaa. Hän laati asiasta muistion, jossa muistutti siitä tosiseikasta, että kiinteistöt oli aikanaan ostettu yksityisten henkilöiden nimissä, joten nämä olivat yhä edelleen niiden lainmukaisia omistajia. Tällaista ”tilapäisenä pidettävää järjestelyä” ei kuitenkaan voitu enää jatkaa, koska esimerkiksi omistajaksi merkityn henkilön kuolema aiheuttaisi kiinteistön omistussuhteissa vaikeasti selvitettävän tilanteen. Enkiö ennakoி ennen pitkää syntyvää juridista ongelmaa ja oli siinä varmasti oikeassa. Ratkaisumalliksi hän esitti jälleen kerran säätiötä, jolle nimelliset omistajat lahjoittaisivat omaisuuden. Edelleen hän hahmotteli säätiön toimintaa siten, että Pääesikunnalle ja lähinnä sen ulkomaaosastolle jäisi pysyvä määräysvalta säätiön varoihin. Näin lahjoittajien alkuperäinen tahto varojen käytöstä toteutuisi parhaiten.⁶⁸

Kun aiempi yritys säätiön perustamiseksi oli kaatunut oikeusministeriössä, ulkomaaosastolla päädyttiin siihen, että perustettaisiin erillinen rahasto olemassa olevan säätiön – juuri toimintaansa aloittavan Maanpuolustuksen kannatussäätiön – sisälle. Rahaston nimeksi kaavailtiin ”Ulkomaarahasto” tai ”Ulkomaaosaston rahasto”. Sen ensimmäiseksi käyttötarkoitukseksi suunniteltiin toimimista ulkomaaosaston edustusvarojen ”vararahastona” sekä muu ulkomaasuhteiden ylläpitämiseen liittyvä toiminta. Pääoman tuot-

Kommodori Sulo Enkiö (1903–75), sotilasasiamies Washingtonissa 1948–53, PuPE:n ulkomaosaston päällikkö 1954–58. (SA-kuva)

Finnish Navy Captain Sulo Enkiö.

toa käytettäisiin ”välineistön hankkimiseen ja avustusten ja lahjojen myöntämiseen” sekä muihin ulkomaasuhteiden aiheuttamiin menoihin. Rahastoa varten perustettavaan hoitokuntaan kaavailtiin viittä jäsentä, Yleisesikunnan päällikköä, ulkomaosaston päällikköä sekä yhtä Pääesikunnan ja kahta puolustusministeriön edustajaa.⁶⁹ Ensin oli kuitenkin muutettava kiinteistöissä ja asunnoissa oleva omaisuus rahaksi.

Kiinteistöjen myynti 1954–1955

Ulkomaosasto ryhtyi kiinteistöjen myyntiin kesällä 1954. Sanomalehtiin pantiin myynti-ilmoituksia ”luonnonkauniista” kiinteistöistä, mutta kesäaika ei ollut otollinen kiinteistökaupoille ja tarjouksia tuli vain vähän. Uusi lehti-ilmoituskampanja toteutettiin syyskuussa, ja se johti kiinteistöjen myyntiin syksyn ja talven kuluessa. Maakuntalehdissä julkaistuissa ilmoituksissa ostotarjoukset pyydettiin yleensä jättämään paikalliseen hotelliin, jonne ulkomaosaston kapteeni Yrjölä sitten saapui määräaikana kauppoja hoitamaan. Lehti-ilmoituksissa ei sanallakaan viitattu siihen, että myy-

tävät kiinteistöt olivat puolustusvoimien omaisuutta, vaan niissä annettiin kuva tavanomaisesta yksityisestä myynnistä. Kauniaisten huvilaa myytessä lehti-ilmoitukseen pantiin jopa maininta ”suoraan omistajalta”, mutta ilmoituksessa oleva puhelinnumero oli todellisuudessa Pääesikunnan ulkomaosaston numeroita.

Koska kiinteistöt oli aikanaan hankittu yksityishenkilöiden nimissä, myös myynnit jouduttiin hoitamaan ’pitkän kaavan’ mukaisesti päinvastaisessa järjestyksessä. Esim. Kauniaisten huvilan tapauksessa jo useita vuosia eläkkeellä olleelta majuri Jänhiältä hankittiin valtakirja, jolla hän valtuutti kapteeni Yrjölän (eli seuraajansa) myymään tilan tämän parhaaksi katsomilla ehdoilla ja hyväksyi kaiken, mitä Yrjölä asiassa ”tekee tai tekemättä jättää”.⁷⁰ Lisäksi Yrjölällä oli vielä kutakin kiinteistöä varten erikseen Yleisesikunnan päällikön ja ulkomaosaston päällikön allekirjoittama myyntimääräys. Jokaisessa myyntimääräyksessä oli myös maininta kaupasta saatujen varojen luovuttamisesta ”myöhemmin perustettavalle rahastolle”. Myyntiprosessi haluttiin hoitaa juridisesti vedenpitävällä tavalla.

Korkein hinta – 3,2 miljoonaa markkaa – saatiin Kauniaisten huvilasta, kun se myytiin eräälle helsinkiläiselle agronomille tammikuussa 1955.⁷¹ Kalikan tila Yläneellä Satakunnassa myytiin 1,1 miljoonalla markalla⁷² marraskuussa 1954 Yläneen kunnalle, joka sittemmin muutti sen kuntalaisten virkistysalueeksi. Ulkomaosaston asettama hintatavoite Kalikasta oli selvästi korkeampi (1,7 milj. mk), mutta myyntiä ei haluttu enää viivyttää. Ketolan maatila Kemijoen rannalla Rovaniemen maalaiskunnassa myytiin lokakuussa 1954 rovaniemeläiselle tuomarille 400 000 markalla⁷³ eli kuusinkertaisella hinnalla ostohintaan verrattuna, mutta siitäkään ei saatu niin hyvää hintaa kuin oli odotettu. Toinen Kemijoella oleva kiinteistö Ainola myytiin lokakuussa 1954 rovaniemeläisen autoliikkeen johtajalle 720 000 markalla.⁷⁴ Tontin ja sillä olevien puiden arvo oli siinä vaiheessa jo korkeampi kuin rakennusten.

Vuorimiehenkadun asuntoja Helsingin keskustassa ei myyty, vaan ne jäivät Pääesikunnan haltuun. Koska kiinteistöosaston hoidossa, ministeriö käytti määräysvaltaansa niihin. Vuokra-asukailta vapautuneet asunnot kunnostettiin puolustusministeri Skogin päätöksen mukaan osittain toimisto- ja osittain asuinkäyttöön kevään 1955 aikana. Vajaa puolet asuntojen yhtei-

sestä pinta-alasta annettiin Pääesikunnan tutkintatoimistolle toimistokäyttöön. Loppuosa luovutettiin sille virka-asunnoksi niin, että tutkintatoimiston päällikkö sai määrätä asukkaan.⁷⁵ Viime vuosina asunnot ovat puolustusvoimien muiden asuntojen tavoin siirtyneet valtion kiinteistösijoitusyhtiö Kapiteelin tytäryhtiön Kruunuasunnot Oy:n omistukseen. Ulkomaaosasto siis tosiasiallisesti menetti omaisuuttaan Vuorimiehenkadun asuntojen osalta, koska niistä jäi saamatta myyntitulo eivätkä asunnot enää tuottaneet ulkomaosastolle vuokratulojakaan niin kuin olivat tehneet 15 vuoden ajan. Toisaalta menetystä lievensi se, että hyödynsaaja vuosikymmenien ajan oli kuitenkin tiedustelun toimiala laajassa mielessä – turvallisuuspalveluhan kuului sodan aikana tiedustelujaoston päällikön alaisuuteen.

Bergudd-huvila Espoon Soukassa oli toinen kiinteistö, jota ei myyty. Porkkalan rajavartioston käytön jälkeen se palautettiin puolustushallinnolle syksyllä 1956 ja Pääesikunnan ulkomaosasto valmistautui myymään sen samalla tavoin kuin muidenkin kiinteistöjen kanssa oli menetelty 1954–1955. Puolustusministeriö käytti kuitenkin vahvemman oikeutta ja hankki valtioneuvoston päätöksen, jonka perusteella toimeenpantiin vuoden 1957 aikana huvilan pakkolunastus ”valtiolle puolustustarkoituksiin”.⁷⁶ Tarkoitus lienee ollut varmistaa arvokkaan kiinteistön saanti puolustushallinnon viralliseen omistukseen ja tällä tavoin välttää ne juridiset hankaluudet, joita saattaisi vielä koitua sodanaikaisten bulvaanomistajärjestelyjen seurauksena. Huvilahan kuului vielä muodollisesti Reino Hallamaalle, joka oli poistunut maasta jo toistakymmentä vuotta aikaisemmin ja asui pysyvästi Espanjassa. Tämän vuoksi Berguddin pakkolunastus toteutettiin kaikkia lainkohtia pilkuntarkasti noudattaen.

Berguddin sai käyttöönsä puolustusvoimien Sähköteknillinen koulu, joka siirrettiin Porkkalan rajavartiostolta vapautuneisiin Kivenlahden kasarmitiloihin marraskuussa 1956. Berguddiin sijoitettiin koulun koeasema, jossa kokeiltiin lähinnä tutkia.⁷⁷ Sähköteknillinen koulu siirrettiin kuitenkin jo vuoden 1959 lopulla edelleen Riihimäelle, ja koeasema pääsi koululta vapautuneisiin Kivenlahden tiloihin. Koeasemasta kehittyi sittemmin Sähköteknillinen tutkimuslaitos (SähköTutkL). Puolustusvoimilla ei enää ollut suoranaista käyttöä Berguddin huvilakiinteistölle. Se oli välillä tyhjillään, välillä kantahenkilökunnan kesähuvilakäytössä ja 1976

lähtien vuokrattuna Sähköteknillisen tutkimuslaitoksen henkilökuntayhdistykselle.

Vuoden 1982 lopulla rajavartiolaitos kiinnostui uudestaan Berguddista ja pyysi puolustusministeriöltä lupaa saada rakentaa tontille merivartiotukikohdan Suomenlahden kasvaneen veneliikenteen valvonnan tehostamiseksi. Puolustusministeriö suostui tähän tammikuussa 1983, vaikka SähköTutkL ja sen henkilökuntayhdistys olivat hanketta vastaan. Pian tämän jälkeen rajavartiolaitos esitti, että uudisrakennus olisi parasta rakentaa vanhan, vuonna 1910 rakennetun huvilan paikalle, joka oli lisäksi laho ja jouti siksi purettavaksi. Puolustusministeriö suostui tähänkin ja siirsi ministeri Veikko Pihlajamäen allekirjoittamalla asiakirjalla Berguddin 1.10.1983 lukien rajavartiolaitoksen hallintaan.⁷⁸ Heti tämän jälkeen rajavartiolaitos purki historiallisen ”Hallamaan huvilan”, jota SähköTutkL:n henkilökuntayhdistys oli vasta edellisenä kesänä kunnostanut, ja rakennutti sen paikalle uuden hirsirakennuksen, joka valmistui 1984⁷⁹. Kiinteistö on nykyisin Suomenlahden merivartioston käytössä, tosin Moisniemi-nimisenä.

Näin tämä Suomen sotilastiedustelun historiaan erittäin merkittävällä tavalla liittyvä paikka, jonka hankintaan aikanaan käy-tettiin huomattava määrä tiedustelun omia varoja, päättyi lopulta kokonaan muuhun käyttöön. Tiedustelutoimialan kannalta sitä voidaan pitää selkeänä taloudellisenä menetyksenä. Joko Soukan kiinteistön arvoa ei ymmärretty tai ulkomaaosaston voimat eivät riittäneet sen pitämiseen omassa hallussa. Jos se olisi vaikkapa myyty muiden kiinteistöjen tavoin 1950-luvun puolivälin jälkeen, siitä olisi epäilemättä saatu huomattava myyntivoitto. Nyt arvokkaasta kiinteistöstä jouduttiin luopumaan ilman korvausta. Voidaan tietysti sanoa, että rajavartiolaitoskin on osa kokonaisuimaan-puolustusta ja sen esikunnalla on hyvä yhteistyösuhde Pääesikun-nan kanssa, joten siinä mielessä Bergudd välillisesti edelleen palve-lee maanpuolustuksen etua.

Varojen siirto Maanpuolustuksen kannatussäätiölle ja myöhemmät vaiheet

Berguddia ja Vuorimiehenkadun asuntoja lukuun ottamatta kiin-teistöt saatiin myydyiksi kevääseen 1955 mennessä. Sen jälkeen oli

entisiä tiedustelun lahjoitusvaroja koossa kaikkiaan 6,7 miljoonaa markkaa, joista vajaat 6,6 miljoonaa markkaa rahana ja runsaat 100 000 markkaa valtion obligaatioina. Suunnitelman mukaisesti koko omaisuus lahjoitettiin toukokuussa 1955 Maanpuolustuksen kannatussäätiölle. Aivan pikkuasiasta ei ollut kysymys, sillä varojen siirto säätiölle käsiteltiin valtioneuvoston raha-asiainvaliokunnassa.

Maanpuolustuksen kannatussäätiö oli syntyhistoriansa puolesta varsin luonteva sijoituspaikka tiedusteluvaroille. Se oli nimittäin perustettu valtioneuvoston päätöksellä 12.3.1953 niillä varoilla, joita oli jäänyt jäljelle suojeluskunta- ja lottajärjestöjen lakkauttamisen yhteydessä suoritettujen omaisuusjärjestelyjen jälkeen; näiden järjestelyjen lainmukaisuuden selvittelyt kestivät vuoteen 1953 saakka. Tuolloin jäljellä olleesta suojeluskuntaomaisuudesta perustettiin sitten säätiö tukemaan ”puolustusvoimissa tapahtuvaa koulutusta ja liikuntakasvatusta, maanpuolustusta edistävää valistusta ja tutkimustyötä sekä yleistä kansalaisyksikuntaa kehittävää toimintaa”. Säätiön kiinteä yhteys puolustusvoimiin taattiin sillä, että puolustusministeriö määräsi sen hallituksen. Ministeriö luovutti säätiön peruspääomaksi 25 miljoonaa markkaa, minkä lisäksi säätiö sai entisiä suojeluskuntavaroja niin, että sen omaisuus vuoden 1953 lopulla nousi 71 miljoonaan markkaan.⁸⁰

Ulkomaaosaston lahjoittamista tiedusteluvaroista muodostettiin Maanpuolustuksen kannatussäätiöön rahasto nimellä ”Omaisuusryhmä U” (Omry-U), jolla oli oma erillinen kirjanpito. Varojen tuotto oli annettava vuosittain Pääesikunnan ulkomaosastolle käytettäväksi johonkin säätiön sääntöjen mukaiseen tarkoitukseen sekä ”hyvien suhteiden ylläpitämiseen eri maiden puolustusvoimiin ja niiden edustajiin”.⁸¹ Mitään ei siis ollut enää jäljellä varojen alkupe- räisistä käyttötarkoituksista, jotka tähtäsivät tiedustelutoiminnan ja erityisesti radiotiedustelun tukemiseen. 1950-luvulla ja muutama kerran 1960-luvulla ulkomaosaston saaman tuoton käyttötarkoitukseksi mainittiin ”apurahat”, mutta myöhemmin käyttötarkoitusta ei enää eritelty. Kysymys lienee ollut lähinnä edustustoiminnasta. Lahjoitusehtojen mukaan rahastosta voitiin tarvittaessa antaa ulkomaosaston käyttöön enemmänkin rahaa kuin vuotuinen tuotto. Näin tapahtui kuitenkin vain pari kertaa 1950- ja 1960-lukujen vaihteessa, kun valtion budjettirahoitus oli niukkaa. Huomattavampi ylitys tapahtui 1978, jolloin puolustusvoimien 60-vuo-

tisjuhlavuosi aiheutti ”poikkeuksellisen vilkasta kanssakäymistä ulkomaiden kanssa”⁸². Tämäkin kompensoitiin niin, että seuraavina vuosina ulkomaaosasto sai säätiöltä tavanomaista pienempiä avustuksia. Viimeisen kerran ulkomaaosasto sai rahaston tuottoja vuonna 1987, minkä jälkeen niitä ei enää jaettu, vaan ne lisättiin pääomaan. Ulkomaaosaston vuosittain saama avustus ei ollut enää vuosiin ollut merkittävää, mikä ehkä oli syynä rahanjaon lopettamiseen.

Omaisuusryhmä-U-rahaston hoitoa varten muodostettiin säätiön sisälle hoitokunta, jolla oli määräysvalta varojen käyttöön. Alun perin kaavailtujen viiden jäsenen sijasta siihen tuli kuulumaan kolme jäsentä: puheenjohtajana Yleisesikunnan päällikkö (alussa kenraaliluutnantti T. V. Viljanen) ja jäsenenä Pääesikunnan ulkomaaosaston päällikkö (kommodori Enkiö) ja puolustusministeriön sotilasasiainosaston päällikkö (eversti Reivinen).⁸³ Jäsenyydet perustuvat asianomaisten virka-asemaan, mistä seurasi se, että jäsenet vaihtuivat verrattain usein, käytännössä keskimäärin noin kolmen vuoden välein. Viljanen oli hoitokunnan puheenjohtajana lokakuuhun 1961 saakka, jolloin hänen tilalleen tuli kenraaliluutnantti Aatos Maunula. Ulkomaaosaston päällikön määrääminen hoitokunnan jäseneksi oli luonnollista, koska varojen luovuttaja oli ulkomaaosasto eikä Pääesikunnassa tuohon aikaan ollut tiedusteluosastoa. Ulkomaaosaston päällikkö siis tavallaan edusti hoitokunnassa sotilastiedustelua eli varojen todellista omistajaa. Tällainen järjestely vakiintui pysyväksi ja jatkui vielä senkin jälkeen, kun tiedusteluosasto oli perustettu 1960-luvulla. Tuossa vaiheessa tieto Omry-U:n varojen syntyhistoriasta oli todennäköisesti päässyt vuosien kuluessa unohtumaan upseerien tiheän vaihtumisen vuoksi. Loogistahan olisi ollut, että ulkomaaosaston päällikön tilalle hoitokuntaan olisi tullut tiedustelupäällikkö. Niin ei tapahtunut, ja ajan mittaan sodanaikaisen tiedustelun salaiset lahjoitusvarat ’muuttuivat’ vähitellen Pääesikunnan ulkomaaosaston hieman mystiseksi rahastoksi, jonka alkuperästä ilmeisesti kellään ulkomaosastossa ei ollut enää vuosikymmeniin mitään käsitystä. Tiedusteluosastossa tuskin edes tiedettiin Omry-U:n olemassaolosta.

Omaisuusryhmä-U-rahaston varojen osuus Maanpuolustuksen kannatussäätiön koko varallisuudesta oli alkuvaiheessa vajaat 10 prosenttia. Rahastoa hoidettiin samalla tavoin kuin säätiön muiden varojen eli turvaavasti ja vakaata tuottoa tavoitellen, esim.

sijoittamalla suurin osa Omry-U:n varoista valtion obligaatioihin vuonna 1956. Rahaston tase nousi vakaasti, vaikka ulkomaosasto sai 1950-luvulla pääosan tuotoista omaan käyttöönsä.⁸⁴ 1960-luvun loppupuolelta lähtien Omry-U:n varojen osuus koko säätiön varallisuudesta nousi jo selvästi yli 10 prosentin ja pysyi sellaisena 1980-luvun alkupuolelle saakka. Pörssikurssien alkaessa 1980-luvun puolivälissä voimakkaasti nousta Maanpuolustuksen kannatussäätiön omaisuus, joka oli sijoitettu enimmäkseen teollisuusosakkeisiin, alkoi tuottaa selvästi paremmin kuin Omry-U:n perinteiset sijoitusmuodot eli obligaatiot ja pankkiosakkeet.⁸⁵ Vuonna 1999, jolloin Omry-U:n erillinen kirjanpito lopetettiin, sen omaisuuden arvo oli 368 000 markkaa. Koska se oli saantihetkellä 1955 nykyrahana noin miljoona markkaa, voidaan todeta, että suurin osa Omry-U:n omaisuudesta 'suli' pois 44 vuoden aikana. Pääomaanhan ei koko aikana koskettu, vaan ainoastaan tuottoja jaettiin ulkomaosastolle.

Tiedusteluvarojen päätyminen 1950-luvun puolivälissä Maanpuolustuksen kannatussäätiölle oli todennäköisesti tuona ajankohdantana järkevä ratkaisu, koska budjetin ulkopuolisen yksityisluontoisen rahoituksen olemassaoloa ei rauhan oloissa voitu pitää perusteltuna. Vaikka varojen käyttötarkoituksessa ei enää ollut jälkeäkään tiedustelutoiminnan tukemisesta, varat tulivat kuitenkin hyödyttämään maanpuolustusta. Sen sijaan sotilastiedustelu, jonka omaisuudesta oli kysymys, jäi 'nuolemaan näppejään'. Tiedustelu tosiasiallisesti menetti huomattavan osan siitä suuresta omaisuudesta, jonka se oli saanut vuosina 1940–1941 koti- ja ulkomaisilta tahoilta tiedustelutoiminnan, erityisesti radiotiedustelun tehostamiseen. Se menetti sen osan, jota ei ehtinyt käyttää sodan aikana ja 1940-luvun lopulla. Pääsyynä tähän menetykseen voidaan pitää tietämättömyyttä: tieto tämän omaisuuden syntyhistoriasta, joka alkuaankin oli salattavuussyistä vain harvojen tiedossa, pääsi sodanjälkeisissä sekavissa oloissa ja monien henkilövaihdosten seurauksena unohtumaan. Ratkaisevaa ehkä oli se, että sodan jälkeen tiedustelu toimialana kutistui hyvin pieneksi, mikä ei ollut omiaan vahvistamaan sen tulevaisuudenuskoa.

Salaisen tiedusteluomaisuuden historia jatkui Maanpuolustuksen kannatussäätiön huomassa vielä vuosikymmeniä sodan jälkeenkin, vaikka kaikki kytkennät tiedustelualaan olivat jo aikoja sitten katkenneet. Omry-U:n hoitokunnassa ehti istua lukuisia kor-

keita upseereita. Eräänlainen päätös salaisten tiedusteluvarojen tarinalle tuli 1999, kun säätiön hallitus päätti – vastoin vuoden 1955 luovutusehtoja – lopettaa Omry-U:n erillisen kirjanpidon ja siirtää sen varat säätiön muun omaisuuden yhteyteen Pääesikunnan kansainvälisen osaston rahastoksi.⁸⁶

Tiedustelun salaisen rahoituksen merkitys

Edellä kuvattua suuruusluokkaa olevalla budjetin ulkopuolisella salaisella rahoituksella oli sotilastiedustelulle todellista merkitystä sekä sotavuosina että varsinkin sodan jälkeisenä aikana, jolloin valtion budjetin kautta saatu rahoitus toimintamenoihin oli hyvin niukkaa. Lahjoitusvaroista saatiin niihin kipeästi kaivattua tukea. Tämä käy selvästi ilmi verrattaessa lahjoitusvarojen määrää PvPE:n ulkomaaosaston budjettirahoitukseen sodan jälkeisinä vuosina. Esimerkiksi vuonna 1950 ulkomaaosasto sai puolustusbudjetin kautta toimintamenoihinsa 900 000 markkaa, 1951 hieman vähemmän eli 800 000 markkaa, 1952 miljoonan ja 1953 taas 800 000 markkaa.⁸⁷ Ulkomaaosaston päällikölle ja ulkomaatoimiston päällikölle oli esimerkiksi 1947 ja 1948 varattu henkilökohtaista edustusrahaa 18 000 markkaa ja 12 000 markkaa mieheen. Summat olivat vaatimattomia verrattuina siihen, että samaan aikaan ulkomaaosaston käytettävissä oli pelkästään pankkitileillä parhaimmillaan lähes miljoonan markan verran ”omaa” puolustusbudjetin ulkopuolista rahoitusta, joka oli käytettävissä nimenomaan toimintamenoihin. Ulkomaanvaluuttana rahaa oli vielä paljon enemmän. Kaiken kruunasi silloisenkin arvion mukaan käyvältä arvoltaan useiden miljoonien markkojen kiinteistöomaisuus.

Sotavuosina lahjoitusvarojen suurin arvo tiedustelulle oli kiinteistöissä, jotka hankittiin lähinnä tiedusteluelinten toimipaikoiksi ja henkilöstön koulutustiloiksi. Lahjoitusvarojen ansiosta tiedustelujaosto pystyi hankkimaan tarkoituksenmukaisia toimitiloja tarvitsematta välittää niistä byrokraattisista menettelytavoista, joita puolustusvoimat muutoin joutui noudattamaan hankkiessaan tarvitsemiaan kiinteistöjä käyttöönsä. Sodan jälkeen, kun tiedustelun kiinteistöjä ei enää tarvittu alkuperäisiin tarkoituksiin, ne pääsääntöisesti luovutettiin vuokra-asunnoiksi. Alkuvaiheessa asukkaiksi valittiin useimmiten tiedustelualan henkilöstöä, jolta perit-

tiin vain nimellistä vuokraa, mutta myöhemmin vuokralaisina oli myös ulkopuolisia, jotka maksoivat käypää vuokraa. Näin osa toimialan henkilöstöstä pääsi vielä sodan jälkeen välillisesti hyötymään lahjoitusvaroista. 1940-luvun lopulla lahjoitusvarojen suurin merkitys lienee ollut sotilasasiamiestoiminnan tukemisessa.

Tiedustelun lahjoitusvarat eivät nykyrahaksi muutettuina olleet valtavia summia, ja sodan jälkeen inflaatio nakersi nopeasti niiden arvoa. Varojen saantiajankohtana 1940–1941 niiden arvo oli nykyrahana mitaten noin 5,4 miljoonaa markkaa. 1940-luvun lopulla lahjoitusomaisuus menetti nopeasti arvoaan. Kiinteistökkään eivät osoittautuneet hyväksi sijoitukseksi tällä aikavälillä, sillä pulajan ja sen aiheuttaman heikon ostovoiman vuoksi kiinteistöjen hinnat pysyivät alhaisina. Kun omaisuus 1955 realisoitiin ja lahjoitettiin Maanpuolustuksen kannatussäätiölle, sen arvo 6,7 miljoonaa markkaa oli nykyrahana noin miljoona markkaa⁸⁸. Alkuperäisestä omaisuudesta oli siis 15 vuoden jälkeen jäljellä alle 20 prosenttia. Varoja oli luonnollisesti käytetty sekä sotavuosina että myös sodan jälkeen moniin eri tarkoituksiin – niin kuin niiden alkuperäinen tarkoituskin oli. Maanpuolustuksen kannatussäätiössä omaisuuden arvon aleneminen kuitenkin jatkui niin, että vuodesta 1955 vuoteen 1999 sen ostoarvosta katosi yli 60 prosenttia. Ainakin 1940-luvun loppupuolen ja 1950-luvun alun inflaatio-oloissa omaisuuden arvo olisi todennäköisesti säilynyt parhaiten länsivaluuttana, etenkin dollareina, mutta tämä on tietysti jälkiviisautta. Tulee muistaa, että ulkomaaosaston ja varoja hoitaneiden sotilaiden näkökulmasta kysymys ei ollut sijoitustoiminnasta, vaan alun perin sotilastiedustelun toiminnan tukemiseen saadusta lisärahoituksesta. Siihen tarkoitukseen tuota varallisuutta käytettiinkin: se oli erittäin tarpeellinen taloudellinen tuki vaikeissa oloissa toimineille tiedusteluelimille sekä sotavuosina että myös sodan jälkeisinä niukkuuden aikoina.

Päämajan tiedustelujaoston lahjavarojen käyttö kiinteistöjen hankintaan 1940–1943

Vuorimiehenkatu 14, Helsinki

Asuinhuoneisto Vuorimiehenkatu 14 A 29, jossa oli kolme huonetta, palvelijanhuone ja keittiö ja pinta-alaa 120 m². Huoneisto ostettiin 175 000 markalla 14.1.1941 ja merkittiin silloisen PvPE:n ulkomaaosaston tilastotoimiston toimistosihteerin, vänrikki Toivo Salokorven nimiin.

Vuorimiehenkatu 14, Helsinki

Asuinhuoneisto Vuorimiehenkatu 14 A 30, jossa oli yksi huone ja keittiö ja pinta-alaa 30 m². Huoneisto ostettiin 65 000 markalla 14.1.1941 ja merkittiin niin ikään toimistosihteeriksi Toivo Salokorven nimiin.

Bergudd, Espoo

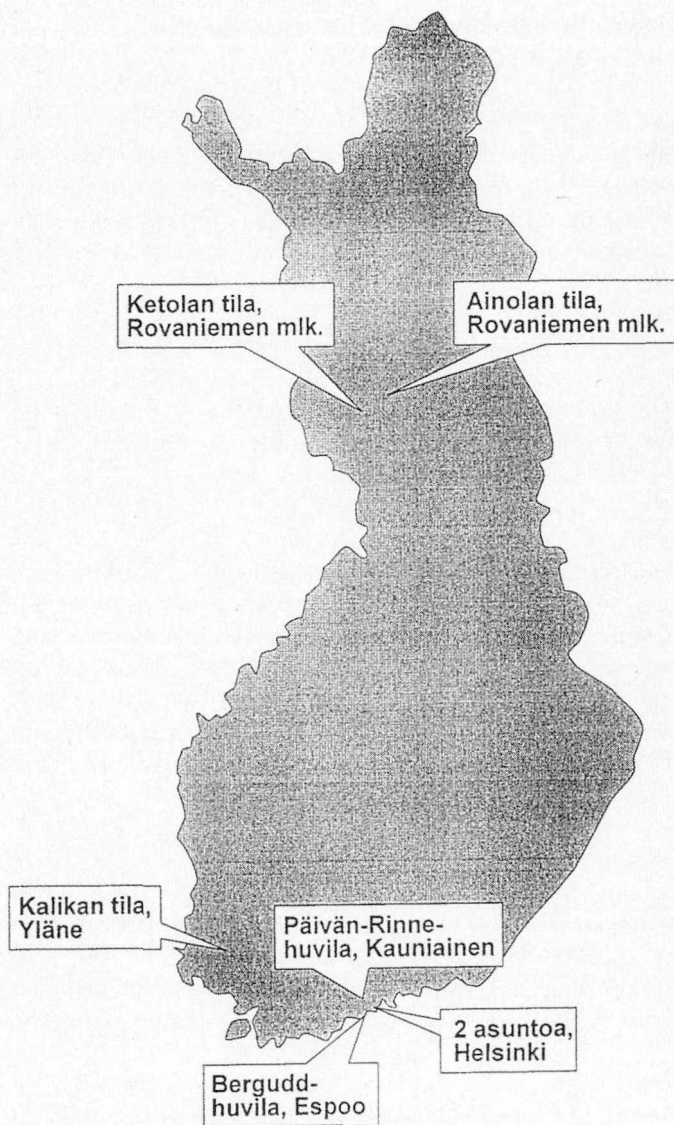
Kaksikerroksinen merenrantahuvila (neljä huonetta ja keittiö) pinta-alaltaan 154 m² sekä rantasauna, venevaja ja laiturit 8 600 m²:n tontilla Soukassa. Kiinteistö tunnetaan myös nimellä Moisniemi. Sen ostamiseen rouva Aune Nordbergilta 3.4.1941, korjauksiin ja lisärakentamiseen vuosina 1942–1943 käytettiin 360 000 markkaa. Huvila merkittiin silloisen PvPE:n ulkomaaosaston radiotiedustelun johtajan majuri Reino Hallamaan nimiin. Rantasauna rakennettiin syksyllä 1943.

Päivän-Rinne, Kauniainen

Kaksikerroksinen järvenrantahuvila 160 m² sekä erillinen sauna ja ulkorakennus 9 450 m²:n tontilla Gallträsk-järven rannalla Kauniainsissa. Huvila ostettiin konttoripäällikkö Anders Nyforsilta 360 000 markalla 8.10.1940 ja merkittiin silloisen PvPE:n ulkomaaosaston tilastotoimiston upseerin kapteeni Pekka Jänhiän nimiin.

Kalikka, Yläne

3,5 hehtaarin tila Yläneen kirkonkylässä Pyhäjärven rannalla Satakunnassa. Tilaan kuului kaksi asuinrakennusta, navetta ja sauna. Se ostettiin talollinen Juho Maanpäältä 275 000 markalla 12.3.1941 ja merkittiin silloisen PvPE:n ulkomaaosaston radiotiedustelun upseerin majuri Ragnvald Lautkarin nimiin.

Tiedusteluosaston lahjoitusvaroilla hankitut kiinteistöt.

The location of properties bought by the Intelligence Department.

Ketola, Rovaniemen maalaiskunta

1,63 hehtaarin tila Rovaniemen maalaiskunnan Hirvaksen kylässä. Tilalla oli päärakennus, sauna, ulkorakennus ja riihi ym. maatalousrakennuksia. Tilan ostamiseen talollinen K. Penttiseltä 11.11.1940 ja sen jälkeisiin korjauksiin käytettiin 75 000 markkaa. Se merkittiin silloisen PvPE:n ulkomaosaston tilastotoimiston Rovaniemen alatoimiston päällikön kapteeni Harri Paatsalon nimiin.

Ainola, Rovaniemen maalaiskunta

1,46 hehtaarin tila Kemijoje Vartiosaaressa Rovaniemen maalaiskunnassa 7 km Rovaniemen itäpuolella. Tilalla oli kaksikerroksinen päärakennus, kaksi muuta rakennusta ja ulkorakennus. Se ostettiin apteekkari Axel Castrénin perikunnalta 500 000 markalla 17.12.1943 ja merkittiin Erillinen Pataljoona 4:n 4. Komppanian päällikön majuri Harri Paatsalon nimiin.

Lähdeviitteet

- ¹ Heiskanen, Raimo, Saadun tiedon mukaan... Päämajan johtama tiedustelu 1939–1945. Otava. Keuruu 1989, s. 118. Heiskanen mainitsee tiedustelun ”pystyneen hankkimaan epävirallisia varoja” välirauhan aikana.
- ² Käkönen, U. A., Miehityksen varalta. Päämajan tiedustelua 1943–1945. Otava. Helsinki 1970, s. 9.
- ³ Pale, Erkki, Totuus Stella Polariksesta. [s.l.] 1994, s. 37, alaviite 1.
- ⁴ Kosonen, Matti, Raja railona aukeaa. Tiedustelua Neuvosto-Karjalassa vuosina 1920–1939. Joensuu 2001, s. 139.
- ⁵ Everstiluutnantti Yrjö Pöyhösen ilmoitus 10.7.1940. Osana PE Ulkos:n sal muistiota 12.3.1954. PE Ulkm-os, asiakirjoja ulkomaosaston erikoisvaroista ja niiden kirjanpidosta (paketti), kansio ”Muistio”. T 18665. Sota-arkisto (SArk).
- ⁶ Tilintarkastuskertomus 17.6.1954. PE Ulkm-os, asiakirjoja ulkomaosaston erikoisvaroista ja niiden kirjanpidosta (paketti). T 18667. SArk.
- ⁷ Pale 1994, s. 37, alaviite 1.
- ⁸ Kosonen 2001, s. 139. Hänen mukaansa vuonna 1940 saatiin Japanilta miljoona markkaa.
- ⁹ Heiskanen 1989, s. 25.
- ¹⁰ Kosonen 2001, s. 139.
- ¹¹ PE Ulkm-os selvitys PLM:lle 17.3.1954. PE Ulkm-os, asiakirjoja ulkomaosaston erikoisvaroista ja niiden kirjanpidosta (paketti.) T 18665. SArk.

- ¹² Suomen Pankin ilmoitus valuuttojen keskikursseista 1940–1945. Suomen Pankki, tiliosasto 6.3.2001; Merita-pankin julkaisema rahanarvotaulukko 2000, saatavissa: <http://economics.meritanordbanken.com/fin/calcul/fimtable.asp>
- ¹³ PvPE:n ulkomaaosaston lahjavaratilanne 14.9.1945, Tilintarkastuskertomus 12.5.1948, PvPE:n Ulkomaaosaston lahjavaratilanne 23.5.1949, Tilintarkastuskertomus 28.3.1952, Tilintarkastuskertomus 17.6.1954. PE Ulkm-os, asiakirjoja ulkomaaosaston erikoisvaroista ja niiden kirjanpidosta (paketteja). T 18666–18667. SARk.
- ¹⁴ Inventaario lahjavaroiden hankitusta omaisuudesta 26.9.1952. PE Ulkm-os sal muistio 12.3.1954, liite. PE Ulkm-os, asiakirjoja ulkomaaosaston erikoisvaroista ja niiden kirjanpidosta (paketti). T 18665. SARk.
- ¹⁵ Termi ”Radiotiedusteluosasto” on epävirallinen. Kyseessä oli tiedusteluosaston viestitiedustelutoimisto Tied. 2, jonka alaisuudessa toimi Päämajan Radiopataljoona (PM Rad.P). Hallamaa oli samanaikaisesti sekä Tied. 2:n päällikkö että Radiopataljoonan komentaja.
- ¹⁶ Ev Paasosen käsky 16.10.1942. PE Ulkm-os, asiakirjoja ulkomaaosaston erikoisvaroista ja niiden kirjanpidosta (paketti), kansio ”Salainen”. T 18666. SARk.
- ¹⁷ Taseet PvPE:n ulkomaaosaston lahjana saadusta ulkomaan valuutasta 1.7.1945 ja 23.5.1949. PE Ulkm-os, asiakirjoja ulkomaaosaston erikoisvaroista ja niiden kirjanpidosta (paketti), kansio ”Salainen”, T 18666. SARk.
- ¹⁸ Vuoden 1945 rahaksi muutettuna kullaan hankintahinta (1942) oli 778 000 markkaa, vuoden 1944 myyntitulo 754 000 markkaa ja vuoden 1945 myynnistä saadut kruunut 850 000 markkaa eli myyntitulot yhteensä 1 604 000 markkaa, joten laskennallista myyntivoittoa kertyi 826 000 markkaa. Laskelman perusteet: Suomen Pankin ilmoitus valuuttojen keskikursseista 1940–1945. Suomen Pankki, tiliosasto 6.3.2001; Merita-pankin julkaisema rahanarvotaulukko 2000, saatavissa: <http://economics.meritanordbanken.com/fin/calcul/fimtable.asp>
- ¹⁹ Kosonen 2001, s. 138–139.
- ²⁰ Jäljennös Päämajan tiedusteluosaston päällikön evl Pöyhösen todistuksesta 10.7.1940, joka on PE Ulkm-os sal muistion 12.3.1954 liitteenä. PE Ulkm-os, asiakirjoja ulkomaaosaston erikoisvaroista ja niiden kirjanpidosta (paketti). T 18665. SARk.
- ²¹ PvPE Ulkm-os 170/Ulk.2/9/3/26.1.1946. PE Ulkm-os, asiakirjoja ulkomaaosaston erikoisvaroista ja niiden kirjanpidosta (paketti). T 18665. SARk.
- ²² Jäljennösote PLM:n neuvottelukunnan kokouksen pöytäkirjasta 22.1.1952. PE Ulkm-os, asiakirjoja ulkomaaosaston erikoisvaroista ja niiden kirjanpidosta (paketti), kansio ”Muistio”. T 18665. SARk.
- ²³ PvPE Ulk.2:n tilitykset joulukuulta 1945. PvPE Ulk-os, asiakirjoja ulkomaaosaston erikoisvaroista ja niiden kirjanpidosta (paketti). T 18661. SARk.
- ²⁴ Tynkkynen, Vesa, Hyökkäyksestä puolustukseen. Taktiikan kehittämisen ensimmäiset vuosikymmenet Suomessa. Joutsa 1996, s. 288.
- ²⁵ Ks. esim. kapt Jänhiän selvitys 19.6.1941. PE Ulkm-os, asiakirjoja ulkomaaosaston erikoisvaroista ja niiden kirjanpidosta (paketti), kansio ”Päivän-Rinne”. T 18665. SARk.

- ²⁶ Suomen radiotiedustelu 1927–1944, Helsinki 1998, s. 247–248; Toivo Salokorven sotilaskantakortit ja ansioluettelot. SArk.
- ²⁷ Heiskanen 1989, s. 84, 167; Käkönen 1970, s. 44.
- ²⁸ Vastakirja, KOP Kaivopuisto šekkitili n:o 378. PE Ulkm-os, asiakirjoja ulkomaosaston erikoisvaroista ja niiden kirjanpidosta (paketti, jossa pankkikirjoja, vuokrakuittauskirjoja, šekkivihkoja yms.). T 18667. SArk.
- ²⁹ UM:n kirj. 20238/18.1.1941 PvPE:lle. Japanin suurlähetystön kirj. 18/26.2.1942 UM:lle. UM Fb:6 O 15 Japanin edustus Suomessa. Ulko-ministeriön arkisto (UMA); Suomen valtiokalenterit 1941 ja 1942.
- ³⁰ Japanin suurlähetystön kirjelmät 58/14.2.1941 ja 9/2.2.1942 UM:lle. UM Fb:6 O 15 Japanin edustus Suomessa. UMA.
- ³¹ Asunto Oy Vuorimiehenkatu 14:n talonkirjat sotavuosilta eivät valitettavasti ole säilyneet. Kiinteistön isännöitsijän ystävällisesti antama tieto 22.5.2001.
- ³² Japanin suurlähetystön kirje 79/8.8.1944. UM Fb:6 O 15 Japanin edustus Suomessa. UMA; Suomen valtiokalenteri 1943.
- ³³ Suomen radiotiedustelu 1927–1944, s. 66, 108.
- ³⁴ Onodera, Yuriko, Mina är vid Östersjön. Probus. Stockholm 1993, s. 138.
- ³⁵ Jögi, Ülo, Ernán tarina. Suomen tiedustelujoukko Virossa toisen maailmansodan vuosina. Ajatus. Juva 1996, s. 42–43.
- ³⁶ Suomen radiotiedustelu 1927–1944, s. 67.
- ³⁷ ”Luettelo Sökön omaisuudesta” 14.11.1944, ”Inventaarioluettelo Sökössä sijaitsevan Bergudd-nimisen huvilan irtaimistosta” 11.6.1945 sekä ostokuitit irtaimistosta. PE Ulkm-os, asiakirjoja ulkomaosaston erikoisvaroista ja niiden kirjanpidosta (paketti), nimetön kansio. T 18666; Peiteluvut ja kenttäpostiosoitteet n:o 6 (1944). SArk.
- ³⁸ Kekäläinen, Eino, Moisniemen partiotukikohdan lyhyt historiikki. Rajamme vartijat n:o 6/1992, s. 18.
- ³⁹ Sama, s. 19.
- ⁴⁰ PvPE Ulk-os 667/Ulk.2/9/3/1.6.1946. PE Ulkm-os, asiakirjoja ulkomaosaston erikoisvaroista ja niiden kirjanpidosta (paketti), kansio ”Kalikka”. T 18665. SArk; PLM 3094/318/46/4.5.1946. PE Ulkm-os, asiakirjoja ulkomaosaston erikoisvaroista ja niiden kirjanpidosta (paketti), kansio ”Muistio”. T 18666. SArk; Er.R 125/I/10 sal/25.7.1945. E/Er.Rj.P, sal kirjeistö 1945–1949. T 17908. SArk; Suomen radiotiedustelu 1927–1944, s. 68.
- ⁴¹ Suomen radiotiedustelu 1927–1944, s. 212–213.
- ⁴² Suomen radiotiedustelu 1927–1944, s. 96, 101; Heiskanen 1989, s. 178.
- ⁴³ *Ibid.*
- ⁴⁴ Vuokrasopimus Ketolan tilasta 1.5.1947. PE Ulkm-os, asiakirjoja ulkomaosaston erikoisvaroista ja niiden kirjanpidosta (paketti), kansio ”Ketola”. T 18666. SArk.
- ⁴⁵ Saressalo, Lassi, Päämajan kaukopartiot jatkosodassa. WSOY. Juva 1987, s. 354.
- ⁴⁶ Ahto, Sampo, Aseveljet vastakkain. Lapin sota 1944–1945. Kirjayhtymä. Hämeenlinna 1980, s. 216–217, 250–251.
- ⁴⁷ Maj Jänhiän muistio 3.11.1945. PE Ulkm-os, asiakirjoja ulkomaosaston erikoisvaroista ja niiden kirjanpidosta (paketti), nimetön kansio. T 18665. SArk.

- 48 Maj Harri Paatsalon kiinteistöveroilmoitus 31.1.1945. PE Ulkm-os, asiakirjoja ulkomaosaston erikoisvaroista ja niiden kirjanpidosta (paketti), kansio "Ainola". T 18665. SARK.
- 49 Heiskanen, Raimo, Stella Polaris. Otava. Keuruu 1994, s. 47; Heiskanen 1989, s. 184.
- 50 Luettelo MVL:n esikunnan upseereista sal/16.1.1945. Merivartiolaituksen esikunta, sekal. kirjeistöä 1934–1945. T 21825/F3. SARK.
- 51 Käkönen 1970, s. 154.
- 52 Veneiden tekniset tiedot:
 – "Pikkuharmaa", pituus 9 m, leveys 2,15 m, jäissä kulkua varten kyljistä pellitetty puurunko, moottori Olympia 10–14 hv
 – "Isoharmaa", pituus 10 m, leveys 2,85 m, jäissä kulkua varten kyljistä pellitetty puurunko, moottori Wickström 25–30 hv
 – "Pikavene", pituus 6 m, leveys 2 m, V-pohjainen mahonkirunko, moottori Chrysler 60–70 hv, nopeus 30 solmua; esiintyy myös nimellä LA-126
 – "Rolls-Royce", pituus 10 m, leveys 2,35 m, jäissä kulkua varten kyljistä pellitetty puurunko, moottori Rolls-Royce 50 hv, nopeus 12 solmua. Kirjekuori "Moottoriveneitä koskevia papereita". PvPE Ulkm-os, T 18665 (paketti). SARK.
- 53 Kalustokirja "M-veneet". Kirjekuori "Moottoriveneitä koskevia papereita". PvPE Ulkm-os, asiakirjoja ulkomaosaston erikoisvaroista ja niiden kirjanpidosta (paketti). T 18665. SARK.
- 54 PvPE:n palkkakortit 1945. PvPE Tiliosasto. T 19772. SARK.
- 55 Kalustokirja "M-veneet". Kirjekuori "Moottoriveneitä koskevia papereita". PvPE Ulkm-os, asiakirjoja ulkomaosaston erikoisvaroista ja niiden kirjanpidosta (paketti). T 18665. SARK.
- 56 Veneiden pursi- ja konepäiväkirjat 1945. Kirjekuori "Moottoriveneitä koskevia papereita". PvPE Ulkm-os, asiakirjoja ulkomaosaston erikoisvaroista ja niiden kirjanpidosta (paketti). T 18665. SARK.
- 57 PvPE Ulkm-os 2711/Ulk.2/6.9.1945. Kirjekuori "Moottoriveneitä koskevia papereita". PvPE Ulkm-os, asiakirjoja ulkomaosaston erikoisvaroista ja niiden kirjanpidosta (paketti). T 18665. SARK.
- 58 Moottoriveneiden aluskorttien jäljennökset. Kirjekuori "Moottoriveneitä koskevia papereita". PvPE Ulkm-os, asiakirjoja ulkomaosaston erikoisvaroista ja niiden kirjanpidosta (paketti). T 18665. SARK.
- 59 KOP:n tilin n:o 2214 vastakirja 1941–1945. Pankkikirjoja, vuokratkuitauskirjoja, šekkivihkoja yms. PE Ulkm-os, asiakirjoja ulkomaosaston erikoisvaroista ja niiden kirjanpidosta (paketti). T 18667. SARK.
- 60 Maj Jänhiän kirje Uudenmaan lääninhallitukselle 14.4.1947, PLM:n kirje Uudenmaan lääninhallitukselle 14.4.1947, Uudenmaan lääninhallituksen päätös 30.12.1947. PE Ulkm-os, asiakirjoja ulkomaosaston erikoisvaroista ja niiden kirjanpidosta (paketti), kansio "Muistio". T 18665. SARK.
- 61 Jäljennös kirjelmästä PvPE 721/Ulk-os/sal/13.9.1945 PLM:lle. PE Ulkm-os, asiakirjoja ulkomaosaston erikoisvaroista ja niiden kirjanpidosta (paketti), kansio "Muistio". T 18665. SARK.
- 62 PvPE Ulkm-os 170/Ulk.2/9/3/26.1.1946. PE Ulkm-os, asiakirjoja ulkomaosaston erikoisvaroista ja niiden kirjanpidosta (paketti). T 18665. SARK.

- ⁶³ Ohje 1946 PvPE:n ulkomaosastolle myönnettyjen käyttövarojen ja niistä johtuvien tilien ja tositteiden käsittelystä. PE Ulkm-os, asiakirjoja ulkomaosaston erikoisvaroista ja niiden kirjanpidosta (paketti), kansio "Salainen", T 18666. SArk.
- ⁶⁴ Jäljennösote PLM:n neuvottelukunnan kokouksen pöytäkirjasta 22.1.1952. PE Ulkm-os, asiakirjoja ulkomaosaston erikoisvaroista ja niiden kirjanpidosta (paketti), kansio "Muistio". T 18665. SArk.
- ⁶⁵ Kokousmuistiinpanot [s.a.]. PE Ulkm-os, asiakirjoja ulkomaosaston erikoisvaroista ja niiden kirjanpidosta (paketti), kansio "Muistio". T 18665. SArk.
- ⁶⁶ Sääntöluonnoksia. PE Ulkm-os, asiakirjoja ulkomaosaston erikoisvaroista ja niiden kirjanpidosta (paketti), kansio "Muistio". T 18665. SArk.
- ⁶⁷ Jäljennös "Ulkomaa-säätiön" säädekirjasta ja säännöistä 4.4.1952. PE Ulkm-os, asiakirjoja ulkomaosaston erikoisvaroista ja niiden kirjanpidosta (paketti), kansio "Muistio". T 18665. SArk.
- ⁶⁸ PE Ulkm-os sal muistio 12.3.1954. PE Ulkm-os, asiakirjoja ulkomaosaston erikoisvaroista ja niiden kirjanpidosta (paketti). T 18665. SArk.
- ⁶⁹ Luonnos "Ulkomaosaston rahaston" säännöiksi 1954. PE Ulkm-os, asiakirjoja ulkomaosaston erikoisvaroista ja niiden kirjanpidosta (paketti), kansio "Muistio". T 18665. SArk.
- ⁷⁰ Pekka Jänhiän ja hänen vaimonsa valtakirja Pauli Yrjölälle 11.10.1954. PE Ulkm-os, asiakirjoja ulkomaosaston erikoisvaroista ja niiden kirjanpidosta (paketti), nimetön kansio. T 18666. SArk.
- ⁷¹ YE:n päällikön myyntimääräys "Päivän-Rinne"-huvilasta 18.1.1955. PE Ulkm-os, asiakirjoja ulkomaosaston erikoisvaroista ja niiden kirjanpidosta (paketti), nimetön kansio. T 18666. SArk.
- ⁷² Kauppakirja Kalikan tiloista 3.11.1954. PE Ulkm-os, asiakirjoja ulkomaosaston erikoisvaroista ja niiden kirjanpidosta (paketti), nimetön kansio. T 18666. SArk.
- ⁷³ YE:n päällikön myyntimääräys Ketolan tilasta 28.10.1954. PE Ulkm-os, asiakirjoja ulkomaosaston erikoisvaroista ja niiden kirjanpidosta (paketti), nimetön kansio. T 18666. SArk.
- ⁷⁴ Kauppakirja Ainolan perintötilasta 11.10.1954. PE Ulkm-os, asiakirjoja ulkomaosaston erikoisvaroista ja niiden kirjanpidosta (paketti), kansio "Muistio". T 18665. SArk.
- ⁷⁵ PLM 5088/308/Kiint/54/15.1.1955 PE:n tiedotusosastolle. PE Ulkm-os, asiakirjoja ulkomaosaston erikoisvaroista ja niiden kirjanpidosta (paketti). T 18666. SArk. Tutkintatoimisto oli 1949 uudelleen perustettu puolustusvoimien turvallisuuspalvelu.
- ⁷⁶ PLM 914/305/Kiint/56/24.1.1957. PLM:n kirjeistö 1956: akti 914/305/Kiint/56. T 22220/F 207. SArk.
- ⁷⁷ Sähkötk 470/12d/8.10.1956. Sähköteknillinen koulu, kirjeistö 1956. T 20262/F 9. SArk.
- ⁷⁸ PLM 3988/10f/Kiint/82/28.9.1983. PLM kirjeistö 1982: akti 3988/10f/Kiint/82. T 26931/F 1328. SArk.
- ⁷⁹ RVLE:n raportti II/1984 touko-elokuulta 1984. RVLE, toimintakertomukset 1983–1989. T 26924/Dcab 2. SArk.
- ⁸⁰ Maanpuolustuksen kannatussäätiön vuosikertomus ja tilinpäätös 1954. Oikeusministeriön arkisto, Kb 52. Säätiöiden tilit 1954–1960.

Kansallisarkisto (KA); Uola, Mikko, ”Suomi sitoutuu hajottamaan...” Järjestöjen lakkauttaminen vuoden 1944 välirauhansopimuksen perusteella. SHS. Vammala 1999, s. 240–241.

- ⁸¹ PE Ulkm-os kirjelmä n:otta/16.3.1955. PE Ulkm-os, asiakirjoja ulkomaosaston erikoisvaroista ja niiden kirjanpidosta (paketti), kansio ”Muistio”. T 18665. SArk.
- ⁸² Maanpuolustuksen kannatussäätiön toimintakertomus 1978. Valtioneuvoston arkisto (VNA).
- ⁸³ PE Ulkm-os kirjelmä n:otta/19.4.1955 liitteinen Maanpuolustuksen kannatussäätiön hallitukselle. PE Ulkm-os, asiakirjoja ulkomaosaston erikoisvaroista ja niiden kirjanpidosta (paketti), kansio ”Muistio”. T 18665. SArk; Maanpuolustuksen kannatussäätiön vuosikertomus ja tilinpäätös 1955. Oikeusministeriön arkisto, Kb 52. Säätiöiden tilit 1954–1960. KA.
- ⁸⁴ Maanpuolustuksen kannatussäätiön vuosikertomukset ja tilinpäätökset 1955–1960. Oikeusministeriön arkisto, Kb 52. Säätiöiden tilit 1954–1960. KA.
- ⁸⁵ Maanpuolustuksen kannatussäätiön toimintakertomukset 1981–1990. VNA.
- ⁸⁶ Maanpuolustuksen kannatussäätiön toimintakertomus 1999. Patentti- ja rekisterihallitus (PRH). Pääesikunnan ulkomaosaston nimi muuttui 1990-luvun puolivälissä kansainväliseksi osastoksi.
- ⁸⁷ Tilintarkastuskertomukset 28.3.1952 ja 17.6.1954 PvPE:n ulkomaosaston ns. B-rahastosta ja käyttövarojen tilityksistä. PE Ulkm-os, asiakirjoja ulkomaosaston erikoisvaroista ja niiden kirjanpidosta (paketti). T 18667. SArk.
- ⁸⁸ Merita-pankin julkaisema rahanarvotaulukko 2000. Saatavissa: <http://economics.meritanordbanken.com/fin/calc/fimtable.asp>

Summary

THE SECRET FUNDING OF FINNISH WARTIME INTELLIGENCE AND ITS USE

In December 1944 the Finnish defence forces transferred to their peacetime establishment and General Headquarters was changed into the Headquarters of the Defence Forces. The large wartime military intelligence organization was dismantled and the majority of its reservists demobilized. The peacetime organization of Headquarters did not include an intelligence branch but only a small foreign branch to which some permanent staff of the intelligence branch were transferred. The foreign branch also received another wartime inheritance from the intelligence branch, namely the so-called donated funds which belonged to the intelligence service. The colourful vicissitudes of these secret funds extend surprisingly close to the present day.

During the so-called Interim Peace in 1940–41 after the Winter War Finnish military intelligence received considerable secret funds from external donors. Probably few people in the intelligence branch knew about this secret funding apart from the heads of the intelligence service and two or three other officers. There are only a couple of mentions of these funds in the literature about the intelligence service. There are no primary sources about the receipt of these funds, if anything at all had ever been committed to paper about them. The intelligence officers who had dealings with these funds did not reveal their origin in testimonies they gave later. They only confirmed that the funds had been obtained 'from certain donors' or 'from private individuals'. A significant part, perhaps even the largest part of the funds, was obtained from the Japanese intelligence service. Of course the Japanese did not give money to Finnish military intelligence out of benevolence but the money was obviously payment for material gathered by Finnish radio intelligence about the Red Army's radio traffic. Material of this type was handed over to Japanese colleagues with whom the Finnish military intelligence service already had good cooperative relations since the 1930s. In addition to the Japanese, Finnish intelligence also received secret funding from donors at home but there is no more exact information about them. The donors had stipulated that their donations should not appear in the state's official accounting system. The Japanese would hardly have imposed a condition of that kind.

During 1940 military intelligence received from external sources 2.4 million Finnish marks, 18,000 US dollars and 16,000 Swedish

kronor and in the spring of 1941 a further 450,000 marks and 2,000 dollars. The total amount of the funds was over 4 million marks, which corresponds to 5.4 million marks in present-day money. A large part of these funds was used to buy property and the so-called B fund was constituted from the remainder; this was at the disposal only of the heads of the intelligence service. The money could be used only by the head of the intelligence section, Colonel Aladár Paasonen, the director of radio intelligence, Lieutenant-Colonel Reino Hallamaa and the head of the intelligence branch, Lieutenant-Colonel Yrjö Pöyhönen, and later also by the head of logistics in the intelligence section, Major Pekka Jänhiä. All but Paasonen had been serving in intelligence already since the 1930s. In the autumn of 1942 Paasonen ordered that the right to use the secret funds belonged only to him and Hallamaa who led the radio intelligence which had proved to be the 'crown jewels' of the Finnish intelligence service. Radio intelligence was also the biggest component part of the intelligence section. Perhaps in this way Paasonen wanted to safeguard the conditions for its operations. After the war the right to use these funds was held by the head of the foreign branch at Headquarters and the head of finance, who until 1951 was Major Jänhiä.

According to a document signed by Lieutenant-Colonel Pöyhönen in July 1940 the donated funds had been obtained for the costs of 'intelligence, hospitality, equipment, etc.'. Purposes mentioned later were 'the maintenance and development of signals traffic and the training of personnel, the conduct of trials and the acquisition of property and apartments'. During the war the funds were used for the intelligence section's expenses of many kinds: for buying property and living accommodation and furniture for these, newspapers and books, and in addition the funds were used for the expenses of the heads of the intelligence service on hospitality and probably also for travelling expenses. Financial operations, which were probably intended to safeguard the maintenance of the value of the funds against wartime inflation, were carried out during the war years using foreign currency. For example, a large quantity of gold was purchased in May 1942 which was sold in January 1944 and June 1945 at a substantial profit. After the war the donated funds were used to order newspapers and books for the foreign branch and to pay the operational expenses of Finnish military attachés abroad. Necessary equipment was obtained for them such as binoculars, cameras, radios and office supplies. The donated funds were also used after the war for the hospitality expenses of the foreign branch and the high command of the defence forces.

A significant part of the donated funds was used for the purchase of property and living accommodation in different parts of Finland. During the Continuation War (1941–44) these properties were used as places where intelligence posts worked, such as listening stations

and training locations, and they were also used to quarter intelligence personnel. The greatest number of acquisitions was made during the Interim Peace in 1940–41. Acquisitions were carried out in a highly unorthodox manner. Regular intelligence officers and one civilian official in the intelligence branch bought the properties as private individuals but using the intelligence branch's donated funds, and the properties were registered in their names. In this way it was hoped to hide the fact that the intelligence branch was acquiring work places for itself. A method of this kind was only possible because the 'purchasers' were trustworthy since they gained full legal ownership rights over the properties that were bought.

In all the intelligence branch acquired seven properties or apartments with the donated funds. Two apartments were bought in central Helsinki in January 1941 and initially they were both rented out to the Japanese legation. One apartment was in Japanese possession throughout the war and the Japanese assistant military attaché, Major Hirose, lived there from the spring of 1942 until the autumn of 1944, or to the end of the war. He was the Japanese radio intelligence officer and during the war had close contacts with his Finnish colleagues. The fact that the intelligence branch rented properties which it owned to the staff of the Japanese military attaché is proof of the good cooperation between the Finnish and Japanese intelligence services.

The best-known of the intelligence branch's properties is the so-called 'Hallamaa villa' or Bergudd, which was situated at Soukka in Espoo, just to the west of Helsinki. This handsome villa on the seashore was bought in the name of Lieutenant-Colonel Hallamaa in the spring of 1941 and he remained its formal owner until 1957. During the war years the villa was used for many purposes, such as a place where the heads of the intelligence service entertained, as a training centre for intelligence men and as a radio station. Already in the spring of 1941 the Estonian so-called ERNA men were trained there. These were sent to Estonia in the summer of 1941 to obtain information about the Red Army. There was a radio station in the Bergudd villa with which the Estonian spies maintained contact. During the Continuation War the villa was used by the heads of the intelligence service for hospitality purposes and foreign colleagues were received and entertained there. At the villa in Soukka in June 1944 Colonel Hallamaa and Major Petersén of Swedish military intelligence made the first plans for the Stella Polaris operation. (This was the evacuation of Finnish intelligence personnel and radio equipment to Sweden.) After the war the 'Hallamaa villa' was no longer needed for intelligence purposes but one of the frontier guard posts guarding the leased area of Porkkala was located there. When the Soviet Union returned the Porkkala leased area the ministry of the interior returned the Soukka villa to the ministry of defence in the autumn of 1956.

In Kauniainen, west of Helsinki, the intelligence branch acquired a large house on the lake shore. Already in January 1941 a radio intelligence station was located there which maintained contact with foreign radio intelligence centres such as those in Germany, Sweden and Hungary. After the war the villa in Kauniainen was no longer required so it was rented out because there was an acute shortage of living accommodation in Finland. Preference was given to the intelligence service's own men in that the lessees were at the time intelligence personnel or former staff from radio intelligence as well as policemen.

The intelligence branch also bought farms in the countryside of which two were in Lapland. These were used as listening stations by radio intelligence and as support centres for long-range patrols behind enemy lines by 4 Independent Battalion. These properties were also rented out after the war as living accommodation.

The donated funds of the intelligence service were also used for other purposes. In February 1945 four motor boats were purchased, of which one was especially fast. They were formed into a secret motor boat flotilla which was based in the islands off Uusikaupunki on the west coast of Finland. The boats were well equipped, for example with overnight facilities, radios and Finnish and Swedish charts and some had their motors changed for more powerful ones. From May 1945 the flotilla was at a state of constant readiness and its probable task was to be prepared to convey people across the Gulf of Bothnia to Sweden. To keep the activity secret the boats were registered in the name of an NCO who appeared as a private individual. The threat that Finland might be occupied was regarded as a real danger and great uncertainty was in the air. In an emergency these vessels would have been able to carry across to Sweden several dozen people at a time, for example the leaders of the state or the defence forces. At the end of August 1945 the worst danger of occupation was evidently considered past and the motor boat flotilla was discontinued. In September the boats were given to the Coastguard Service.

After the war the formal owners of the properties got into difficulties with the tax authorities because they were ordered to pay property tax on the houses. During the war the intelligence branch had paid these taxes. Arguments began with the tax offices and only the intervention of the minister of defence made them believe that a secret wartime arrangement was at issue. The situation was, however, legally untenable and the matter had to be settled in one way or another because some of the owners of the properties had left Finland for exile abroad, for example Colonel Paasonen and Colonel Hallamaa. Several years passed and in 1950 the defence ministry planned the compulsory purchase of the properties until the chief of the general staff had this blocked. In the opinion of the officials of the defence ministry the ownership arrangements were legally

questionable and from the viewpoint of the minister they were also politically delicate so that the matter had to be settled. The foreign branch of Headquarters planned to set up a foundation to which the property could be transferred but this did not succeed. Finally it was decided to sell the property and donate the proceeds to the National Defence Foundation (Maanpuolustuksen kannatussäätiö) which had been founded in 1953 with funds belonging to the former Defence Corps.

The greatest part of the intelligence branch's property was sold during the autumn of 1954 and the spring of 1955. The sale was carried out in such a way that the involvement of the defence forces or the intelligence service did not become apparent. The owners were formally private individuals, of whom some were abroad and some retired, and authority to sell was obtained from all of them. Two apartments in Helsinki and the Bergudd villa in Espoo were not sold. The Helsinki apartments remained as accommodation at the disposal of Headquarters. The ministry of defence compulsorily purchased the villa in Espoo for itself in 1957 and after that it was made available to the defence forces' Electro-Technical School. In the 1980s the defence ministry transferred the Bergudd villa to the Frontier Guard without payment. The Frontier Guard pulled down the old villa and erected a new building in its place. The sum of 6.7 million marks realized from the property sales was given in 1955 to the National Defence Foundation within which it was made a separate fund. Its income was placed annually at the disposal of the foreign branch of Headquarters. The fund remained independent until 1999 when it was incorporated into the other assets of the Foundation.

Finnish military intelligence received in 1940–41 a significant amount of donated funds to support its own activity, particularly radio intelligence. During the war years and even after the war these funds were still used effectively and for the purpose intended by their donors. In the 1950s military intelligence finally lost the remaining part of its property, above all its real estate.

SUOMI NAPOLEONIN SOTAKARTALLA VUONNA 1812

Sodat ja kartat

Kartoilla on aina ollut merkitystä sodankäynnin kannalta. Erityisen tärkeitä ne ovat olleet vieraaseen maahan tukeutuvalle armeijalle ja vallanpitäjät yleensä ovat huolehtineet siitä, että saatavilla olevissa kartoissa ei esitetä teitä, jokien ylityspaikkoja tai muita strategisesti tärkeitä seikkoja. Esimerkiksi Ruotsissa julkaistuissa kartoissa ei ole esitelty Suomen pääteitä ennen kuin 1742 julkaistussa Suomenlahden ympäristöä esittävässä kartassa. Sen mukaan Etelä-Suomen päätiet näyttävät suuntautuvan kohti Pietaria. Vuosisadan vaihdetta lähestyttäessä tiedot maaston yksityiskohdista tulivat entistä tärkeämmiksi. Senlaatuista tietoa ei voinut esittää tavanomaisilla yleiskartoilla, ja kaikkialla Euroopassa ryhdyttiin maanmittausta yleensäkin kehittämään ja laatimaan topografisia karttoja. Työhön vaaditaan kuitenkin runsaasti sekä ammattitaitoa että aikaa, eikä 1800-luvun vaihteessa ainoallakaan Euroopan maalla ollut kartastoa, joka olisi kattavasti täyttänyt tällaiset vaatimukset.

Napoleonin tiedetään olleen sotapäällikkö, joka aivan erityisesti arvosti karttoja. Häntä voi pitää suorastaan ”kartofiilina”, koska jo konsulina ollessaan hän hankki tuhatmäärin karttoja ympäri maailmaa omaan ”karttakabinettiinsa”. Mutta lisäksi sekä Ranskan armeijalla että sotaministeriötä vastaavalla virastolla oli varsin suuret määrät aineistoa ja myös ammattitaitoista henkilökuntaa. Tässä suhteessa Ranska oli ilmeisesti johtava maa maailmassa. On yleisesti tunnettua, että Napoleonin ja Venäjän keisari Aleksanteri I:n intressit vaikuttivat ratkaisevasti Suomenkin kohtaloihin, mutta konkreettista näyttöä Napoleonin Suomea koskevasta kiinnos-

---

* (s. 1917) professori ja lääketieteen tohtori, palvelut talvi- ja jatkosodan aikana täyhystäjänä pommikoneessa ja lääkärimä useissa kenttäsaaraloissa. Kirjoittaja on harrastanut viimeiset 50 vuotta karttojen keräilyä. Karttoja on kokoelmiin kertynyt vuosikymmenien aikana noin 2 000.

tuksesta on varsin vähän. Muuan sellainen on Venäjän sotaretkeä varten laadittu kartasto, jonka Ranskan armeija on julkaissut 1812. Siihen sisältyy keisarin antaman määräyksen mukaisesti myös koko Suomi. Haltuuni on joutunut alkuperäinen tässä sodassa käytetty karttapakkaus ja tarkoitukseni on esitellä tätä tuntemattomaksi jäänyttä aineistoa valottaen sekä sen taustaa että käyttöön liittyneitä tapahtumia.

”Historia toistaa itseään”

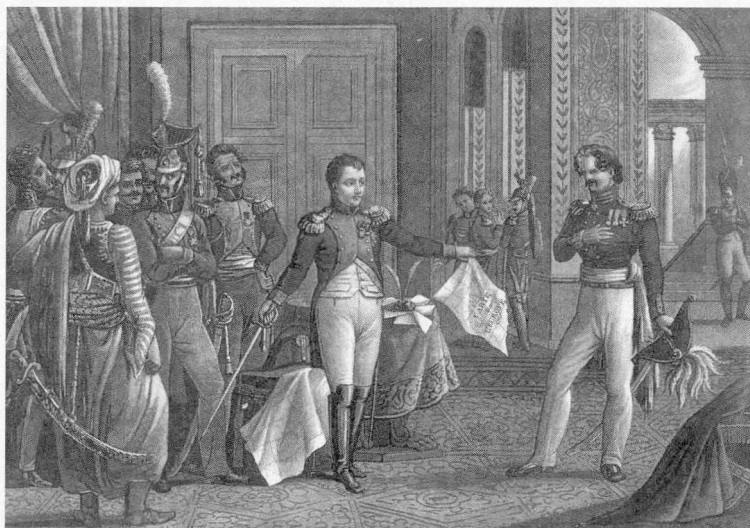
Napoleon oli sotien ja diplomatiainkin avulla saanut vaikutusvaltaisen otteen kaikkiin Euroopan valtioihin lukuun ottamatta Englantia, Ruotsia, Turkkiä ja Venäjää. Selittäessään 1812 Venäjän sotaretken tappioita Napoleon esitti puheessaan, että hänen tavoitteenaan on ollut Eurooppa, jota johdetaan Pariisista, jossa on vain yksi korkein oikeus, yksi laki, yksi raha, samat mitat ja painot, vapaa oikeus liikkua ja kuljettaa sekä armeijoita vain hallitsijoiden suojana.¹ Tällainen puhe vaikuttaa nykypäivän lukijasta yllättävän tutulta.

Englanti oli Ranskan politiikan määrätietoinen vastustaja, jonka kukistaminen ei ollut mahdollista ilman koko Euroopan tukea. Napoleon ja Aleksanteri I olivat tavanneet ja sopineet 1807 Tilsitissä Euroopan jaosta intressipiireihin. Aleksanterin osuudeksi tuli toimia niin, että Ruotsi luopuisi Englantia tukevasta politiikastaan.² Käytännössä se merkitsi Ruotsin vastaista sotaa ja Suomen valloittamista. Mutta Venäjäkään ei halunnut täysin luopua Englannin kanssa käytävästä kaupasta ja pian keisareiden välit tulehtuivat siinä määrin, että muuta ratkaisua kuin sota ei jäänyt jäljelle. Jälleen tuntuu siltä, että historia on toistunut toisen maailmansodan alkuvaiheissa. Suomi on jo parin sadan vuoden ajan ollut nappula, jota Euroopan mahtimaat ovat siirrelleet pelatessaan intresseistään ja tavoitteistaan.

Napoleonin Venäjän-retki vuonna 1812

Napoleon aloitti Venäjän-vastaisen sodan valmistelut 1810. Puolan rajan läheisyyteen Preussin alueelle kerättiin mm. ”suunnattomia”

Napoleon ja Aleksanteri I sopivat etupiireistään Tilsitissä vuonna 1807. Vanha kivipiirros esittää Napoleonia kädessään miekalla halkaistu kartta. Hän ojentaa toisen puolen Aleksanterin lähettiläälle sanoen: "Mitä hyötyä enemmästä kiistelystä, viekää tämä puoli kartasta isännällemme ja sanokaa puolestani: meille kahdelle kuuluu Eurooppa" (A nous deux l' Europe).

Napoleon proposes the division of Europe into French and Russian spheres of influence at Tilsit in 1807.

viljavarastoja, hankittiin teuraskarjaa, vetojuhtia yms. Juhannuksena 1812 lähes kaikista liittolaismaista kootut asevoimat ylittivät rajan vakuuttuneina siitä, että itse Napoleonin johtama jättiläismäinen 400 000 miehen armeija pian voittaisi "Venäjän barbaarivaltion". Varsinaisten asevoimien lisäksi armeijaan kuului miehitys- ja huoltojoukkoina noin 280 000 miestä. Oli ilmeisen vaikea uskoa, että mikään mahti maailmassa pystyisi vastustamaan näin suurta ja kokenutta armeijaa.

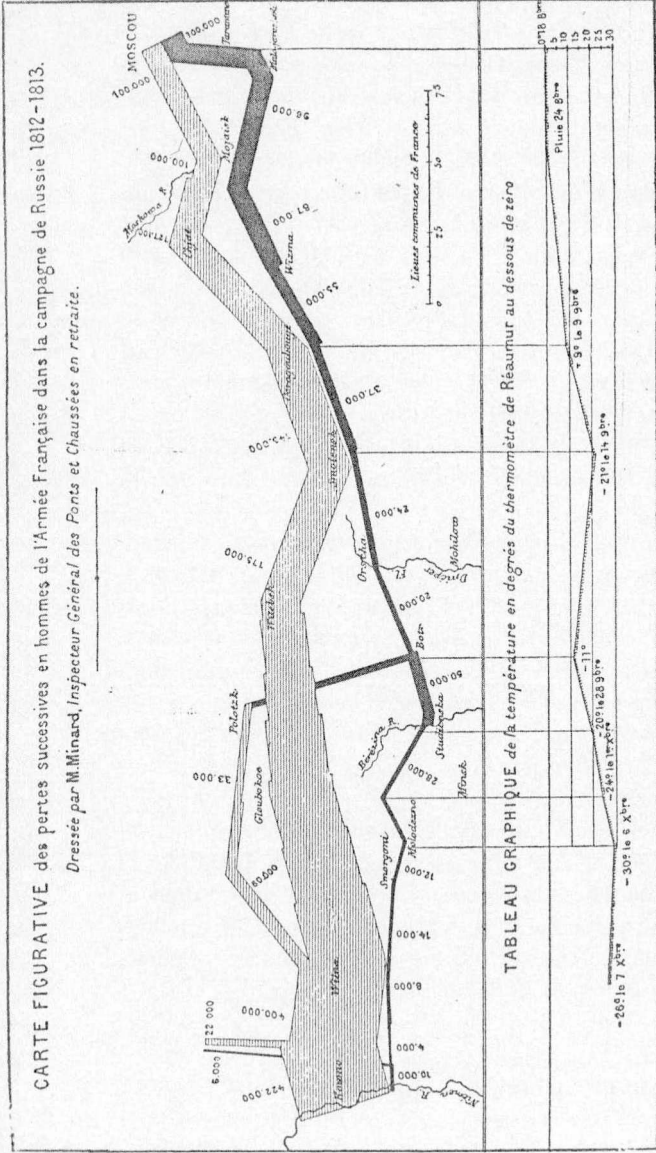
Napoleonin jatkuva menestys sotatoimissa oli yleensä perustunut suurissa taisteluissa saatuihin voittoihin.³Taistelujen johtamisessa omaksuttu taktiikka oli ratkaisevaa eikä strategisia vaihtoehtoja

yleensä ollut. Ranskan naapurimaissa taisteltaessa olivat sodankäynnin kannalta ratkaisevat olot suunnilleen samanlaisia kuin omassa maassa. Tässä suhteessa Venäjän-retki oli täysin poikkeava. Vastustajalla oli ylivoimaisesti enemmän tilaa operoida ja riittävästi reservejäkin, joiden varassa se saattoi valita omalta kannaltaan sopivan strategian. Majoituksen puutteellisuus, alkeelliset tied, kelirikko, pitkiksi venyvät huoltoyhteydet, sateet, lumi, pakkaset ja vastaavat seikat muodostuivat Napoleonin armeijalle ylivoimaisiksi ongelmiksi. Vihollinen vältti taitavasti suuria ratkaisutaisteluita. Se vetäytyi samalla viivytäten ja tuhoten häikäilemättä rakennukset, rehu- ja puuvarastot, tiet ja sillat, eli yleensä kaiken sellaisen mitä hyökkääjä olisi voinut käyttää hyödykseen. Kaupunkien ja kylien asukkaat siirrettiin kauas pääteiltä. Heitä suojelivat kasakkapartiot, jotka myös jatkuvasti häiritsivät hyökkääjän sivustoja ja taustayhteyksiä. Ilmeisesti tavoitteena oli vaikeuttaa armeijan huoltoa, kasvattaa etäisyyksiä tukikohtiin ja siirtää ratkaisut ajankohtaan, jolloin sääolot olisivat niihin tottumattomalle armeijalle erityisen hankalat.

Napoleonin levontarpeessa oleva armeija saapui Moskovaan 14.9.1812 marssittuaan ja taisteltuaan noin 80 päivää. Takana oli noin 2 000 kilometriä kurjia teitä ja puutetta lähes kaikesta. Matkaan lähteneistä oli jäljellä vain noin neljäs osa – 100 000 miestä. Vihollinen ei puolustanut upeasti rakennettua kaupunkiaan, vaan tuhosi sen ruokavarastot, pakotti asukkaat siirtymään pois ja sytytti palamaan sen pääasiallisesti puiset rakennukset. Kreml ja monia kirkkojakin säästyivät tulelta, joten majoituksesta selvittiin, mutta käyttöön ei saatu mistään ruokavaroja eikä rehuja nälkään nääntyville hevosille. Moskovassa kurittomaksi muuttunut armeija oli noin kuukauden ajan ja aloitti vetäytymisen 19.10. Paluumatka kesti noin 1,5 kuukautta ja joulukuun alkupäivinä jäljellä olevat noin 10 000 miestä pääsivät Saksan alueelle turvaan. Tappio oli sananmukaisesti murskaava; oli lähes täysin menetetty miehistö, aseet ja kuormasto, mm. noin 180 000 hevosta.⁴

Suomen sota – Venäjän armeijan kenraaliharjoitus?

Suomen sotaa 1808–1809 ja Napoleonin Venäjän-retkeä koskevia selostuksia tarkasteltaessa kiinnittyy huomio siihen, että niiden

Graafinen esitys Moskovannerkehen tappiosta. Kuvaä pidetään ainutlaatuisen onnistuneena esimerkinä lukumäärän, ajan ja kartan yhdistämisestä havainnollisella tavalla. Piirtänyt insinööri Minard vuonna 1861. (lähde: Tuftte, E. R. The Visual Display of Quantitative Information. Graphic Press, Connecticut 1983.)

A diagram showing French casualties during the Moscow campaign.

8ire = October

9ire = November

Xire = December

strategiassa oli selviä yhteisiä piirteitä. Vuonna 1812 Venäjän puolustusministerinä ja sodan alkaessa ylipäällikkönäkin oli Virossa syntynyt, saksalais-skotlantilaista sukua oleva aatelismies kenraali Barclay de Tolly. Hän oli ollut mukana Suomen sodassa, loppuvaiheessa jopa ylipäällikkönäkin. On perusteltua olettaa, että hän oli käytännössä kokenut mitä vaikeuksia syntyy, jos vihollinen osaa taidokkaasti vetäytyä. J. R. Danielson-Kalmari mainitsee Suomen sotaa käsittelevässä tutkimuksessaan mm., että Suomenlinnan antautuminen olisi ehkä voitu estää, jos Helsingin kaupunki olisi poltettu ja tuhottu. Venäläiset joukko-osastot eivät silloin olisi voineet majoittua linnoituksen läheisyyteen ja piiritys olisi ollut tehontonta.⁵ Venäjän armeijan johto oli varmasti selvillä siitä, miten vaikeaksi sodan kulku olisi muodostunut, mikäli Suomen puolustajat olisivat häikäilemättä toimineet samaan tapaan kuin venäläiset torjuessaan Napoleonin hyökkäystä.

Venäjän armeijan johto ei Napoleonin retken alkaessa ollut täysin yksimielinen siitä miten sotaa olisi käytävä. Oli niitä, jotka pitivät vetäytymistä kunnian menetyksenä, mutta ehkäpä juuri ylipäällikkö ja armeijakuntien komentajat, joista ainakin puolet oli johtanut sotatoimia myös Suomessa, pystyivät osoittamaan, että taitavasti toteutettu vetäytyminen saattaa olla edullisin ratkaisu – ainakin sodan alkuvaiheissa. Partioivia kasakoita johti Suomessakin kunnostautunut kenraali Kulnev.

Suomen viime sotiin osallistuneen on aluksi vaikea ymmärtää, että rakennusten tuhoaminen oleellisesti vaikeuttaisi sodankäyntiä. Kun asiaan perehtyy, käy selville, että tuohon aikaan ja vielä kymmeniä vuosia myöhemminkään ei ollut käytettävissä kevyttä ja vettä pitävää telttakangasta, joka ei pienestäkin kipinästä olisi ruvennut kytemään tai palamaan. Teltan lämmittäminen esimerkiksi peltikamiinan avulla oli käytännössä lähes mahdotonta. Varsin surullinen oli tällöin haavoittuneiden ja sairaiden kohtalo – vailla suojaa sateissa ja pakkasissa. Vaatimukset täyttävät kangaslaadut kehitettiin vasta 1800-luvun puoliväliä lähestyttäessä. Ranskan armeija luopui vallankumouksen jälkeen aikaisemmin käytössä olleista teltoista, koska ne olivat liian raskaita kuljettaa; Preussin armeija ei ole sellaisia koskaan tarvinnut, mutta englantilaisilla ne ovat aina mukana.

Talvimajoituksen ongelmat eivät olleet erityisen vaikeita eteläisessä Euroopassa, missä Napoleonkin oli aikaisemmin johtanut

sotatoimia. Hän oli kotoisin lauhkeasta Korsikasta eikä varmaan osannut kuvitella, mitä vaikeuksia talvisääät ja ”poltetun maan taktiikka” yhdessä voisivat sotatoimille aiheuttaa.

Sotaretken aikana Napoleon täytti 44 vuotta, mutta oli esikuntaupseeriensa mielestä yllättäen muuttunut väsyneeksi eikä kyennyt nopeisiin päätöksiin. Hän oli myös oudolla tavalla lihonut ja sai mm. toistuvia päänsärky- ja tajuttomuuskohtauksia. Suomalainen kirurgian professori Ali Krogius on eri lähteisiin nojautuen esittänyt mielipiteenään, että syynä oli alkava hypofyysin (aivolisäkkeen) toiminnanvajaus.⁶ Se selittäisi hyvin Napoleonin passiivisen johtamistavan Venäjän sotaretken aikana. Napoleon kuoli 52-vuotiaana ilmeisesti vatsasyöpään.

Sotakarttoja painetaan

Mihinkään aikaisempaan sotaan ei tiettävästi ollut varustauduttu siten, että laaditaan alueen kattava kartasto, jota painettuna jaetaan kaikille joukko-osastoille. Napoleon halusi, että näin menetelään. Monien vaikeuksien johdosta hanke ei täysin toteutunut, mutta silti voidaan perustellusti katsoa, että käyttöön oli otettu uusi tapa hyödyntää karttoja.⁷

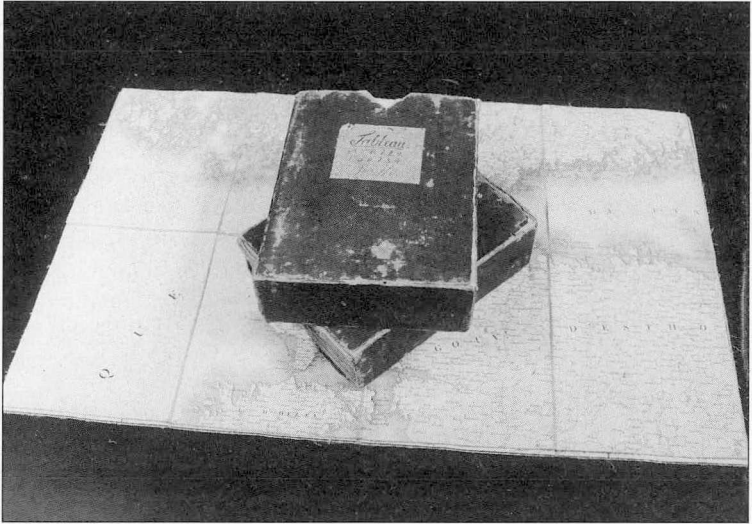
Jo 1800-luvun alusta lähtien sekä keisari että armeijan karttalaitokset hankkivat Venäjää tai sen lähialueita koskevia tärkeitä sotilaskarttoja. Osittain se tapahtui diplomatian keinoin, mutta usein asialla olivat agentit ja suuri raha. Jo 1807 ranskalaiset saivat ostetuksi satalehtisen piirretyn Euroopan puoleisen Venäjän kartaston ja vuosina 1811 ja 1812 kaksi sen hieman laajennettua laitosta. Lisäksi heillä oli mm. asemakaavoja ja piirroksia puolustusasemista. Ruotsia ja Suomea koskevia tietoja oli 43-lehtisessä vapaaherra S. G. Hermelinin karttalaitoksen julkaisemassa kartastossa. Se oli ostettu 1803 ja se ilmeisesti sisälsi kaikki siihen mennessä julkaistut suurikokoiset maaherrakuntien kartat, jotka oli painettu yleensä kahtena lehtenä. Hermelin oli jo 1796 saanut yksinoikeuden käyttää kaikkea Ruotsin viranomaisten hallussa olevaa materiaalia sekä laatia ja myydä mm. maan maaherrakuntia esittäviä aluekarttoja. Vuosina 1798–99 hänen laitoksensa julkaisi kahdeksan suomea koskevaa lehteä (1:700 000), jotka oli laatinut suomalainen kartografi C. P. Hällström. Niitä pidettiin varsin

onnistuneina ja seuraavina vuosina vastaavia karttoja toimitettiin Ruotsin maaherrakunnista.⁸

Venäläinen noin satalehtinen kartasto perustuu ilmeisesti Kataariina II:n toimesta aloitettuihin mittauksiin. Niiden perusteella laadittiin käsin piirretyt kartastot eri kuvernementeista. Esimerkiksi Viipurin kuvernementista (vuodesta 1802 Suomen kuvernementista) valmistui kartasto 1799 mittakaavassa 1:168 000. Maanmittarit Indren ja Logren olivat laatineet Kymen ja Viipurin piirikuntien kartat vuonna 1797.⁹ Koko Venäjän kartasto oli laadittu mittakaavaan noin 1:300 000, mutta Napoleon halusi, että sotakartalla mittakaavaa muutetaan hieman pienemmäksi (1:500 000). Nimistön venäläiset (kyrilliset) kirjaimet oli muutettava ”roomalaisiksi”, ja etäisyydet ilmoitettava ranskalaisina peninkulmina (noin 4,4 km). Samassa yhteydessä Napoleon nimenomaan määräsi, että karttaan on otettava mukaan Baltian maat ja koko Suomi. Armeijan sotavarikko sai toukokuussa 1810 määräyksen, jonka mukaan kartastoa on ryhdyttävä heti toimittamaan. Siihen tulisi 54 lehteä (50 × 80 cm) ja näistä olisi saatava mahdollisimman pian valmiiksi 21 lehteä, jotka esittivät maan keskiosaa. Ne on painettava paksulle, hollantilaiselle paperille, leikattava kahdeksaksi liuskaksi, jotka liimataan kankaalle ja pakattava taitettuina rintamaoloihin sopiviin koteloihin. Samalla kiellettiin niiden myynti ja luovuttaminen ilman nimenomaista määräystä. Aikaisemmin karttoja oli myyty yleisöllekin.

Puuhaan ryhdyttiin viipymättä, mutta suurentaminen, nimien kääntäminen, piirtäminen, kaivertaminen ja painaminen vei paljon aikaa. Monia muitakin karttahankkeita oli käynnissä ja pätevää henkilökuntaa oli vaikea löytää. Kartoitettavaa aluetta laajennettiin vielä myöhemmin, ja tavoitteeksi asetettiin 77-lehtinen kartasto. Sodan alkaessa juhannuksena 1812 olivat kiireellisimmät 21 karttaa sekä hakulehti painamista vaille valmiit ja loput työn alla. 30.7. armeija oli jo marssinut puoleen matkaan Moskovasta, mutta kartasta oli saatu vain koevedoksia nähtäväksi. Napoleon määräsi, että pikakuljetuksena on lähetettävä 500 kpl. karttapakkauksia. Niitä oli kevennettävä siten, että kaikista lehdistä leikataan pois reunukset. Käskyn tuojalta kului aikaa noin kolme viikkoa, ennen kuin hän oli perillä Pariisissa. Saman verran kului aikaa, ennen kuin lähetys saatiin matkaan. Se painoi noin 2 000 kg, ja kuljetus tapahtui neljän hevosen vetämällä postivaunuilla. Kovan kiireen vuoksi hevosia kuoli matkalla, ja syksyinen kelirikko hidasti mat-

Sotaretkeä varten tehdyt karttapakkaukset, joissa 21 karttaa ja hakulehdet. Taustana paksu pellavakangas ja painon keventämiseksi reunukset leikattu pois. (Kuva: Sotamuseo)

The map cases prepared for use during the campaign.

kaa siinä määrin, että Napoleonin ollessa Moskovassa (14.9.–19.10.) vain 100 karttaa oli voitu jakaa tarvitsijoille. Loppumatkalla kuljetus oli jaettu useampaan erään ja monet niistä olivat kasakat matkalla tuhonneet. Pariisista päin katsoen näyttivät asiat aivan toisenlaisilta. Karttoja painettiin yötä päivää 22:ssa kirjapainossa. Jo elokuussa 1812 oli valmiita arkkeja noin 50 000 eli enemmän kuin koskaan ennen oli sodankäyntiä varten painettu.¹⁰

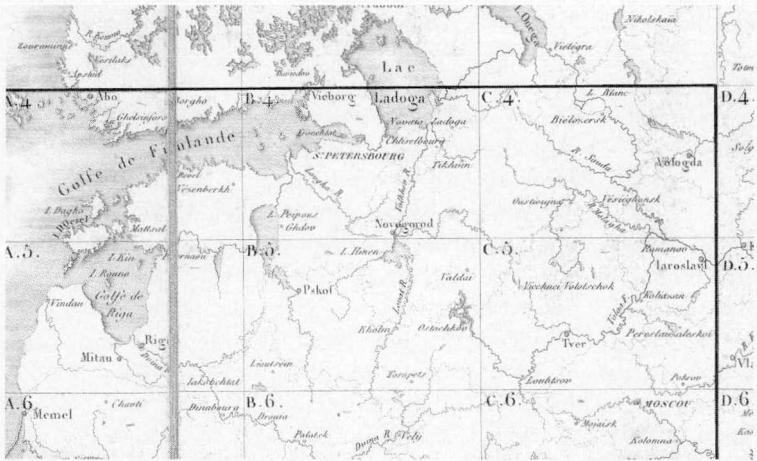
Vetäytyminen alkoi sekasorron vallitessa ja mm. pari viikkoa myöhemmin armeijan karttayksikön johtaja, kenraali Sanson joutui vangiksi. Kasakat ryöstivät ja polttivat koko mukana olevan kartta-aineiston. Hänen adjutanttinsa teki ilmoituksen, jossa todettiin, että koko armeijalla oli jäljellä vain noin 20 kartastoa. Marssi jatkui yhä vaikeutuvissa oloissa ja sana katastrofi on paikallaan niitä kuvatessa. Nälkä, sairaudet ja rasitus kävivät kohtalokkaiksi sekä ihmisille että vetojuhdille. Satamäärin tykkejä ja kuormaston

rattaita oli jätettävä jälkijoukkoa ahdisteleville kasakoille. Lumisella ja liukkaalla tiellä eivät näлкиintyneet hevoset jaksaneet niitä vetää. On selvää, että myös kurittomuus lisääntyi ja kuormastosta otettiin talteen vain Moskovasta ryöstettyjä arvoesineitä ja ruokatarvikkeita – ei suinkaan raskaita karttapaketteja. On selvää, että montakaan kartastoa ei ”pelastunut” tällaisissa oloissa. Jopa kaikki keisarin kuuluisat suuret esikuntakartat tuhoutuivat kasakoiden väijytyksissä. Vain noin 10 000 miestä pystyi raahautumaan Preussin rajan ylitse.

Sodassa oli mukana myös Itävalta, mutta sen sotatoimet rajoituivat vain lähialueille ja tappiot olivat vähäiset. On luonnollista, että heillekin oli toimitettu ainakin muutamia yhteisen vihollismaan kartastoja. Hallussani ovat karttapakkaukset ovat peräisin jonkun Itävallan arkkiherttuasuvun linnasta, jonka kirjasto parhaillaan korjattiin, kertoi myyjä ostaessani karttapaketit antikvariaatista Wienistä 1972. Hakulehdellä ilmoitetaan, että karttoja on 77 ja keräilijänä harmittelin, että kartasto on näin vajaa. En ole aikaisemmin osannut antaa sille juuri arvoa, mutta käydessäni äskettäin Ranskan kansallisessa karttalaitoksessa (Institute Geographic National), jossa armeijankin historiallisia karttoja säilytetään, kävi selville, että koteloissa olevat 21 karttaa ja hakulehti ovat nimenomaisesti Napoleonin antamien määräysten mukainen kokonaisuus. Karttalehtien taustana on karkea pellavakangas, marginaalit on poistettu ja pakkaus on ollut joskus todellisessa käytössä, ehkäpä juuri Itävallan armeijan esikunnissa. Hakulehdelle on punakynällä rajattu tärkeimpinä pidetyt 21 lehteä, joiden joukossa on kaksi Suomen eteläosaa esittävää. Sain myös kopioina muut aikoinaan painetut Suomea koskevat karttalehdet. Yhteensä niitä on kahdeksan, kukin kooltaan noin 50 × 80 cm.

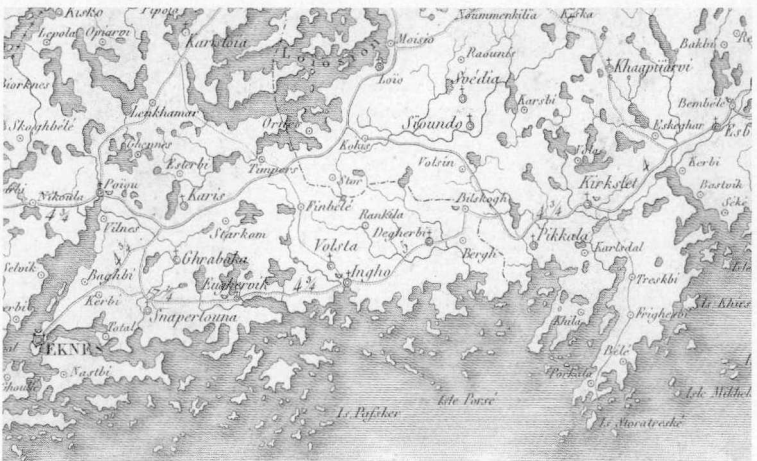
Karttojen sisältö ja lähteet

Periaatteessa Suomea ja eteläisempiä seutuja esittelevät karttalehdet on piirretty samalla tavalla. Niillä on esitetty mm. asutuskeskukset, kirkot, luostarit, hallintoalueiden rajoja sekä luonnollisesti tärkeimmät tiet, järvet ja joet. Mutta mitään tietoja esimerkiksi maanpinnan korkeussuhteista, soista tai jokien ylityspaikoista ei niissä ole. Tiet on esitettäessä jaettu kolmeen ryhmään: Postin

Kartaston hakulehden Suomea koskeva osa.

Finland on the index sheet of the atlas.

Nimistöä Suomea esittävällä kartalla.

Names on the map of Finland.

päätiet, postilähettien tiet ja sivutiet. Pääteillä on merkitty keskuspaikkojen väliset etäisyydet ranskalaisina peninkulmina.

Jos vertailee Suomea koskevia karttoja edellä mainittuihin Hermelinin karttalaitoksen julkaisemiin Suomen maaherrakuntien karttoihin, joiden mittakaava on noin 1:700 000, on yhtäläisyys karttapohjan osalta lähes täydellinen. Vain harvoin on joidenkin pikku saarten tai niemien muoto hieman pyörästynyt, ilmeisesti suurentamisen tai epätarkan kaiverruksen vuoksi. On aivan selvää, että kartat pohjautuvat samaan aineistoon. Venäjän sotilaallinen karttalaitos, jota aikaisemmin johti aikaisemmin Suomen sodassa esikuntapäällikkönä toiminut kenraali P. von Suchtelen, on tietysti voinut hankkia myynnissä olleita Hermelinin karttalaitoksen tuotteita.

Napoleonin kartan pohjakuvioissa ei siis ole Suomen osalta mitään odottamatonta, mutta sitä erikoisempi on sen nimistö. Lähes poikkeuksetta paikkakuntien nimet ovat vääristyneet jopa vaikeasti tunnistettaviksi. Syynä on se, että aikaisemmin mainittuun Euroopan puoleisen Venäjän kartastoon nimet on ensin käännetty venäjän kielelle ja esitetty kyrillisiä kirjaimia käyttäen. Siitä nimet on siirretty osittain kääntäenkin Napoleonin kartalle käyttäen tavanomaisia latinalaisia kirjaimia. Tällainen käännösten ja kirjaimistojen sarja: suomi, ruotsi, venäjä, ranska – johtaa luonnollisesti outoihin kirjainyhdistelmiin varsinkin kun kääntäjät eivät ole olleet juuri lainkaan selvillä nimien sisällöllisestä merkityksestä. Nimiä on Napoleonin kartoilla kuitenkin oleellisesti vähemmän kuin Hermelinin vastaavilla lehdillä. Hermelinin kartassa on kylien nimet esitetty suurin kirjaimin ja lisäksi pienempiä kirjaimia käyttäen on mainittu lukuisia suurempien talojen nimiä. Napoleonin kartassa on jätetty usein kylän nimi mainitsematta ja otettu mukaan vain muutama, ilmeisesti sattumanvaraisesti valittu talon nimi. Joissakin tapauksissa on alkuperäinen suomenkielinen nimi käännetty sen merkityksen ymmärtäen venäjäksi, mutta ei enää venäjästä ranskan kielelle. Esimerkiksi Ylihärmä on saanut nimen ”Verk Kherme” ja Alahärmä on muokattu asuun ”Nijn Kherme”.

Kartoissa ei esitetä harjuja tai vuoria, joita Hermelinin kartoissa on jossain määrin. Poikkeuksena ovat kaikkein pohjoisimmat alueet, joita kuvaaviin karttoihin on piirretty mahtavia vuoria varsinkin Vienanmeren rantamille. Ne eivät perustu Hermelinin aineistoon. Hermelinin Turun ja Porin maaherrakuntaa esittävässä

kartassa on läpimitaltaan noin 100 km:n suuruinen alue Ikaalisten ympärillä jätetty lähes täysin ilman yksityiskohtia ja nimiä. Vastaava aukko on myös ollut venäläisessä kartassa, josta Napoleonin kartta on kopioitu. Tämäkin tukee olettamusta, että venäläisillä on ollut Hermelinin kartoista kopioitu Suomea koskeva kartasto. Ehkä se oli käytössä jo Suomen sodassa (1808–09), jolloin molemmilla osapuolilla olisi ollut samanlaiset tiedot alueista, joista taisteltiin.

Suomessa oli määrätietoisesti ryhdytty kartoituksen vaatimiin maanmittauksiin vuodesta 1776 alkaen. Suomen sodan syttyessä oli 1:20 000 piirrettyjä ja käsin väritettyjä maastokarttoja valmiina suurimmasta osasta maan kaakkois- ja eteläosaa. Turun seutua ei vielä ollut kartoitettu, mutta siihen ryhtymistä pidettiin sotilaalliselta kannalta tärkeänä. Sen sijaan muussa osassa maata, esimerkiksi Pohjanlahden rannikkoseudulla, sitä voitaisiin vaaratta lykätä. Yhtenä syynä saattoi olla usko siihen, että vaikea maasto, pitkät etäisyydet ja sääolot riittäisivät estämään vihollisen toiminnan maan sisäosissa. Karttoja ja luonnoksia oli useita satoja, mutta vain kahtena kopiona. Koko aineisto luovutettiin venäläisille 1812. Suomen sodassa näistä kartoista ei ollut merkittävää hyötyä kummallekaan osapuolelle.¹¹

Erikoisuutena on aiheellista mainita, että Napoleonin kartalle on piirretty myös Suomen uusi Tornionjokea seuraava länsiraja. Siinä suhteessa kartta lienee ensimmäinen autonomista Suomea esittävä! Tosin ruotsalainen kartografi Werming julkaisi ehkä suunnitelleen samaan aikaan Tornion seudun rajakartan (1809-Års Riksgräns mellan Sverige och Ryssland). Sen painatusvuotta ei mainita.

Venäjällä on julkaistu painettuna armeijan topografinen yleiskartta, joka on samalla postikartta, ensi kerran 1822.¹² Mittakaava on noin 1:1 milj. ja Suomi on siinä mukana. Jos sitä vertaa edellä mainittuihin, ei eroavuuksia Suomen osalta voi todeta. Matkat on esitelty virstoina ja nimet kyrillisin kirjaimin. Niitä on varsin vähän mm. tilanpuutteen vuoksi. Maanpinnan muotoja ei ole lainkaan esitelty. On aiheellista olettaa, että tämäkin kartta Suomen osalta perustuu Hermelinin aineistoon.

Kartan merkitys sotatoimille

Esittelyn tapaiset yleiskartat osoittautuivat varsin puutteellisiksi siirryttäessä liikkuvampaan sodankäyntiin. Napoleonin Moskovan-retkeä käsittelevissä teoksissa¹³ on silti odottamattoman vähän viitteitä kartoista johtuviin ongelmiin. Vain joskus sivumennen mainitaan, miten yllättäviä olivat liukkaat mäet ja ylitettävien jokien rantatörmät, koska niistä ei ollut merkintöjä kartoissa. Suuretkin joukko-osastot harhautuivat joskus tuntemattomille sivuteille. Vaiteliaisuus on tavallaan ymmärrettävää, koska monet muut ongelmat olivat paljon dramaattisempia kerrottaviksi. Mutta sodankäynnin tutkijoille oli ilmeisen selvää, että niin pian kuin mahdollista olisi saatava käytettäväksi karttoja, jotka esittävät tarkasti maanpinnan muodot ja muutkin yksityiskohdat. Juuri näihin aikoihin ryhdyttiinkin kaikkialla Euroopassa kehittämään maanmittausta ja erityisesti armeijoiden topografisia yksiköitä. Niiden tavoitteena oli tuottaa noin mittakaavaan 1:20 000–1:40 000 piirrettyjä maastokarttoja. Jo Ruotsin vallan aikana aloitettiin Suomessakin tällainen kartoitus kuten edellä on mainittu, ja Venäjälle perustettiin varsinainen sotilaallinen topografikunta 1822.

Päätelmiä

Napoleonin Venäjän-retkeä varten 1812 julkaistu sotakartta on huomaamattomaksi jäänyt kartografinen erikoisuus erityisesti Suomen osalta. Jo se, että maamme on otettu siihen mukaan, on viitteellistä. Sen lähteenä ovat maamme osalta Ruotsissa kymmenkunta vuotta aikaisemmin julkaistut Hermelinin karttalaitoksen suurikokoiset läänien kartat, mutta eivät suinkaan suoraan vaan muokattuina ensin Venäjän armeijan tarpeita vastaaviksi, ehkäpä 1808–09 sodan tarpeisiin. Käytännössä se on merkinnyt nimistön esittämistä kyrillisin kirjaimin. Napoleonin kartan nimistön erikoinen kieliasu johtuu siitä, että venäjäksi kirjoitetut nimet on vielä kerran käännetty – tällä kertaa käyttäen ranskalaisille ymmärrettäviä kirjaimia. Kartta on erikoinen siinäkin suhteessa, että se esittää ensi kerran autonomista Suomea ja lisäksi uusien rajojensa puitteissa. Kartan painattamiseen, jakeluun ja sen lähes täydelliseen tuhoutumiseen liittyy tapahtumia, jotka antavat

hyvän kuvan sotaretkestä, jossa tuskin mikään onnistui odotetulla tavalla.

Kyseessä on myös tietävästi ensimmäinen yritys laatia tulevan sotatoimialueen kartta ja painattaa sitä niin runsaasti, että sitä voidaan jakaa kaikille toimiville yksiköille. Liikkuva sodankäynti olisi oikeastaan edellyttänyt tarkempia maastokarttoja, mutta niitä ei alueilta siihen aikaan ollut.

Kartta oli viime kädessä laadittu varmistamaan politiikkaa, jonka tavoitteena oli jakaa Eurooppa etupiireihin. Väistämättä kiintyy huomio siihen, miten Napoleonin ajan historia on melkein pä yksityiskohdittain toistunut toisen maailmansodan yhteydessä. Kummallakin kerralla Suomi on joutunut välikäteen ja ollut jonkinlaisena hyvityksenä muista myönnytyksistä. Toisaalta ainakin Suomen sota 1808–1809 osoitti Venäjän sodanjohdolle, mitä mahdollisuuksia sisältyi pitkiä etäisyyksiä ja outoja olosuhteita hyödyntävään strategiaan. Kelirikko ja talviset olot olivat erityisesti hyökkäävälle osapuolelle lähes voittamattomia vaikeuksia, jos puolustaja pystyy jatkuvaan häirintään ja voi lisäksi soveltaa ”poltetun maan taktiikkaa”. Jälkikäteen arvioiden Napoleon lähti retkelleen uhkarohkeasti ottamatta riittävästi huomioon niitä etuja, joita suuret alueet, maaston ja olojen parempi tuntemus ja paremmat mahdollisuudet ylläpitää riittävää huoltoa antoivat hänen vastustajalleen.

Sotakartan lisäksi Napoleonilla oli käytettävissään jonkinlainen selostus väestön määristä, teiden laadusta ja muistakin oloista. Mutta sotaretken kuvauksista saa sen kuvan, että tilanne kehittyi sekä sotilaallisesti että muutenkin yllätyksestä toiseen. Todellisuudessa aloite oli lähes koko ajan puolustajan käsissä eikä Napoleon kyennyt uudistamaan omaa strategiaansa. Hänen armeijansa vain jatkoi marssiaan yhä kauemmaksi uskoen voittavansa ratkaisevan taistelun. Olihan Moskovan valloitus kieltämättä näyttävä saavutus, mutta viimeistään silloin kävi selväksi, että peli on menetetty. Tappion syynä ei suinkaan ollut karttojen puute, vaan kyvyttömyys ajoissa varautua vaikeisiin oloihin. Tässäkin historia on ainakin osittain toistunut viimeksi käydyin suursodan aikana.

Lähdeviitteet

- ¹ Lesage, A. (Comte de Les Cases). Atlas Historique, Genealogique et Geographique. A. de Mat Libr. Bruxelles 1853. Fol. 36+36 p.
- ² Geerge, H. P. Napoleon vom Leutnant zum Kaiser. Meulenhoff Verl. Leipzig 1913. 348 s.
- ³ Ibid.
- ⁴ Geerge, H. P. Der Sturz Napoleons. Meulenhoff Verl. Leipzig 1815. 281 s; Labume, E. Ausführliche Erzählung von dem Feldzuge in Russland in Jahr 1812. B. B. Verl. Leipzig 1815. 435 s; de Segur, ph. History of the Expedition to Russia Undertaken by the Emperor Napoleon. Vol. I, II th TEgg & Son publ. London 1836. 350+ 373 p.
- ⁵ Danielson, J. R. Suomen sota ja Suomen sotilaat vuosina 1808 ja 1809. Weilin & Göös. Helsinki 1896. 789 s.
- ⁶ Qvarnström, E. Napoleons sjukdom enligt prof Ali Krogerius undersökningar. FLH 1932, VoL 74, 387–395.
- ⁷ Berthaut, Le Colonel. Les Ingenieurs Geographes Militaires 1624–1831. Service Geogr. De l'Armee. Tom I, II. Paris 1902.
- ⁸ Lönborg, Sven, Sveriges Karta. Tiden till omkring 1850. Almqvist & Wiksell boktr. Uppsala 1903. 242 s.
- ⁹ Qvarnström, E. Napoleons sjukdom enligt prof Ali Krogerius undersökningar. FLH 1932, VoL 74, 387–395.
- ¹⁰ Berthaut, Le Colonel. Les Ingenieurs Geographes Militaires 1624–1831. Service Geogr. De l'Armee. Tom I, II. Paris 1902.
- ¹¹ Alanen, T. – Kepsu S., Kuninkaan kartasto Suomesta 1776–1805. SKS Toim. 505 Tampereen Kirjapaino. 1989. 397s.
- ¹² Bashiloff-Shadrin. Euroopan Venäjän postikartta ja topografinen kartta (venäjänkielinen) 12 lehteä. 1827.
- ¹³ Berthaut, Le Colonel. Les Ingenieurs Geographes Militaires 1624–1831. Service Geogr. De l'Armee. Tom I, II. Paris 1902; Geerge, H. P. Napoleon vom Leutnant zum Kaiser. Meulenhoff Verl. Leipzig 1913; Labume, E. Ausführliche Erzählung von dem Feldzuge in Russland in Jahr 1812. B. B. Verl. Leipzig 1815; Lesage, A. (Comte de Les Cases). Atlas Historique, Genealogique et Geographique. A. de Mat Libr. Bruxelles 1853; de Segur, ph. History of the Expedition to Russia Undertaken by the Emperor Napoleon. Vol. I, II th TEgg & Son publ. London 1836.

Summary

FINLAND ON NAPOLEON'S WAR MAP OF 1812

By order of Napoleon a war map was drawn up and printed in 1812 for distribution to the combat troops. As far as is known this procedure had never been undertaken before. The atlas in question comprised seventy-seven large-sized sheets of which twenty-one of the most essential were backed with cloth and packed ready to be carried. The atlas was intended expressly to show the whole of Finland, the situation of which was strategically important. Thus the atlas contains eight sheets on Finland at a scale of 1:500,000. Here in fact is the first printed map depicting autonomous Finland and on it is shown, for example, the country's new western frontier. A hand-drawn Russian atlas of some hundred sheets was acquired as the source for the atlas. This was presumably compiled from maps of the provinces drawn up at the end of the eighteenth century. At an enlarged scale the war map depicts centres of population, churches, rivers and lakes as well as roads which are divided into three classes. On the other hand there is no information about land relief such as mountains or swampy areas. We are thus dealing with a general map because no topographical maps existed for this region. In general the mapping of terrain had only just begun in Europe at that time. The names shown on the Russian map in the Cyrillic alphabet have been written in Roman letters. The sheets relating to Finland are of a similiar character but are based principally on maps of the provinces printed and sold by Hermelin's cartographic establishment at the end of the eighteenth century. They have subsequently been altered as far as the names are concerned to meet the needs of the Russian army – perhaps with regard to the Russo-Swedish War of 1808–09. The linguistic form of these names has become extremely peculiar because they have been transliterated by the French into the Roman alphabet.

The article also explains the acquisition, printing, transportation and events connected with the loss of this mapping material; these give a picture both of the background of the campaign and its strategy as well as of the reasons for its failure.

**THE LAST DECADES OF THE TENURE ARMY IN
FINLAND: MILITARY EFFECTIVENESS AND COST
EFFECTIVENESS**

The Swedish military tenure system (*ruotujakolaitos* (Fi.); *indelningsverket* (Sw.)), the organization of which was finalized at the end of the seventeenth century, has aroused both praise and criticism from historians and from contemporaries. The contractual link between the land and military service, in which farmers assumed responsibility for the maintenance of soldiers, has been considered as ideal in an underpopulated state. The farmers were better able to support the soldiers *in natura* than by taxes paid in cash at a time when the money economy was undeveloped. The tenure soldiers enjoyed a relatively secure financial position, partially supporting themselves on the small farms or crofts (*torppa* (Fi.); *torp* (Sw.)) allotted to them by the farmers and through their continued availability as labourers in the countryside. Serving alongside their neighbours in provincial regiments, the tenure soldiers were believed to be well motivated to defend their country and of good moral quality. However, the tenure army has also been considered too small and inflexible in that the system made difficult an increase in the number of soldiers as the population grew. The finances of the state were tied to a natural economy that, with the passage of time, became outmoded and inflexible, although that inflexibility guaranteed a minimal level of funding for the army. The tenure army lacked reserves, its training was considered weak and its mobilization slow. The last criticisms in particular have been regarded as special problems of the Age of Liberty (1719–72) when defence in general was neglected and the probable original role of the tenure

---

* (s. 1939) Doctor of Philosophy, Lontoon yliopiston School of Slavonic and East European Studiesin entinen kirjastonjohtaja. Julkaissut mm. teokset: Mannerheimin muukalaisvuodet (1972; 2.p. 1993), Suomalaiset tarkk'ampujat. Suomen "vanha sotaväki" 1881–1901 (2000), Mannerheim: the Finnish Years (2000). Tekeillä Suomen Kadettikoulun historia 1812–1903.

army as a support for a sizeable permanent force of enlisted troops for garrison and field service had been forgotten.¹

Not untypical late eighteenth-century attitudes to the tenure army were expressed by the then Captain Georg Karl von Döbeln at the time of the War of 1788–90 and by Field-Marshal Fredrik Axel von Fersen (1719–94) towards the end of his life. Döbeln considered that

the tenure system, although very suitable for the country, and the private soldier, is extremely harmful for the officers.²

Fersen thought that

The tenure soldier is wanting in military discipline and training ... He is a farmer entirely ... His living and way of life are in glaring contrast to his calling as a soldier.

Fersen characterized the tenure officer as patriotic but he

practised no proper officer's duty in peacetime, or command over the soldier, with the exception of ten days a year ... Domestic cares tie the officer to his home and make life in the field with its privations unbearable to him.³

The aim of this article is to consider how effective the military tenure army was at the end of the eighteenth century and beginning of the nineteenth. If military effectiveness is the capacity of the armed forces to fulfil the aims of national foreign or security policy, those of Sweden were singularly ineffective both in 1788–90, when they failed to carry out Gustav III's aim to recover territory lost earlier in the century, and in 1808–09, when they could not prevent the dismembering of the Swedish state. However, military effectiveness comprehends rather more than that definition. Although the authors of a theoretical chapter in a book on military effectiveness considered the concept ill defined, they nevertheless offered their own definition; 'Military effectiveness is the process by which armed forces convert resources into fighting power'.⁴ Here also lies the question of cost effectiveness. How far did the resources devoted to a key component of the Swedish armed forces contribute to the greatest possible ability of those forces to sustain war? But military

effectiveness is a complicated sum of different levels of military activity, of which the authors already cited identified four: political, strategic, operational and tactical. The focus here will be on operational and tactical activity, in other words on how the army prepared for war and on military performance in the field. The article will look at that part of the Swedish army which was recruited or stationed in Finland.

The Tenure System

The tenure regiments were raised as the result of a contract between the crown and the farmers of each province. Most of these contracts, which replaced conscription, went back to the 1680s (for cavalry) and 1690s (for infantry) although the tenure system was only accepted in Pohjanmaa in 1733 and it was never introduced in Northern Karelia. The tenure system represented a reduction of the burden of military service in that Finland raised fewer regiments, with fewer men, than under the previous conscription system.⁵

In a tenure infantry regiment (of which Finland eventually had six) the basic building block was the *ruotu* (Fi.); *röte* (Sw.). This was a group of between two and five farms (often three) which undertook to raise a soldier and replace him when necessary. The *ruotu* had to provide the soldier with a croft, to an agreed specification, comprising a cottage, some outbuildings, a small plot of arable land, a hay meadow and a small cabbage patch. The soldier was given working clothes by the *ruotu* if he worked as a labourer on their farms. The *ruotu* provided him with food for his periods of training and transport to company and regimental assemblies together with a small cash payment. The soldiers' annual training obligation at first consisted of three company assemblies (each of five days, including travel) and one regimental assembly (of twenty days). Uniforms and arms were provided by the crown, the former stored by several *ruotu* together, and the latter kept originally in churches near the places of assembly. This changed and by the 1760s the men's weapons were kept on their crofts, under the oversight of the company commanders, so that the soldiers could keep the weapons clean and become accustomed to handling them.⁶

Some twenty-one *ruotu* were grouped into a corporalship and six

corporalships into a company. A regiment comprised eight companies organized into two battalions. The officers and NCOs were provided by the crown with farms (*puustelli* (Fi.); *boställe* (Sw.)) as well as pay derived from the taxes due from a number of other farms and on an allocation from the crown tithes: these taxes and tithes were mostly payable in grain but could be paid in cash at market prices. Each *puustelli*, whose size of house and farm depended on the holder's rank, was located as far as possible in the centre of the district whose soldiers the officers and NCOs commanded. The system was genuinely territorial but regiments – particularly the Pohjanmaa Infantry Regiment – were spread out over huge areas.

A tenure cavalry or dragoon regiment (of which there were three in Finland) was raised from the larger farms (*ratsutila* or *rustholli* (Fi.); *rusthåll* (Sw.)), which were excluded from the *ruotu* system, but had instead to maintain a cavalryman – and his horse and equipment – and provide a croft for him. In return the farmer (*rusthollari* (Fi.); *rusthållare* (Sw.)) enjoyed significant but not complete freedom from taxation and, if the cost of the cavalryman exceeded the tax due, he received the difference from the tax due from a number of other farms which were designated to augment a specific *ratsutila*. Officers and NCOs had a *puustelli* in the normal way in tenure regiments together with an allocation of taxes to provide pay, horses and servants. No cavalry was raised in Pohjanmaa. Like the infantry, the dragoon regiments were widely dispersed. Two regiments, the Life Dragoons and the Uusimaa and Häme Dragoons, comprised 1,000 men divided into two battalions, each of four companies with three corporalships of 41 or 42 *ratsutila*. The Karelian Light Dragoons (the name used from 1778 by the remnant of the former Karelian Cavalry Regiment) comprised only two weak companies.⁷

Sweden's defeats by Russia in the Great Northern War (1700–21) and the War of 1741–43 deprived it of territory in south-eastern Finland. This not only worsened the country's strategic position but also reduced the size of the tenure regiments recruited in the frontier regions. And yet for many years during the Age of Liberty there was no sense of urgency about the defence of Finland, a remarkable circumstance given the leading role the military then had in Sweden. The Swedish historian, Gunnar Artéus, has even concluded that Sweden was at that time a militarized society, with

the military controlling the House of Nobles and constituting the dominant factor in the Estates.⁸ But the officers were devoted to their corporate interests rather than to the defence of the realm and the military did not exert the positive influence on defence policy that might have been expected. The constitution enabled the peasants to block changes affecting the tenure army. Moreover, there was no effective authority in charge of the army and little improvement occurred in this respect after the *coup* of Gustav III in 1772.

Sweden's neglect of Finland's defence between 1721 and 1741 meant that little was spent on the fortifications that were essential if an invading Russian army were to be delayed sufficiently long for reinforcements to arrive from Sweden.⁹ Only after 1747 was a comprehensive defensive plan adopted for Finland. This involved the construction of frontier defences (at Loviisa and the nearby island of Svartholm), of a major fortress (at Sveaborg off Helsinki) as the base for an army, and of a galley fleet to secure control of the coastal waters.¹⁰ By the time of Gustav III's Russian War of 1788–90 the defensive works of Sveaborg were essentially ready (thanks to French subsidies), the fortification work at Loviisa had been abandoned, although Svartholm was defensible, and a notable galley fleet had been created, subordinate to the army and separate from the navy proper. Even the development of the road network contributed to the improvement in the infrastructure of Finland's defences, while the growth of population and greater prosperity (albeit with setbacks for bad harvests) were of potential military advantage. However, Gustav III's orders in 1785 to Lieutenant-General Count Fredrik Arvidsson Posse, commanding in Finland, to withdraw his troops to Pohjanmaa in extreme circumstances, recognized the reality of the problem of defending Finland against a Russian invasion.¹¹

The population of Finland grew appreciably in the second half of the eighteenth century, rising from 421,500 in 1750 to 610,200 in 1775 and 832,700 in 1800.¹² This rise eventually facilitated the recruitment of the army. As late as the early 1760s the farmers of the *ruotu* and *ratsutila* had to pay quite large bounties to obtain soldiers. However, by the mid-1770s sufficient men were available to recruit even the newly-established reserve. (The earlier reserve formed in the 1750s had dwindled away in the 1760s.)¹³ Recruits

had to be approved for service by the provincial governor and the regimental commander or at a formal muster or general inspection.¹⁴ Men unfit for service were discharged on the same occasions. There was in addition a system for the regular inspection of soldiers' crofts by their company commanders every five years and for the inspection of officers' *puustelli*. Soldiers had the opportunity to complain if they thought the farmers were not fulfilling their obligations to them.¹⁵

The Tenure Army's Efficiency

The efficiency of the tenure army declined during the Age of Liberty. To ease the burden of military service on the reduced and impoverished number of inhabitants (particularly serious in ravaged Finland), training periods were reduced and regiments were permitted to leave vacant a proportion of the soldiers supplied by the *ruotu* and *ratsutila*. Political and economic goals thus conflicted with strategic needs to the detriment of the last. The tenure army in the realm as a whole had an effective strength of 89.5 per cent of its establishment in 1739 and 90.0 per cent in 1747; there was a rise to 96.1 per cent in 1755 but it fell back to 70.8 per cent in 1765 before rising again to 81.8 per cent in 1775 and 81.4 per cent in 1785.¹⁶ The money saved by the farmers was paid into a mobilization fund. But if the army had fewer soldiers than its establishment, it had an excess of officers. Most held a higher rank than their duties warranted and there was considerable discontent over promotions, whether by purchase or by seniority. Purchase was banned from 1774 to 1793 but the ban was frequently evaded.¹⁷ Periods of training were reduced to two company assemblies of two days each per annum and one regimental assembly of ten days.¹⁸ Regimental assemblies were usually held in June, between sowing and harvest. However, regimental assemblies were often cancelled. Bad harvests or disease were accepted reasons for not holding annual training (as was the meeting of the Diet until 1772) and the extensive use of soldiers for fortification work from the later 1740s also deprived regiments of the possibility of an annual assembly. The average number of days a regiment in Finland was assembled for training annually was only between two and three. Inspections of the regiments were held at

excessive intervals of eleven or twelve years or even longer. In 1768 the Turku Infantry Regiment had its first general inspection since 1737 and the Life Dragoon Regiment its first in Finland since 1753.¹⁹ The condition of weapons was bad. It was not surprising that the army performed badly in the disastrous War of 1741–43 and although there was some improvement in performance during the Pomeranian War of 1757–62, the state's chronic lack of money meant a shortage of transport and equipment which affected the army's capacity to wage war in Germany effectively.²⁰ Sweden was pursuing strategic goals that were inconsistent with its military strength.

The condition of the army improved somewhat under Gustav III in the 1770s and 1780s. Regiments became more complete in numbers, as has been mentioned. Inspections became more regular, though at an average interval of five years they were scarcely frequent. The most beneficial change was the introduction in Finland in 1776, after careful negotiations with the farmers, of the system known as *passevoltage*. Under this, the farmers made an annual cash payment in return for release from their obligation to transport their soldiers to the training camps and to provide food for them there. *Passevoltage*, which with a few exceptions was not accepted in Sweden, made possible the purchase of regimental transport, equipment and draught horses so that units could march fully equipped to their annual training and also be prepared for mobilization. It became possible to extend the length of regimental assemblies to twenty-four days, both for infantry and cavalry, and the crown was able to provide the men with better food than the fare formerly sent by the farmers.²¹ The average number of days a regiment in Finland was assembled for training annually rose under Gustav III to between five and seven.

The training cycle for a recruit lasted three years in the infantry and five in the cavalry. There should have been drill parades of one or two hours after church services on Sundays but the distances which many soldiers had to travel to church caused them to be neglected or reduced to every third or fourth Sunday.²² Company assemblies might take their place or be held instead of regimental assemblies. These last were the principal means of training the tenure army. The infantry was required by the regulations to spend half of the time at regimental assemblies on company training and

half on battalion training, with exercises in movement, firing with blank rounds, target shooting and a march. Cavalry regiments were concerned principally with drill.²³ Cavalry training suffered if the men had no opportunity to ride except during the annual assemblies, as seemed often to be the case.²⁴ The holding of large training camps for several regiments, as was the case at Parola (near Hämeenlinna) in 1774, 1786 and 1787, offered a chance for more ambitious training but much of the three-week periods was devoted to ordinary drill and only two or three days were used for two-sided manoeuvres involving all arms. The training of the Savo Brigade under Colonel Göran Magnus Sprengtporten between 1775 and 1778 attracted attention through its unusual emphasis on tactics in the terrain prevalent in Finland, its concern with individual training, initiative and leadership, its realism and effectiveness.²⁵ This brigade, comprising the Savo Infantry Regiment, the Savo Light Infantry and some cavalry, constituted the only such formation in Finland. Preparedness for war was improved as progress was made with the military survey of southern and eastern Finland initiated in 1776.²⁶

By 1788 the army in Finland, under the commander-in-chief there, comprised an establishment of almost 16,500 men. Its composition was as follows:²⁷

	regular troops	reserve	total
Infantry			
tenure	6,496	3,771	10,267
enlisted	2,040	—	2,040
Cavalry			
tenure	2,250	1,125	3,375
enlisted	50	—	50
Artillery			
enlisted	700	—	700
	<hr/>	<hr/>	<hr/>
	11,536	4,896	16,432

Thus almost seventy-six per cent of the regular troops and eighty-three per cent of the entire army (regular troops and reserve) were raised on the tenure basis. Enlisted troops were less important numerically although the artillery was raised entirely by this means.

Attempts had been made from the 1740s to provide a reserve system for the tenure army. An effective system was introduced in Finland in the 1770s although the initial scheme to double the size of the tenure army was abandoned. In 1776 the burden on the *ruotu* and *ratsutila* in Finland (but not in Pohjanmaa) was increased when they agreed to provide one reservist for every two ordinary soldiers. These reservists (*varamiehistö* (Fi.); *vargering* (Sw.)) were usually to be provided with crofts. A few additional officers and NCOs were to be raised for the reserve and paid (in money). The reserve was separately organized into one battalion for each regiment and was to train for fourteen days each year by companies and have a battalion assembly every third year. Its assemblies usually followed the harvest, in September or October, although the frequency of the training scheme could not always be attained.²⁸ Many reservists subsequently became soldiers in the tenure regiments (around two-thirds of these soldiers in the 1780s, according to one study), so the reserve system not only increased the size of the army but also became a means of providing the army with partially-trained soldiers.²⁹

In 1788, with the exception of the artillery, the bulk of the enlisted troops in Finland were infantry. The artillery, called the Finnish Brigade of the Artillery Regiment, comprised seven companies, divided between Helsinki, Sveaborg, Loviisa and Hämeenlinna. There were three enlisted infantry regiments, one of four companies (not in continuous service) in Savo, and two (of eight companies in Finland) which performed garrison service in the south of the country.

The War of 1788-90

It was with this army in Finland, together with considerable reinforcements transported from Sweden, that Gustav III aimed to regain territory lost by Sweden in Finland. Sweden's attack on

Russia in June 1788 was planned as a blitzkrieg to coincide with Russian preoccupation with war with Turkey. The Russian navy was to be neutralized and an invading Swedish army landed near St Petersburg to seize the Russian capital. Secondary operations would take place from Finland. However, the Swedish fleet failed to neutralize the Russian navy, no landing near St Petersburg was therefore possible, and operations from Finland were feebly prosecuted. The favourable moment for attack passed without success. Superior Russian resources soon began to tell and Gustav III was lucky to emerge from the war in 1790 without losing more territory.³⁰

The army that went to war in 1788 was fairly well equipped for a summer campaign though supply (including the provision of field bakeries), transport and medical services proved inadequate for protracted operations and the soldiers suffered from impractical uniforms.³¹ Poor logistical support showed up the political failure to provide adequately for the army. Mobilization was facilitated by its timing to coincide with units' annual training in June 1788. Serious problems were, however, caused by the morale of the officers in Finland and their – unsuccessful – mutinous unwillingness to countenance a war of aggression. There was a direct conflict between the aims of the king and the political views and corporate interests of the officers. It was not uncommon for officers in the tenure army to resign on the outbreak of a war rather than risk their lives and their investment in the purchase of their commissions. By 22 July 1788 112 officers had asked to resign and it became necessary to halt the consideration of such requests.³² Some officers undoubtedly felt they were too old for the rigours of a campaign. Officers could serve for a very long time and younger ones, with new ideas, were not necessarily welcome, as Carl Erik Mannerheim, the newly-appointed second major in the Turku Infantry Regiment, found in 1783.³³

There were widely differing levels of training and competence among the officers. Some had received a formal training as pages at the court in Stockholm, at the Cadet School at Karlskrona or at the Military School at Haapaniemi in Savo in eastern Finland which began its activity in 1779. Others had served abroad, usually in the French army but also in Germany and even in Russia.³⁴ However, there were many officers who had received no special training, having perhaps entered the army in the ranks as volunteers,

and whose professional attitude and competence in the field were inevitably limited. NCOs, and often corporals, were gentlemen who were waiting (often a long time) for promotion to officer. Soldiers who became corporals were very rarely appointed NCO. The ratio of NCOs and corporals to men was not untypical by international standards of comparison: it was lower than in Prussia but higher than in Austria.³⁵ The soldiers, like the officers, had often served a long time. There was a reluctance to discharge old soldiers in peacetime which meant that they tended to be replaced on mobilization by new recruits. Soldiers enlisted at about the age of twenty-three, or twenty-seven if they had previously served as a reservist; there were even cases of lads of fourteen or fifteen who were enrolled as reservists in order to grow. Soldiers left the army at an average age of forty-two. They were usually married and, as farmers, constituted a stable element in rural society.³⁶ There was a tension between these characteristics and military efficiency.

The performance of the army in the War of 1788–90 was not good. Gustav III was no military commander, operations were badly led, and the ordinary Swedish officer's level of professionalism has been held to have reached its nadir at this time.³⁷ However, many units did perform effectively on the battlefield.³⁸ Colonel Olof Wilhelm Leijonstedt's march to Toivola in July 1788 with a battalion of the Häme Regiment and some dragoons showed exceptional drive and capacity, and the deep raid conducted by Major Carl Mauritz Zelow with a small number of mounted infantry and dragoons, also in July 1788, demonstrated initiative and skill.³⁹ Men of the Pohjanmaa Infantry Regiment tried in vain to reach the battle at Porrassalmi on 13 June 1789 by a forced march and even at the double – hardly the action of a unit lacking in fighting spirit. The victory at Porrassalmi was itself a tribute to the tough staying power of the Finnish soldier and sound leadership by his officers.⁴⁰

Post-war Changes

The War of 1788–90 demonstrated not only defective Swedish leadership in the field but also the lack of an effective administrative structure to oversee the army.⁴¹ These problems were not addressed successfully in the post-war years. Gustav III had set up

new administrative bodies alongside the long-established War College. The new instructions for the College issued in 1782 limited the number of matters decided by its members collectively and increased those taken in its five departments (six from 1805). However, there was no war minister although in some respects the president of the War College in 1802–09 fulfilled this function.⁴² The grouping of units in Sweden and Finland into 'divisions' lasted only from 1792 to 1797 and there was a lack of precision in the role of the general staff which was created in 1806.⁴³ There remained a commander-in-chief in Finland but administrative control was exercised from Stockholm. The regiment remained the key entity in the army and its officers were caught up in a great deal of bureaucratic paperwork.⁴⁴

As far as strategy was concerned, there was a greater realization that Finland must be defended within its frontiers, relying on the fortress of Sveaborg as the central point on which the army could concentrate until additional troops could arrive from Sweden. The army in Finland was inadequate to defend the country on its own.⁴⁵ Serious additions to the army were not, however, planned until early in the nineteenth century. In the meantime, war losses had to be replaced and some lessons of the war digested. Casualties had been considerable, due to sickness rather than operations. The Pori Regiment had lost 8 officers and 943 NCOs and men; of the latter 241 had been killed or mortally wounded, 495 died of sickness and 207 were discharged as unfit.⁴⁶ About a third of a sample of soldiers from three parishes in Satakunta died during the war and this meant a considerable generational change in the tenure army.⁴⁷ Despite a dip in the country's population caused by the war, it was possible to recruit men to fill the vacancies.

There was one significant organizational change in Finland. The need for cavalry there had been recognized as slight and the dragoon regiments, following discussions with the farmers, were dismantled in 1791.⁴⁸ Their battalions were joined to the different infantry regiments either as a *rusthollari* infantry battalion or as a *jäger* (light infantry) battalion. The farmers (*rusthollarit*), who no longer had to supply horses, paid a horse vacancy charge instead. However, in 1792 two companies of the former Uusimaa Dragoons were remounted and by 1805 the regiment had been reconstituted as mounted light dragoons.⁴⁹

Of greater potential importance, but small practical achievement, were plans to increase the size of the tenure army by redistributing the *ruotu* so that farms created since the making of the original divisions should bear their share of the burden. The crown's interest lay in the former aim and the farmers' in the latter.⁵⁰ A commission was set up in 1803 to undertake the work but progress was slow. Of proposals for nearly 2,000 additional *ruotu* throughout Finland only one additional battalion (in Vaasa province) had been raised – but not trained – before war began in 1808. It was intended that the increase in the number of tenure soldiers should be followed by a reduction in the enlisted troops, thus offsetting the gain in the army's strength.⁵¹ Reorganization of the tenure army was not impossible but it was extremely slow because of the need to proceed by agreement. Various plans to raise a militia in Sweden and Finland were discussed during the eighteenth century and the early years of the nineteenth. One of these was the proposal in 1802 by the commander-in-chief in Finland, General Wilhelm Mauritz Klingspor, for the formation of a national militia in Finland of 20,000 men but the idea found no favour in western Finland and only patchy support in the east.⁵²

Although there were no major changes to the tenure system, the army was nevertheless a growing presence in Finland. Soldiers and their families, who had made up about five per cent of the population in 1754, comprised about seven per cent in 1805.⁵³ Yet the number of soldiers raised in Finland, relative to the population, remained small and proportionately less than at the end of the seventeenth century.⁵⁴ This failure to tap the growing manpower in Finland meant that the country's capacity to defend itself was greatly weakened.

The framework of training was affected by the introduction of new infantry regulations in 1794 which were amended in 1806. New cavalry regulations were issued in 1795, 1806 and 1808.⁵⁵ The regulations were altered to give a little more attention to fighting in open order, which was more suitable to the terrain of Finland than fighting in line (in two ranks). In open order, the soldiers fired individually as distinct from the volley firing of troops in line, and this demanded a higher standard of individual training, greater initiative and leadership by officers and NCOs. Despite the changes, the deleterious influences on training remained the same. Soldiers

continued to be used for public works, particularly after 1803. Fortification work, the clearing of rivers (to reduce flooding), the construction of canals and the repair of official residences all claimed the labour of tenure soldiers (though not reservists).⁵⁶ Regimental assemblies were held at intervals of two-four years and, as before, could be deferred or abandoned in years of bad harvests. In 1794 Sunday church parades were replaced by four-day company assemblies because the soldiers found the former inconvenient.⁵⁷ General inspections were infrequent; for example, the Pohjanmaa Regiment was inspected only twice (in 1795 and 1802) during its last two decades of existence.⁵⁸ A large camp was held near Hämeenlinna in June 1802 (in the presence of the king) which gave 5,700 men with artillery (24 guns) some practice in manoeuvres.⁵⁹ This was, however, exceptional. The army was mobilized in 1796 and again in 1803 to meet anticipated threats from Russia. Demobilization followed too rapidly to provide an opportunity for training. However, experience was gained when a Finnish brigade of three battalions (each of 600 men) from the Turku, Pori, and Uusimaa Regiments was mobilized for service in Pomerania during the war there in 1807 although they took part in no significant operations.⁶⁰

Officers and NCOs continued to have an annual meeting for the study of the regulations.⁶¹ This was, of course, potentially valuable training for those already commissioned or appointed. There were also greater opportunities for young men to prepare themselves for commissions although there was no training for NCOs. The cadet school at Karlsberg was founded in 1792 and that at Haapaniemi was revived after the War of 1788–90. The number of cadets at each was small – 160 and 32 respectively – but military opinion had come to accept the need for specialized knowledge on the part of young officers: acquaintance with the drill regulations was no longer enough.⁶² The foundation of the Swedish Military Society (*Svenska Krigsmanna Sällskapet*) in 1796 was further evidence of greater professional awareness within the officer corps. The Society paid great attention to developments in France during the revolutionary wars and the military value of conscription was much discussed.

However, there was insufficient time either for the newly-trained officers or the new spirit to work through the army, nor was there adequate opportunity to practise their skills. Other changes were at work within the officer corps of the army in Finland. By 1808 they

were overwhelmingly born in Finland (nearly eighty per cent) with relatively few from Sweden. Regiments acquired the character of an extended family as sons and nephews followed fathers and uncles as officers.⁶³ Moreover, a decreasing proportion of officers were living on their *puustelli*, though this was not necessarily an improvement from the military point of view if instead they lived on their own estates or lived idly in towns.⁶⁴

In 1808 the army in Finland comprised an establishment of 19,000 men. Its composition was as follows:⁶⁵

	regular troops	reserve	total
Infantry			
tenure	8,199	3,675	11,874
enlisted	5,080	—	5,080
Cavalry			
tenure	750	375	1,125
Artillery			
enlisted	933	—	933
	<hr/> 14,962	4,050	19,012

Vacancies on the establishment for corporals and other ranks, in the Swedish army as a whole, were around eight-ten per cent.⁶⁶ Almost sixty per cent of the regular troops were raised on the tenure basis and just over sixty-eight per cent of the entire army (regular and reserve). A notable change, compared with 1788, was the substantial increase in the number of enlisted troops which had taken place during the reign of Gustav IV Adolf.⁶⁷

The enlisted troops fell into two categories: garrison regiments, which were in continuous service, and non-garrison regiments, whose soldiers assembled only for annual training like their counterparts in the tenure army. The expansion in the enlisted troops lay in the non-garrison regiments: the Savo Light Infantry Regiment, which had been raised in 1770, was increased to 1,200 men and a new regiment, known from its colonel's name as the Adlercreutz Regiment, was raised in 1803, with its men located throughout the province of Uusimaa and Häme and the western part of Kyminkartano province.⁶⁸ It will be necessary to consider

these units in connection with the cost of the army in Finland. The four brigades of the Artillery Regiment were reorganized in 1794 with the Finnish brigade becoming the Royal Finnish Artillery Regiment. A separate artillery company was formed for the Savo Brigade.⁶⁹

The War of 1808–09

There was just sufficient warning of the forthcoming Russian invasion of Finland in February 1808 for the Finnish army to be mobilized – rapidly and effectively – before hostilities began.⁷⁰ Troops were assigned to defend the fortresses of Svartholm and Sveaborg and three field brigades were formed, two on the line of the river Kymi and the Savo Brigade near Mikkeli. However, there was no resistance on the frontiers and both forces retired towards Oulu as part of a plan to keep them intact until reinforcements could arrive from Sweden after the sea ice had melted. However, this plan, which was not in itself lacking a sound rationale, was executed over rapidly, the enemy was not delayed as had been envisaged, and the consequences proved disastrous in terms of morale. By the time the Finnish army began to resist the Russians effectively in April 1808 the fortress of Svartholm had surrendered and the great fortress of Sveaborg capitulated early in May, a terrible blow both to morale and to the possibility of effective Swedish operations in Finland. A Finnish summer offensive recovered ground in Pohjanmaa and Savo while local risings in the Åland islands and northern Karelia assisted the regular forces. Unfortunately, Swedish landings on the Finnish coast created only brief diversions. They failed to sustain local risings and lacked coordination with the army in Finland. Russian numerical superiority turned the tide in August and September 1808 and, despite some local successes, the Finnish army's condition and position became such that it agreed, under the terms of an armistice in November 1808, to evacuate the country. The resumption of hostilities in northern Sweden led to the capitulation of the greater part of the remnant of the Finnish army at Kalix in March 1809. The Peace of Hamina, concluded between Sweden and Russia in August 1809, incorporated Finland in the Russian Empire.

Thoroughly bad leadership on the part of Field Marshal Klingspor as commander-in-chief in Finland and of King Gustav IV Adolf, who proved incapable of strategic planning, together with incompetence or – more likely – defeatism bordering on treachery by Vice-Admiral Carl Olof Cronstedt, the commandant of Sveaborg, reduced the possibility of the Finnish army performing effectively against much better led Russian troops. Finnish officers in general were too passive and cautious in their tactics. The soldiers bore up remarkably well in dreadful circumstances of retreat, cold, hunger and sickness. Many who had been forced to surrender in the fortresses made their way north to join the field army. Despite their relatively high average age (thirty-eight) and lack of training, the tenure soldiers fought well when properly led.⁷¹ The Russian Lieutenant-General Paul van Suchtelen, writing of the Swedish defeat at Oravainen in September 1808, praised his enemies for their signal tenacity, patriotism and meritorious self-sacrifice.⁷² There were moments of glory. The action of Colonel Georg Carl von Döbeln at Juutas in September 1808 showed what exhausted but inspired troops could achieve while Colonel Johan August Sandels's successful counter-attack at Koljonvirta in Savo in October 1808 was distinguished for its daring as well as for its heavy casualties. Losses in the war as a whole were considerable, possibly around 7,000 killed and wounded.⁷³ Of soldiers from three parishes in Satakunta as many as thirty-nine per cent failed to return from the war.⁷⁴ The corresponding figure for the Porvoo Company of the Uusimaa Infantry Regiment was nearly fifty per cent although other troops raised in Uusimaa lost on average about thirty per cent.⁷⁵

It is not out of place to recall the often quoted remarks of the Swedish Ensign Carl Johan Ljunggren about the men of the Savo Light Infantry whom he saw in September 1808. They were from an enlisted unit but he made clear that they were typical of Finnish soldiers in general.

Curiosity drove me at once to stare at the gallant warriors whose exploits had long attracted my attention. How taken aback I was, how disappointed my expectations. These ugly, coarse faces, these short, fat figures in ragged and grimy light grey jackets and crumpled green hats, could they tally with the rumour of the Savo light infantrymen's tenacious bravery and exploits? It seemed to me quite impossible. And nevertheless

the Savo Light Infantry were like that, like that were the Finnish soldiers as a whole. Anything but presentable on parade but all the better on the battlefield.⁷⁶

The quotation indicates an apparent lack of difference between the tenure and enlisted soldier in his performance on the battlefield. The important matter of generalship aside, the deficiencies in the fighting capacity of the tenure army lay primarily in the lack of professionalism of an officer corps many of whom had become accustomed to the life of a country gentleman and in the army's low level of peacetime training, both qualitatively and quantitatively. The state's resources did not permit the allocation of money for the field training which would have raised the efficiency of the tenure army.⁷⁷ Time was needed in war for units to work up to a state of military efficiency, though it must be noted that this was not uncommon in eighteenth-century armies, and has been shown to be a characteristic of the British army.⁷⁸ The tenure soldiers were relatively old and as family men they may have been reluctant warriors but as farmers they were fit and accustomed to exertion. In terms of military effectiveness the tenure army cannot be regarded as bad once it had experienced a period of advanced training in the field. The weakness of a small reserve (and no reserve of officers) remained. However, alleged slowness of mobilization can be refuted on the basis of the speed of mobilization attained in 1796, 1803 and 1808. In the last of these, the company of the Uusimaa Infantry Regiment most distant from Helsinki (some 105 km) had reached there on 10 February, ten days after the order to mobilize had been issued. The Juva company of the Savo Infantry Regiment received the order to mobilize on 4 February and reached its place of concentration in Mikkeli on 8 February. The Dragoon Corps, also in Savo, assembled in Mikkeli by 10 February, although without its reserve.⁷⁹ These times compare very favourably with the mobilization times of the Finnish army in 1901 when, in an age of the telegraph and the railway, battalions needed between seven and ten days before they could leave their barracks.⁸⁰ The dispersed character of the tenure army hastened mobilization. Apart from the provision of the equipment needed on mobilization, the principal problem was the army's speed of concentration – that of distance from the likely areas of operations – rather than that of its speed of

mobilization. But what of the tenure army's cost effectiveness; did the state get good value from the military tenure system?

Cost effectiveness

In his article in 1985 on what was then recent research work on the eighteenth-century British army, Tony Hayter commented that some research students, 'possessed of strong nerves, have even entered the thicket of army finance'.⁸¹ If eighteenth-century British military finance is a thicket, eighteenth- and early nineteenth-century Swedish military finance is a forest. Ernst Neovius (Nevanlinna), the eminent economist, commented as follows in his thesis of 1899 on the organization of Finnish finances in 1809–11.

To how great a sum our country's military expenditure rose at the end of Swedish rule and how much of our country's resources were used in all for military purposes are matters about which unfortunately the author can give no completely sure and certain statistical figures – in spite of the exertions from which he has not spared himself in this regard. And what has been said here of military expenditure must the author, more unfortunately, extend expressly to the state's income and expenditure in general as Swedish rule ended in our country. The reason is partly the method of keeping the national accounts which, even according to the evidence of contemporaries, had reached the outermost borders of confusion, and partly the fact that even those accounts and estimates which are in existence are altogether defective.⁸²

The unattainability of a comprehensive understanding, with figures, of Sweden's state finances in the eighteenth century was one of the conclusions of Karl Åmark's definitive study of the subject sixty years after Neovius's opinion.⁸³ Given these circumstances, comments on the cost effectiveness of the tenure army must be distinctly tentative.

Any attempt to calculate the cost effectiveness of the tenure army comes up immediately against the difficulty of discovering what its true costs were and how those costs compared with alternative systems of raising troops by enlistment. Estimates of revenue and expenditure were based on the year 1696, the so-called crown value,

which meant that no account was taken of subsequent increases in grain prices which affected all calculations.⁸⁴ On the other hand, the system meant that the army was guaranteed a regular share of the budget. Gunnar Artéus has estimated that in 1771 the armed forces absorbed about fifty-nine per cent of the state's expenditure and that the tenure army represented about twenty-nine per cent of the state's expenditure or forty-nine per cent of the costs of the armed forces. The tenure cavalry and infantry officers and NCOs, which cost 1,120,410 silver dalers (s.d.) according to the budget, actually cost 4,851,374 s.d. The tenure infantry cost a further 856,000 s.d. Also in 1771 the guards, artillery, fortification troops and garrison infantry cost 1,156,105 s.d. according to the budget but relatively little more, 1,423,281 s.d., in real terms.⁸⁵ The difference between budget and actual costs for the two types of unit reflected the effects of payment in kind. For example, in 1760/64 the nominal 100 s.d. paid to a lieutenant in a tenure infantry regiment had risen in value to 420 s.d., while the 270 s.d. paid to a lieutenant in a garrison regiment had fallen in real terms to only 98 s.d.⁸⁶ The tenure lieutenant cost less in nominal terms because he was paid in part through the value of his *puustelli* and the taxes attached to it but this meant, of course, that the crown was unable to profit from the *puustelli* or use the associated taxes in other ways.

Various sources can be used in an attempt to discover the costs of the different types of regiment in the army in Finland in the period under consideration. A great deal of information was provided in the survey of the working of the tenure army published by Henrik Frosterus in 1765-70.⁸⁷ Estimates by contemporary authorities include those by G. M. Sprengporten in 'A Finnish officer's letters to his friend in Stockholm' from 1772, memoranda composed by or for General W. M. Klingspor in around 1804, and the calculations made by Finnish officers or officials in 1809 and 1811-13 when they were planning the creation of a new Finnish army and showed, for comparative purposes, estimates of the costs of the old tenure regiments.⁸⁸ Good use can be made of the figures calculated for the vacancy payments introduced in 1810 after the disbandment of the tenure army but when the *ruotu* and *ratsutila* were retained as a fiscal system.⁸⁹ Finally a few military historians have produced figures although Finnish regimental histories are mostly silent about how much regiments cost.⁹⁰ It is important to note that there

were minor variations between the costs of different regiments.

Sprengtporten, in the course of arguing for reform of the tenure army by reducing its size, reckoned that the annual cost of a tenure infantry regiment of 1,000 men, including the officers' and NCOs' *puustelli* pay, could not much exceed 100,000 s.d.⁹¹ This was the equivalent of 16,666 riksdaler (r.d.).⁹² Estimates of the cost of a tenure infantry regiment, as indicated in various sources, are shown in Appendix I, although the cost of the *puustelli* is lacking from each calculation. The variations in the sums calculated, which range from 29,021 r.d. to 47,743 r.d. per annum, depend on the value given to the grain in which an important part of the costs is expressed.⁹³ Although the crown value was fixed, the actual value was higher and naturally varied from year to year. Excluding the costs of the officers and NCOs, the cost per soldier averaged between 27 and 34 r.d. per annum, the latter sum being based on a more realistic grain value than the former. It must be noted that the vacancy payments of 1810 were in fact regarded as a relief to the *ruotu* and *ratsutila* so they may not have reflected the full costs borne by the farmers to maintain their soldiers.⁹⁴ The likelihood that the cost to the farmer was very much more than the averages cited here is reinforced by one scholar's calculation that in the early 1800s an infantry soldier in the parish of Vehmaa in south-west Finland cost the farmers almost 54 r.d. per annum and a reservist 21.4 r.d.⁹⁵

Sprengtporten reckoned that a tenure cavalry regiment cost per annum an 'astonishing' 600,000 s.d. (100,000 r.d.) allowing for the costs to the *rusthollari* and their augmenting payments.⁹⁶ Estimates of the cost of a tenure cavalry (dragoon) regiment are shown in Appendix II, although the cost of the *puustelli* is again lacking from the calculations. The sums calculated are between 107,837 and 110,756 r.d. per annum, giving an apparent accuracy to Sprengtporten's figures that fails to reflect the almost four-fold rise in the price of grain between 1772 and 1807. The cost per soldier (including the augmenting taxes) was 93 or 96 r.d. per annum. The costs to the *rusthollari*, according to the vacancy payments introduced in 1810, averaged 84.4 r.d. per man, although this was partially offset by the augmenting taxes. Cavalry was always an expensive arm.

Sprengtporten supposed that an enlisted infantry regiment of 1,000 men cost more in pay for the soldiers than the 100,000 s.d. he quoted as the cost of a tenure infantry regiment's men and *puustelli*

pay.⁹⁷ In 1776 it was officially calculated that, over twelve years, a soldier in a garrison regiment cost 1,337 s.d. in pay, or 111.4 s.d. per annum. A regiment of 1,000 men would thus have cost 111,400 s.d. in pay. Adding in the uniform and *passevolance* expenses (the term *passevolance* is used here in its second meaning as funds provided for recruitment and equipment), the garrison soldier cost 153.8 s.d. per annum, or 153,800 s.d. for a regiment of 1,000 men. This equalled 25.6 r.d. per man for all expenses.⁹⁸ This figure may be compared with Klingspor's calculation that the full cost of an enlisted soldier (uniform, pay, grain, bounty on enlistment, *passevolance* – i.e. arms and equipment – and medicines came to 36 r.d. per annum.⁹⁹ Thus an enlisted regiment of 1,000 men would have cost 36,000 r.d. before the addition of the cost of the officers and NCOs and the provision of quarters or barracks.¹⁰⁰ Klingspor also cited the cost of a soldier in the Savo Light Infantry Regiment, who was an enlisted man but not in continuous service. Such a soldier cost only 12 r.d. per man per annum and the whole regiment of 800 men cost the state in all between 14,000 and 15,000 r.d. per annum.¹⁰¹ Officers and NCOs were not provided with a *puustelli*. Many officers lived on their own estates.¹⁰²

Leaving aside the important – and expensive – matter of quartering, the cost of the soldiers of a tenure infantry regiment and of a garrison infantry regiment was thus not greatly different though the total cost of a tenure regiment was much greater because of the higher cost of the officers and NCOs in grain payments and the provision of their *puustelli*. However, the crown gained many more days' service from the garrison soldier. The cost of the tenure soldier in fact represented a very expensive retaining fee. Compared with the cost of an enlisted regiment not in continuous service both tenure and garrison regiments were expensive. The soldiers in the Savo Light Infantry Regiment had no crofts but took employment for the bulk of the year, coming together as a unit only for their annual training. They thus represented a stage in between the tenure soldier and the garrison soldier in continuous service, although the garrison soldier might also obtain paid work. They were a cheap solution to the problem of raising men and had the considerable advantage that they could be enlisted by the crown without the need to bargain with the farmers. The advantage of the light infantry option was not lost on the farmers themselves. Those

in Rantasalmi in Savo proposed in 1802 that one *ruotu* should support three light infantrymen instead of one tenure soldier and half a reservist.¹⁰³ This suggests that a tenure soldier was at least twice as expensive as a light infantryman as far as the *ruotu* were concerned. It may be noted that the 1810 vacancy payment for an infantryman was approximately 29.7 r.d. and for a reservist 10.5 r.d. at 1807 tax prices for grain.¹⁰⁴

The crown's decision to raise the Adlercreutz Regiment in Finland in 1803 on the basis of enlistment but non-continuous service is an indication that considerations of cost-effectiveness played their part in calculating how best to augment the army in Finland. Klingspor was certainly very conscious of cost-effectiveness in the memoranda he wrote or annotated at the very beginning of the nineteenth century.¹⁰⁵

A major difficulty in assessing the true costs of the tenure army is that so many costs were hidden. If the *ratsutila* had not supported cavalrymen, they would have paid much more tax and the crown would have benefited from the augmenting payments. If crown estates had not been used as *puustelli* they could have been let commercially or sold. The contemporary writer on agriculture, Johan Fischerström, argued in 1781 that the *puustelli* system not only led to much bad farming but also inhibited the growth of the rural population.¹⁰⁶ If the *ruotu* and *rusthollari* had not provided crofts for soldiers, they could have farmed the land themselves or used it for ordinary crofts. The crown derived no benefit from the increase in the value of payments in grain associated with the tenure system since these accrued to the office-holders. The maintenance and inspection of the tenure system required considerable administrative effort, and therefore cost. Against these disadvantages it can be said that the tenure system encouraged the recruitment of soldiers – a croft was an attractive proposition – and ensured that they remained productive members of society for most of their time. However, it can be claimed with equal justice that the light infantry system of enlistment for non-continuous service offered the latter advantage at less cost to the crown. Militarily, these soldiers seem not to have been inferior in the field to the tenure troops. The efficiency of the garrison regiments was not necessarily great, especially when they were used – as was frequently the case – for construction work or other labour, and were reliant

on a summer camp to improve their military skills.¹⁰⁷ They may have been better drilled than the tenure regiments but they were equally poorly prepared for service in the field.

Conclusion

It would be unjust to lay the blame for Sweden's poor military record in 1788–90 and 1808–09 on the tenure system as such. The tenure units fought well once they had worked up to a state of proficiency in the field after mobilization. The army's problems – which were not confined to the tenure units – lay rather in its smallness, its low level of training, and lack of professionalism on the part of the officers. These questions were being addressed, albeit very gradually, but not in time to have any deterrent effect on a likely enemy or to influence the outcome of the War of 1808–09. Nor did Swedish foreign policy take account of a realistic appreciation of the condition of the armed forces. A military system which relied on soldiers not in continuous service appeared an attractive option to a country with a small population and seemingly small financial resources. By the end of the eighteenth century and the beginning of the nineteenth there was undoubtedly an awareness in Sweden of the relative cost of different methods of raising soldiers, of the military efficiency of conscription and of the military disadvantages of the tenure system. This was not the most cost-effective option for a militia. It absorbed great resources without converting them into fighting power in the best possible way and its cost restricted the state's financial options, not least for enhanced training, army reform or the development of the navy. There were, however, enormous political obstacles to major change. The nobility, who represented the economic interests of the officers in the Diet, were strongly opposed to change since they were the beneficiaries of the system. The peasantry, who wanted some change in order to share the benefits arising from the increased prices of the grain in which they paid for much of the tenure system, were nevertheless reluctant to return to conscription and – later in the nineteenth century – opposed universal compulsory military service because it would affect them personally.¹⁰⁸ The military tenure system was too deeply rooted in society to be easily reformed.

Appendix I. ESTIMATED COST OF A TENURE INFANTRY REGIMENT (1,025 men), in 1807
(riksdaler per annum)

Line	Principal costs	Turku Inf. Regt A	Turku Inf. Regt B	Turku Inf. Regt C	Turku Inf. Regt D	Håme Inf. Regt E
1	Paid by the crown <i>puustelli</i>	?	?	?	?	?
2	taxes and tithes allocated as pay to officers & NCOs	1,655:24:0	1,655:24:0	11,833:8:0	13,022	3,448
3	taxes allocated as pay to soldiers	888:7:0	888:7:0	888:7:0	1,479	1,500
4	soldiers' uniforms, weapons and equipment	1,889:40:6	1,889:40:6	1,889:40:6	[1,890]	[1,890]
5	Paid by the <i>ruotu</i> value of the soldiers' crofts	19,307:34:10	28,046:42:0	28,046:42:0		28,047
6	enlistment bounty, pay, working clothes	2,133:24:10			31,352	
7	<i>passivolance</i>	3,416:32:0	3,146:32:0	3,146:32:0		3,416
8	TOTAL (excl. <i>puustelli</i>)	29,291:19:2	35,897:1:6	46,074:33:6	47,743	38,301
9	Cost of soldiers (excl. lines 1-2)	27,635:43:2	34,241:25:6	34,241:25:6	34,721	34,853
10	Average cost per soldier	26.96	33.40	33.40	33.87	34.00

Appendix I. Notes

- A. Line 2. Figures from Frosterus, *Inledning till Svenska Krigs-Lagfarenheten*, II, p. 373, including *reserv-* and *beneficie-* taxes. These were used respectively to rebuild fire-damaged *puustelli* and to provide pensions for corporals and soldiers. Grain price is at crown value. Costs in riksdaler, skilling and rundstyck.
- Line 3. Frosterus, *Inledning*, II, p. 373. In some regiments the soldiers received pay from the *ruotu* not the crown.
- Line 4. Taken from 'Civil och Oeconomie Utskotts Betänkande', *Borgare Ståndets Protokoller ... år 1809* [hereafter Diet Committee], p. 366–67.
- Line 5. Diet Committee, p. 360. Value of croft house 0:16:0 r.d. Yield of croft 1 *tunna* rye 9:4:0 r.d., 1 *tunna* barley 7:16:0, both 1807 prices (whole country); 50 *lispund* hay 2:4:2 based on prices in 'Baron E. G. v. Willebrands memorial ang. militären', *Protokoll ... hos ... Ridderskapet och Adeln ... år 1809*, p. 102.
- Lines 6–7. Diet Committee, p. 360–62.
- B. Lines 2–4. As A.
Lines 5–6. Vacancy grain according to the 1810 Manifesto.
Line 7. As A.
- C. Line 2. Value of grain calculated at 1807 prices.
Lines 3–4. As A.
Lines 5–6. As B.
Line 7. As A.
- D. Lines 2–3. 'Calcul som utvisar kostnader för ett Infanterie Regemente ...', Kansallisarkisto [National Archives of Finland], Armfeltin arkisto, I.4 (microfiche VAY 1061), p. 434,
Line 4. As A.
Lines 5–7. Vacancy grain as in 'Calcul', including 'cash' for *passivolance*.
- E. Lines 2–3. 'Förslag som utvisar tillgångarne ...', Armfeltin arkisto, I.4 (microfiche VAY 1060), p. 320–22.
Line 4. As A.
Lines 5–6. Vacancy grain according to the 1810 Manifesto.
Line 7. 'Förslag'.

Appendix II. ESTIMATED COST OF A TENURE DRAGOON REGIMENT (1,000 men), in 1807
(riksdaler per annum)

Line	Principal costs	Life Dragoon Regt, adjusted to 1807 A	Life Dragoon Regt, adjusted to 1807 B	Notes
1	Paid by the crown <i>puustelli</i>	?	?	A. Line 2. Figures from Frosterus <i>Inledning</i> , I, p. 115.
2	taxes allocated as pay to officers & NCOs and for their horses and servants	14,707:24:0	14,707:24:0	Line 3. Average figure from Johan Gabriel von Bonsdorff, <i>Stor- Furstendömet Finlands Kameral-Lagfarehbet</i> , <i>systematiskt framstald</i> , I, p. 117.
3	taxes allocated for the upkeep of the soldier	11,666:32:0	11,666:32:0	Lines 4-7. Diet Committee, p. 365-68, with grain at 1807 prices.
4	Paid by the <i>rusthollari</i> value of the soldiers' crofts	20,991:15:4		
5	bounty and pay	1,044:21:8		
6	uniform, weapons and equipment	1,843:36:0	84,381:45:4	
7	horse vacancy charge (when regt dismounted)	49,250:0:0		B. Lines 2-3. As A. Lines 4-8. Vacancy grain according to the 1810 manifesto, calculated at 1807 prices.
8	<i>passevolezza</i>	8,333:16:0		
9	TOTAL (excl. <i>puustelli</i>)	107,837:1:0	110,756:5:4	
10	Cost of soldiers (excl. lines 1-2)	93,129:25:0	96,048:29:4	
11	Average cost per soldier	93.13	96.05	

Notes

- ¹ Arvo Viljanti, *Vakinaisen sotamiehenpidon sovelluttaminen Suomessa 1600-luvun lopulla* (Turku, 1935, Turun yliopiston julkaisuja, B 20), I, p. 294–300; John Childs, *Armies and Warfare in Europe, 1648–1789* (Manchester, 1982), p. 54–55; André Corvisier, *Armies and Societies in Europe, 1494–1789* (Bloomington, 1979), p. 119–20, 195. There was also a tenure system for raising sailors from coastal regions but this will not be considered here. On financial aspects of the tenure army see Karl Åmark, *Sveriges statsfinanser 1719–1809* (Stockholm, 1961), p. 661–64.
- ² *Georg Karl von Döbelns berättelse om fälttåget i Savolaks 1789* (Stockholm, 1923), p. 5.
- ³ Fredrik Axel von Fersen, *Riksrådet och fältmarskalken m. m. Grefve Fredrik Axel von Fersens historiska skrifter*, utgivna af R. M. Klincowström, VIII (Stockholm, 1872), p. 86–87.
- ⁴ Allan R. Millett, Williamson Murray and Kenneth H. Watman, 'The effectiveness of military organizations', in *Military Effectiveness. Volume I: The First World War*, edited by Allan R. Millett & Williamson Murray (Boston, 1988. Mershon Center Series on Defense and Foreign Policy), p. 1–2.
- ⁵ On the introduction of the tenure system see Arvo Viljanti, *Vakinaisen sotamiehenpidon sovelluttaminen Suomessa 1600-luvun lopulla* (Turku, 1935–40. 2 vols. Turun yliopiston julkaisuja, B 20, 25). There is convenient summary of the farmers' obligations in Eino Jutikkala, *Suomen talonpojan historia*, 2nd rev. and enl. ed. (Helsinki, 1958. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia, 257), p. 204–21. The advantage to the farmers who produced infantry soldiers is quantified by Onni Korkiakangas, *Sotilasrasitus Varsinais-Suomessa 1617–1809* ([Turku], 1996. Varsinais-Suomen historia, VI, 5), p. 118. For a general description of the tenure army in Finland see Ole Gripenberg, 'Finlands indelta trupper 1696–1810', *Historiska och Litteraturhistoriska Studier*, 53, 1978, p. 159–201.
- ⁶ Henrik Frosterus, *Inledning till Swenska Krigs-Lagfarenheten* (Stockholm; Upsala, 1765–70. 2 vols), II, p. 572; Erik Lindh, *Kongliga Björneborgs regemente: anteckningar om Satakunda knektars del i Sverige-Finlands krigshistoria* (Helsingfors, 1928. SSLF, 204), p. 230.
- ⁷ The tenure cavalry also included the Finnish part of the *Aatelis-lipullinen* (Fi.) *Adelsfanan* (Sw.), roughly translatable as the Noble Banner, comprising 155 men. However, this unit (which was based on the liability of nobles to cavalry service) was not mustered but paid a vacancy charge until 1792 when the properties allocated to it reverted to the crown. J. Mankell, *Anteckningar rörande finska arméens och Finlands krigshistoria särskildt med afseende på krigen emellan Sverige och Ryssland åren 1788–1790 samt 1808–1809*, 2 vols (Stockholm, 1870), I, p. 262; *Sveriges krig åren 1808 och 1809* utgifvet af Generalstabens krigshistoriska afdelning, I (Stockholm, 1890), p. 129–30.
- ⁸ Gunnar Artéus, *Krigsmakt och samhälle i frihetstidens Sverige* (Stockholm, 1982. Militärhistoriska studier utgivna av Militärhistoriska avdelningen vid Militärhögskolan, 6), p. 379–93.

- ⁹ Einar W. Juvelius, *Suomen puolustuskysymys ison- ja pikkuvihan välisenä aikana 1721–1741. Historiallinen tutkimus* (Kokkola, 1919), p. 217–24.
- ¹⁰ Oscar Nikula, *Augustin Ehrensvärd* (Helsingfors, 1960. Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland [SSLF], 380), p. 74–107, 182–85.
- ¹¹ *Verteidigungspläne Finnlands 1721–1808*. Hrsg. von Einar W. Juva (Helsinki, 1939–48. 3 vols. Suomalaisen Tiedeakatemia julkaisemia Pohjoismaiden historiaa valaisevia asiakirjoja, 6–8), I, p. xxxiv.
- ¹² *Suomen taloushistoria 3. Historiallinen tilasto*. Toim. Kaarina Vattula (Helsinki, 1983), p. 17.
- ¹³ Aulis J. Alanen, *Suomen historia vapaudenajalla* (Porvoo, 1963. Suomen historia, IX), p. 390–94; Hans Hirn, *Från Lantingshausen till Jägerhorn: ett värvat regemente in Finland 1751–1808* (Helsingfors, 1970. SSLF, 441), p. 95–96; Jari Niemelä, *Tuntematon ruotusotilas. Ruotsinajan lopun ruotuarmeijan miehistön sosiaalinen ja taloudellinen asema Satakunnassa* (Helsinki, 1990. Historiallisia tutkimuksia [Hist. tutk.], 157), p. 35–36.
- ¹⁴ Carl Johan Aminoff, *Vardagsslit och Sjuårskrig upplevt och beskrivet av den nyländske dragonen Carl Johan Aminoff*. Utgiven med kommentarer av Patrick Bruun (Helsingfors, 1994. SSLF, 586), p. 391
- ¹⁵ Svante Dahlström, *Anteckningar om militära boställen 1681–1809* (Helsingfors, 1914. Publikationer utg. av Hembygdsföreningen i Åbo, 6), p. 15–16; Korkiakangas, *Sotilasrasitus Varsinais-Suomessa*, p. 197–98.
- ¹⁶ Nils-Göran Nilsson, 'Den gustavianska armén', in *Gustav III:s ryska krig*. Redaktör Gunnar Artéus (Stockholm, 1992), p. 58.
- ¹⁷ Nilsson, 'Den gustavianska armén', p. 30; Kaarlo Wirilander, *Suomen upseeristo 1700-luvulla. Sosiaalishistoriallinen tutkimus Suomen armeijan jakopalkkaisesta upseeristosta* (Helsinki, 1950. Hist. tutk., 34), p. 236–39.
- ¹⁸ Nilsson, 'Den gustavianska armén', p. 29.
- ¹⁹ Korkiakangas, *Sotilasrasitus Varsinais-Suomessa*, p. 162.
- ²⁰ Michael Roberts, *The Age of Liberty: Sweden 1719–1772* (Cambridge, 1986), p. 21.
- ²¹ Hans Hirn, *Anders de Bruce 1723–1787: en förvaltningshistorisk undersökning* (Helsingfors, 1957. Hist. tutk., 46), p. 120–27. For details of the working of *passivolance* in one area see Korkiakangas, *Sotilasrasitus Varsinais-Suomessa*, p. 165–67.
- ²² Niemelä, *Tuntematon ruotusotilas*, p. 67.
- ²³ Nilsson, 'Den gustavianska armén', p. 49.
- ²⁴ Undersökning om Svenska Indelnings-verkets militairiska värde', *Krigssamlingar*, 2, 1795, p. 16–18.
- ²⁵ Nilsson, 'Den gustavianska armén', p. 54, 56; Aulis J. Alanen, *Suomen historia kustavilaisella ajalla* (Porvoo, 1964. Suomen historia, X), p. 235–40; Georg Magnus Sprengtporten, 'Journal öfver de Manoeuvres, som blifvit verkstälde med Savolax-Corpsen år 1775 och 1776', *Krigssamlingar*, 4, 1798, p. 309–418.
- ²⁶ See Timo Alanen & Saulo Kepsu, *Kuninkaan kartasto Suomesta 1776–1805. Konungens kartverk från Finland* (Helsinki, 1989. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia, 505); W. R. Mead, 'The eighteenth century military reconnaissance of Finland. A neglected chapter in

- the history of Finnish geography', *Acta Geographica*, 20, no. 18, 1968, p. 255–71; Erik Ludvig Birck, *General Tolls krigsplan år 1788: dess utförande och sammanbrott* (Helsingfors, 1944. SSLF, 296), p. 215–20.
- ²⁷ Birck, *General Tolls krigsplan*, p. 221–29.
- ²⁸ Rainer Fagerlund, 'Kungl. Indelta Livdragonregementet 1721–1791. En konturteckning', in *Historiska uppsatser 27.XI.1980* (Åbo, 1980. Skrifter utgivna av Historiska samfundet i Åbo, X), p. 100.
- ²⁹ *Sveriges krig*, I, p. 123–26; Niemelä, *Tuntematon ruotusotilas*, p. 63, 67.
- ³⁰ On the war plan see Birck, *General Tolls krigsplan*.
- ³¹ Birck, *General Tolls krigsplan*, p. 208–09.
- ³² Alanen, *Suomen historia kustavilaisella ajalla*, p. 350–51.
- ³³ Bruno Lesch, *Carl Erik Mannerheim: ämbetsmannen och statsmannen. I. Intill 1816 jämte inledande släkthistorik* (Helsingfors, 1924), p. 75–84.
- ³⁴ Birck, *General Tolls krigsplan*, p. 213–15. On the training of officers in general see Wilhelm Sjöstrand, *Grunddragen av den militära undervisningens uppkomst- och utvecklingshistoria i Sverige till år 1792. Akademisk avhandling* (Uppsala, 1941. Uppsala universitets årskrift, 1941:6).
- ³⁵ Kaarlo Wirilander, *Herrasväkeä: Suomen säätyläistö 1721–1870* (Helsinki, 1974. Hist. tutk., 93), p. 92–93; Niemelä, *Tuntematon ruotusotilas*, p. 81–82; Christopher Duffy, *The Army of Frederick the Great* (Newton Abbot, 1974), p. 64, 69.
- ³⁶ Niemelä, *Tuntematon ruotusotilas*, p. 63, 82, 190–91; Eirik Hornborg, *När riket sprängdes. Fälttågen i Finland och Västerbotten 1808–1809* (Helsingfors, 1955), p. 25–26; Ole Gripenberg, 'Ingå-soldater i gångna tider', *Nyländska öden*, I, 1965, p. 55..
- ³⁷ Gunnar Artéus, 'Gustav III:s militära ledarskap', in *Gustav III:s ryska krig*, p. 182.
- ³⁸ Lars Ericson, 'Kriget till lands 1788–1790', in *Gustav III:s ryska krig*, p. 105.
- ³⁹ Birck, *General Tolls krigsplan*, p. 341–44, 359–60.
- ⁴⁰ Jaakko Toiviainen, *Porrassalmi 1789* ([Helsinki], 1980. Sotahistoriallisen seuran julkaisuja, V), p. 131; 140–42.
- ⁴¹ Nilsson, 'Den gustavianska armén', p. 60.
- ⁴² Bertil Broomé, 'Arméns centrala förvaltningsorgan', in *Svenska armén genom tiderna*. Red. Ragnar Sjöberg ([Stockholm], 1949), p. 168–69. *Sveriges krig*, I, p. 108–10.
- ⁴³ Hans Hirn, *Gustaf Fredric Stjernvall 1767–1815: en tidsskildring* (Helsingfors, 1931. SSLF, 222), p. 171.
- ⁴⁵ Alanen, *Suomen historia kustavilaisella ajalla*, p. 601–02.
- ⁴⁶ Lindh, *Kongliga Björneborgs regemente*, p. 180–81.
- ⁴⁷ Niemelä, *Tuntematon ruotusotilas*, p. 74, 77–78.
- ⁴⁸ John E. Roos, 'När rytteriet fick sitta av. Ett kapitel militärorganisation i Gustav III:s Finland', *Societas Scientiarum Fennica. Årsbok – vuosikirja*, XXXIII B N:o 2, 1954–55, 1–13p.
- ⁴⁹ *Sveriges krig*, I, p. 139–40; Mankell, II, p. 1–2.
- ⁵⁰ Jari Niemelä, 'Ruotuarmeijan merkitys 1700-luvun suomalaisessa yhteiskunnassa', in *Niin tuli sota maahan! Sotien ja sotalaitoksen vaikutus suomalaiseen yhteiskuntaan*. Jussi T. Lappalainen 60 vuotta 23.10.1995 (Turku, 1995. Turun Historiallinen Arkisto, 49), p. 217.

- ⁵¹ *Sveriges krig*, I, p. 142–47.
- ⁵² Alanen, Suomen historia kustavilaisella ajalla, p. 601–07.
- ⁵³ Suomen taloushistoria 3, p. 33–34.
- ⁵⁴ Sven-Erik Åström, 'Suomen asema Ruotsin valtion- ja sotataloudessa', in *Suomen taloushistoria 1. Agraarinen Suomi*. Toim. Eino Jutikkala, Yrjö Kaukiainen, Sven-Erik Åström (Helsinki, 1980), p. 319–20.
- ⁵⁵ *Sveriges krig*, I, p. 252–91.
- ⁵⁶ Alanen, *Suomen historia kustavilaisella ajalla*, p. 577, 579, 585–86; Niemelä, *Tuntematon ruotusotilas*, p. 68–73; C-B. J. Petander, *Kungliga Österbottens regemente under slutet av svenska tiden* (Vasa, 1978. Skrifter utgivna av Svensk-Österbottiska samfundet, 33. Arkiv för Svenska Österbotten, 14), p. 73.
- ⁵⁷ Niemelä, *Tuntematon ruotusotilas*, p. 66–68.
- ⁵⁸ Petander, *Kungliga Österbottens regemente*, p. 48.
- ⁵⁹ *Sveriges krig*, I, p. 243–44.
- ⁶⁰ *Sveriges krig*, I, p. 245; Alanen, *Suomen historia kustavilaisella ajalla*, p. 539, 608–10; Lindh, *Kongliga Björneborgs regemente*, p. 183–84.
- ⁶¹ *Sveriges krig*, I, p. 239; Hirn, *Gustaf Fredric Stjernvall*, p. 172.
- ⁶² Sjöstrand, *Grunddragen av den militära undervisningens uppkomst och utvecklingshistoria*, p. 108.
- ⁶³ Wirilander, *Suomen upseeristo 1700-luvulla*, p. 87, 95, 240.
- ⁶⁴ Kaarlo Wirilander, *Herrasväikeä*, p. 277–78; Lesch, *Carl Erik Mannerheim*, p. 80.
- ⁶⁵ *Sveriges krig*, I, p. 140–42, 163.
- ⁶⁶ Eirik Hornborg, *När riket sprängdes: fälttågen i Finland och Västerbotten 1808-1809* (Helsingfors, 1955), p. 24.
- ⁶⁷ *Sveriges krig*, I, p. 163–64.
- ⁶⁸ *Sveriges krig*, I, p. 159–61; Aarne Huuskonen, *Kuninkaallinen Savon jääkäriyrykmentti vuosina 1770–1810*, I (Helsingissä, 1927. Yleisesikunnan Sotahistoriallisen toimiston julkaisuja, II, 1); C. G. Aminoff, *Nyuppsatta truppförband i Finland 1770–1808: administrativ historia och personal* (Helsingfors, 1971. Hist. tutk., 82).
- ⁶⁹ Jonas Hedberg, *Kungliga Finska Artilleriregementet* (Helsingfors, 1964. SSLF, 404).
- ⁷⁰ On the war see Hornborg, *När riket sprängdes*; Matti Lauerma, 'La guerre de 1808–1809', *Revue internationale d'histoire militaire*, no. 23, 1961, p. 174–92; *Sveriges krig åren 1808–1809* (Stockholm, 1890–1922) 9 vols.
- ⁷¹ Hornborg, *När riket sprängdes*, p. 26.
- ⁷² Paul van Suchtelen, *Kriget emellan Sverige och Ryssland åren 1808 och 1809*. Öfversatt af R. F. G. Wrede (Stockholm, 1835), p. 176.
- ⁷³ Hornborg, *När riket sprängdes*, p. 261.
- ⁷⁴ Niemelä, *Tuntematon ruotusotilas*, p. 78–80.
- ⁷⁵ Olav Panelius, 'Veteraner och soldatänkor från Finska kriget 1808–09', *Historiska och litteraturhistoriska studier*, 60, 1985, p. 95–96.
- ⁷⁶ Carl Johan Ljunggren, *Skildring af krigshändelserna i Öster- och Västerbotten 1808–1809*. Utg. af Reinh. Hausen (Helsingfors, 1903. SSLF, 58), p. 40.
- ⁷⁷ Gunnar Artéus, *Den gamla krigsmakten. En översiktlig beskrivning av den svenska försvarsorganisationen 1521–1901* ([Stockholm], 1985. Meddelanden från Militärhistoriska avdelningen vid Militärhögskolan, 1), p. 16.

- ⁷⁸ J. A. Houlding, *Fit for Service: the Training of the British Army, 1715–1795* (Oxford, 1981), p. 393–94.
- ⁷⁹ *Sveriges krig åren 1808 och 1809*, II (Stockholm, 1895), p. 90–97.
- ⁸⁰ J. E. O. Screen, *The Finnish Army, 1881–1910: Training the Rifle Battalions* (Helsinki, 1996. *Studia Historica*, 54), p. 32.
- ⁸¹ Tony Hayter, 'The British army 1713–1793: recent research work', *Journal of the Society for Army Historical Research*, 63, 1985, p. 11.
- ⁸² Ernst Neovius, *Suomen raha-asiain järjestyksestä Porvoon valtiopäiviä lähinnä seuranneina vuosina*. I. Yliopistollinen väitöskirja (Helsingissä, 1899), p. 13.
- ⁸³ Åmark, *Sveriges statsfinanser 1719–1809*, p. 882.
- ⁸⁴ Roberts, *The Age of Liberty*, p. 92; Artéus, *Krigsmakt och samhälle*, p. 93; Neovius, *Suomen raha-asiain järjestyksestä*, p. 8.
- ⁸⁵ Artéus, *Krigsmakt och samhälle*, p. 93.
- ⁸⁶ Artéus, *Krigsmakt och samhälle*, p. 179.
- ⁸⁷ Frosterus, *Inledning till Svenska Krigs-Lagfarenheten*
- ⁸⁸ [G. M. Sprengtporten], 'En finsk officerares bref till sin vän i Stockholm', *Historiallinen arkisto*, XVII, 1902, p. 255–67; C. F. Ridderstad, *Gömdt är icke glömdt: historiska bidrag*, VI (Linköping, 1849; 'Baron E. G. von Willebrands memorial ang. militären', in *Protokoll, förda hos Höglofliga Ridderskapet och Adeln vid Landtdagen i Borgå år 1809* (Helsingfors, 1905. SSLF, LXVII), p. 101–02; Kansallisarkisto [National Archives of Finland], Armfeltin arkisto [Armfelt archives], I.4. Handlingar rörande en förslagen och sedermera genomförd militär-upsättning i Finland m.m. 1811–13. Microfiches VAY 1060–61.
- ⁸⁹ *Samling af placater, förordningar, manifest och påbud*, I (Åbo, 1821), Manifest of 20 July (1 August) 1810; Proclamation of 8 (20) December 1811; 'Finlands Höglofl. Ständers Civil och Oeconomia Utskotts Betänkande rörande Inrättningen av Landets Militaire m.m.', *Välloflige Borgare Ståndets Protokoller vid Landtdagen i Borgå år 1809* (Helsingfors, 1886. SSLF, IV), p. 354–87. See also Johan Gabriel von Bonsdorff, *Stor-Furstendömet Finlands Kameral-Lagfarenhet, systematiskt framsteld* (Helsingfors, 1833, 3 vols), II, p. 699–718.
- ⁹⁰ For example, Lindh, *Kongliga Björneborgs regemente*; Hirn, *Från Lantingshausen till Jägerhorn*; Hedberg, *Kungliga Finska Artilleriregementet*, although this does give some financial information. Rather more is given in Huuskonen, *Kuninkaallinen Savon jääkärirykmentti* but it is not consolidated or summarized and the overall cost of the regiment is unclear.
- ⁹¹ Sprengtporten, 'En finsk officerares bref', p. 262.
- ⁹² Riksdaler replaced silver daler in 1776.
- ⁹³ Figures for prices are taken from *Suomen taloushistoria* 3, p. 434, 439; those used are national, not regional, figures.
- ⁹⁴ E. Nevanlinna, *Suomen raha-asiat vuosina 1863–1904* (Helsingissä, 1907. *Taloustieteellisiä tutkimuksia*, V), p. 8.
- ⁹⁵ Korkiakangas, *Sotilasrasitus Varsinais-Suomessa*, p. 201–02.
- ⁹⁶ Sprengtporten, 'En finsk officerares bref', p. 266.
- ⁹⁷ Sprengtporten, 'En finsk officerares bref', p. 262.
- ⁹⁸ Huuskonen, *Kuninkaallinen Savon jääkärirykmentti*, p. 156 and appendix 2.
- ⁹⁹ Ridderstad, *Gömdt är icke glömdt*, VI, p. 52.

- ¹⁰⁰ The cost of quartering was paid indirectly by the state in that towns were granted the receipts from certain import and export duties in return for paying for the quartering of troops within their boundaries. Artéus, *Krigsmakt och samhälle*, p. 80.
- ¹⁰¹ Ridderstad, *Gömdt är icke glömdt*, VI, p. 28, 52.
- ¹⁰² Huuskonen, *Kuninkaallinen Savon jääkärirykmentti*, p. 149.
- ¹⁰³ Huuskonen, *Kuninkaallinen Savon jääkärirykmentti*, p. 318.
- ¹⁰⁴ Manifesto of 20 July (1 August) 1810; Proclamation of 8 (20) December 1811; *Suomen taloushistoria* 3, p. 434, 439.
- ¹⁰⁵ Ridderstad, *Gömdt är icke glömdt*, VI, p. 27–29.
- ¹⁰⁶ Dahlström, *Anteckningar om militära boställen*, p. 20–22.
- ¹⁰⁷ Hirn, *Från Lantingshausen till Jägerhorn*, p. 127–31.
- ¹⁰⁸ Artéus, *Den gamla krigsmakten*, p. 16–17.

SUOMEN RUOTUJAKOLAITOKSEN VIIMEISET VUODET 1700–1800-LUVULLA: SOTILAALLINEN JA TALOUDELLINEN TEHOKKUUS

Ruotsin ruotujakolaitos on saanut osakseen historiantutkijoilta ja aikalaisiltaan sekä myönteistä että kielteistä arvostelua. Ruotujakolaitoksessa talonpojat vastasivat sekä jalkaväki- että ratsumiehen ylläpidosta. Osa-aikasotilaat elivät talonpoikien ylläpitäminä torpissaan, ja heidän arveltiin olevan hyvin motivoituneita puolustamaan maata ja moraaliltaan moitteettomia. Upseerit ja miehistö elivät tiloilla, joita kruunu tuki. Järjestelmä oli kuitenkin jäykkä ja sitoi valtion varoja yhä vanhanaikaisemmaksi käyvään luontais-talouteen. Tässä artikkelissa tarkastellaan Suomen 1700-luvun lopun ja 1800-luvun alun ruotujakolaitoksen toimivuutta sotilaalliselta ja taloudelliselta kannalta.

Ruotujakolaitos alkoi taantua vapauden ajalla (1719–72). Harjoituskausia vähennettiin eikä kaikkia sotilasvirkoja täytetty. Usein vuotuisia yhteisharjoituksia peruttiin, ja katselmuksot olivat harvassa. Kustaa III:n hallitessa tehtiin parannuksia ja luotiin reservijärjestelmä. Armeijan saavutukset vuosien 1788–90 sodassa eivät kuitenkaan olleet kehuttavia, ja varsinkin upseereiden ammattitaito oli heikko. Ruotuväkiarmeijan laajentamissuunnitelmia tehtiin sodan jälkeen, mutta niiden täytäntöönpano vaati neuvotteluja talonpoikien kanssa, ja vain vähäisiä parannuksia oli saatu aikaan vuoteen 1808 mennessä. Suomessa joukkojen määrää oli saatu nostetuksi korottamalla pestattujen määrää, mutta taisteluharjoitukset jäivät vähäisiksi. Suomen sodan 1808–09 lopputulos ei johtunut yksinomaan Venäjän armeijan miesylivoimasta, vaan myös Ruotsin heikosta sodanjohdosta, ammattiupseereiden puutteesta sekä rahanajan riittämättömistä sotaharjoituksista. Ruotuväkiyksiköt taistelivat urhoollisesti, mutta vasta saavutettuaan liikekannallepanon jälkeen sotakokemusta taistelukentällä.

Ruotujakolaitoksen tarkkoja kustannuksia on vaikea arvioida Ruotsin valtiovarojen luonteen vuoksi. Ruotujakolaitoksen sotilaan kustannukset olivat kuitenkin kalliita varausmaksuja oikeastaan pelkästä nostoväkimiehestä. Verrattuna värvättyyn rykmenttiin, joka ei ollut jatkuvassa palveluksessa, sekä ruotujakolaitoksen että säännöllisen varusväen rykmenttien kustannukset olivat suurempia. Ruotujakolaitoksen sotilaan kustannukset olivat jopa kaksinkertaiset nostoväen kevyeseen jalkaväkimieheen (jääkäriin) ver-

rattuna. Viimeksi mainittujen yksiköiden kustannustehokkuus myönnettiin jo tuolloin.

Ruotujakolaitos ei ollut kustannuksiltaan tehokkain vaihtoehto nostoväelle. Se vaati suuria voimavaroja pystymättä muuttamaan niitä parhaalla mahdollisella tavalla iskuvoimaksi taistelussa, ja sen kustannukset rajoittivat valtion varojen käyttöä varsinkin sotaharjoitusten lisäämiseen, uudistushankkeisiin ja laivaston kehittämiseen. Siitä huolimatta suuret muutokset kohtasivat suunnattomia poliittisia esteitä. Valtiopäivillä aatelist edustivat upseerien taloudellisia intressejä, ja he vastustivat jyrkästi kaikkia muutoksia järjestelmään, josta he hyötyivät. Talonpojat, jotka puolestaan vaativat joitakin muutoksia jakaakseen hyödyn nousevista viljanhinnoista, joilla he maksoivat suuren osan ruotujakolaitoksen kustannuksista, olivat kuitenkin haluttomia palaamaan sotaväen pakko-ottoihin, ja – myöhemmin 1800-luvulla – he vastustivat yleistä asevelvollisuutta, koska se koskisi heitä henkilökohtaisesti. Ruotujakolaitos oli liian syvälle yhteiskuntaan juurtunut tullakseen vaivatta uudistetuksi.

Käännös: Pekka Saloranta

Sotahistoriallinen Seura r.y.
Krigshistoriska Samfundet r.f.

TOIMINTAKERTOMUS VUODELTA 2000

Vuosikokous

Sotahistoriallisen Seuran vuosikokous pidettiin Helsingissä Tieteiden talossa 29. päivänä helmikuuta 2000. Kokouksen puheenjohtajana toimi everstiluutnantti Antti Juutilainen ja sihteerinä kauppätieteiden maisteri Krista Huhtala. Pöytäkirjantarkastajiksi ja ääntenlaskijoiksi valittiin kirjastoamanuessi Marja-Riitta Koski ja filosofian maisteri Tapio Koskimies.

Hallitus

Vuosikokouksessa suoritettua vaalissa Seuran hallituksen erovuoroiset jäsenet valittiin uudelleen hallitukseen. Vuosikokouksen jälkeen hallitus aloitti työnsä seuraavalla kokoonpanolla:

puheenjohtaja:

everstiluutnantti,
valtiotieteen maisteri   Ari Raunio

vakinaiset jäsenet:

filosofian tohtori	Eero Elfvengren
eversti	Pekka Kurenmaa
valtiotieteen tohtori	Jari Leskinen
professori	Ohto Manninen
toimistosihteer	Pirjo Pesonen
valtiotieteen maisteri	Markku Palokangas
varatuomari	Heikki Pohjolainen
komentaja	Ove Enqvist

varajäsenet:

toimitusjohtaja   Aimo Astala

diplomi-insinööri
valtiotieteen tohtori

Carl-Fredrik Geust
Esko Vuorisjärvi

Seuran hallitus valitsi keskuudestaan varapuheenjohtajaksi FT Eero Elfvingrenin ja taloudenhoitajaksi automuseonjohtaja Aimo Astalan. Hallituksen kutsumana sihteerinä jatkoi KTM Krista Huhtala.

Vuosikokouksen valitsemina tilintarkastajina ovat toimineet HTM, ekonomi Seppo Okko ja toimistopäällikkö Leo Saulamo; varalla kapteeni Jarl Engström ja diplomi-insinööri Matti Hongisto.

Seuran matkasihteerinä on toiminut toimistosihteerinä Pirjo Pesonen.

Jäsenmaksut

Vuosikokous päätti pitää jäsenmaksun 120 markassa. Ainaisjäsenmaksu kiinnitettiin suuruudeltaan kymmenkertaiseksi vuosijäsenmaksuun nähden. Vuoden 2000 jäsenmaksut olivat näin: vuosijäsenmaksu 120 mk, ainaisjäsenmaksu 1200 mk ja lahjoittajajäsenmaksu 2000 mk.

Jäsenistö

Kertomusvuoden lopussa Seurassa oli jäseniä yhteensä 548, joista kunniajäseniä 3, kutsujäseniä 1, lahjoittajajäseniä 3 ja ainaisjäseniä 25 sekä edellisten lisäksi neljä kirjeenvaihtajajäsentä. Toimintavuoden aikana seuraan liittyi 42 uutta jäsentä. Hallituksen tietojen mukaan seuraavat jäsenet siirtyivät ajasta ikuisuuteen: majuri Antti Honkala, varatuomari Antero Karemo, rajavartiomestari Leo Karttimo, eversti Tauno Kuosa, myyntipäällikkö Vilho Mäki-Hirvelä, mainoshoitaja Eino Pohjamo ja herra Jaakko Pohjanpalo.

Seuran toiminta

Vuosikokouksessa 29. helmikuuta esitelmöi filosofian tohtori Lasse Laaksonen aiheesta Todellisuus ja harhat – Kannaksen taistelut ja

suomalaisten joukkojen tila Talvisodan lopussa 1940. Paikalla oli 87 osallistujaa.

Kevätkokous pidettiin 10. huhtikuuta, jolloin seuran puheenjohtaja, evl Ari Raunio esitelmöi aiheesta Persianlahden sota yhdysvaltalaisen sotataidon näkökulmasta. Paikalla oli 39 kuulijaa.

Seuran kevätretki järjestettiin 9.–11.6. kohteena Tukholman Armémuseum. Oppaana museossa toimi museon johtaja Johan Engström. Matkan johtajana oli evl Ari Raunio. Retkelle osallistui 28 henkilöä.

Seuran perinteinen syysretki tehtiin 8.–9. syyskuuta Viipuriin teemana Viipuri – vanha suomalainen varuskuntakaupunki. Oppaina toimivat seuran jäsenet FM Ulla-Riitta Kauppi ja FT Eero Elfvingren. Retkelle osallistui 38 jäsentä.

Seura osallistui Sotatieteiden päiville 20.–21. lokakuuta. Päivien pääaihe oli Tietosodankäynti. Sotahistorian työryhmässä prof Ohto Mannisen johdolla alustivat dos Jari Leskinen (Porkkalan sotilastukikohdan strateginen merkitys Neuvostoliitolle vuosina 1944–1956, prof Esko Salminen (Valistusupseerien merkitys asemasodan aikana), FM Pertti Alanen (Japanin sodan opetukset Venäjän armeijalle), evl Ari Raunio (Multimedia ja sotahistoria, Vuosalmen taistelu 1944) ja evl Pasi Kesseli (Israelin sodanjohtotapa). Lisäksi järjestettiin paneelikeskustelu aiheesta Suurhyökkäyksen yllätyksellisyys 1944.

Syyskokous pidettiin 31. lokakuuta. Kokouksessa esitelmöi dosentti Martti Turtola aiheesta Kiestingin murhenäytelmä ja Jussi Turtola 1941. Paikalla oli 74 kuulijaa.

Seuran toinen syysretki suuntautui Narvaan 18.–20.11. Retken aiheena oli Kaarle XII:n sotaretki Narvaan, 300 vuotta Narvan taistelusta 20.11.1700. Matkalla käsiteltiin myös Viron vapaussotaa ja suomalaisten osuutta siinä. Matkan oppaina toimivat dos Jari Leskinen ja evl Ari Raunio. Matkalle osallistui 37 jäsentä.

Seuran hallitus kokoontui vuoden aikana 8 kertaa.

Julkaisutoiminta

Sotahistoriallisen Seuran toimituskuntaan ovat kuuluneet VTM Markku Palokankaan johdolla FT Eero Elfvingren, evl Antti Juutilainen, prof Ohto Manninen ja toimituspäällikkö Pekka Saloranta.

Sotahistoriallisen Seuran puheenjohtaja Ari Raunio Rakveren linnan raunioilla 20.11.2000. (Kuva: Antti Juutilainen)

Toimitussihteeri Annukka Kiviranta-Koivisto jäi toimintavuoden aikana pois tehtävästä.

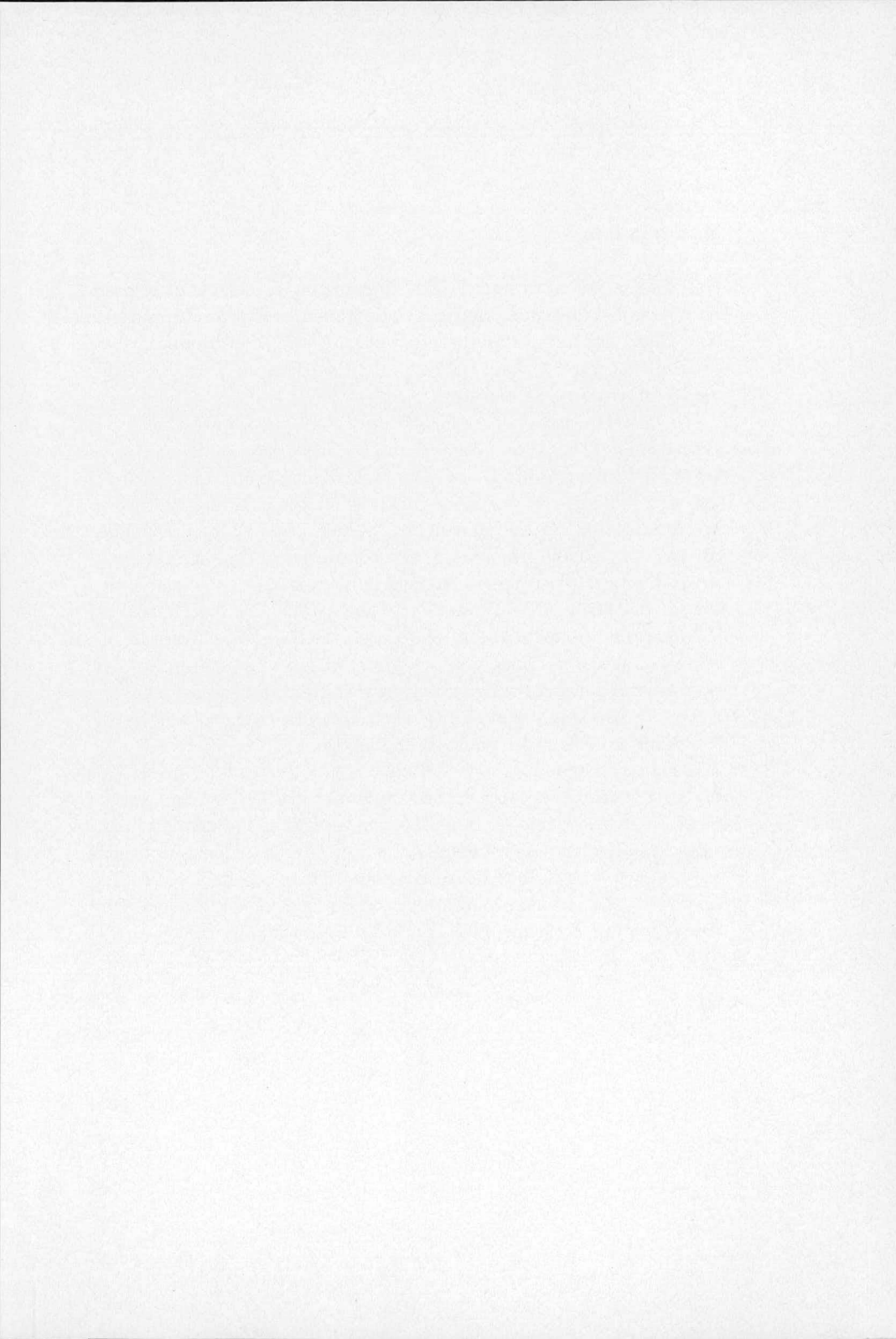
Muu toiminta

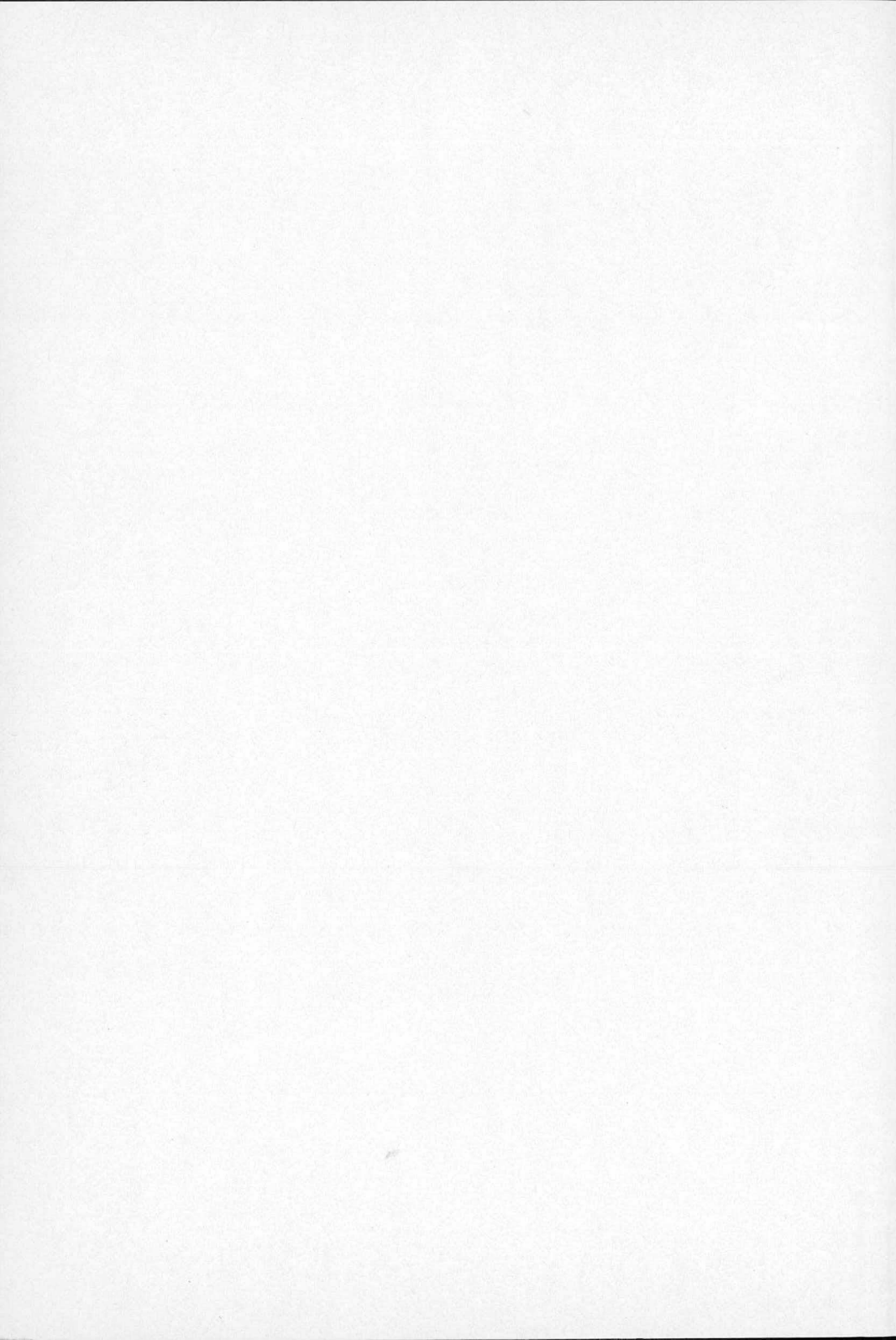
Hallituksen jäsen, eversti Pekka Kurenmaa on edustanut seuraa Sotavainajien muiston vaalimisyhdistyksen neuvottelukunnassa. Hän ja evl Ari Raunio osallistuivat Viipurin vanhan tuomiokirkon edustalle pystytetyn kaatuneiden muistomerkin paljastustilaisuuteen Viipurissa syyskuussa.

Seura tiivisti kuluneen vuoden aikana yhteistyötään ruotsalaisen yhdistyksen Föreningen Armémusei Vänner kanssa. Seuran puheenjohtaja Ari Raunio ja sihteeri, KTM Krista Huhtala osallistuivat em. yhdistyksen kutsusta pohjoismaisten sotahistoriallisten seurain tapaamiseen Tukholmassa toukokuussa. Ruotsalaisyhdistys järjesti tapaamisen Ruotsin armeijamuseon avajaisiin liittyen. Ari Raunio osallistui marraskuussa Armémusei Vänner -yhdistyksen järjestämään Narvan taistelun 1700 sotahistoriallisten matkojen koordinaatiokokoukseen Skövdessä. Heinäkuussa Raunio oli osallistunut Armémusei Vänner -yhdistyksen valmistelumatkaan Narvassa. Nämä matkat liittyivät seuran Narvan-retken valmisteluihin. Retken ohjelmaan sisältyi yhteisiä tapahtumia ruotsalaisten Narvaan matkanneiden seurueiden kanssa.

Seuran puheenjohtaja Ari Raunio ylläpiti edelleen vuonna 1999 avattuja seuran kotisivuja Internetissä. Kotisivujen kautta häneen otti yhteyttä kahdeksan henkilöä, joista yksi oli ulkomaalainen. Seitsemän henkilöä pyysi apua sotahistoriallisen tiedon saamiseen ja yksi tiedusteli mahdollisuutta liittyä seuran jäseneksi. Kaikille vastattiin joko suoraan heidän kysymyksiinsä tai antamalla heille yhteystietoja kysymyksen aihepiirin asiantuntijoihin.

THE HISTORY OF THE
CITY OF BOSTON

The first settlement in Boston was made in 1630 by a group of Puritan settlers from England. They came to the area in search of religious freedom and a place to practice their faith. The settlers established a town on the tip of a peninsula, which was surrounded by water on three sides. The town was named Boston in honor of the city of Boston in England. The settlers built a fort on the tip of the peninsula, which was called the Castle of the Rock. The fort was built on a rocky outcrop, which was surrounded by water on three sides. The fort was built in 1630 and was the first fort in Boston. The fort was built on a rocky outcrop, which was surrounded by water on three sides. The fort was built in 1630 and was the first fort in Boston.

The first settlement in Boston was made in 1630 by a group of Puritan settlers from England. They came to the area in search of religious freedom and a place to practice their faith. The settlers established a town on the tip of a peninsula, which was surrounded by water on three sides. The town was named Boston in honor of the city of Boston in England. The settlers built a fort on the tip of the peninsula, which was called the Castle of the Rock. The fort was built on a rocky outcrop, which was surrounded by water on three sides. The fort was built in 1630 and was the first fort in Boston.

The first settlement in Boston was made in 1630 by a group of Puritan settlers from England. They came to the area in search of religious freedom and a place to practice their faith. The settlers established a town on the tip of a peninsula, which was surrounded by water on three sides. The town was named Boston in honor of the city of Boston in England. The settlers built a fort on the tip of the peninsula, which was called the Castle of the Rock. The fort was built on a rocky outcrop, which was surrounded by water on three sides. The fort was built in 1630 and was the first fort in Boston.

